

MITROPOLIA BANATULUI

REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI
TIMIȘOAREI ȘI CARANSEBEȘULUI
ȘI A EPISCOPIEI ARADULUI

ANUL XXXII 1982

COMITETUL DE REDACȚIE :

- Președinți :** I. P. S. NICOLAE, Mitropolitul Banatului.
P. S. VISARION, Episcopul Aradului.
- Vicepreședinți :** P. S. Episcop-vicar TIMOTEI LUGOJANUL.
P. S. Arhiepiscop-vicar GHERASIM HUNEDOREANUL.
- Membri :** Preot ILIE MAIER vicar administrativ la Arhiepiscopia Timișoarei și Caransebeșului.
Preot FLOR TEODORESCU, vicar administrativ la Episcopia Aradului.
Preot PETRU DOROBANȚU, consilier la Arhiepiscopia Timișoarei și Caransebeșului.
Preot SORIN COSMA, profesor la Seminarul teologic din Caransebeș.
Preot DAN EMILIAN NICOLAU, ecleziarh la catedrala Episcopiei Aradului.

Secretar de redacție : Diacon IOAN D. ȚIRNEA

Redacția și Administrația : Arhiepiscopia ortodoxă română, 1900 Timișoara I, bd. Victoriei nr. 7. Cont virament BNRSR, filiala Timișoara, nr. 45.10.8.192.

P. V. 1

MITROPOLIA BANATULUI

Anul XXXII nr. 7—9

ie—septembrie 1982

CUPRINSUL

* * * Etapă nouă în pregătirea Sfintului și Marelui Sinod al întregii Ortodoxii. 407

BISERICA ȘI PROBLEMELE VREMII

* * * Sensul creștin al „vîrstei a treia” — — — — — 411

DREAPTA ÎNVĂȚĂTURĂ A BISERICII

Preot VICTOR MOISE: Preacinstirea Maicii Domnului. — — — — — 416

STUDII

Preot prof. DUMITRU STĂNILOAE: Modurile prezenței lui Hristos în cultul Bisericii. — — — — — 429

Dr. CORNELIUS DIMA-DRĂGAN: Un mare tipograf român din secolul al XVII-lea: episcopul Mitrofan. — — — — — 457

NICOLAE SĂCARĂ: Aspecte monumentale ale arhitecturii populare din Banat. 468

INDRUMĂRI OMILETICE ȘI CATEHETICE

Prot. IOAN GĂSPAR: Calea Sfinților (Duminica I-a după Rusalii). — — — — — 485

Preot IOAN BUNEA: Creștinul în fața grijilor vieții (Duminica a III-a după Rusalii). — — — — — 489

Preot prof. dr. D. CALUGĂR: Cateheză despre bogatul nemilostiv și săracul Lazăr. — — — — — 493

PROBLEME PASTORALE ȘI LITURGICE

Sf. Grigorie de Nazianz: Cuvînt despre preoție (trad. pr. C. Teofil). — — — — — 496

ANIVERSĂRI

* * * 23 August piatra de hotar în istoria poporului român. — — — — — 512

COMEMORĂRI

* * * Ștefan cel Mare și Sfînt la 525 de ani de la urcarea sa pe tronul Moldovei. — — — — — 515

CHIPURI DE ÎNAINȚAȘI

M.B. BĂBIU: Ștefan Jianu (1882—1918). — — — — — 521

CONSTANTIN BRĂTESCU: Ștefan Velovan (1852—1932). — — — — — 524

URME DIN TRECUT

THEODOR N. TRĂPCEA și EUGENIA IRIMESCU: Un episod cultural-religios inedit din trecutul macedoromânilor în Banat. — — — — — 531

IOAN BUZAN: O lucrare de Nicolae Popescu în „Colecția de artă religioasă veche” a Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului. — — — — — 534

DOCUMENTAR

GHEORGHE ȚARCUȘ: Un document din anul 1753 privind frămîntările religioase din ținutul Hălmeagului. — — — — — 538

Dr. NIKOLA GAVRILOVIC: Constantin Diaconovici Loga dascăl la Școala Normală macedo-română din Pesta în anul școlar 1809—1810. — — 551

TREPTÉ ALE DEZVOLTĂRII PATRIEI

Mai multă energie electrică pentru țară. Cercetări în domeniul fizicii. Robot industrial de concepție autohtonă. Dezvoltarea învățământului liceal în mediul rural. Sistematizarea localităților rurale. Ocrotirea sănătății poporului la dimensiunile și exigențele etapei actuale. — — — — — 560

CRONICA BISERICESCĂ

Intruniri ale forurilor superioare bisericesti. Responsabilitatea creștinilor față de lume. Continuarea dialogului dintre Bisericele Ortodoxe, și Bisericele luterane. Teologii ortodocși se pregătesc pentru Vancouver. Apel în favoarea dezarmării. Pregătiri pentru sesiunea extraordinară a O.N.U. consacrată dezarmării. Post pentru pace. Martin Luther — 500. Luther și Reforma germană în perspectivă ecumenică. Proiectul creării unui comitet islamo-creștin. Contacte ecumenice cu religiile orientale. Noi manuscrise sinaite. — — — — — 566

NOTE ȘI COMENTARII

Diaconia păcii (prot. Vasile Petrica); Convergențe ecumenice cu privire la Botez, Euharistie și Preotie. — — — — — 572

VIATA BISERICESCĂ ÎN CUPRINSUL MITROPOLIEI BANATULUI

Arhiepiscopia Timișoarei și Caransebeșului

Sărbătorirea sfințelor Paști. Chemați la vrednicia slujiri preoțești. Intrunire cu personalul clerical al catedralei mitropolitane. La încheierea activității preoțești. Pentru o propovăduire corespunzătoare. Consfătuirea cu părinții elevilor seminaristi. Îndătinatul concert de Paști la Seminarul teologic din Caransebeș. Comemorări. Decese. — — — — — 576

Episcopia Aradului și Hunedoarei

Praznicul Învierii Domnului. Slujiri arhieresti. Misiuni arhieresti. Biserici nou pictate. Grija pentru viitorii slujitori ai altarelor. Cursuri pastoral-misionare. Conferințe preoțești. Adunarea generală a Casei de ajutor reciproc Plecați dintre noi. — — — — — 584

PREZENTĂRI BIBLIOGRAFICE

Nestor Vornicescu, mitropolitul Olteniei, *Descătușarea—1821*, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1981, 217 pp., (Marcu Bănescu); dr. Teodora Voinescu, *Comori de artă bisericască*, Editura Arhiepiscopiei Craiovei, Craiova, 1980, 204 pp. (Marcu Bănescu); Alexander Krischan, *Franz Griselin — erster Historiograph des Banats* (Franz Griselin — primul istoriograf al Banatului), Budapesta—München, 1943—1980 (prot. Gh. Geția); *Contribuții la istoria culturală a românilor din Voivodina, V, Documente, Materiale de arhivă și inscripții culese de Comisia de documente a S.L.R.* Redactor responsabil Radu Flora. Zrenjanin, 1979, XIV, 479 pp. + 32 facs. (Al. Zub); Onisifor Ghibu, *Pe baricadele vieții. Anii mei de învățătură*, Editura Dacia Cluj-Napoca, 1981 (dr. Viorel Faur); Frederique Tailliez, *La Vierge dans la littérature populaire roumaine (Sfânta Fecioară în literatura populară română)* în volumul „Maria” études sur la Saint-Vierge, sous la direction d'Hubert du Manoir, vol. II, Paris, f.a., pp. 273—323 (Eugen Arădeanul). — — — — — 591

POȘTA REDACȚIEI

Solidari în apărarea păcii. O problemă de tipic, dar nu numai atât... Vrednicia unui cor bisericesc. — — — — — (603)

MITROPOLIA BANATULUI

Tome XXXIII nr. 7—9

juillet—septembre 1982

SOMMAIRE

- *** Nouvelle étape dans la préparation du Saint et Grand Synode de toute l'Orthodoxie. — — — — — 407

L'EGLISE ET LES PROBLÈMES CONTEMPORAINS.

- *** Le sens chrétien du „troisième âge” — — — — — 411

LA VRAIE DOCTRINE DE L'EGLISE

- Prêtre VICTOR MOISE: La dévotion à la Sainte Vierge. — — — — — 416

ETUDES

- Prêtre Prof. DUMITRU STĂNILOAE: Les manières de la présence du Jésus Christ dans le cult d'Eglise. — — — — — 429
Dr. CORNELIU DIMA-DRĂGAN: L'évêque Mitrophan, un grand typographe du XVII-ème siècle. — — — — — 457
NICOAE SACARĂ: Aspects monumentaux d'architecture populaire du Banat. 468

SERMONS ET CATÉCHÈSES

- Prêtre IOAN GAȘPAR: La voie des Saintes. (I-ère Dimanche après Pentecôte). 485
Prêtre IOAN BUNEA: Le chrétien face aux nécessités de la vie (III-ème Dimanche après Pentecôte). — — — — — 489
Prêtre Prof. Dr. D. CĂLUGĂR: Catéchèse sur le riche impitoyable et le pauvre Lazar. — — — — — 493

PROBLÈMES PASTORAUX ET LITURGIQUES

- Saint Grigorie de Nazianz: Discours sur le sacerdoce (traduction par le Prêtre C. Teofil). — — — — — 496

ANNIVERSAIRES

- *** 23 Août, pierre angulaire dans l'histoire du peuple roumain. — — — 512

COMMEMORATIONS

- *** Étienne le Grand et Saint au 525 années après son élévation sur le trône de la Moldavie. — — — — — 515

FIGURES D'ANCÊTRES

- M.B. BABIU: Ștefan Jianu (1882—1918). — — — — — 521
CONSTANTIN BRĂTESCU: Ștefan Velovan (1852—1932). — — — — — 524

VÊSTIGES DU PASSÉ

- THEODOR N. TRĂPCEA et EUGENIA IRIMESCU: Un épisode culturel-religieux inédit du passé des macédo-roumains au Banat. — — — — — 531
IOAN BUZAN: Un tableau du peintre Nicolae Popescu dans la Collection d'art ancien religieux de l'Archevêché de Timișoara et Caransebeș. — 534

DOCUMENTAIRE

- GHEORGHE ȚĂRCUȘ: Un document de 1753 concernant les agitations religieuses dans la région de Hălmeagiu — — — — — 538

ÉTAPES DANS LE DÉVELOPPEMENT DE LA PATRIE

Plus d'énergie électrique pour le pays. Recherches dans le domaine de la physique, Robot industriel de conception autochtone. Le développement de l'enseignement du second degré à la campagne. La systématisation des localités rurales. La protection de la santé du peuple au dimensions et exigences de l'époque actuel. — — — — — 560

CHRONIQUE ECCLÉSIASTIQUE

Réunions des organismes supérieurs de l'Eglise. La responsabilité des chrétiens devant le monde. Le dialogue entre les Eglises Orthodoxes et les Eglises Luthériennes continue. Les théologiens orthodoxes se préparent pour Vancouver. Appel en faveur du désarmement. Préparations pour la session extraordinaire de l'O.N.U. consacrée au désarmement. Jeûne pour la paix. Martin Luther — 500. Luther et la Réforme allemande dans une perspective oecuménique. Projet de création d'une comité islamo—chrétien. Relations oecuméniques avec les religions orientales. Nouvelles manuscrits sinaites. — — — — — 566

NOTES ET COMMENTAIRES

La diaconie de la paix (Prêtre Vasile Petrica); Convergences oecuméniques sur le Baptême, l'Eucharistie et le Ministère. — — — — — 572

LA VIE ECCLÉSIASTIQUE DANS LA METROPOLE DU BANAT

L'Archevêché de Timișoara et Caransebeș

La célébration de sainte Pâques. Ordinations de prêtres. Réunion avec le personnel ecclésiastique de la cathédrale métropolitaine. Pour une meilleure prédication. Consultation avec les parents des élèves du Séminaire théologique. L'habituel concert de Pâques au Séminaire théologique de Caransebeș. Commémorations. Décèses. — — — — — 576

L'Evêché d'Arad et Hunedoara

La fête de la Résurrection. Liturgies pontificales. Missions épiscopales. Eglises nouvellement peintes. La sollicitude de l'évêché pour les élèves et les étudiantes en Théologie. Des cours pastoraux-missionnaires. Réunions de prêtres. Assemblée générale de la Caisse d'Aide Réciproque. Décèses. — — — — — 584

PRESENTATIONS BIBLIOGRAPHIQUES

Nestor Vornicescu. Métropolit d'Oltenie. *Descătușarea (La Libération)* — 1821, Edition de la Métropole d'Oltenie, Craiova, 1981, 217 pp. (Marcu Bănescu); Dr. Teodora Voinescu, *Comori de artă bisericească (Trésors d'art ecclésiastique)*, Edition de l'Archevêché de Craiova, 1980, 204 pp. (Marcu Bănescu); Alexander Krischan, *Franz Griselin — erster Historiograph des Banats (Franz Griselin — premier historiograph du Banat)* — Budapest — Munich, 1943—1980 (Prêtre Gh. Geția); *Contribuții la istoria culturală a românilor din Voivodina (Contributions à l'histoire culturelle des roumains de Voivodina)*, V. Documents, matériaux d'archives et des inscriptions. Rédacteur responsable Radu Flora, Zrenjanin, 1979, 479 pp+32 fcs. (Al. Zub); Onisifor Ghibu, *Pe baricadele vieții. Anii mei de învățătură (Sur les barricades de la vie. Mes années d'étude)*. Edition Dacia, Cluj-Napoca, 1981 (Dr. Viorel Faur); Frederique Tailliez, *La Vierge dans la littérature populaire roumaine*, dans le volume: „Maria” études sur la Saint Vierge, sous la direction d'Hubert du Manoir, vol. II, Paris, s.a. pp. 273—323 (Eugen Arădeanul). — — — — — 591

COURRIER DE LA RÉDACTION

Solidaires dans la lutte pour sauvegarder la paix. Un problème de rituel et quelque chose de plus... Les mérites d'un choeur ecclésiastique. — — — — — 603

ETAPĂ NOUĂ ÎN PREGĂTIREA SFÎNTULUI ȘI MARELUI SINOD AL ÎNTREGII ORTODOXII

Biserica Ortodoxă este sinodală ori, cum se spune în Crez, „sobornicească“, ceea ce înseamnă că este organizată sinodal, sinodul fiind cel mai înalt for de conducere. Tot sinoadele, și anume cele ecumenice, cu dogmele și canoanele formulate de ele, stau la baza învățăturii și moralei pe care credincioșii sînt chemați să le respecte.

De la ultimul sinod ecumenic au trecut însă aproape 1200 de ani, timp în care au apărut numeroase probleme noi așa încît — deși principiul sinodalității a funcționat mereu asigurînd atît Ortodoxiei întregi, cît și fiecărei Biserici Ortodoxe în parte posibilitatea împlinirii rosturilor proprii — s-a simțit totuși nevoia soluționării lor în sinod și prin sinod. Așa se face că de cîtiva zeci de ani se discută mereu despre convocarea unui sinod care, fără a mai putea fi ecumenic, în condițiile despărțirii Bisericii unice, să constituie „Sfîntul și Marele Sinod“ al întregii Ortodoxii.

Din 1961, momentul ținerii primei Conferințe panortodoxe din insula Rodos, ideea convocării Sfîntului și Marelui Sinod al întregii Ortodoxii a dobîndit consistență, s-au fixat temele de luat în considerare pentru ordinea de zi, s-au avansat sugestii privind locul, participanții, întreg cadrul întrunirii. Lucrurile nu s-au oprit aici deoarece s-a creiat un secretariat permanent care să asigure continuitatea lucrărilor pregătitoare, s-au mai ținut cîteva conferințe panortodoxe în insula Rodos și, în fine, s-a convocat o primă Conferință panortodoxă presinodală la Centrul ortodox al Patriarhiei ecumenice de la Chambésy—Geneva (Elveția) la care s-a stabilit o nouă tematică, mult simplificată în comparație cu cea inițială.

Progresele realizate în pregătirea Sfîntului și Marelui Sinod au făcut posibilă inițierea recent a unui alt pas înainte marcat de scrierea pe care Sanctitatea Sa Patriarhul Dimitrie al Constantino-

polului a adresat-o la începutul Postului Paștilor din acest an tuturor înfrățitorilor Bisericii Ortodoxe și în care le propune convocarea celei de a II-a Conferințe panortodoxe presinodale pentru 3—12 septembrie 1982 tot la Chambésy—Geneva. Iată pasajele esențiale ale acestei scrisori patriarhale :

„... adresăm Prea Fericirii Voastre, drag inimii noastre, cuvântul nostru de iubire spre a intra în contact după un timp de reflecție spirituală aprofundată, cu privire la sfânta chestiune a pregătirii Sfântului și Marelui Sinod al sfintei noastre Biserici Ortodoxe.

„Dorința comună tuturor sfintelor Biserici Ortodoxe-locale surori este de a fi demni să ajungem, într-un termen scurt, la Sfântul și Marele Sinod. Totodată însă, un gând comun prezent de la chiar începutul acestei lucrări binecuvântată de Dumnezeu în Biserica noastră Ortodoxă, a fost și este mereu ca drumul spre Sinod să fie pregătit și realizat cu mare grijă, după o bună evaluare a situației. Aceasta pentru ca ceea ce se va decide pe plan panortodox să fie expresia conștiinței comune a ortodocșilor, să satisfacă cu adevărat nevoile spirituale ale credincioșilor și să mărturisească o dată mai mult unitatea sfintei noastre Biserici.

„De aceea în ciuda răgazului considerat suficient pentru etapele progresive ale lucrului pregătitor, natura însăși a lucrurilor ne-a impus — ținând cont de maturizarea tematicii pentru ordinea de zi — necesitatea unei oarecare încetiniri a pregătirilor.

„Dar iarăși potrivit indicțiilor existente, socotim că n-ar trebui să lăsăm pe mai târziu etapa pregătitoare următoare, etapă care trebuie să se exprime printr-o întrunire panortodoxă. În consecință este de datoria noastră a Bisericii surori să ne întrunim în același scop : să facem să înainteze pregătirea.

„Conștiinți de această trebuință, situînd-o în perspectiva ei adevărată și aplicînd hotărîrea Sfântului Sinod dimprejurul nostru propunem Prea Fericirii Voastre și Bisericii Voastre, ca cea de a II-a Conferință panortodoxă presinodală să se țină în acest an, mai precis de la 3 la 12 septembrie, la Centrul ortodox al Patriarhiei noastre de la Chambésy—Geneva.

„Scopul acestei Conferințe va fi, evident, conform procedurii stabilite de a IV-a Conferință panortodoxă, examinarea a trei dintre cele zece teme care au fost în final reținute : acelea care au fost supuse unei cercetări amănunțite de către Comisia interortodoxă pregătitoare. Aceste teme, precum se știe, sînt următoarele :

„1. Readaptarea prescripțiilor bisericești asupra postului, ținând cont de exigențele epocii moderne.

„2. Impedimentele la căsătorie.

„3. Calendarul comun, considerat nu în sine, ci mai ales — conform deciziilor primei Conferințe panortodoxe presinodale — ca problemă a sărbătoririi comune a Paștilor. Legat de această temă specială și mereu conform deciziei aceiași Conferințe, sîntem deja în posesia lucrărilor a două congrese convocate în acest scop de Secretariatul pentru pregătirea Sfântului și Marelui Sinod. În cursul Conferinței presinodale pe care o propunem și din nou în conformitate cu decizia primei Conferințe presinodale va fi examinată, în plus, definirea normelor în vederea hirotoniei episcopilor aleși dintre călugării rasofoți și nu numai dintre cei care au primit marea shimă...

„Anunțînd Prea Fericirii Voastre această veste bună, sîntem convinși că noua întrunire a Bisericii noastre Ortodoxe nu numai va face să înainteze lucrul pregătitor al Sfântului și Marelui său Sinod, dar în același timp va întări spiritul sinodal care îi este propriu...

„Adunîndu-ne deci în vederea aceluiași scop precum au făcut-o Apostolii și Părinții noștri, conștienți de responsabilitatea noastră pastorală și lăsîndu-ne în voia Sfântului Duh prin atașamentul nostru față de sfînta și neschimbata credință ortodoxă, față de învățătura, rînduiala canonică, buna rînduială și unitatea bisericească, să proclamăm și prin această conferință Evanghelia lui Hristos și să aducem nădejdea, bucuria și pacea în vederea mîntuirii, ca astfel să fie preamăriți Tatăl cu Fiul și Sfîntul Duh...” (textul scrisorii în rev. Episkopsis, nr. 269 din 15 martie 1982 pp. 2—4).

Așadar pregătirea Sfântului și Marelui Sinod al întregii Ortodoxii continuă în care scop este convocată a II-a Conferință panortodoxă presinodală căreia i s-a fixat drept sarcină tratarea a trei teme (1. readaptarea prescripțiilor asupra postului, 2. impedimentele la căsătorie, 3. calendarul și sărbătorirea comună a Paștilor) și în plus analizarea criteriilor de promovare la episcopat. Evenimentul bucură, fără îndoială, pe toți ortodocșii și, nu mai puțin, pe prietenii Ortodoxiei. Reținem însă insistența cu care scrisoarea Sanctității Sale Patriarhul Dimitrie definește etapa în care ne aflăm aproape 20 de ani după anunțarea Sinodului și stabilirea tematicii într-o primă versiune: „... să facem să înainteze pregătirea”. Se

vor face deci noi pași înainte, dar nu în vederea convocării Sinodului, ci numai pentru pregătirea lui.

Justificarea acestei proceduri constă în dorința evitării oricăror posibile divergențe și, mai ales, în realizarea dintru început a unui deplin consens în toate problemele înscrise pe ordinea de zi. Atît doar că există și opinii care tind spre grăbirea încheierii etapelor pregătitoare și spre abordarea fără teamă a posibilelor dificultăți, tocmai discuțiile în comun putînd duce la înfăptuirea acordului. Spre pildă Prea Fericitul Patriarh Ignatie al Antiohiei intervievat nu mult timp în urmă cu privire la proiectatul Sinod a declarat : „... Întrunirea unei conferințe panortodoxe este în ea însăși dorită și urgentă oricare ar fi dificultățile. În aceste conferințe panortodoxe noi sîntem de acord asupra multor lucruri. De ce să n-o spunem cu glas tare ? După părerea mea, e o logică falsă a nu ne reuni de teama divergențelor. Tocmai pentru că există probleme trebuie să ne întrunim, să ne rugăm, să fim împreună. Chiar dacă divergențele nu sînt soluționate, chiar dacă soluțiile sînt amîinate pe mai tîrziu, întrunirea însăși rămîne primordială. De ce patriarhii ortodocși nu s-au întîlnit niciodată ? Trebuie depășite aceste bariere convenționale între capii Bisericii...” (în *buletinul Service Orthodoxe de Presse*, Paris, nr. 66, martie 1982, p. 21). E aceasta un punct de vedere și nu al oricui, ci al unui patriarh, care merită să fie luat în considerare.

Pe de-asupra se pune problema ordinei de zi care cuprinde mai multe puncte din care patru vor forma obiectul analizei celei de a II-a Conferințe presinodale. Aceste patru puncte nu reprezintă deci întreaga tematică dar, fără a le minimaliza importanța, trebuie să observăm că ele nu reflectă nici pe departe preocupările majore ale Ortodoxiei ecumenice, sau măcar ale Bisericilor Ortodoxe luate aparte.

Evident aparține conducerii Bisericii noastre Ortodoxe Române ce poziție va adopta în legătură cu viitorul Sfînt și Mare Sinod. Credincioșii ei, cler și mireni, nu pot însă decît să se bucure aflînd că totuși pregătirile progresează, că întîistătorii Bisericilor Ortodoxe sînt preocupați de împlinirea celor necesare pentru ca pînă la urmă Sfîntul și Marele Sinod să se poată întruni iar deciziile ce le vor lua în comun și în deplină armonie să folosească Bisericilor însăși și să ducă la creșterea contribuției ce-o oferă mersului înainte al societății.

SENSUL CREȘTIN AL „VÎRSTEI A TREIA”

Abordăm o temă care la prima vedere n-ar avea o importanță deosebită fiind legată de cursul normal al vieții și anume *bătrînețea* definită ca fiind „vîrsta a treia”. Urmare progresului medicinei însă, îmbunătățirii condițiilor de trai, evoluției societății în general, mortalitatea a scăzut foarte mult și în schimb a crescut longevitatea. În felul acesta numărul bătrînilor sporește continuu încît se apreciază că la sfîrșitul veacului numai Europa va avea un pensionar la două persoane active. Așa stînd lucrurile bătrînețea și bătrîni ajung o problemă și încă una din cele mai acute.

De pe acum societatea se preocupă insistent de soarta oamenilor vîrstnici, atît a celor care se gospodăresc singuri, cît și a celor care rămîn în familia copiilor și mai ales a celor care rămîn în chiar grija obștii.

Cît privește statul nostru se știe că face enorm de mult pentru asigurarea unei bătrîneți lemne, scutite de grija zilei de mîine. Legislația pensiilor este foarte bine pusă la punct. Dacă am adăuga și marile sume ce se cheltuiesc pentru îmbunătățirea asistenței medicale, ca și pentru satisfacerea demnă, pe planuri multiple, a nevoilor materiale și spirituale ale celor înaintați în vîrstă, am căpăta un tablou complet, impunător prin multitudinea semnificațiilor umaniste pe care le degajă.

Trebuiește însă avut în vedere și un alt aspect, care depășește sfera strict materială (deși apare puternic influențat de aceasta): condiția etică și psihologică a omului bătrîn în ansamblul vieții sociale. Investigații asupra a numeroși oameni în vîrstă, care trăiesc atît în familii, cît și în cămine de bătrîni, precum și asupra celor care lucrează pe tărîmul asistenței sociale, arată că aici nu mai e vorba de eforturile statului — și așa apreciabile și apreciate — cît de strădaniile unite, convergente ale familiilor, ale feluritelor colective, ca și de voința însăși a celor ce au ajuns la vîrsta senectuții.

Există un moment psihologic-cheie în această ordine a lucrurilor: acea dimineață cînd deșteptătorul nu mai sună pentru a vesti începerea unei noi zile de muncă. Din ziua aceea omul, ieșit la pensie, se poate bucura din plin de mult rîvnitele binefaceri ale meritatei

odihne. Și totuși, după mărturiile multora, omul se trezește tot la timp, sau poate chiar mai devreme ca oricând, dar cu o senzație complexă de stinghereală și inutilitate.

Un studiu sociologic făcut la noi acum câțiva ani în rândurile unui număr de 1 000 de oameni în vîrstă, aflați în pragul pensionării, a relevat interesante observații pe tărîmul psihologiei sociale. La întrebarea: „Ce vă îngrijorează mai mult în aceste clipe?“, doar o foarte mică parte dintre ei s-au referit, nemijlocit, la slăbirea forțelor trupesti, cei mai mulți (peste 80 la sută) mărturisindu-și temerile în fața a două fenomene invocate drept „principalii dușmani ai omului bătrîn”: inactivitatea și singurătatea.

Bătrînii nu vor să fie considerați niște monumente ale naturii, cărora li se aduc omagii și li se creează un soi de rezervații, ca unor rarități biologice.

Neîndoielnic, activitatea în continuare în domeniul de muncă unde cineva a cîștigat o înaltă specializare — dacă nevoile producției o cer și dacă puterile o îngăduie — asigură, multă vreme după pensionare, unor oameni în vîrstă „menținerea în formă”. Dar nu totdeauna împrejurările permit o asemenea rezolvare. Soluția o oferă, în asemenea situații, fructificarea pe diverse planuri a marii experiențe de viață acumulată de omul în vîrstă, angrenarea, de pildă, în activitatea obștească, cu multiplele ei forme și aspecte.

Dacă ergoterapia (terapia prin muncă) are un rol cu adevărat binefăcător, apoi aceasta se exercită și în domeniul bătrîneții.

Rămîne celălalt „spectru” relevat de investigația sus-amintită: singurătatea. Înriurirea psihică a singurătății este uneori nocivă, generînd sentimentul dureros al izolării sociale și umane. Din păcate, viața, cu complexitatea împrejurărilor ei, nu-l ferește totdeauna pe om la bătrînețe de asemenea situații (ca să nu mai vorbim de acele cazuri ale unora care, împinși de dorința egoistă de a trăi numai pentru ei, și-au refuzat, singuri, bucuriile unei familii).

Familia, nucleu primordial al obștei, a fost dintotdeauna și la toate popoarele adevăratul „templu al înțelepciunii întrupate în vîrstnicie”, cum spunea poetul și gînditorul latin Lucrețiu. Marea școală a respectului pentru părul cărunț acolo își descifrează întîiele buchii. În acest context, cum nu înțeleg oare acei fii care se consideră pe deplin achitați de îndatoririle filiale prin simplul act rece al completării unui mandat lunar că oamenii care i-au născut și crescut așteaptă poate mai presus de orice, să nu fie ținuți departe de viața și preocupările copiilor lor, să le cunoască nu numai bucuriile și izbutirile, dar și frămîntările și impasurile, să le vină în ajutor cu vreo părere sau un sfat? „Prăpăstiile” între generații sînt nu o dată invocate și întreținute artificial, ca o comodă justificare pentru cinice manifestări de egoism, pentru un stil de viață reprobabil.

Linistea lăuntrică și echilibrul izvorite din conștiința integrării

într-o colectivitate omenească se cuvin însă asigurate și acelor bătrîni care sînt lipsiți de mîngîierile unei vieți familiale.

Legată de creșterea duratei medii de viață, problema bătrîneții constituie în prezent obiect de multiple preocupări pentru cele mai felurite ramuri ale științei moderne — de la medicină, cu diviziunea ei specifică, geriatria, pînă la psihologie și sociologie. Sensibilă la tot ceea ce ține de viața credincioșilor, Biserica n-a rămas nici ea indiferentă la soarta vîrstnicilor. Există un interes mereu crescînd în această direcție întemeiat pe însăși învățătura creștină.

Potrivit opticii evanghelice, bătrîneția nu este prăbușirea vieții, ci împlinirea ei. Persoanele vîrstnice nu trebuie să se lase dominate de ideea greșită că bătrîneția nu slujește la nimic. Dragostea lui Dumnezeu îmbrățișează toate perioadele vieții omenești. „Tinerii și fecioarele, zice Psalmistul, bătrînii cu tinerii, să laude numele Domnului...” (Psalmul 148, 12—13).

Evident, credința nu suprimă îmbătrînirea. Hristos nu ne-a pus la adăpost de mizeriile vîrstei; le-a transformat însă prin moartea și învierea Sa. A purta povara bătrîneții însemnează pentru credincios a se asemana Răstignitului. Potrivit Sfintei Scripturi este un dar al lui Dumnezeu „nu numai să crezi în Hristos, dar și să pătimesti pentru El” (Filipeni 1, 29).

În Epistola către romani (14, 7—8) citim acest mesaj pascal: „Nimeni dintre voi nu trăiește pentru sine și nimeni nu moare pentru sine. Că dacă trăim, pentru Domnul trăim, și dacă murim, pentru Domnul murim”. Aceste cuvinte îmbrățișează deodată tinerețea și bătrîneția, viața și moartea. Important este, din perspectivă creștină, să aparții lui Hristos, căci cine aparține Lui, „va trăi în veac” (Ioan 6, 58) și va avea parte de tinerețe veșnică (cf. I Corinteni 15, 42—44; Apocalipsa 21, 4—5). Pentru credincios bătrîneția nu este o nenorocire, deoarece ea apropie de viața veșnică. Un proverb zice: „Cel care merge cu fața spre soare, are umbra înapoia sa”. În preajma veșniciei, timpul își pierde importanța.

În plus, mai mult decît oricine, vîrstnicii pot aduce o mărturie strîns legată de anii pe care i-au trăit. E vorba în primul rînd de mărturia înțelepciunii. „Oare la bătrîni sălășluiește înțelepciunea și priceperea nu merge mină în mină cu vîrsta înaintată?”, se întreba încă Sfînta Scriptură (Iov 12, 12)? Experiența de veacuri arată că orice colectivitate are nevoie de bătrîni. Nu mai puțin viața de toate zilele demonstrează cît de necesară este înțelepciunea vîrstnicilor alături de avîntul și munca entuziastă a tinerilor.

În plus omul vîrstnic poate fi expresia bunătății și dragostei. Mîntuitorul a descris în culori vii bunătatea tatălui față de fiul risipitor: „... Și încă departe fiind, l-a văzut tatăl său și i s-a făcut milă și, alergînd, a căzut pe grumazul lui și l-a sărutat” (Luca 15, 20).

O pildă de frumusețe excepțională demonstrează soții care în ciuda trecerii anilor continuă să nutrească dragoste și fidelitate unul

față de altul. Dragostea le rămâne mereu tinăra îmbogățind și pe cei din preajma lor. Rolul pe care îl împlinesc acești bătrini în societate este deosebit de important.

În fine bătrînii dau mărturie despre credincioșia ce se cuvine să împodobească ființa oricărui mădular al Bisericii. În acest sens tot Sfînta Scriptură ne propune exemplul proorociței Ana și a dreptului Simeon. Ana „nu se depărta de templu, slujind noaptea și ziua în post și în rugăciuni” (Luca 2, 37). Despre Simeon se spune că „era drept și temător de Dumnezeu, așteptînd mîngîierea lui Israel, și Duhul Domnului era asupra lui” (Luca 2, 25).

Mesajul creștin al bătrîneții se extinde și asupra celor din preajma vîrstnicilor. În Scriptură se spune: „Fiule, sprijină pe tatăl tău la bătrînețe și nu-l mîhni în viața lui” (Înțelepciunea lui Isus Sirah 3, 12).

Bătrîneția în sine merită respect. „Înainte celui cărunt să te scoli, să cinstești fața bătrînului...” (Leviticul 19, 32). Regula aceasta cu caracter general are valabilitate mai ales în familie. De aceea Sfînta Carte îndeamnă: „Fiule, sprijină pe tatăl tău la bătrînețe și nu-l mîhni în viața lui. Și chiar de i se va împuțina mintea, ai îndurare și nu-l disprețui cînd tu ești în putere” (Înțelepciunea lui Isus Sirah 3, 11—13). Iar în alt loc: „Ascultă pe tatăl tău care te-a născut și nu disprețui pe mama ta cînd ea a ajuns bătrînă” (Pilde 23, 22). Este neîndoielnic că primirea cu căldură și dragoste în familia copiilor asigură părinților bătrîni condiții de natură să-i ajute a suporta mai ușor singurătatea și nu mai puțin slăbiciunile vieții.

Nu trebuie ocolite neajunsurile ce le ridică primirea părinților în căminul copiilor și mai ales a celor căsătorii. Aici însă trebuie contat pe înțelepciunea vîrstnicilor atît în modul de a se comporta cu ginerele sau cu nora lor, cît și cu nepoții. Evident nu e mai puțin importantă îngăduința tinerilor față de părinții lor vîrstnici. În acest caz va apare principiul etern valabil formulat de Sf. Apostol Pavel astfel: „Îngăduindu-vă unul pe altul și iertînd unul altuia, dacă are cineva vreo plîngere împotriva cuiva; după cum și Hristos v-a iertat vouă, așa să iertați și voi. Iar peste toate acestea, îmbrăcați-vă întru dragoste, care este legătura desăvîrșirii” (Coloseni 3, 13—14).

Dincolo de toate considerentele, important este ca nici un bătrîn să nu ajungă să spună ca odinioară slăbănogul din Evanghelie lui Iisus: „Doamne, nu am pe nimeni” (Ioan 5, 7).

Noi avem datoria să ne comportăm cu dragoste și recunoștință față de cei vîrstnici. Ei sînt aceia care prin sacrificiul și străduința lor au crescut noua generație, aceia care ne-au lăsat moștenire ceea ce avem astăzi. Dreptatea și recunoștința impun să se afirme dreptul la viață pentru persoanele în vîrstă, să se înlăture prejudecățile legate de bătrînețe.

Pe acest temei Bisericele se străduiesc să contribuie la îmbunătățirea situației vîrstnicilor, cu atît mai mult cu cît problema aceasta

se află în atenția întregii societăți. Probă ne oferă Adunarea mondială asupra îmbătrînirii organizată de O.N.U. la Viena între 26 iulie și 6 august 1982. Să mai amintim apoi că pe temeiul unei hotărîri a Organizației Mondiale a Sănătății (O.M.S.). Ziua mondială a sănătății din acest an a fost sărbătorită la 7 aprilie cu tema „Sănătatea persoanelor în vîrstă” și sub deviza: „Redați viață bătrîneții”.

Sensibilizați cu privire la atît de variatele aspecte ale „vîrstei a treia”, să-i acordăm și noi importanța care se cuvine neuitînd că bătrînețea trebuie prețuită și în același timp cinstită.

PREACINSTIREA MAICII DOMNULUI *

de: preot VICTOR MOISE

Biserica Ortodoxă a păstrat cu sfințenie cultul Maicii Domnului, pe care o cinstește mai mult decât pe sfinți și îngeri. Maicii Domnului nu-i aducem slujire ca lui Dumnezeu, ci „supravenerare” sau „preacinstire”, deoarece este Născătoare de Dumnezeu și nu numai o prietenă a Lui ca ceilalți sfinți¹.

Deosebirea dintre „venerarea” pe care o dăm sfinților și „supravenerarea” pe care o dăm Maicii Domnului nu este de esență, ci numai de nuanță. Între adorare și venerare este deosebire de esență. Nu adorăm decât pe Dumnezeu care este Creatorul întregii făpturi. Venerarea și supravenerarea o dăm acelor creaturi care s-au apropiat și se apropie cel mai mult de Dumnezeu.

Supravenerarea nu este altceva decât cea mai aleasă venerare pe care o dăm, în mod cu totul special, Maicii Domnului și prin care cinștim deosebitele sale calități și deosebita sa participare la uniunea cerului cu pământul prin Domnul nostru Iisus Hristos.

Sfântul Ioan Damaschin zice că „Maica Domnului a fost predeterminată prin sfatul preștiitor și mai înainte de veci al lui Dumnezeu, a fost preînchipuită și mai înainte propovăduită prin Duhul Sfânt, prin diferite simboale și prin cuvintele profeților”².

Maica Domnului face parte din planul veșnic al lui Dumnezeu pentru mîntuirea lumii din robia păcatului. Ea a fost aleasă de Dumnezeu și a devenit scaun și tron, cer al Fiului Său, purtătoare a Harului. În predica pe care o rostește la praznicul Nașterii Domnului, Sf. Ioan Hrisostom spune: „după cum un meșter, cînd găsește o materie foarte folositoare, lucrează din ea cel mai frumos obiect, tot astfel și Hristos, cînd a găsit sfînt și trupul și sufletul Fecioarei, și-a construit Lui Însuși templu însuflețit și a plămuit din Fecioară omul în chipul în care a voit”³.

* Articol preluat din rev. Mitropoliei Moldovei și Sucevei, an L, nr. 1—2, ianuarie—februarie 1975 pp. 94—105.

¹ *Învățătura de credință creștină ortodoxă*, București, 1952, p. 179.

² Sf. Ioan Damaschin, *Dogmatica*, trad. de pr. D. Fecioru, București, 1943, p. 318.

³ Sf. Ioan Hrisostom, *Cuvîntări la praznice împărătești*, trad. pr. D. Fecioru, București, 1942, p. 30.

Sfânta Scriptură a Vechiului Testament vorbește prefigurat despre Maica Domnului, despre calitățile și de rostul ei în istoria mântuirii lumii.

La scoaterea din rai a protopărinților noștri, Dumnezeu a spus șarpelui că seminția femeii îi va zdrobi capul fiindcă a amăgit pe Eva (Facerea, 3, 15).

Impăratul David o vede pe Maica Domnului în ceruri ca pe o împărăteasă care are locul cel mai de cinste „de-a dreapta”, îmbrăcată în haină aurită și prea înfrumusețată” (Ps. 44, 11—12). Cuvintele psalmului citat: „ascultă fiică și vezi și pleacă urechea ta și uită poporul tău și casa părintelui tău” (12) se referă direct la Bunavestire. Fecioara Maria dă, peste veacuri, răspuns acestor cuvinte: „Iată roaba Domnului. Fie mie după cuvântul tău” (Luca 1, 38). Psalmul spune mai departe: „pomeni-vor numele tău în tot neamul, pentru aceasta popoarele te vor lăuda în veac și în veacul veacului” (Psalm 44, 20—21). Și acestor cuvinte li se răspunde în Noul Testament. Și îngerul și Elisabeta îi spun Sfintei Fecioare: „binecuvântată ești tu între femei” (Luca 1, 28, 42). Însăși Fecioara adaugă, după Bunavestire, că: „de acum mă vor ferici toate neamurile” (Luca 1, 48).

Proorocul Isaia zice despre Născătoarea de Dumnezeu: „Iată Fecioara va lua în pîntece și va naște fiu și vor chema numele lui Emanuil” (7, 14).

Folosind limbajul simbolic profetul Iezechiel o prezintă pe Născătoarea de Dumnezeu ca pe o poartă a templului prin care va intra Dumnezeu: Apoi m-a dus bărbatul acela înapoi la poarta cea dinafară a templului, spre răsărit, și aceasta era închisă. Și mi-a zis: „Poarta aceasta va fi închisă, nu se va deschide și nici un om nu va intra pe ea, căci Domnul Dumnezeu lui Israil a intrat pe ea” (44, 1—2).

Prin aceste cuvinte, proorocul Iezechiel, care a trăit cu sute de ani înainte de Sfânta Fecioară, apără fecioria acesteia.

Dacă Vechiul Testament vorbește prefigurat despre Maica Domnului și arată ce va fi și cum va fi, dacă psalmistul arată că popoarele o vor lăuda în veac și în veacul veacului (Psalm 44, 21), Noul Testament ne prezintă marea minune a întrupării, împlinirea celor prezise. Îngerul Gavriil a fost trimis de la Dumnezeu (Luca 1, 26) către o fecioară logodită, „iar numele fecioarei era Maria” (Luca 1, 27). Arhanghelul Gavriil i se închină, ca un mai mic, către cel mai mare: „Bucură-te ceea ce ești plină de har, Domnul este cu tine. Binecuvântată ești tu între femei” (Luca 1, 28). Cauza pentru care o numește „binecuvântată” și pentru care trebuie să se bucure este Harul lui Dumnezeu. Să amintim că și astăzi dreptmăritorii creștini zic asemenea îngerului: „Bucură-te Mireasă pururea fecioară”⁴.

⁴ Acatistier, București, 1971.

Arhanghelul Gavriil îi spune Sfintei Fecioare că va naște pe Iisus, care „va fi mare și Fiul Celui Prea Înalt se va chema” (Luca 1, 32).

Sfântul Ioan Hrisostom, în predica la Nașterea Domnului, face o analogie între Eva și Fecioara Maria zicînd: „pentru motivul că altădată diavolul a înșelat pe Eva fiind fecioară, pentru aceea Gavriil a binevestit pe Maria fiind Fecioară”⁵

Cuvintele arhanghelului: „Duhul Sfînt se va pogori peste tine și puterea Celui Prea Înalt te va umbri” arată că Fecioara Maria este scoasă din rosturile obișnuite ale vieții și, ca urmare, va naște un „sfînt”, care „Fiul lui Dumnezeu se va chema” (Luca 1, 35).

Cînd Fecioara s-a supus voiei lui Dumnezeu și a rostit cuvintele: „Iată roaba Domnului. Fie mie după cuvîntul Tău”, „a fost momentul cînd Sfîntul Duh s-a coborît peste ea, a sfințit-o cu desăvîrșire și a rămas asupra ei”⁶. Fecioara Maria a avut asupra sa păcatul strămoșesc. În momentul în care a acceptat să devină Născătoare de Dumnezeu, s-a pogorit Duhul Sfînt peste ea și prin umbrirea Celui Prea Înalt ea a fost curățită de tot păcatul și a fost întărită în sfințenie încît toată viața nu a mai avut nici un păcat. În aceasta constă pururea fecioria Maicii Domnului, în lucrarea cea mai presus de fire a lui Dumnezeu asupra ei.

Din Nazaret, Fecioara Maria s-a dus la rudenia sa Elisabeta, care deși nu știa cele petrecute cu Sf. Fecioară „s-a umplut de Duh Sfînt” și a grăit sub inspirația Acestuia (Luca 1, 41). Ceea ce a grăit Elisabeta sub inspirația Sfîntului Duh reprezintă, nu gîndurile ei personale, ci mărturisirea pe care o face însuși Sfîntul Duh. Cuvintele Elisabetei: „binecuvîntată ești tu între femei și binecuvîntat este rodul pîntecelui tău” aparțin Duhului Sfînt și ne obligă ca atare. Sub inspirația Sfîntului Duh, Fecioara Maria chiar înainte de a naște pe „Fiul Celui Prea Înalt” este numită „Maica Domnului meu”. Teotokos nu este un termen pe care Sf. Chiril al Alexandriei l-a impus împotriva lui Nestorie, ci cuvîntul, care reprezintă o realitate confirmată de Sfîntul Duh. Ca Născătoare de Dumnezeu, este fericită, pentru că a crezut că se vor împlini cele spuse ei de la Domnul (Luca 1, 45).

Curățită de orice păcat, prin pogorîrea Sfîntului Duh și prin umbrirea Celui Prea Înalt (Luca 1, 35), Fecioara Maria arată că „de acum” o vor fericii toate neamurile, pentru că Cel Puternic i-a făcut mărire (Luca 1, 48—49).

Sfîntul Evanghelist Luca amintește că Maica Domnului, pe timpul copilăriei Mîntuitorului, a avut diferite ocazii ca să audă de la Fiul său cuvinte de neînțeles pentru cei din jur, dar pline de înțeles tainic pentru ea. De ce era să mă căutați? Oare nu știați că în

⁵ Sf. Ioan Hrisostom, o. c., p. 39.

⁶ Sergiu Bulgakoff, *Ortodoxia*, trad. Nicolae Grosu, Sibiu, 1933, p. 149.

cele ale Tatălui Meu trebuie să fiu? (Luca 2, 49). Ea n-a uitat că îngerul i-a spus că: „Sfântul care se va naște din tine, Fiul lui Dumnezeu se va chema” (Luca 1, 35), și din această pricină, când Fiul vorbește în templu despre „Cele ale Tatălui Meu”, „mama Lui păstra în inima ei aceste cuvinte” (Luca 2, 51).

Sfântul evanghelist Matei ne istorisește că Magii de la răsărit, „intrînd în casă, au văzut pe Prunc împreună cu Maria, Mama Lui, și căzînd la pămînt s-au închinat Lui, și deschizîndu-și vistieriile lor, I-au adus Lui daruri: aur, tămîie și smîrnă” (Matei 2, 11). Chiar de la Nașterea Domnului, închinătorii nu pot să facă deosebire, la închinare, între Prunc și mama Lui. Credem că magii s-au închinat Pruncului pe care Mama Lui îl ținea în brațe și astfel, de fapt, magii s-au închinat și Maicii deodată cu Fiul. Nu ne putem închipui că magii ar fi cerut Maicii să se dea deoparte pînă se vor închina ei Fiului. Darurile care au fost făcute Pruncului desigur că au fost primite de Maică. Orice minte sănătoasă, cînd admiră un copil bun, se gîndește la părinți lui și în special la mama lui. Astfel a făcut și poporul care îl asculta pe Iisus, vorbind. „O femeie din mulțime, ridicînd glasul, I-a zis: „Fericit este pîntecele care Te-a purtat și fericiți sîni pe care i-ai supt” (Luca 11, 27). Deci cei care-L ascultau o ficeau pe Mama Lui. Răspunsul Mîntuitorului confirmă că „așa este” și completează: „dar fericiți sînt și cei ce ascultă cuvîntul lui Dumnezeu și-l păzesc” (Luca 11, 28).

La nunta din Cana Galileii, Mama îl roagă pe Fiul să contribuie la buna reușită a petrecerii și Fiul o ascultă, și tot cu acest prilej Mama le spune oamenilor: „Faceți orice vă va spune” (Ioan 2, 5). La nunta din Cana Galileii vedem că „mult poate rugăciunea Maicii” față de Fiul său, vedem că Fiul împlinește rugăciunea Maicii Sale și reținem că Maica ne poruncește nouă, oamenilor să facem ce ne spune Fiul său.

Din cele expuse, vedem că preacinstirea Fecioarei Maria este dată mai întîi de Dumnezeu, care a prevestit-o prin prooroci și a învrednicit-o de cinstirea îngerului Gavriil, și de însuși Fiul său care-i era supus (Luca 2, 51) și care s-a îngrijit de soarta sa cînd era pe cruce.

Potrivnicii cultului Maicii Domnului susțin, fie că Fecioara nu este Născătoare de Dumnezeu, fie că născînd nu a rămas fecioară, fie că nici Fiul ei n-a cinstit-o.

Intruparea Domnului, nașterea Sa din Fecioară este o taină pe care mintea omenească nu o poate cuprinde. Sfântul Ioan Hrisostom, într-o predică a sa la Nașterea Domnului, spune: „felul nașterii am învățat să-l cinstim în tăcere. Cînd Fecioara care nu cunoaște căsătoria naște și iarăși se arată fecioară, atunci lucrul acesta este mai presus de fire. Ceea ce este mai presus de fire să se cîntească în tăcere”⁷.

⁷ Sf. Ioan Hrisostom, o. c., p. 29.

Sfântul Ioan Damaschin spune că „Hristos se întrupează și se face om din cărnurile și din singiurile ei curate și neîntinate, plă-tind datoria strămoșei. Căci după cum aceea a fost plăsmuită fără de împreunare din Adam, tot așa și aceasta a născut pe noul Adam, care s-a născut potrivit legii nașterii, dar mai presus de natura naș-terii”⁸.

„După cum la nașterea de sus este necucernic să presupui ma-mă, tot astfel este hulitor să presupui tată cu privire la nașterea de jos. Fecioara a născut fără stricăciune, deoarece a născut de la Du-hul Sfânt”⁹.

Problema nașterii din Fecioară și argumentarea ei pe baza Ve-chiului Testament, o dezvoltă printre cei dintâi Sfântul Iustin Marti-rul și filozoful în „Dialogul cu iudeul Trifon”. În cap. 46 nașterea din Fecioară este argumentată cu profeția lui Isaia¹⁰.

Sfântul Ioan Hrisostom face analogie între protopărinți și naște-rea lui Hristos zicând: „După cum din Adam a luat coasta și pe Adam nu l-a micșorat cu nimic, tot astfel și în Fecioară a plăsmuit pe om, și nu a distrus fecioria. Nevătămat a rămas Adam și după luarea coastei, neprihănită a rămas și Fecioara după nașterea Prun-cului”¹¹.

Sfântul Ioan Damaschin arată numai că „după cum atunci cind a fost zămislit Cuvîntul a păstrat fecioară pe aceea care a zămislit, tot astfel și atunci cind a fost născut a păzit nevătămată fecioria ei, trecînd numai prin ea și păstrînd-o încuiată”¹².

Referindu-se la pururea fecioria Maicii Domnului, Sf. Ioan Hri-sostom zice: „deși s-a făcut om, nu se naște om, ci se naște ca du-pă cum se naște fiecare din noi, dumnezeirea Lui s-ar fi socotit de mulți o minciună. Acum însă pentru aceasta se naște din Fecioară, iar prin nașterea sa păstrează și pîntecele Fecioarei neschimbat și păzește și fecioria neîntinată, pentru ca felul străin al sarcinii să-mi fie pricinuiitor de mare credință”¹³.

Sfinții Părinți vorbind despre întruparea lui Hristos afirmă: „Nu s-a făcut un lucru potrivit firii, ci o minune mai presus de fire. Na-tura și-a suspendat legile sale și a îndeplinit voia Stăpînului”, zice Sfântul Ioan Hrisostom¹⁴, iar Sfântul Clement Alexandrinul, exclamă: „O, ce minune plină de taină! O singură Fecioară este Mamă”¹⁵.

Alte încercări de „explicare” a tainei afirmă că Hristos a stră-bătut pîntecele ei și totuși n-a stricat pecețile, așa cum razele soa-

⁸ Sf. Ioan Damaschin, o. c., p. 322.

⁹ Sf. Ioan Hrisostom, o. c., p. 28.

¹⁰ Sf. Iustin Martirul, *Dialogul cu iudeul Trifon*, trad. pr. D. Fecioru, 1941, p. 153.

¹¹ Sf. Ioan Hrisostom, o. c., p. 33.

¹² Sf. Ioan Hrisostom, o. c., p. 33.

¹³ Sf. Ioan Hrisostom, o. c., p. 33.

¹⁴ *Ibidem*, p. 29.

¹⁵ Sf. Clement Alexandrinul, *Pedagogul*, trad. de dr. N. I. Ștefănescu, București, 1939, p. 67.

relui străbat sticla, peștii apa, păsările aerul, fără să lase urme (Ilie Miniat), sau așa cum trece energia electrică prin conductori fără să-i strice, sau cum trec undele electro-magnetice prin materie fără să se simtă sau să se cunoască și fără să lase urme, Nașterea fără să strice fecioria este pusă în analogie și cu „trecerea lui Iisus prin ușile încuiate” (Ioan 20, 19—26).

Sfântul Ioan Hrisostom vorbește despre rosturile dogmatice ale pururea fecioriei¹⁶ și afirmă că „Maria este și Fecioară și Mamă”¹⁷.

De asemenea fericitul Ieronim și Sfântul Epifanie au scos în evidență pururea fecioria Născătoarei de Dumnezeu împotriva ereticilor din vremea lor¹⁸. Asterie al Amasiei arată că „Omul Domnesc” a fost zămislit în chip minunat și extraordinar în pîntecele Fecioarei¹⁹. Celestin, în discursul său de la sinodul de la Roma, din 430, arată că fecioara a născut prin puterea Celui Atotputernic²⁰.

Toate disputele mariologice duc la concluzia că „Ortodoxia nu admite în „cea fără prihană” nici un păcat individual”²¹.

Cei ce tăgăduiesc cultul Maicii Domnului în vremea noastră nu se pot folosi de literatura Sfintilor Părinți și nici de ceea ce au scris ereficii antidicomarianiți. Ei nu-și pun nici problema lui Teotokos sau Hristotokos sau Antropotokos, ci se opresc la câteva texte din Noul Testament, pe baza cărora cred că au dreptul să o socotească pe Maica Domnului o simplă femeie.

Împotriva pururea fecioarei se obiectează că: 1. Noul Testament folosește expresii din care rezultă că fecioria a durat pînă la nașterea lui Iisus Hristos și 2. că, chiar dacă „primul, născut este Fiul lui Dumnezeu și s-a născut nu din singe, nici din dorință trupească, nici din dorință bărbătească” (Ioan 1, 13), totuși ei susțin că după nașterea „primului născut” Maica Domnului a mai avut și alți copii care sînt denumiți „frații Domnului”.

În Evanghelia după Matei, potrivit traducerii mai vechi, printre care și a profesorului Vasile Gheorghiu, se află expresia „mai înainte a fi ei împreună” (Matei 1, 18), care este folosită ca argument contra pururea fecioriei. Se interpretează această expresie ca și cum ar mai conține cuvîntul „numai” în înțelesul că fecioria a existat mai înainte de a fi ei (Iosif cu Maria) împreună și că după aceea n-a mai existat. Trebuie să recunoaștem că acest text, fără să spună ce susțin potrivnicii pururea fecioriei, lasă loc și dă posibilitatea unei astfel de interpretări tendențioase. Se uită că acest text este o

¹⁶ Sf. Ioan Hrisostom, o. c., p. 33.

¹⁷ *Ibidem*, p. 38.

¹⁸ Hr. Andruș, *Simbolica*, trad. de prof. Iustin Moisesescu, Craiova, p. 171.

¹⁹ Asterie al Amasiei, *Omiliile și predici*, trad. de pr. D. Fecioru, București, 1946, p. 154.

²⁰ Ioan Mihălcescu, *Sinodul III ecumenic*, București, 1931, p. 34.

²¹ Sergiu Bulgakoff, o. c., p. 149.

traducere care n-a găsit expresia cea mai potrivită ideii pe care trebuie să o redea. Acest text nu este pus în context cu profețiile despre Maica Domnului. O traducere mai bună a acestui text evită echivocul în cauză. În loc de „mai înainte”, se spune „fără să fi fost ei înainte împreună s-a aflat avînd în pîntece de la Duhul Sfînt” (Biblia, ediția Sfîntului Sinod, București 1968). Indiferent de felul traducerii, rostul acestui text este să atragă atenția credincioșilor că zămislirea Mîntuitorului este lucrarea Duhului Sfînt.

Tot pentru fecioria Maicii Domnului numai pînă la nașterea lui Iisus este folosit și textul din Matei 1, 25, bineînțeles, după traducerea ediției britanice, care zice: „Dar n-a cunoscut-o pînă ce ea a născut un fiu”. În acest text, expresia „pînă ce”, după traducerea citată, ar limita fecioria Maicii Domnului. Traducerea aceasta însă este tendențioasă nu numai cu referire la Maica Domnului, ci și în multe alte privințe. Traducerea exactă a textului original nu pune problema limitării fecioriei Maicii Domnului, ci numai scoate în evidență caracterul supranatural al nașterii Domnului. Traducerea corectă spune: „Și fără să fi cunoscut-o pe ea Iosif, Maria a născut pe Fiul său, Cel Unul Născut” (Ediția 1968).

2. Cea de a doua obiecțiune referă la așa-numiții „frați ai Domnului”, potrivit expresiilor folosite în: Matei 12, 46, 13, 55; Marcu 3, 20—21, 31; Luca 8, 19.

Aceste expresii există în evangheliile de la început. Sfînții Părinți care au apărut împotriva ereziilor mariologice pururea fecioria Maicii Domnului le-au cunoscut dar n-au înțeles din ele că ar fi existat niște frați ai Domnului. „Frații Domnului” niciodată n-au fost socotiți frații Săi, după trup”²².

Iudeii numeau frați nu numai pe acei care se nașteau din aceiași părinți, ci pe toți care erau de o vîrstă și care aparțineau aceleiași familii, așadar, cumnații și toți verii primari și secundari²³. Cuvîntul tradus de ediția britanică și de alte ediții mai vechi ale Bibliei cu „frate”, este în ebraică „ah” și are înțelesul de frate, văr, rudă apropiată²⁴. Că această explicație este reală o dovedim în felul următor: După ediția britanică, Avraam zice către Lot: „să nu fie sfadă între mine și tine căci sîntem frați” (Facere 13, 8), deși din spița neamului rezultă, după aceeași ediție altceva. „Spița neamului lui Terah este aceasta: lui Terah i s-a născut Avraam, Nahor și Haran. Lui Haran i s-a născut Lot” (Facerea 11, 27). Deci frații din Facere 13, 8 sînt, de fapt, unchi și nepot.

Sub denumirea de „frați ai Domnului” sînt numiți Iacov și Iosif, Simeon și Iuda, potrivit (Matei 13, 55). Acești „frați” ai Domnului se găsesc, în diferite împrejurări, împreună cu Maica Domnului, în

²² Hr. Andrușos, o. c., p. 172.

²³ Vasile Gheorghiu, *Sf. Evanghelie după Matei cu comentariu*, 1925, p. 430.

²⁴ Biblia, ediția 1968, notă la p. 1111.

preajma Mintuitorului, dar, deși numiți „frați ai Domnului”, niciodată nu sînt numiți fii ai Mariei, mama lui Iisus²⁵.

Trebuie să subliniem că denumirea de „frați ai Domnului” nu este dată niciodată de evangheliști, ci că evangheliștii folosesc această expresie numai pentru că așa ziceau iudeii.

În timp ce Iisus este numit „Fiul Mariei”, acești „frați” nu sînt numiți niciodată fiii Mariei, mama lui Iisus²⁶.

Cu surprindere mai observăm că așa-numiții „frați ai lui Iisus” sînt mai în vîrstă decît El și totuși El se numește „întîiul născut”²⁷. Analiza textului făcută pînă la acest loc ne duce la concluzia că termenul de „frate” folosit de evangheliști în nici un caz nu desemnează niște fii ai Maicii Domnului, că acest termen este folosit în înțelesul său larg de rîdă apropiată. Totuși, cine sînt așa-numiții „frați ai Domnului” și care este adevărata legătură de rudenie dintre aceștia și Domnul nostru Iisus Hristos?

Sfîntul Evanghelist Ioan ne spune că „stăteau lingă crucea lui Iisus mama Lui și sora mamei Lui, Maria lui Cleopa” (Ioan 19, 26). Deci reiese că Maica Domnului ar avea o soră denumită „Maria lui Cleopa”. Deja a apărut o nouă dificultate deoarece, noi știm din Sfînta Tradiție că, Fecioara Maria a fost singură la părinți și, aci se vorbește de o soră a sa. Lucru de mirare este însă că, împotriva obiceiului celor vechi de a nu numi doi frați sau două surori cu același nume, sora Maicii Domnului este numită tot Maria. Textul biblic mai dă lămurirea că, sora Maicii Domnului este „Maria lui Cleopa” (Ioan 19, 25). Cleopa nu poate să fie decît soțul acestei Marii. Cum Maica Domnului nu are frați, Cleopa poate fi frate cu dreptul Iosif și atunci denumirea de „soră” se explică prin aceeași sărăcie de cuvinte, care făcea folosirea aceleiași termen și pentru soră și pentru cumnată²⁸. De asemenea, putem presupune că „Maria lui Cleopa” este sora dreptului Iosif și deci tot cumnată cu Maica Domnului.

Această „Marie a lui Cleopa este mama lui Iosif (Matei 27, 56) și mamă lui Iacov (Luca 24, 10). Deci doi dintre frații Domnului erau în realitate copii Mariei lui Cleopa”²⁹.

Teologii Endeman și Lebedev socotesc pe Maria lui Cleopa, cumnată cu Maica Domnului, potrivit celor mai vechi tradiții³⁰. Iosif și Iacov sînt fiii Mariei lui Cleopa și deci veri primari cu Domnul nostru Iisus Hristos³¹.

²⁵ Ioan N. Ionescu, *Fecioara Maria*, București, 1929, p. 59.

²⁶ Ioan Gh. Savin, *Precizări și reconsiderări în jurul problemei frații Domnului*, în „Studii Teologice”, XIII (1961), 5—6, p. 281.

²⁷ V. F. Farrar, *Primele zile ale creștinismului*, partea a III-a, trad. de patriarhul Nicodim Munteanu, Mănăstirea Neamț, 1939, p. 25.

²⁸ Ioan Gh. Savin, o. c., p. 283.

²⁹ Ioan N. Ionescu, o. c., p. 55.

³⁰ *Ibidem*, p. 54.

³¹ Ioan Gh. Savin, o. c., p. 283 și 296.

Se mai spune că, la nunta din Cana Galileii Iisus s-a adresat Maicii Sa'e disprețuitor, zicându-i „femeie”. „Ce este Mie și ție femeie”? (Ioan 2, 4). În context biblic și în limbajul folosit pe vremea Mântuitorului termenul „femeie” nu conținea nimic rău, nimic disprețuitor, el nu arăta decât genul feminin.

Dacă Hristos și-ar fi disprețuit mama, oare ar mai fi spus tinăru-lui bogat: „cinsteste pe tatăl tău și pe mama ta”!? (Matei 19, 19). Dacă și-ar fi desconsiderat mama, prin cuvinte, oare ar mai fi ascultat-o prin fapte? Departe de a fi o dovadă de relații reci între mamă și fiu, împlinirea aceasta arată că rugămintea Maicii este ascultată și îndeplinită de Fiu. Cu acest prilej, Maica Domnului este o solitoare între Fiul său și cei veniți la nuntă. Pe Fiu îl roagă pentru nuntași, iar pe oameni îi îndeamnă să facă ori ce le va spune Fiul.

O altă obiecțiune neinspirată împotriva Maicii Domnului se face cu textul: „și cînd s-au împlinit zilele curățirii lor, după Legea lui Moise, L-au adus pe Prunc la Ierusalim, ca să-L pună înaintea Domnului” (Luca 2, 22).

Desigur nu e vorba de o curățire de păcate, ci de faptul că „Maica Domnului, întocmai ca și dumnezeiescul său Fiu, a fost respectuoasă și supusă tuturor prescripțiilor Legii și nu fiindcă a avut lipsă de curăție, pentru că n-avea ce să curețe fiind Fecioară, preacurată și model de curăție pentru toate veacurile și întruchipare a idealului religios-moral la care trebuie să tindă sufletul creștin⁴⁴. Împlinirea unei prescripțiuni ritualistice nu avea ce să curățe la aceea care a fost îndumnezeită din momentul întrupării lui Hristos⁴⁵. În Fecioara nu poate fi vorba de „curățire” sau „de vreo „întinare”, căci „legătura între Fecioară și Fiu nu se mărginește numai la naștere, ea dăinuiește în măsura în care divinul și umanul sînt în mod inseparabil uniți în Hristos”⁴⁶.

Maica Domnului se află la hotarul ce desparte creatura de creator. Ea este „înălțimea cea neajunsă de gîndurile omenesti, adîncimea nevăzută de ochii îngerești, purtătoarea curățeniei, arătarea Duhului Sfînt, începutul făpturii duhovnicești, izvorul Bisericii. Ea este punctul de întîlnire al pămîntului cu cerul”⁴⁷.

În timp ce unele confesiuni creștine nu cinstesc pe Sfînta Fecioară, iar altele exagerează cultul ei, Ortodoxia o socotește mijlocitoarea cea mai aleasă înaintea tronului lui Dumnezeu și „împărăteasa tuturor sfinților”⁴⁸.

⁴⁴ Vasile Lochită, *Doctrina Sfîntului Ioan Damaschin despre Maica Preacurata*, 1937, p. 35.

⁴⁵ Macarie, *Teologia dogmatică ortodoxă*, trad. de Gherasim Timuș, București, 1886, vol. II, p. 135.

⁴⁶ Sergiu Bulgakoff, o. c., p. 149.

⁴⁷ Pr. D. Stăniloae, o. c., p. 88.

⁴⁸ Ion Felea, *Simboluri liturgice*, Arad, 1924, p. 52.

Liturghia cea mai veche pe care o cunoaştem, adică Liturghia Sf. Iacov, ne oferă mărturii luminoase despre acest cult hiperdulic, zicînd: „mai înainte de toate face pomenirea Prea Sfintei Maici a lui Dumnezeu, în amintirea ei şi pentru preacuratele sale rugăciuni, Doamne Dumnezeule, mintuieşte-ne şi ne miluieşte pe noi”⁴⁹.

Vechimea cultului Prea Sfintei Fecioare o mărturiseşte şi Teodoret al Cirului prin cuvintele: „de mult, foarte de mult, propovăduitorii credinţei ortodoxe, potrivit tradiţiunii Apostolilor, ne-au învăţat să credem şi să mărturisim că Sfinta Fecioară este Născătoare de Dumnezeu”⁵⁰. Ea covârşeşte toate cetele îngereşti, stînd de-a dreapta Fiului său”⁵¹. Maica Domnului e cea mai ridicată făptură, care numai în Hristos se slăveşte. Slava sa este din Hristos. „Şezînd în ceruri, în stare preaslăvită, Fecioara rămîne maica neamului omnesc, pentru care se roagă şi mijloceşte. Ea acoperă lumea cu vălul său, rugîndu-se, plîngînd pentru păcatele lumii, la judecata din urmă, ea va mijloci înaintea Fiului său şi-i va cere milă”⁵².

Din cele expuse se înţelege că „Ortodoxia împacă această slavă a Maicii Domnului cu afirmarea principiului Hristocentric”⁵³. Ea recomandă credincioşilor „să o slăvească cu cuviinţă şi să o cîntească întocmai ca pe o Născătoare de Dumnezeu”⁵⁴.

Fecioara şi înaintemergătorul stau înaintea Cuvîntului întrupat „reprezentînd culmea gloriei creaţiunii, ei stau mai aproape de El ca lumea îngerilor”⁵⁵.

Creştinul se roagă zilnic către Maica Domnului. La vreme de necaz sau de boală, la secetă, pe patul morţii, rugăciunile către Maica Domnului au o căldură şi o duiosie care nu pot fi descrise. Cine poate să redea tot ce simte o mamă, care se roagă Născătoarei de Dumnezeu pentru fiul ei? În chinurile morţii se roagă creştinul: „Maică a lui Dumnezeu, caută întru adînc şi vezi un suflet dat muncilor spre pedeapsă, şi plecîndu-ţi genunchii lăcrămează, ca Cel ce şi-a dat singele pentru mine să se plece la rugăciunile tale şi să mă cheme pe mine”⁵⁶. Bulgakoff apreciază că „această căldură proprie pietăţii cultului Maicii Domnului vine de la umanitatea Fecioarei şi de la natura sa feminină”⁵⁷.

În cultul divin public rugăciunile către Maica Domnului sînt împlinite cu celelalte rugăciuni aşa de intim, încît este foarte greu să

⁴⁹ Pr. prof. Petru Rezuş, *Mariologia ortodoxă*, în „Ortodoxia”, II, (1950), nr. 4, p. 555.

⁵⁰ Ioan Mihălcescu, o. c., p. 19.

⁵¹ *Mărturisirea*, p. 217.

⁵² Sergiu Bulgakoff, o. c., p. 150.

⁵³ Pr. prof. D. Stăniloae, *Învăţătura despre Maica Domnului la ortodocşi şi la catolici*, în „Ortodoxia”, II (1950), nr. 4, p. 609.

⁵⁴ *Mărturisirea Ortodoxă*, p. 216.

⁵⁵ Sergiu Bulgakoff, o. c., p. 157.

⁵⁶ *Aghiazmat*, p. 148.

⁵⁷ Sergiu Bulgakoff, o. c., *passim*.

se mai facă o delimitare între ele. Nu există nici o ectenie care să nu amintească și de „Prea sfinta, Prea curata, Stăpîna noastră, de Dumnezeu Născătoare și Pururea Fecioara Maria”.

A renunța la cultul Maicii Domnului înseamnă a goli cadrul rugăciunilor noastre de partea cea mai frumoasă, de partea cea mai iubită de credincioși, înseamnă a păgubi Biserica și pe credincioși de cele mai folositoare rugăciuni, înseamnă a rupe legătura dintre cer și pămînt și scara care le unește, înseamnă a supăra pe Fiul lui Dumnezeu, și a dezice proorocia făcută de însăși Fecioara care a zis: „Iată de acum mă vor ferici toate neamurile”.

MODURILE PREZENȚEI LUI HRISTOS ÎN CULTUL BISERICII

de: pr. prof. D. STĂNILOAE

Conștiința Bisericii ortodoxe știe de o prezență a lui Hristos în cult, în modurile următoare: a) în jertfa euharistică; b) în celelalte Taine; c) în ierurgii, în alte slujbe bisericești (Laude), în rugăciunile și binecuvântările preotului; d) în cuvîntul Sfintei Scripturi citit de preot în biserică; e) în cuvîntul de propovăduire al preotului; f) în rugăciunile rostite și cîntate de credincioși în biserică, în dialogul dintre ei și preot în cadrul cultului; g) în citirile credincioșilor din Sfînta Scriptură în afară de locașul bisericesc, în rugăciunile lor și în citirile altor cărți de învățătură și evlavie ortodoxă; h) în convorbirile credincioșilor despre Dumnezeu purtate cu credință și în faptele lor bune și curate săvîrșite din credință¹. În felul acesta toată viața credincioșilor este un cult adus lui Dumnezeu, sau o liturghie în sensul larg al cuvîntului.

Înainte de a face unele reflexiuni asupra unora din aceste moduri ale prezenței lui Hristos în cult și asupra unora din mijloacele prin care se obțin diferitele moduri ale prezenței lui Hristos, trebuie menționat că toate modurile prezenței lui Hristos presupun un popor credincios, care împreună cu preoții și cu ierarhii fac parte constructivă din Biserică, care ea însăși are ca temei specific al ei diferitele moduri ale prezenței lui Hristos. Căci pe de o parte Biserica se constituie și se întreține prin Sfintele Taine și prin celelalte mijloace de obținere și menținere a prezenței lui Hristos, pe de altă parte toate aceste mijloace au ca premisă Biserica. În Biserică vine și pe ea o extinde Hristos prin toate formele ei de rugăciune, de propovăduire și de împlinire a voii Lui, pe de altă parte El este în Biserică prin Duhul Lui cel Sfînt, făcînd din rugăciunile, din propovăduirea și faptele

¹ În „*Constitutio Liturgica*” a Conciliului II Vatican, art. 7, se înșiră astfel gradele prezenței lui Hristos în cult: prezența în jertfa liturgică, prezența în Taine, prezența în cuvînt și în Sfînta Scriptură, cînd e citită în biserică, în sfîrșit prezența în cîntărea ce se roagă și cîntă [J. Langeling, *Die Konstitution der zwiten Vatikanischen Konzils über die heilige Liturgie*, Münster 1964, p. 28].

bune și curate ale credincioșilor mijloace ale unei mereu reînnoite venituri a Lui, care sînt toate necesare pentru fiecare credincios.

Vorbînd în special despre Liturghie în sens strict, Romano Guardini spune: „Liturghia nu este săvîrșită de credinciosul singular, ci de totalitatea credincioșilor. Dar această comunitate nu se alcătuiește numai din oamenii care sînt în locașul bisericesc: ea nu este „comunitatea” adunată. Ea se întinde mai departe peste marginile spațiului respectiv și cuprinde pe credincioșii de pe tot pămîntul. Ea se întinde de asemenea peste granițele timpului, întrucît comunitatea rugătoare de pe pămînt se știe una și cu cei adormiți, pentru care nu mai există timpul, ci se află în planul veșniciei. Dar nici faptul cuprinderii generale nu epuizează noțiunea comunității liturgice. Eul care poartă lucrarea rugăciunii liturgice nu e simplu împreună numărarea tuturor inșilor drept credincioși. Unitatea lor ca atare este ceva mai mult decît mulțimea celor care constituie totalitatea lor: este Biserica... Credincioșii sînt legați printr-un fundament de viață real, comun. Acesta este Hristos cel real; viața Lui este a noastră; sîntem încorporați în El. Sîntem trupul Lui „tainic”. Iar puterea care susține această mare unitate, care face pe inșul singular să participe la viața ei, îl sădește și îl menține în ea, este Duhul lui Hristos, Duhul Sfînt. Fiecare credincios îndeosebi este o celulă a acestei unități de viață, un mădular al acestui trup... În Liturghie, în cadrul căreia inșul are cea mai intensă conștiință despre această unitate care-l cuprinde, el nu simte stînd în fața lui Dumnezeu ca o ființă aparte, ci ca mădular al acestei unități”².

Dacă numim uneori, în această lucrare, poporul credincios, „comunitate”, înțelegem prin ea o comunitate unită cu toate comunitățile, sau cu Biserica îndeobște, care are în ea pe Hristos temelia unității atît între membrii comunității adunați în același locaș bisericesc, cît și între ei și membrii Bisericii de pretutindeni. O unitate oarecare se realizează sau există între toți acei oameni care sînt legați prin ceva comun, în afară de firea lor omenească: în familie, în națiune etc. Dar cea mai adîncă unitate e realizată în Biserică.

Unitatea aceasta arată că ființele umane alăturate la un loc, nu sînt simpli inși alăturați și uniformi. Aritmetica nu poate surprinde această legătură interioară dintre cei numărați, care nu sînt întru totul uniformi. Pentru ea numerii reprezintă simple unități uniforme și alăturate, fapt care nu există nicăieri în realitate. Cele patru operațiuni nu-i deschid nici ele planul real, în care numerii nu indică unități uniforme și în care între cele numărate se realizează o anumită unitate, fără ca ele să se topească în acea unitate. Aritmeticii sau matematicii, ca știință, îi rămîne închis acest plan, cu adevărat real, pentru că ea lucrează cu unități uniforme, abstracte, separate, ca să poată face cu ele operațiunile ei general valabile pînă

² Romano Guardini, *Vom Geist der Liturgie*, Freiburg im Br., 1922, pp. 30—31

la un punct. Și toate științele exacte rămân la fel în acel plan general, abstract, în afară de planul concret al vieții umane reale, odată ce numai separînd, sau unind elemente uniforme, prin contopiri, sau alteori ale lor ca în planul naturii, poate face afirmații exacte, general sau numai valabile.

De aceea taina comunității rămîne inaccesibilă matematicii, odată ce comunitatea nu e nici o simplă unitate, nici o simplă alăturare de unități.

Forma ei e desăvîrșită dată în Sfînta Treime, în care nu e nici separație, nici contopire, ci unire de unități neuniforme și neconfundate.

Strîns legată de această taină este și o alta: o mare comunitate umană nu poate proveni din numerele care o compun ca părți, sau din unitatea lor de natură. Căci vedem cît de sfîșiată este comunitatea umană cînd se întemeiază numai pe unitățile umane care o compun, sau pe unitatea lor de natură. Numai comunitatea în credință reușește să biruiască aceste sfîșieri prin raportarea ei la un *Unu* care e mai presus de ea, care e transcendent ei, dar nu fără legătură cu ea. În universul immanent uman nu constatăm un *Unul* care să aibă atîta forță încît să ne țină, cu consimțămîntul nostru, într-o unitate iubitoare și fericită sau să ne conducă tot mai adînc în ea. Dar întrucît acest *Unul* nu ne duce la o unitate să ne confunde, El însuși trebuie să fie un *Unul* comunitar, sau un „*Unul*” în care se mențin niște Persoane fără să se confunde, sau să se uniformizeze. Prin sine universul conștiințelor umane trăiește într-o sfîșiere continuă, iar în planul subuman și material constituirea întregurilor se alternează cu descompunerea lor, iar în întreguri și între ele nu se constată, atîta vreme cît se mențin, o conștiință a unității și o promovare a unității cu voia lor.

Aceasta ne obligă să cugelăm că există un „*Unul*” transcendent universului immanent, dar în legătură cu acesta, de la care acesta poate primi putere spre mai multă unitate, cu voia Lui, un „*Unul*” care nu exclude, ci implică forma unei comuniuni perfecte. Aceasta e Sfînta Treime. Eficiența acestui „*Unu*” comunitar asupra existenței imanente în special umane ne face să socotim că de la El își are originea și durată universului immanent și în special ființele umane și puterea lor de a se menține și spori în unitate, dar nu cu sila, ci de bună voie și fără să se confunde vreodată între ele, lucru care ar însemna pierderea identității lor variate. Pe de altă parte acest „*Unu*” n-ar face pe inșii umani să sporească cu voia în unitatea lor, dacă ar rămîne numai transcendent lor. Eficiența Lui unificatoare se exercită mai accentuat prin faptul că li se face și un centru immanent. Acesta este Iisus Hristos, prin care forța unificatoare între oameni se exercită dinăuntru lor, dar ea vine totodată de mai presus de ei. Refacerea și promovarea unității lor se datorește prezenței Lui, benevol acceptate în ei, în diferite grade și moduri, corespunzător unor mijloace folosite de ei.

Dacă privim bine aceste mijloace prin care Hristos ne devine prezent în diferite moduri, vedem că între ele se disting cu deosebire cuvîntul și rugăciunea. Prin ele lucrează atît Hristos asupra credincioșilor, cît și ei în vederea întăririi prezenței Lui în ei și între ei. Numai în unele Taine, pe lângă rugăciune, se mai folosesc ca mijloace vreo materie, sau vreun gest, sau o materie unită cu vreun gest, care în fond sînt și ele cuvinte încorporate.

Dar există o gradăție și în cuvinte și rugăciuni. Gradația cuvîntului constă în măsura în care cuvîntul e unit cu rugăciunea. Căci între cuvînt și rugăciune e o graniță foarte fluidă. Prezența lui Hristos venită și întreținută prin cuvînt e cu atît mai simțită și mai eficientă, cu cît el e mai puțin separat de rugăciune. Și amîndouă sînt cu atît mai eficiente în obținerea prezenței lui Hristos, cu cît sînt mai mult opera comunității bisericești, săvîrșindu-se prin preot și prin poporul unit vizibil în jurul preotului, ca organ vizibil al lui Hristos ca centru nevăzut, dar simțit al ei.

Cuvîntul și rugăciunea sînt mijloace care aduc pe Hristos, pentru că ele pun în legătură gîndul celor ce le rostesc sau le aud, cu El și prin acest gînd se pun ei înșiși în legătură cu El. În felul acesta chiar în inimile ce se roagă e prezent și lucrător Hristos, prin Duhul Lui cel Sfînt (Romani 8, 26), ca și în ale celor ce propovăduiesc pe Hristos (Matei 10, 20; Fapte 4, 8; 4, 31). Aceasta pentru că în starea de rugăciune și de propovăduire plină de credință în puterea mîntuitoare a lui Hristos, omul își trăiește deplina deschidere și referire la Hristos și toată fragilitatea propriei ființe, luată în sine, și în același timp întărirea și siguranța ce-i vine de la Cel căruia l se roagă și despre care vorbește sau se vorbește.

Cea dintîi formă a cuvîntului, care face pe Hristos prezent, este cuvîntul despre Hristos sau despre Dumnezeu rostit cu credință. Dar intrucît legătura cu Hristos cel adevărat și întreg nu poate fi înfăptuită decît de gîndirea la Hristos cel adevărat și întreg, iar pe acesta nu-l poate face cunoscut decît Biserica prin preot, ca slujitor autorizat al cuvîntului ei despre Hristos, cuvîntul propovăduit de preot e primul mijloc prin care se înfăptuiește prezența lui Hristos. De aceea întîia a fost propovăduirea lui Petru, sau a lui Filip, și apoi, îndemnați de străpungerea inimii de auditori, aceștia au cerut Botezul (Fapte 2, 37—38; 8, 12; 8, 35—36).

Dar cuvîntul propovăduit de preot face prezența lui Hristos cu atît mai lucrătoare cu cît are în el mai mult duhul rugăciunii, primit de auditorii lor în duh de rugăciune, sau de pocăință pentru păcate și de cerere a mîntuirii. De aceea o treaptă mai înaltă a cuvîntului propovăduit de preot sînt diferitele rugăciuni ale lui în folosul credincioșilor, ca rugăciuni care cer de la Dumnezeu binecuvîntarea și sfîntirea credincioșilor sau ale mediului lor de viață în diferite situații. Ele aduc o prezență mai lucrătoare a lui Hristos asupra lor, o

prezență care restabilește sau întărește sănătatea credincioșilor, îi ajută în trebuințele lor și sporește în ei viața duhovnicească.

Urmind lui Boris Bobrinskoy (*Ragiasmatikai Praxeis*, în *Threskeutike kai ethke Egkyklopaidia I*, Atena, 1962, pp. 238—242), Fary von Lilienfeld zice: „Aceste rugăciuni de sfințire însoțesc toată viața credincioșilor și în afară de viața liturgică și sacramentală, de la naștere până la moarte, atît viața de familie, cît și cea de profesiune”. Prin ele toată viața creștinilor este însoțită de lucrarea lui Hristos, de atenția și ajutorul Lui. Apoi Fary von Lilienfeld citează din Bobrinskoy: „Nimic nu este nevrednic de harul cerului, nimic nu este indiferent. Toate faptele minilor omenesti sînt rînduite spre slava lui Dumnezeu. „Dumnezeu ajută pe om și omul, ajutat de Dumnezeu să crească, slăvește chiar prin aceasta pe Dumnezeu. Și Fary von Lilienfeld continuă: „Biserica binecuvîntează casele, vapoarele, holdele, semințele, stupii, pomii și fructele, sarea, turmele etc. Cere binecuvîntarea pentru începutul oricărei activități, care are nevoie de ea, pentru orice faptă bună, pentru începutul anului nou, pentru începutul studiului sau al oricărei opere, pentru vindecarea bolnavilor, pentru mîngîierea celor întristați, pentru călători, pentru cei din robie..., pentru apărarea de dușmani, împotriva cutremurelor, a secetei etc.”³ Prin rugăciunile de binecuvîntare se exprimă credința „în puterea dumnezeiască manifestată în creșterea, întărirea, susținerea tuturor celor de folos, împotriva relelor în lume”⁴. Lucrarea lui Dumnezeu se extinde la cerere asupra tuturor celor din cosmos, și le face de folos credincioșilor. Se cere dăruirea de prunci buni, buna rodire a pămîntului, înmulțirea vitelor. Dacă se vede lucrarea lui Dumnezeu în toate, cînd e cerută, cum nu s-ar vedea atunci Hristos lucrînd și în tot timpul Liturghiei, care e rugăciunea prelungită sau un șir de rugăciuni.

Dar cea mai înaltă treaptă a rugăciunii Bisericii săvîrșită prin preot este rugăciunea prin care se înfăptuiesc diferitele Taine, prin venirea harului propriu lor, iar mai pîsus de toate epicleza euharistică.

Dar prezența lucrătoare a lui Hristos, de diferite grade și moduri nu se produce în credincioși, dacă ei nu se deschid cuvîntului, prin credință, cuvînt care are cu atît mai mare efect, cu cît e mai plin de duhul rugăciunii. Iar rugăciunile credincioșilor trebuie să urce și ele corespunzător cu rugăciunile de binecuvîntare, de sfințire și de chemare a harului Duhului Sfînt în Taine, orientîndu-se în conținutul lor după conținutul cuvîntului propovăduit de preot și al rugăciunilor lui. Orientarea rugăciunilor credincioșilor după conținutul cuvîntului și rugăciunilor preotului, înseamnă o adevărată mărturisire a credinței

³ Fairy von Lilienfeld, *Evlogia und evlogein im gottesdienstlichen Handeln der orthodoxen Kirche*, în: *Archiv für Liturgiewissenschaft*, Regensburg, vol. XX—XXI, 1978—79, p. 19.

⁴ C. c., p. 20.

lor în cele spuse de preot în cuvîntul și în rugăciunile lui. Această mărturisire o fac și formal credincioșii înainte de primirea vreuneia sau alteia dintre Taine. Ascultînd în comun propovăduirea cuvîntului din partea preotului, ca reprezentant autorizat al Bisericii, rugîndu-se și cîntînd împreună potrivit conținutului acestei propovăduiri și rugăciunilor preotului, credincioșii se introduc și sporesc în cunoașterea și unitatea credinței în Hristos cel întreg și adevărat, sau se umplu în comun de prezența aceluiaș Hristos.

Legătura între cuvînt și rugăciune este atît de strînsă încît în rugăciune e prezent cuvîntul și în cuvînt rugăciunea. Totuși e necesar atît cuvîntul ca atare, pentru a se arăta sensurile cuvîntului cuprins în rugăciune, cît e necesară și rugăciunea, pentru ca mințile auzitorilor să nu uite că auzind cuvîntul trebuie să se roage, nu numai să gîndească. Cînd se neglijează una din ele, în forma lor explicită, viața sufletească a credincioșilor nu se dezvoltă integral, sau nu se mai dezvoltă în general.

Legătura strînsă între cuvînt și rugăciune s-a neglijat în occident poate în defavoarea rugăciunii, iar în ortodoxia ultimelor secole în defavoarea cuvîntului. În creștinismul primar și bizantin pe cît de multă rugăciune se practica, tot pe atît de multă reflexiune asupra rugăciunii se producea. Toate scrierile răsăritene duhovnicești sînt o dovadă despre aceasta.

Reflexiuni profunde asupra rugăciunii încep să apară în timpul din urmă din nou în ortodoxie. Unele din aceste reflexiuni și analize ale conținutului de sensuri cuprinse în rugăciunile Bisericii s-au publicat în timpul din urmă sub numele marelui teolog rus, Pr. Pavel Florensky. Vom reda unele din analizele lui referitoare la rugăciune, ca să revenim după aceea cu noi precizări asupra legăturii dintre cuvînt și rugăciune în cadrul cultului ortodox și în special al Sfintei liturghii.

Pr. Pavel Florensky dă mai întîi schema generală a rugăciunilor prin care preotul cere binecuvîntarea și sfințirea și orice alte bunuri pe seama credincioșilor. Iată această schemă :

I. Adresarea către Dumnezeu : Doamne, Bunule.

II. Amintirea unor fapte trecute ale lui Dumnezeu din Vechiul sau Noul Testament asemănătoare celor pe care intenționează preotul (urmat de credincioși) să le ceară pe seama lor.

III. Cererea însăși.

IV. Slăvirea lui Dumnezeu, de obicei a Celui în Treime.

V. Confirmarea acestei slăvirii prin cuvîntul : Amin⁵.

Și dă, alte exemple, rugăciunea de la săparea unei fîntîni :

„I. Doamne Dumnezeul nostru ... II. Cela ce din piatră seacă ai

⁵ Preot Pavel Florensky, *Slovesnie Slujenie*, în : Jurnal Moscovoșcol Patriarhii, 1977, pp. 63—75.

făcut să curgă izvoare de apă și ai adăpat pe poporul Tău cel insetat, III. Însuți și acum, Stăpîne a toate, ascultă rugăciunea noastră, a robilor Tăi, și ne dăruiește nouă apă întru acest loc, limpede și de băut... IV. ca și întru aceasta să mărim prea Sfint Numele Tău, al Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, acum și pururea și în vecii vecilor, V. Amin".

Putem da și de la Liturghie ca rugăciune ce urmează acestei scheme, cea rostită de preot în timp ce comunitatea cîntă cîntarea întreit sfîntă :

„I. Dumnezeu cel Sfînt... II. Cea ce din neființă întru ființă ai adus toate, care ai zidit pe om după chipul și asemănarea Ta... III. Însuți, Stăpîne, primește și din gurile noastre, ale păcătoșilor, întreit sfînta cîntare și ne cercetează pe noi întru bunătatea Ta. Iartă-ne nouă toată greșala cea de voie și cea fără de voie... IV. Că sfînt ești Dumnezeu nostru și Ție slavă înălțăm, Tatălui și Fiului și Sfîntului Duh, acum și pururea și în vecii vecilor, V. Amin".

Dar e de remarcat că rugăciunile preotului de la Liturghie cer pentru popor mai mult bunuri duhovnicești, ceea ce arată că Liturghia e scară a urcușului duhovnicesc.

Dar trecînd peste această deosebire, rugăciunea făcută de preot, în numele Bisericii, întemeind cererea pe seama noastră pe fapta creatoare a lui Dumnezeu, sau pe ajutoare asemănătoare date altora în Vechiul și Noul Testament, o ridică din subiectivismul nostru arbitrar, încadrînd-o în obiectivitatea creației voite de Dumnezeu, prin creația și susținerea ei în existență de către El. Noi, cerem, și prin preot însăși Biserica cere pentru noi ceva ce se încadrează în susținerea creației de către Dumnezeu, sau încadrăm voia noastră în voia lui Dumnezeu⁶. „Dorința mea este la început un impuls subiectiv, dar la baza acestei mișcări subiective s-a arătat ceva obiectiv; la baza dorinței mele stă grija dumnezeiască de creație. Prin aceasta s-a arătat că ceea ce-i subiectiv e obiectiv". Dorința mea se arată astfel ca fiind „după voia lui Dumnezeu". „Eu lucrez (după ce am cerut ajutorul lui Dumnezeu, n.n.) cu puterea lui Dumnezeu, sau prin mine ca mijloc lucrează puterea lui Dumnezeu". În rugăciune recunosc că la baza tuturor puterilor și mișcărilor din lume, ca și a puterilor și lucrărilor mele este puterea lui Dumnezeu, iar Dumnezeu o actualizează în modul cel mai folositor mie la cererea mea, întărind în scopul acesta și puterea mea și adaptînd și puterile creației lucrării mele spre scopul cerut. Rugăciunea nu e numai o cerere a lucrării lui Dumnezeu în folosul meu, întărind în acest scop lucrarea mea și adaptînd la ea puterile naturii, și lucrurile semenilor mei, ci și oferirea mea de a mă face unealtă voluntară a lucrării lui Dumne-

⁶ Schema aceasta o vede Florensky și în Vechiul Testament, ba chiar și în religiile necreștine, creștinismul aduce nou pe Hristos și Sfînta Treime, o. c., pp. 64—66.

zeu, expresia voinței mele de a mă face colaborator al lui Dumnezeu. Rugăciunea implică sinergia între mine și Dumnezeu. Puterile din creație și din ființa mea în folosul cel bun al meu nu se mișcă singure, ci cu ajutorul lui Dumnezeu și prin lucrarea mea întărită de El. De aceea rugăciunea e și o jertfă a ființei mele adusă lui Dumnezeu, pe care o exprim prin cuvinte, o „jertfă cuvântătoare” (Florensky, o.c., p. 75), prin care pun însăși trupul meu (Romani 12, 1) în slujba lui Dumnezeu. Dar n-ași putea aduce această jertfă fără chemarea prealabilă a lui Dumnezeu și fără darul Duhului Său cel Sfânt. „Căci de la El și prin El și întru El sînt toate”. Chiar puterea de a ne ruga, de a ne aduce jertfă, „De aceea a Lui fie slava în veci. Amin” (Romani 11, 36).

Dar cele mai profunde analize le dedică Florensky chemării numelui lui Dumnezeu de la începutul rugăciunii. „Adresîndu-ne lui Dumnezeu pe nume, printr-un act de voință, noi ne deschidem soliditatea noastră Celui numit, ne recunoaștem ca existențe de al doilea grad, vedem în fața noastră pe Cineva mai înalt decît noi, părăsim închiderea în subiectivitatea noastră. Chemarea (strigarea Lui în ajutor, apelul la El, n.n.) înseamnă recunoașterea de către mine că eu nu exist singur și prin mine însumi și că nu eu sînt temelia întregii existenți”. În orice chemare eu ies spiritual, existențial, din sinea mea și cel chemat iese din sinea sa, intrînd spiritual, existențial în mine, cu atît mai accentuat se întîmplă aceasta în chemarea ce o adresăm lui Dumnezeu și în chemarea ce ne-o adresează el, în conștiință, nouă. De altfel chiar în apelul semenului meu la ajutorul meu, în strigarea mea pe nume, simt, în obligația necondiționată de a-i răspunde, chemarea lui Dumnezeu. Astfel numele ce ni se dă la Botez nu e numai pentru a fi strigați prin el de semenii mei, ci pentru a simți în strigarea lor, strigarea lui Dumnezeu.

Dar în rugăciune îl chemăm pe Dumnezeu direct, nu numai indirect cum se întîmplă cînd chemăm pe alții pe nume. Chemarea lui Dumnezeu înseamnă o deschidere mai totală a noastră, înseamnă „deschiderea ființei noastre ascunse, trecerea (directă și conștientă) a graniței care se află între om, sau între oameni, și Dumnezeu, înlăturarea piedicilor comunicării adîncimilor ființei noastre cu Cel numit în rugăciune... Este un act „al voinței de comunicare”. Dar noi săvîrșim cu voia acest act, pentru că avem conștiința că putem trece granița între noi și Dumnezeu, sau că Dumnezeu e dispus să ni se deschidă. „În acest moment, Dumnezeu a încetat să fie un dumnezeu al filosofilor; a devenit un Dumnezeu viu, al lui Avraam, al lui Isaac și al lui Iacob”.

„În fața ochilor noștri se afla un nor gros și, privindu-l, vedem multe forme interesante, dar nu știm că el e numai un nor și că depinde de noi să rămînem în iluziile noastre și să explicăm norul prin formele lui, adică să explicăm forma aceasta sau aceea a norului așa sau altfel. Dar iată ne-am ridicat peste nor și vedem ce-

rul înstelat, sau soarele strălucind. Și acum știm că acesta nu e produsul nostru, ci ceva de nedesmințit⁷.

„Chemarea rugăciunii este tocmai această ridicare peste subiectivitatea noastră, peste lălmăcirea subiectivă a propriilor mișcări sufletești... Oricine știe cum se deschide cerul înorat prin chemarea lui Dumnezeu și cât de infinit se deosebește după calitate senzația închiderii în sine de această întâlnire ochi în ochi cu Tatăl nostru cel din ceruri și ce puternică, străvezie și diamantină temelie apare sub existența noastră personală și sub tot ce se petrece împrejur⁸.

Desigur, că această chemare a rugăciunii presupune credința în Dumnezeu, chiar dacă Florensky nu o spune.

„Iar credința este din auzire și auzirea din cuvîntul lui Hristos” (Romani 10, 17).

De aceea, pe drept cuvînt, teologul catolic B. Langenmayer O.F.M. vede ca fundament al tuturor modurilor de prezență a lui Hristos în Biserică, modul prezenței Lui prin credință. Hristos este prezent, după el, în credința socotită nu ca o simțire, sau ca o stare subiectivă de voință, ci ca o prezență reală a lui Hristos cel înviat, venit prin Duhul Sfînt în urma propovăduirii cuvîntului despre El. „Hristos trăiește mai departe (după înviere și înălțare) și se face prezent în lume prin credința pe care o produce⁹. Iar prezența aceasta o lucrează Hristos în primul rînd prin cuvîntul Său, sau prin cuvîntul despre Sine. Ea e o prezență în biserică în general, pentru că în toată biserica se aude cuvîntul Lui, sau cuvîntul despre El. Dar odată ce cuvîntul Lui auzit a produs credința în unii oameni, care prin aceasta au devenit membrii ai bisericii, ei văd cuvîntul lui Hristos chiar și în lucrurile în persoanele din lume și în împrejurările vieții lor trăită între lucrurile lumii și în relație cu celelalte persoane. Prezența obiectivă a lui Hristos este în toate, dar subiectiv ea se sesizează prin credința, care e produsă în primul rînd de cuvîntul lui Hristos sau despre Hristos.

Cuvîntul lui Hristos sau despre Hristos e nu numai o încunoștințare despre faptele mintuitoare trecute ale lui Hristos, ci produce o asigurare despre lucrarea mintuitoare actuală a Lui în cel ce crede și o creștere treptată a vieții veșnice în el. În lucrarea mintuitoare trăită actual se exercită o putere transformatoare a lui Hristos asupra omului care crede. Deci în el este Hristos însuși lucrător.

„Întregul om este prins de Duhul transformator prin credința în Cel ce o produce. Întreaga ridicare a omului la credință este prin urmare purtată și produsă de prezența lui Hristos. Deși transcendent pentru conștiință, Hristos e prezent credinței. Întrucît e prezent cre-

⁷ O. c., p. 67.

⁸ O. c., p. 67—68.

⁹ *Die Weisen der Gegenwart Christi in liturgischen Geschehen*, in: *Martyria, Liturgia, Diakonia*, Mainz, 1968, p. 290.

dinții, ca împărtășitor al ei — anume ca Cel ce împărtășește pe Duhul Său — El este prezent ca origine a credinței și deja în credință”¹⁰. „Această formulare evită orice aparență în înțelegerea prezenței lui Hristos ca un produs subiectiv; evită ideea că această prezență ar fi produsă sau asigurată în mod subiectiv de credință. Dimpotrivă, în-suși Cel înviat este Cel care se face pe Sine statornic prezent, întrucât produce durabil credința în prezența sa”¹¹.

Credința ca semn al prezenței lucrătoare, transformatoare a lui Hristos în om, ia ființă însă și se menține în biserică. Pentru că omul nu poate veni singur la credință și nu și-o poate menține și înviora decât într-o legătură cu ceilalți oameni care cred, care au deja pe Hristos în ei și care vorbesc despre El. Credința se naște, se menține și se înviorază în om, dintr-o credință sau din Hristos ce se mișcă și se manifestă în jurul Lui, dintr-o relație cu Hristos prin alte persoane credincioase.

De aci „rezultă că durata prezenței Lui în lume nu atîrnă de fidelitatea în credință a înșilor singuratici. Cînd unul din aceștia o refuză, sau cade din ea, Hristos rămîne prezent în credința altora, pe care a produs-o sau o produce. Cu alte cuvinte, credința prin care și în care Hristos, rămîne prezent în lume este credința comunității, credința Bisericii”¹².

Faptul acesta, sau mai precis faptul că în credința ca act sau ca stare a credinciosului și a comunității e prezent Hristos cel care a săvîrșit și săvîrșește toate actele Sale mîntuitoare în cadrul Bisericii, face ca credința ca act, sau ca stare să se hrănească din credința ca conținut, din credința în întregimea prezenței și lucrării lui Hristos. „Prezența transcendentă a lui Hristos, care face posibil actul credinței și conținutul lui cuprinde întreaga realitate a Celui înviat”¹³.

Dar legătura în care ne pune cuvîntul lui Hristos cu persoana Sa sub forma credinței, cînd cel ce-l rostește ne comunică prin credința cu care-l rostește energia ființei lui umplută de experiența lui Hristos, iar cel ce-l aude se deschide acestei energii cu toată atenția, se explică din natura cuvîntului ca atare. Cuvîntul este încorporarea energiei prin care o persoană pătrunde în ființa persoanei căreia i se adresează. Mintuitorul a asemănat cuvîntul cu sămînța. Dar aceasta înseamnă întîi că cel ce vorbește pătrunde cu energia lui în cel căruia îi vorbește: al doilea că această energie pornește din ființa lui, deci duce ceva din ea în cel căruia îi vorbește, configurîndu-l, pe măsură ce-i vorbește mai mult și e ascultat cu mai multă atenție, după modelul său. Chiar dacă îi vorbește aceluia despre alte lucruri introduce în acela un mod propriu de a vedea, deci și un patos al ființei sale. Lucru acesta îl observăm regulat în cuvintele

¹⁰ Langenmayer, o. c., p. 291.

¹¹ Idem, *ibidem*.

¹² Idem, o. c., p. 291.

¹³ O. c., p. 290.

ce și le comunică oamenii unii altora. În necesitatea și în capacitatea de a comunica prin cuvinte oamenii arată că nu sînt monade închise și terminate de la început, ci sînt făcuți într-o mișcare continuă de întrepătrundere și formare reciprocă, sau de continuă îmbogățire și înrudire spirituală. De aci provine și faptul că cuvîntul folosit de unii, strîmbați de interese egoiste, cu aparență elocventă de adevăr, îi amăgesc sau îi strîmbă și pe mulți alții, neexperimentați în putința folosirii mincinoase a cuvîntului. O altă urmare a acestei folosiri mincinoase a cuvîntului poate fi și aceea de a se minți oamenii reciproc, care poate merge așa de departe încît ajung să nu mai aibă încredere unul în altul, sau cuvintele să nu mai aibă nici un credit, ceea ce duce la o singularizare totală. Aceasta e iadul în care omul își alterează, prin lipsa de încredere în cuvînt, funcționalitatea comunitară, dar suferă de această alterare.

De această alterare îi poate feri sau vindeca pe oameni numai conștiința originii cuvintelor în Cuvîntul suprem, în răspunderea pe care conștiința le-o întretine în folosirea cuvintelor, în menținerea lor ca ființe sincer comunicante prin cuvinte, ca ființe autentic cuvîntătoare.

Dar unii pot falsifica chiar cuvintele lui Hristos, sau al înțeleșului lor. Cauza stă în mîndria omului. Leacul împotriva acestei boli stă în primirea și predarea cu umilință a cuvintelor lui Hristos și despre Hristos așa cum ni le-a predat tradiția ce vine de la Apostoli, adică nu un ins sau altul, ci întreaga comunitate bisericească. Acesta e cuvîntul drept al lui Hristos sau despre Hristos. Singur acest cuvînt drept al lui Hristos sau despre Hristos, păstrat de comunitatea bisericească are autoritatea să țină pe toți cei ce-l primesc și în unitatea dreptei viețuiri, voită de Hristos. Altfel cînd fiecare dă ca drept cea ce socotește el că e drept, se nasc drept urmare moduri de viețuire diferite, contrare unele altora. Pentru cei ce nu primesc că cuvintele vin de la Dumnezeu și nu primesc ca drepte pe cele ce tradiția apostolică ni le garantează ca venind de la El, orice părere proprie e justificabilă. În acest caz totul e permis. Căci fiecare socotește ca ultim fundament al faptelor sale, părerile sale individuale.

Dar dacă cuvîntul despre Hristos pătrunde în ființa celor ce-l primesc cu credință, cuvîntul rugăciunii acestora face drumul invers: pătrunde el la Dumnezeu, încheind circuitul între Dumnezeu, sau între Hristos, și credincioși.

Dacă caracterul de ființe cuvîntătoare al oamenilor arată că ei sînt făcuți pentru a se pătrunde și deschide reciproc, puterea deosebit de impresionantă a cuvîntului dumnezeiesc asupra lor și pornirea spre cuvîntul rugăciunii arată că ei sînt pentru a fi pătrunși de Dumnezeu și pentru a pătrunde la Dumnezeu, pentru a fi pătrunși în ultimul fundament al ființei lor și a pătrunde la ultimul fundament al existenței, pentru a se uni prin întrepătrundere cu Dumnezeu. Numai această întrepătrundere dialogică, interpersonală cu ultimul fun-

dament al existenței, care le asigură existența deplină explică și necesitatea întrepătrunderii lor interpersonale cu semenii, pentru menținerea lor în existență. Căci necesitatea inevitabilă de a vorbi și de a răspunde semenilor arată că cuvintele ca mijloc de întrepătrundere personală au ultima origine în Dumnezeu. El e supremul Cuvînt cuvîntător, care ni se adresează prin toate persoanele ca cuvinte cuvîntătoare create. Altfel n-am simți necesitatea necondiționată de a le răspunde. Apartenența cuvîntului la ființa omului, în mod necesar comunitară, dependența omului de spusa semenului și de răspunsul la ea, trimite la o sursă transcendentă personal-comunitară a lui. Unde nu se recunoaște aceasta și cuvîntul e dezlegat de destinația lui susținătoare a comunității, fiecare individ îl manipulează pentru adîncirea descompunerii sociale, pentru justificarea oricărui comportament producător de dezbinare. Numai credința în sursa transcendentă și în destinația unificatoare a cuvîntului, urmată de împlinirea voii Cuvîntului dumnezeiesc, poate susține o viață dreaptă și armonioasă între oameni. Căci credința aceasta se dovedește prin împlinirea voii Cuvîntului dumnezeiesc prin fapte. Cuvîntul își arată prin aceasta toată eficiența lui. Cuvîntul rodit în fapte arată o credință mult mai puternică și se dovedește el însuși mult mai convingător. În faptele de credință se simte mai accentuat lucrarea Duhului Sfînt. De aceea în viețile sfinților se arată prezența lui Hristos într-un grad cu totul eficient. Viețile lor sînt cuvinte neîntrerupte ale credinței dusă la ultima intensitate. De aceea produc și în noi o credință mai puternică și o simțire mai accentuată a prezenței lui Hristos. Și în măsura în care ne silim și noi să trecem credința în fapte, simțim mai mult prezența lui Hristos în noi. Prezența lui Hristos se întipărește așa de mult în noi, că nu se mai poate separa între viața noastră și cea a lui Hristos. „Acum nu mai trăiesc eu, ci Hristos trăiește în mine” (Galateni 2, 20).

Însă această viață transformată din partea lui Hristos și configurată după viața Lui, nu se naște și nu se întărește în noi dintr-un cuvînt neînsoțit de rugăciune și neproducător de rugăciune în cei ce-l aud. Apostolii și cu ei primii creștini, alternau propovăduirea și primirea cuvîntului cu rugăciunea (Fapte 2, 42, 47). Rugăciunea ca dialog cu Hristos indică o conștiință mai acută a prezenței Lui. Sf. Ap. Pavel intercalează chiar în epistolele sale, printre cuvintele de învățătură, cereri, imne de laudă și de mulțumire lui Dumnezeu, sau le încheie cu asemenea laude și îndeamnă și pe adresanți la rugăciune (Romani 16, 17; II Corinteni 13, 7; 13, 13; Coloseni 3, 16; Efeseni 1, 16 urm.; 18—19, 23—24; Filipeni 4, 6, 19—20, 25; I Tesaloniceni 5, 17—18, 23, 25, 28).

Cuvîntul propovăduirii este cuvîntul lui Dumnezeu către noi, iar rugăciunea este cuvîntul nostru către Dumnezeu, dar hrănit prin cuvîntul lui Dumnezeu către noi și de puterea Lui lucrătoare în noi. Căci rugăciunea ca răspuns la cuvîntul lui Dumnezeu are în ea ca

orice răspuns puterea din cuvîntul care apelează la un răspuns. În rugăciune ne arătăm credința noastră către Dumnezeu, rodită prin cuvîntul Lui. În rugăciune arătăm curajul ce ni l-a dat cuvîntul Lui sau despre El, de a-i cere cele ce ni le asigură prin cuvînt. Dacă în cuvînt Dumnezeu a intrat în dialog cu noi, în rugăciune intrăm și noi în dialog cu El. În rugăciune ne-a chemat El la încredere în El, în rugăciune răspundem arătîndu-I această încredere și apelînd și noi la El. Fără rugăciune nu ne-am arăta deplin încrederea ce ne-o cere. În rugăciune simțim pe Dumnezeu mai aproape decît ca pe un El de care ne vorbește preotul; Îl simțim ca pe un Tu, cu care intrăm în legătură directă. Fără rugăciune s-ar părea că evităm din partea noastră această legătură pe care El o caută. Această simțire a prezenței directe a lui Dumnezeu în rugăciune a descris-o foarte impresionant Florensky, în rîndurile citate mai înainte.

Dar cînd vorbirea lui Dumnezeu sau despre Dumnezeu se face de către un preot în numele lui Dumnezeu (sau și de un credincios) plin de simțirea prezenței Lui, sau în duh de răspundere (de răspuns) la porunca Lui, care e duh de rugăciune, atunci cel care aude cuvîntul simte că prin cuvîntul acesta e chemat de Dumnezeu sau de Hristos însuși.

Un astfel de cuvînt e deja un cuvînt înaintat spre rugăciune. Prin el vorbește și Dumnezeu către și prin cel ce-l rostește, dar vorbește și omul care-l rostește către Dumnezeu. Totuși în acest caz e precumpănit încă cuvîntul lui Dumnezeu. În orice caz întîi e chemat cineva de Dumnezeu prin cuvînt și apoi Îl cheamă el pe Dumnezeu prin rugăciune. Lucrul acesta nu l-a remarcat Florensky. Dacă nu e chemarea omului din partea lui Dumnezeu, nu se trezește credința, nu se naște în el pornirea de a mă adresa Lui. Dumnezeu cheamă întîi pe Samuel, apoi îl umple de darul cunoașterii viitorului preotului Eli și de puterea în toate cuvintele lui (I Împărați 3, 18) și de duhul rugăciunii. Nu poate umbla cineva cu cuvîntul neîncetat al rugăciunii, al pomenirii Domnului, dacă nu e stăpînit de simțirea prezenței și chemării Lui, adică de Duhul Lui. Numai cel ce e stăpînit mereu de conștiința că e chemat de Dumnezeu, își trăiește viața ca slujire a Lui. Dacă nu mă simt eu întîi chemat ca un *tu* al lui Dumnezeu prin cuvîntul Lui, nu devine El un *Tu* al meu în rugăciune. Numai celui ce îmi spune *tu*, îi pot spune și eu *tu*, sau mă simt încurajat să intru în familiaritatea ce mi-o oferă, cerîndu-i cu încredere ceva. Dacă nu s-a născut prin chemarea lui Dumnezeu adresată mie prin preot sau prin altcineva din Biserică dorința de a-L chema și eu, e semn că nu s-a născut în mine credința. În rugăciunea pe care o adresez lui Dumnezeu după ce a născut odată în mine credința prin cuvîntul Lui, am eu inițiativa. Doar într-o adevărată rugăciune simt pe Dumnezeu că a așteptat rugăciunea mea și că îmi răspunde la ea, umplîndu-mă de bucuria, de liniștirea, de asigurarea împlinirii a ceea ce cer. De aceea adeseori cînd încep să mă rog, mă simt în prealabil chemat, atras,

îndemnat, de Dumnezeu să I mă adresez. El mă invită la rugăciune. Eu trebuie să răspund chemării Lui. El ne face să ne adresăm Lui cu simțirea și încrederea unor fii către părintele lor: „Duhul însuși mărturisește împreună cu duhul nostru că sîntem fii ai lui Dumnezeu” (Romani 8, 16). Iar dacă atrași de iubirea de Părinte a lui Dumnezeu, începem să ne rugăm, tot Duhul ne vine în ajutor în rugăciune. „De asemenea și Duhul vine în ajutor slăbiciunii noastre. Căci a ne ruga cum trebuie nu știm, ci însuși Duhul se roagă pentru noi cu suspine negrăite” (Romani 8, 29). Apoi Dumnezeu răspunde cererii mele pe de o parte imediat, pe de alta mai târziu. Dumnezeu mă cheamă la Cină și cînd îmi arăt dorința de a ajunge la ea, El îmi oferă bunătățile Cinei (Luca 14, 16—24). Cuvîntul lui Dumnezeu către mine (prin propovăduirea sau rugăciunea altora, dar uneori și în mod direct, după aceea) și rugăciunea mea către El, se leagă imediat într-un dialog. Inițiativa dialogului o are în cuvînt Dumnezeu; în rugăciune, de obicei, eu. În cuvîntul lui Dumnezeu către mine, mă simt înții ca un *tu* al lui Dumnezeu, iar pe El îl simt ca pe un *Eu* care mi se adresează; dar îndată eu devin eu și Dumnezeu îmi devine un *Tu*. Distanța între calitatea mea de *tu* al lui Dumnezeu, la calitatea de eu care I mă adresez, deci și distanța între calitatea Lui de *Eu* ce mi se adresează și de *Tu* căruia mă adresez, e atît de scurtă, că aceste calități ale mele și ale Lui apar aproape simultan, ca de altfel în orice convorbire.

Aceasta se întîmplă atît cînd începe cuvîntul, ca și cînd începe rugăciunea. Urcîndu-mă la Dumnezeu prin cerere, El îmi vine în întîmpinare prin răspunsul la ea. Din calitatea mea de eu care cheamă pe Dumnezeu trec îndată în simțirea mea de *tu* spre care se apleacă Dumnezeu, ca aceste două calități să le am apoi simultan, cum și Dumnezeu din *Tu* al meu, devine imediat un *Eu* față de mine și mă umplu de darul Lui.

Relația de eu-Tu între mine și Dumnezeu, care poate fi totodată sau poate deveni imediat și relația de *Eu-tu* între Dumnezeu și mine legătura între mine și Dumnezeu este atît de strînsă, atît de intimă, că ea se poate numi și o „perihoreză” între mine și El, o interioritate reciprocă, un du-te vino între Dumnezeu și mine, fiecare fiind în același timp dătător și primitor de iubire, desigur, Dumnezeu fiind primul izvor al acestui schimb reciproc.

În general eu nu pot fi eu fără un *tu*, sau un *tu*, fără un eu, ceea ce înseamnă că existența mea implică ca fundament al ei pe Dumnezeu, ca *Tu-ul* sau ca *Eu-ul* meu suprem și originar, care mă constituie ca eu și ca *tu*, calități fără de care nu pot exista. Iar întrucît *tu-ul* meu nu există decît ca un eu care-mi vorbește și eu nu exist decît ca un eu care-i vorbesc, sau ca *tu* care trebuie să ascult cuvîntul lui și el ca un *tu* care ascultă cuvîntul meu, cuvîntul este expresia inevitabilă a acestei realități duale în care sînt încadrat, a acestei relații parihoretice.

La baza cuvîntului meu stă necesitatea de a răspunde ca tu Eu-ului dumnezeiesc. Eu nu pot fi fără cuvînt pentru că nu pot fi de unul singur, independent în existența mea, sau de la mine însumi. În necesitatea mea de a vorbi și de-a răspunde am dovada existenței lui Dumnezeu ca Eu suprem, care m-a adus la existență și care mă ține în legătură cu El vorbindu-mi și răspunzîndu-I ca unui tu. Eu sînt permanent chemat de un Eu de care depind în mod absolut. Dar dependența aceasta îmi devine mai clar conștientă în rugăciune, în care trebuie să chem eu pe Dumnezeu ca pe Tu suprem al meu.

În cuvîntul lui Dumnezeu către noi ni se face cunoscută și simțită dragostea Lui către noi, dar nu fără să se trezească și dragostea noastră față de El. În rugăciune ne exprimăm atîrnarea și afecțiunea noastră față de El, dar nu fără să simțim și răspunsul dragostei Lui la ea. Prin amîndouă ne-am introdus în spirala mișcării nesfîrșituitoare în comunicarea între noi și Dumnezeu. Căci rugăciunea însăși ca răspuns la cuvîntul lui Dumnezeu e și dar al Lui și răspuns al nostru la cuvîntul și darul Lui. În ea arătăm că nu rămînem pasivi la darul credinței trezite prin cuvînt. În ea se arată că a rodit cuvîntul lui Dumnezeu către noi și lucrează mai departe în noi prin Duhul Său cel Sfînt. În ea și prin ea se întoarce mulțumirea noastră și încrederea noastră rodită de cuvîntul și de Duhul Lui cel Sfînt, către El, dar se și revarsă noi daruri ale lui Dumnezeu către noi ca prin niște mîini întinse către El. Căci cînd ne ridicăm mîinile și fața noastră în rugăciune spre El, ridicăm ființa noastră deschisă spre El și deslipită de toate cele străine de El, nu numai ca să ne dăruim Lui, ci și ca să primim de la El darurile ce le revarsă peste noi.

Dar așa cum credința insului singular se slăbește cînd stă prea mult în afara legăturii cu credința comunității bisericești, sau de Hristos care vorbește prin alți mulți care cred, așa și rugăciunea lui se slăbește cînd stă prea mult neîntărită de rugăciunea comună, sau a altora, deși după ce a crescut mult în puterea rugăciunii, el poate atinge în rugăciunea lui personală grade mai adînci în scufundarea lui în legătura cu Dumnezeu. Unirea cea mai eficientă între rugăciunea ce urcă spre Dumnezeu și coborîrea Duhului Sfînt se înfăptuiește în Taine, cînd rugăciunea e făcută de preot în numele Bisericii pentru cei ce vin cu o pregătire conștientă pentru primirea, acestei coborîri.

Prin Taine prezența lui Hristos se sălășluiește în cei ce le primesc, în mod mai durabil, iar în unele Taine pentru totdeauna. Căci acum rugăciunea preotului e rugăciunea Bisericii întregi. Prin rugăciunea aceasta se manifestă și dorința celor ce voiesc să primească Tainele de a se dăruia sau jertfi total lui Dumnezeu, iar prin coborîrea Duhului Sfînt se primește și se sfințește jertfa, căci Duhul care se coboară e Duhul lui Hristos cel jertfit, care vrea să ne facă, cînd vrem și noi, asemenea Lui.

Dar ca să înțelegem și mai bine prezența mai intensă și mai du-

raabilă a lui Hristos sălășluit ca jertfă și structurându-ne ca jertfe în Taine, prin rugăciunea Bisericii, inclusiv a noastră, trebuie să cercetăm și mai mult relația între cuvîntul care ne cheamă la unirea cu Hristos cel jertfit și rugăciunea ca oferire a noastră ca jertfă în ansamblul comunității credincioșilor ca jertfe.

Cum am spus, deși rugăciunea e un mijloc de trăire mai simțită a prezenței și lucrării lui Hristos cel jertfit, ea nu poate avea loc fără cuvînt. Rugăciunea e focul ce aprinde și înalță spre cer ființa noastră ca jertfă, dar focul acesta e flacăra ce țîșnește din căldura credinței, adusă în suflul de Duhul Sfînt prin cuvînt. Cuvîntul întreținînd credința dă continuu noi impulsuri pentru țîșnirea flăcării rugăciunii. Căci cuvîntul se inspiră din, sau descrie faptele de dragoste ale lui Hristos, ca Dumnezeu cel întrupat, fapte care devin un conținut de cunoștințe tot mai inflamabile, producînd o flăcără tot mai ferbinte sub forma rugăciunii, în care se oferă ființa noastră ca jertfă lui Dumnezeu, împreună cu Hristos, Fiul Lui care S-a făcut om și se unește cu noi prin cuvînt. Cuvîntul pune în reliefuri tot mai luminoase, mai producătoare de căldură, bunătatea fără margini a lui Dumnezeu, arătată în Hristos, iar rugăciunea aprinde dorința de a ne dăruii ființa noastră Lui, drept mulțumire pentru această bunătate, după asemănarea și din puterea lui Hristos. Rugăciunea e mai apăsătoare (mai negrăită) decît cuvîntul, pentru că în căldura ei a ajuns la capăt efectul cuvîntului și experiența dragostei lui Dumnezeu, care a aprins dragostea noastră. Ea e flacăra ce țîșnește în vatra ființei noastre, dar cărbunii s-au aprins în această vatră de cuvîntul despre faptele lui Hristos pătruns în noi cu căldura Sfîntului Duh. În cuvînt Dumnezeu e trăit ca solicitant ca revendicator al iubirii noastre, pe baza descoperirii iubirii Lui față de noi. De aceea, în rugăciune iubirea cu care răspundem lui Dumnezeu e simțită nu numai ca fapta noastră ci și ca fructul iubirii lui Dumnezeu.

Pe de altă parte, rugăciunea fiind expresia iubirii și încrederii noastre față de Dumnezeu, are și ea o funcție de adîncire a conținutului credinței, sau a experienței lui Dumnezeu care e iubire nesfîrșită.

Rugăciunea urmează cuvîntului, dar și cuvîntul urmează rugăciunii, îmbogățit și încălzit de ea, căci în ea se fac experiențe tot mai adînci ale lui Dumnezeu, ale iubirii lui Hristos, arătată în întruparea, în jertfa, în învierea și înălțarea lui Hristos și în venirea Lui în noi, prin Duhul Său cel Sfînt. Rugăciunea se aprinde tot mai mult din cuvînt și cuvîntul se luminează tot mai mult și mai adînc din rugăciune. Rolul acesta al rugăciunii de finalizatoare dar și de luminătoare a cuvîntului îl face pe Sf. Ioan Gură de Aur să pună la locul întii rugăciunea și apoi cuvîntul, desigur pentru cei ce sînt deja în Biserică, nu pentru cei ce nu știu încă de Hristos, sau pentru cei ce fiind în Biserică mai reci, nu știu prea mult despre Hristos și nu cer prin rugăciune să înțeleagă mai mult din cuvintele despre El: „Întii

rugăciunea, apoi cuvîntul. Așa zice și Apostolul: „Iar noi vom stăruî în rugăciunea și în slujirea cuvîntului” (Fapte 6, 4). Așa face și Sf. Ap. Pavel, rugîndu-se în introducerea epistolelor sale, ca precum lumina din sfeșnic, tot așa lumina rugăciunii să meargă înaintea cuvîntului. Dacă te vei ruga cu stăruință, nu vei avea trebuință de învățătura celor împreună robi, căci însuși Dumnezeu îți va lumina cugetarea fără mijlocire”¹⁴.

Corespunzător cu acest cuvînt, se duce în timpul Sfintei liturghii, înaintea Evangheliei, un sfeșnic (sfeșnicul rugăciunii), iar preotul se roagă înainte de citirea Evangheliei: „Strălucește în inimile noastre, iubitorule de oameni, Stăpîne, lumina cea curată a cunoașterii dumnezeirii Tale și deschide ochii minții noastre spre înțelegerea evangheliceștilor Tale propovăduiri”. Dar tot în această rugăciune se cere pe baza cunoașterii Evangheliei și o viață mai curată. Astfel nu numai rugăciunea premerge cuvîntului, ci și cuvîntul Evangheliei întărește rugăciunea. Iar acestea două se întăresc reciproc mai deplin cînd se săvîrșesc în biserică, în comunitate, nu în izolarea individualistă.

În orice caz cuvîntul și rugăciunea se completează. Ba mai mult, fiecare trebuie să aibă ceva din cealaltă.

De aceea nu trebuie să lipsească propovăduirea din Biserică, precum nu trebuie să lipsească nici duhul rugăciunii din propovăduire, ci să fie mereu împreună. „Stăruiește în învățatură. Căci făcînd aceasta și pe tine te vei mîntui și pe cei ce te ascultă”, zice Sf. Ap. Pavel (I Timotei 4, 16). Deci e vorba de un cuvînt cu voința de a ajuta și pe ceilalți să se mîntuiască, de cuvînt însoțit „cu purtarea dragostei, cu Duhul, cu credința, cu curăția”, din conștiința preotului de a fi chemat la propovăduirea lui prin har (I Timotei 2, 13). E vorba de un cuvînt, din care să iradieze convingerea celui ce-l rostește că prin Hristos și-a găsit mîntuirea. Sau: „Propovăduiește cuvîntul, stăruiește cu timp și fără timp, ceartă, mustră, îndeamnă cu toată îndelunga răbdare și învățătura” (II Timotei 4, 2). Dar tot Sf. Ap. Pavel zice: Rugați-vă neîncetat” (I Tesaloniceni 5, 17).

De aceea citirea cuvîntului lui Dumnezeu din Evanghelie și din Epistolele Apostolilor face parte integrantă din Sfînta liturghie. Apoi chiar rugăciunile din Sfînta liturghie își iau în cea mai mare parte conținutul din Sfînta Scriptură. Ele sînt cuvîntul lui Dumnezeu asimilat în ființa credincioșilor și folosit ca temei pentru rugăciune¹⁵. Căci cuvîntul Scripturii însuși este întretesut cu rugăciunea. Pentru că Dumnezeu comunicîndu-l prin om, acesta e atît de impresionat de el, încît adeseori trece de la comunicarea cuvîntului lui Dumnezeu, sau despre faptele lui Dumnezeu, la rugăciunea de mulțumire, de laudă și de cerere către Dumnezeu.

¹⁴ De incomprehensibili Dei natura, P. G. 48, col. 725—728.

¹⁵ I. Funduli, *O logos tu Teu en ti tia latreia*, Tesalonic, 1965, pp. 7—8.

Dar Sf. Părinți nu s-au mulțumit numai cu citirea cuvîntului Scripturii în cadrul Sfintei liturghii, ci au și predicat totdeauna în cadrul ei, nu numai ca să tilcuiască, să aplice și să descopere ceva din adîncimile nesfîrșite ale cuvîntului lui Dumnezeu, ci și ca să încălzească rugăciunile Liturghiei prin explicarea lui și să aprindă și mai mult rugăciunile comunității liturgice. De aceea preotul trebuie să predice și azi în cadrul Sfintei liturghii. Cînd cuvîntul propovăduit e predat nefalsificat și transmite pe întregul Hristos aflat în Biserică „același Duh grăiește și prin gura Apostolilor în Sfînta Scriptură și prin cea a urmașilor lor în predică”¹⁶.

„E gura lui Dumnezeu și e vrednic de Hristos, preotul sau arhiereul care propovăduiește cuvîntul”, după Simeon Tesaloniceanul, săvîrșind un lucru excepțional mai obligator decît toate celelalte”¹⁷. „Cuvîntul învățaturii, obligator și necesar, e un lucru al Duhului care s-a încredințat arhiereului. În rugăciunea de la hirotonia preotului și a arhiereului se cere ca ei să propovăduiască Evanghelia Împărăției și să săvîrșească slujirea sfîntă (ierurghein) a cuvîntului adevărului”. Căci dacă în rugăciunea preotului și în actele lui de săvîrșire a tainelor se roagă și lucrează Hristos însuși, la fel cuvintele preotului sînt cuvinte rostite de Hristos. Dacă în timpurile vitrege de odinioară, cînd preoții nu aveau o pregătire teologică, ci candidații la preoție se deprindeau doar să săvîrșească actele cultului și să citească rugăciunile împrumutate cu ele, astăzi de ce învață mai mulți ani teologia, dacă nu ca să comunice credincioșilor învățătura lui Hristos prin cuvînt? De ce să țină incuiată în ei înșiși, sau să uite învățătura primită? În cutremurul trăit de preot din conștiința că prin el își comunică Hristos însuși cuvîntul Său, se arată pe de o parte că el se distinge de Hristos, pe de alta că trebuie să se pună cu toată răspunderea la dispoziția lui Hristos ca unealtă slujitoare în comunicarea cuvîntului Lui. El se trăiește ca tu al lui Hristos, chemat să propovăduiască, iar pe Hristos ca Eu, care El însuși propovăduiește, dar se trăiește pe sine și ca eu care cere lui Hristos puterea să-l propovăduiască cu efect mîntuitor. Dacă preotul e conștient că vorbește în numele lui Hristos, nu se va mîndri pentru puterea ce iradiază din cuvîntul său, căci unde e pomenit numele Domnului este El însuși de față ca propovăduitor; dar se va simți răspunzător să fie o unealtă eficientă și autentică a cuvîntului lui Hristos și al puterii lui. Cu cît va fi mai smerit preotul cu atît va avea mai mult efect în cuvîntul său, căci va arăta că simte pe Hristos însuși lucrător în el. Tocmai în cutremurul plin de smerenie al preotului față de Hristos, simțit ca lucrător în el, ca printr-o unealtă, credincioșii văd că preotul simte că Hristos vorbește prin el și simțirea lui se transmite și lor.

E demnă de remarcat legătura deosebit de strînsă a predicii cu

¹⁶ Idem, o. c., p. 13.

¹⁷ *Dialog contra ereziilor* 154, P. G. 155, 173 DB. Textele acestea sînt luate după I. Funduli, o. c., p. 13

Sf. liturghie, ca și însușirea sfântă a ei. La aceasta contribuie mult rostirea ei în biserică și în timpul Sf. liturghii, ca și calitatea de preot, sau de sfânt al celui ce propovăduiește¹⁸.

„În mod special trebuie să se reliefeze caracterul mistagogic (de introducătoare în taină) al predicii. Aceasta nu constă numai în aducerea vie în aminte a Scripturilor, ci și în faptul că ajută la introducerea credincioșilor în sfintele acte de taină ce se săvârșesc (misis)¹⁹.

Dar legătura interioară între cuvânt și rugăciune se arată nu numai în însoțirea cuvântului de rugăciune, ci și în caracterul de cuvânt al rugăciunii însăși. Iar cea mai înaltă rugăciune e cea epicletică. Rugăciunea în general produce o simțire mai accentuată și mai afectivă a lui Dumnezeu decât cuvântul. Iar rugăciunea care produce cel mai înalt grad de simțire a prezenței lui Dumnezeu, e rugăciunea epicletică (de invocare a Duhului Sfânt), prin care coboară harul vreunei Taine peste vreo materie, prin gesturile preotului, sau preface pîinea și vinul în trupul și sîngele Domnului.

Profesorul grec Funduli, socotind acest alt mod de folosire a cuvântului lui Dumnezeu în Liturghie, ca al treilea (pe lângă cel în forma Scripturii și al predicii; noi l-am socotit ca al patrulea, după cel al Scripturii, al predicii și al rugăciunii în general; afirmă că acesta este o arătare a puterii creatoare a cuvântului dumnezeiesc. „Însușirea deosebitoare a lui... stă tocmai în arătarea puterii creatoare a cuvântului dumnezeiesc”²⁰.

Reținem ca prețioasă această gradare a cuvântului dumnezeiesc pînă la forma de rugăciune, care își atinge gradul cel mai înalt în rugăciunea epicletică. Dar pe de altă parte ni se pare că el face o deosebire prea mare între cuvîntul propovăduit și cuvîntul ca rugăciune, mai ales ca rugăciune epicletică. Căci el zice: „Acolo (în celelalte moduri ale lui) omul aude cuvîntul cum a vorbit și a lucrat în trecut. Aci Cuvîntul lucrează direct în prezent. Acum se lucrează prin cuvînt mîntuirea oamenilor”²¹. Puterea aceasta a cuvîntului prin Taine „produce sfințirea indelebilă (anafetis) a persoanelor, cum e cea a celor ce cred prin Botez, a preoților prin hirotonie, a monahilor prin rînduiala shimei, a celor ce se căsătoresc prin rînduiala nunții; și a materiei, cum e cea a pîinii și vinului în dumnezeiasca Euharistie, a apei în Botez, a mirului și untdelemnului de la Maslu, a sfințirii bisericilor, a vaselor, a veșmintelor, a sfintelor icoane. „Căci tot de ceea ce se atinge Duhul Sfînt se sfințește și se preface”²².

Prof. Funduli socotește că accentul aproape exclusiv pus în Răsărit pe lucrarea Sf. Duh în Taine, s-a născut din lupta Sf. Părinți

¹⁸ I. Funduli, o. c., p. 14.

¹⁹ Idem, o. c., pp. 14—15.

²⁰ Idem, o. c., p. 16.

²¹ Idem, *ibidem*.

²² I. Funduli, o. c., p. 17. Citatul dat de el la sfîrșit e din Sf. Chiril al Ierusalimului, Cateheza 23 mistagogică 5, 7, P. G. 33, 1116 A.

din a doua jumătate a sec. IV pentru apărarea dumnezeirii Sf. Duh împotriva Pnevmatomahilor. În realitate, spune el afirmarea lucrării Sf. Duh e implicată în lucrarea Cuvîntului²³.

În lucrările de sfințire și de prefacere, Prof. Funduli vede o prelungire a actelor săvîrșite de Mintuitorul cît a fost pe pămînt. „Lucrarea aceasta a Cuvîntului în Taine e comparată de Părinți ca două din lucrările sfinte cunoscute din istorie ale Cuvîntului lui Dumnezeu: cu creația lumii pe de o parte și cu întruparea Cuvîntului din Fecioara prin cuvîntul îngerului, odată cu venirea Sf. Duh”²⁴. Așa cum cuvîntul de la creație: „Să fie lumină”, se împlinește mereu, dar nu fără un proces al naturii, și precum cuvîntul: „creșteți și vă înmulțiți” se împlinește și el mereu dar nu fără unirea bărbatului și a femeii în căsătorie, așa și cuvîntul lui Hristos de la Cina cea de taină: „Aceasta s-o faceți întru pomenirea Mea”, își prelungește puterea în prefacerea euharistică dar numai prin lucrarea preotului. Aceasta o spune Nicolae Cabasila²⁵.

„După tilcuirea aceasta toată lucrarea săvîrșitoare a Tainelor are în sine puterea lucrării ce izvorăște din cuvintele și faptele Mintuitorului însuși; dar se împlinește la fiecare lucrare sfință în parte prin prelungirea ei, prin cuvîntul preotului, prin care Dumnezeu Cuvîntul însuși vorbește și lucrează. Așa în Hirotonie însuși Domnul sfințește pe preoți prin rugăciunile hirotonisitoare ale urmașilor Apostolilor; în Botez însuși Cuvîntul renaște; în Mărturisire însuși Hristos acordă prin cuvîntul preotului, iertarea; în Maslu însuși Iisus vindecă prin untdelemnul sfințit pe bolnavi; în Nuntă însuși Cuvîntul cel adevărat, care a întărit pămîntul, binecuvîntează și întărește prin cuvîntul preotului unirea conjugală”²⁶.

Ceea ce am vrea noi să arătăm înții este că o anumită lucrare prezintă săvîrșește Hristos și prin citirea Scripturii, prin propovăduire și prin rugăciunile anterioare sfințirii persoanelor și sfințirii și prefacerii materiilor necesare unor Taine. Al doilea, să precizăm mai bine relația între lucrarea lui Hristos și a Sf. Duh în Taine.

În ce privește primul lucru socotim că o anumită lucrare săvîrșește Hristos și prin cuvintele și rugăciunile dinainte de actul săvîrșirii Tainelor. Acele cuvinte și rugăciuni nu sînt numai o rugăciune omenească a credincioșilor pentru înțelegerea Tainelor ce se vor săvîrși și pentru primirea lor, prin aducerea în amintire a celor spuse și făcute de Hristos cît a fost pe pămînt. „Ierurgia cuvîntului” de care se vorbește ca de o datorie a preotului la hirotonia lui, e mai mult decît o simplă aducere în amintire a celor vorbite și făcute odinioară de Mintuitorul. A spus-o aceasta însuși Prof. Funduli.

Trebuie să vedem între cuvintele Domnului și rugăciunile ante-

²³ Idem, o. c., p. 19.

²⁴ Idem, *ibidem*.

²⁵ *Tilcuirea liturghiei*, P. G. 150, 429 B.

²⁶ Idem, *ibidem*, p. 20.

rioare prefacerii din Liturghie, ca să ne oprim mai mult la ea, și între actul prefacerii euharistice deosebirea pe care o vedem între prezența cuiva care ne vorbește și între gesturile săvârșite de el asupra noastră în mod direct, sau prin materii pe care le atinge mai întâi el; sau între prezența cuiva care ni se arată la orizont și vine tot mai aproape și între venirea până la noi și îmbrățișarea noastră de către el. E o gradație, nu o discontinuitate între aceste două. Hristos care ne vorbește în chip nevăzut prin preot sau căruia îi vorbim rugându-ne Lui, fapt care nu e fără un ajutor al Duhului Sfânt al Lui, nu e numai un Hristos al amintirii, ci un Hristos prezent în diferite grade de intensitate, ba într-un anumit fel chiar lucrător în noi. Aceasta se întâmplă și în relațiile dintre oameni.

Simțim o putere în noi a celui ce ne vorbește ca o putere care produce în noi mângâiere, întărire, bucurie, sau întristare, durere, neplăcere, curaj spre faptele bune ce ne stau în față, sau spre înfrinarea pornirilor spre rău. Iar când îi cerem ceva, celui ce ne arată permanent iubirea lui, sau îi mulțumim, sau îl laudăm, simțim în acela o deschidere binevoitoare, o bucurie. În nici-un caz din acesta nu ne simțim cu totul separați de acela.

Cu mult mai mult se întâmplă aceasta când ne vorbește prin preot Hristos, sau când îi cerem ceva, sau îi mulțumim și îl laudăm, prin cîntări în liturghie, ascultînd îndemnurile preotului sau însoțind rugăciunile lui.

Dar când cineva nu ne vorbește numai, ci ne atinge prietenește cu mîna, ne cuprinde de mijloc, sau ne dă ceva pe care l-a pregătit pentru noi, simțim realizîndu-se între el și noi o intimitate cu mult mai mare. Comunicarea prin cuvînt mai lasă o distanță între cel ce ne vorbește și noi; locul între el și noi se mai cere umplut de o apropiere și mai mare. La fel rugămîntea, mulțumirea și lauda ce i-o adresăm, care întărește și din partea noastră comunicarea mai lasă loc pentru o apropiere și mai mare. Într-o astfel de intimitate mai mare, Hristos ne comunică o putere mult mai mare, prin atingerea Sa nevăzută prin preot în Taine, fie prin mîinile acestuia, fie prin materia prin care străbate puterea Persoanei sale curate, curățînd-o, sfințînd-o, învăluindu-ne în ea. Primul caz are loc în Taina Mărturisirii și a Cununiei și a Hirotoniei, al doilea în Taina Botezului, a Mirungerii, a Maslului.

Dar în Euharistie Hristos nu imprimă numai puterea Sa curățitoare, sfințitoare, întăritoare, într-o materie, pentru a ni se comunica prin ea, ci prefăce pîinea și vinul în însuși trupul și sîngele Său, izvorul a toată puterea ce este în El, covîrșindu-le deplin cu prezența Lui, pentru a ni le da să le mîncăm și bem, să ni le însușim.

Apoi prin vorbirea Lui și prin rugăciunea noastră puterea ce ne-o comunică lucrează din plin numai în momentul vorbirii sau al rugăciunii. Dar puterea ce ne-o imprimă cu atingerea Sa prin preot, sau prin materiile care le-a străbătut și le străbate, sau prin trupul și sîn-

gele Său se imprimă în mod mai durabil. Dacă ne mărturisim adeseori păcatele cerînd iertarea lor, este pentru că am săvîrșit alte păcate decît cele iertate, rupînd iarăși comunicarea cu El, iar dacă ne împărtășim mai des cu trupul și sîngele Lui, este pentru că dorim să ne unim cu El tot mai mult.

Dar cuvîntul, sau prezența lui Hristos prin cuvînt, rămîne și în actele prin care El se dăruiește mai eficient, dar acum nu atît ca cuvînt cu putere pregătitoare, ci ca cuvînt care explică și adîncește spiritual comuniunea prin atingere de persoanele credincioase prin preot, sau prin materii sfînte sau prefăcute în trupul și sîngele Lui. Unirea lui Hristos în credincioși se face mai deplină prin atingerile Lui de ei prin preot; dar cuvîntul ce le însoțește face mai înțeles ceea ce urmărește Hristos cu noi și ceea ce realizează în noi prin aceste atingeri, deci și mai eficient. Cînd îmbrățișez pe cineva, mă unesc mai mult cu el decît cînd îi vorbesc numai. Dar dacă îi spun și un cuvînt de iubire, tălmăcindu-i sentimentul pe care i-l arăt prin îmbrățișare, această sporește dovada iubirii mele față de el, sau face mai transparent gestul îmbrățișării, explicînd simțirea ce o pun în ea. De-abia cuvîntul revelator al celui alt îmi deschide originalitatea și unicitatea modului său de a fi și de a se manifesta: persoana lui. Prin această revelare în cuvînt devine și apariția lui transparentă. În-fățișarea, gestul, acțiunea lui se luminează prin cuvînt dinăuntru și abia prin el apare ca ceea ce este: expresie a modului în care se face prezentă o persoană ca existență distinctă, în relația ei cu mine²⁷. Abia cuvîntul aceleia îmi arată că mă tratează ca persoană distinctă, înțelegătoare, în care comunică.

„Persoana se face altfel prezentă, se dăruiește” altfel în înfățișarea-văzută, în cuvînt, în gest și în dar. Ea e altfel experiată prin vedere, auzire, pipăire, etc. Gradele de intensitate în care devine prezentă sînt și ele diferite, după formele de expresie, de manifestare. Așa de exemplu masa sărbătorească este cel mai intensiv grad al modului de a se face prezentă (de a se actualiza) comunitatea în sărbătoare. În Liturghie există taine și ierurgii, există cuvîntul Scripturii, mărturisirea credinței apostolice, dar și tilcuirea a celor ce nu îl dau prin predică, rugăciuni și cîntări de conținut diferit. Dar toate formele de expresie sînt moduri complimentare de a se face prezentă și lucrătoare Biserica, sau Capul ei în ea. Dacă se scoate din acest întreg un mod în favoarea altuia, fie acesta chiar cel mai intensiv, slăbește realitatea prezenței și lucrării lui Hristos. Aceasta a arătat-o destul de clar fixarea prezenței lui Hristos, în Biserică prea exclusiv în chipurile euharistice, cum s-a întîmplat în pietatea contrareformatorică” cum o spune cu regret teologul catolic citat²⁸.

O pledoarie în acest sens, de recunoașterea cuvîntului ca mijloc de comunicare a puterii lui Hristos și în acest sens de scoatere a

²⁷ O. Langenmayer, o. c., p. 303.

²⁸ Idem, o. c., p. 302.

Tainelor din îngustimea formalismului magic-juridic, întreprinde și un alt teolog catolic, Walter Kasper. El vede în unirea cuvîntului cu gesturile preotului în Taine o apropiere mai eficientă a lui Dumnezeu de situațiile concrete ale omului, dintre care situațiile de răscruce primesc un ajutor mai eficace prin Tainele în sensul strict al cuvîntului. „Cuvînt și Taină, zice el, alcătuiesc între ele o unitate și un întreg. Nu se poate porni la definirea relației între ele de la deosebirăa lor, ci unitatea care le cuprinde trebuie înțeleasă ca două faze ale unui întreg... Această unitate se poate arăta și în cadrul învățaturii tradiționale despre Taine. După ea, cuvîntul este sacramental, este sacramentum audibile”²⁹. Iar Taina este cuvînt văzut, verbum vizibile.

„Precum Taina este signum effica (semn eficace), așa și cuvîntul este verbum effica. Tot ce se poate spune esențial despre Taină, se poate spune și despre cuvînt: fiecare memorie lucrătoare a operei de mîntuire a lui Hristos prin prelungirea ei și anticipare a eshatologicului”³⁰. Precum cuvîntul este sacramental, așa și invers: sacramentul este structurat verbal. Cuvîntul este sufletul (forma, puterea formatoare) a sacramentului și ca atare are funcția de imprimare și de scoatere în relief a sensului Tainei și prin aceasta de consacrare. Sacramentul este de aceea o altă formă a propovăduirii cuvîntului (I Corinteni 11, 26)“.

Dar de aci nu urmează că cuvîntul poate fi schimbat cu Taina, sau invers. „Mai drept e să se spună că de aci urmează o perihoreză reciprocă între cuvînt și Taină. Ambele se referă în esență una la alta și se întăresc reciproc. Cuvîntul se referă (bezogen) la o situație omenească, care își află în Taină ultima împlinire... Ambele formează un întreg... Taina trebuie să primească un caracter verbal (worthaft) și cuvîntul trebuie întărit (concretizat) prin Taină... Taina angajează în mod normal omul mai în întregime, mai deplin în ființa lui corporal-concretă, în relația lui comunitară, decît cuvîntul simplu... Slujirea mîntuirii din partea Bisericii prin cuvînt și Taină trebuie să devină din nou mai umană... Slujirea mîntuirii din partea Bisericii trebuie să se deslege de formulele devenite neînțelese sau uzate, și de crustificările sacrale“. Așa cum Dumnezeu s-a coborît în Revelațiunea biblică nu numai la înțelegerea omului în general, ci și la modul de gîndire și de vorbire al fiecăruia, așa și Biserica trebuie să se apropie azi mai mult de oamenii din vremea noastră, de trebuințele lor. Cele șapte Taine sînt ajutoare în situațiile concrete

²⁹ La Augustin se găsește expresia „verbum visibile“ [In Joan, 80, 3, P.L. 35, 1840]. Noi spunem că toate lucrările create sînt cuvinte văzute ale lui Dumnezeu. Söhngen a format prin analogie expresia „sacramentum audibile“, in: Symbol und Wirklichkeit im Kultmysterium, Bonn, 1940, p. 20, la Walter Kasper, *art. cit.*, p. 200, nota 43.

³⁰ J. Betz, *Wort und sakrament*, in: Verkündigung und Glaube, Freiburg im Br. 1958, p. 91.

nodale ale omului. Dar nu trebuie separat prea mult între ele și între ajutorul ce trebuie dat lui în toate situațiile vieții lui. „Odată ce întreaga viață omenească și creștină are un caracter de prilej și semn văzut în care se poate da un ajutor dumnezeiesc, formele proprii ale sacramentelor primesc întregul lor sens”³¹. Căci dacă trupul e semn văzut și mijloc de pătrundere la suflet și de manifestare a lui, orice act cu intenție și putere sfințitoare ce atinge trupul, are un caracter de taină sau de ierurgie ce pătrunde întreaga ființă a omului.

Cuvîntul lui Dumnezeu, cuvîntul rostit în numele Domnului, numele însuși al Persoanelor treimice, rostite cu credință, sînt mijloace ale lucrării lui Dumnezeu, cu atît mai mult sînt aceasta cînd sînt însoțite de gesturi ca semne ale iubirii și apropierii lui Dumnezeu față de oameni. Dar gesturile acestea sînt făcute și mai transparente și mai eficiente în semnificația lor iubitoare prin cuvintele ce le explică. Sau cuvintele fac gesturile mai umane, precum și gesturile fac cuvintele mai umane. Numai împreună acestea fac deplin înțeleasă și simțită intruparea și faptele mîntuitoare (răstignirea, învierea) ale lui Dumnezeu, care voiește să-și arate prin ele apropierea sa permanentă de oameni și ajutorarea lor.

Cîtă vreme Reforma a acordat o eficiență aproape exclusivă cuvîntului, iar catolicismul a separat prea mult cuvîntul și rugăciunea de Taine, iar în Liturghie Euharistia de ansamblul Liturghiei, ortodoxia a ținut și în privința aceasta un echilibru. Credincioșii au un folos de la Sf. Liturghie și dacă nu se împărtășesc. Și nu numai un folos didactic, sau sentimental, ci se împărtășesc și de o lucrare a lui Hristos în el, întîlnindu-se cu El prin cuvîntul Lui sau despre El prin rugăciuni și cîntări și prin iradierea puterii Lui mai ales în momentul prefacerii și din prezența Lui după prefacere pe altar³².

Dar lucrarea lui Hristos în Liturghie nu e despărțită de lucrarea Duhului Sfînt cîtă vreme confesiunile occidentale văd aproape numai pe Hristos, protestanții prin cuvîntul predicii, iar catolicii prin actul transubstanțierii pîinii și vinului, prin simpla repetare a cuvintelor de instituire ale lui Hristos.

De fapt în toată Liturghia Hristos e prezent și lucrător în diferite grade și moduri împreună cu Duhul Sfînt. Unde nu e numai cuvîntul despre Hristos, sau al lui Hristos, ci și lucrarea lui în inimi, cu o anumită lucrare de sfințire a lor, e și Duhul Sfînt. Cuvîntul e al lui Hristos, dar puterea lui pătrunde în inimi, le mișcă, le sfințește, le încălzește la rugăciune prin Duhul Sfînt. La săvîrșirea Tainei nu se repetă numai cuvintele lui Hristos, ci se și invocă prin rugăciune Duhul Sfînt. Căci cînd se roagă omul, e și Duhul în el. În general totul

³¹ W. Kasper, o. c., p. 280, 283, 284.

³² De aceea afirmația provenită din influența catolică și protestantă, că participarea la Liturghie este inutilă celor ce nu se împărtășesc nu corespunde adevărului.

se cere Sfintei Treimi și ea e lăudată totdeauna. Dar vrednicia de a sta în fața Sfintei Mese din altar și de a aduce jertfa nesângeroasă lui Dumnezeu e socotită de preot ca venindu-i de la Hristos, sau de la Tatăl prin Duhul Sfânt. Duhul Sfânt e considerat ca Cel prin care lucrează Hristos în preot sau în credincioși, căci prin Duhul își actualizează Hristos lucrarea mîntuitoare săvîrșită în cursul timpului.

Încă de la începutul Liturghiei preotul cere ajutorul Sfîntului Duh prin rugăciunea: „Împărate ceresc” Duhul Sfânt e invocat tot mai direct pe măsură ce Liturghia se apropie de actul jertfirii lui Hristos. În rugăciunea de după intrarea cu Sfintele daruri, preotul se roagă: „să se sălășluiască Duhul Cel bun al harului Tău peste noi, peste aceste daruri ce sînt puse înainte și peste tot poporul Tău”. Dar încă înainte, îndată după așezarea darurilor pe Sfînta Masă, la cererea diaconului, preotul spune: „Duhul Sfânt să vie peste tine, puterea Celui Prea înalt să te umbrească”, iar diaconul răspunde: „Același Duh să lucreze împreună cu noi în toate zilele vieții noastre”. Duhul nu este cerut numai pentru niște efecte trecătoare în ei, ci pentru o lucrare în ei în cursul întregii vieții.

În epicleză (în invocarea Duhului pentru prefacerea pîinii și vinului în trupul și sîngele Domnului), preotul cere pe Duhul de la Tatăl, ca pe Cel prin care Tatăl însuși prefăce pîinea și vinul în trupul și sîngele Hristosului Său. Prefacerea nu e numai o lucrare a lui Hristos, chiar dacă pîinea și vinul se prefac în trupul și sîngele Lui cum nici nu s-a întrupat fără lucrarea Duhului în Fecioară. De la Tatăl însuși primește lucrarea de prefacere, dar o îndeplinește prin Duhul, cum a pornit și și-a împlinit și creația. Tatăl și Duhul nu sînt străini de ceea ce se petrece cu trupul și cu sîngele lui Hristos, sau cu pîinea și cu vinul rinduite spre prefacere. Opera de mîntuire săvîrșită prin întruparea Fiului lui Dumnezeu, prin răstignirea, învierea Lui și prin aducerea efectelor ei în ființa noastră, e o operă comună a Sfintei Treimi. Fiecare Persoană a Treimii are partea ei deosebită în această lucrare, dar ca întreg ea e opera lor comună. Fiul nu lucrează singur mîntuirea noastră. În chenoza (în micșorarea) ce o acceptă Fiul, făcîndu-Se ca noi, pentru a liturghisi mîntuirea în numele nostru, e implicată și acceptarea unei anumite pasivități benevole, care își atinge momentul culminant în acceptarea stării de jertfă, prelungită în prefacerea euharistică. Ea e implicată în starea de Miel pe care o acceptă. Păcatul nostru își are cauza și în voința de a rezolva cele ale noastre de capul nostru, ca și cînd totul ar depinde de noi. Comuniunea deplină nu se poate realiza acolo unde fiecare crede că n-are nevoie de celălalt în realizarea fericirii lui. Fiul se face om, pentru că Tatăl i-o cere, pentru a împlini voia Tatălui; și se întrupează cu împreuna lucrarea Duhului. Fiul rămîne ascultător de Tatăl în toată lucrarea mîntuitoare a noastră ca să ne facă pe toți fii. Dar totodată El are în Sine pe Duhul Sfânt, care-L ține unit cu Tatăl ca Fiu, spre a ni-L da și nouă ca Duh care ne face să ne simțim fii adoptivi ai Tatălui. Tatăl

nu are numai inițiativa întrupării Fiului Său, ci și a prefacerii continue a pîinii și a vinului în trupul și singele Lui, pe care L-a trimis ca să și-L asume. Iar aceasta o face tot prin Duhul Sfînt, ca să ne dea prin aceasta și nouă Duhul de fii, împreună cu Fiul Său. Fiul acceptă, continuu această transpunere a sa în stare de jertfă, care duce pînă la capăt destinul de om desăvîrșit în raport cu Dumnezeu, ca să ne-o sădească și nouă.

Despre această supunere a Fiului către Tatăl în toată lucrarea de mîntuire a noastră, a vorbit Fiul însuși încă înainte de a se întrupa, prin cuvîntul spus de El prin psalmist, cum ne spune Sf. Ap. Pavel: „Drept aceea intrînd în lume, zice: Jertfă și prinos n-ai voit, dar mi-ai întocmit trup. Arderi de tot și jertfe pentru păcat nu ți-au plăcut. Atunci am zis: Iată vin, ca să fac Dumnezeule, voia Ta” (Evrei 10, 5—7; Psalm 39, 9). În acelaș sens, spune Sf. Ap. Pavel: „Și deși era Fiu a învățat ascultarea din cele ce a pătimit”. Aceasta ca să ne desăvîrșească și pe noi prin învățarea ascultării de fii de la El (Evrei 5, 8—9). Nu poate fi desăvîrșire unde nu este ascultare. Căci acolo nu poate fi nici iubire. De aceea nici slujba de arhieru, care deși o slujbă de autojertfire, e împreunată cu adevărata mărire, nu și-a luat-o Hristos de la Sine, deși era Fiul lui Dumnezeu, ci a primit-o de la Tatăl. „Și nimeni nu-și ia singur cîntea aceasta, ci dacă este chemat de Dumnezeu, după cum și Aaron. Așa și Hristos nu s-a proslăvit pe Sine să se facă arhieru, ci Cel ce a grăit către El: „Fiul Meu ești Tu, Eu astăzi Te-am născut” Căci în alt loc zice: „Tu ești preot în veac după rînduiala lui Melchisedec” (Evrei 5, 4—10). Dar chemarea lui Hristos ca arhieru și slăvirea Lui ca om se face prin Duhul (Ioan 7, 39).

Dar prefacerea fiind cel mai accentuat act de sfințire a unor materii, învrednicite să devină însuși trupul și însuși singele Fiului întrupat al lui Dumnezeu, ca să ne sfințească prin împărtășirea de ele și pe noi, e firesc ca să se efectueze prin Duhul Sfînt. Duhul Sfînt preface pîinea într-un trup pnevmatizat, în care simțirile sînt cu totul înduhovnicite, ba chiar îndumnezeite, fără a înceta să fie omenești. Cînd în potirul care conține singele Domnului se scufunda pîrticica „IS” din agnețul prefăcut în trupul Domnului, preotul spune: „Plinirea potirului, credinței, Sfîntului Duh”. Prezența Sfîntului Duh aflat în trupul lui Hristos intensifică pînă la plenitudine prezența Duhului aflat în singe. Iar cînd se toarnă apa caldă în potir, preotul spune: „Căldura credinței plină de Duhul Sfînt”. Credincioșii vor primi, împărtășindu-se din potir, odată cu trupul și cu singele Domnului pe Duhul Sfînt, care va încălzi credința lor. Între Duhul Sfînt și credință este o legătură deosebită. Duhul Sfînt este o Persoană reală a Sfintei Treimi, deci are o realitate obiectivă. Dar realitatea Lui obiectivă e producătoare de cea mai adîncă sensibilitate subiectivă. Trupul și singele Domnului, deși sînt o realitate obiectivă, obiectivitatea lor e un focar izvorîtor de credință, iradiînd din ele pe Duhul Sfînt. Dumnezeu

și toate cele umplute de El prin Duhul, sînt cea mai fermă obiectivitate și în același timp o obiectivitate iradiantă de cea mai accentuată sensibilitate manifestate în credință. Cu cît e cineva mai fierbinte în credință, cu atît are în aceasta o mai sigură dovadă că e plin de prezența lui Dumnezeu, prin Duhul Sfînt. De aceea după prefacere, preotul se roagă pentru cei ce se vor împărtăși de trupul și sîngele Domnului, ca aceasta să le fie „spre împărtășirea cu Sfîntul Duh”, aflat în acestea”.

Dar puterea Duhului care prefăce piinea și vinul în trupul și sîngele Domnului, este în acestea încă înainte de prefacerea piinii și vinului în ele. În acest sens, lucrează și Hristos cel plin în trupul și sîngele Lui de Duhul Sfînt, la prefacerea piinii și vinului în ele.

Dar în tot cursul Liturghiei, Hristos cu care preotul, în solidaritate cu comunitatea, este într-un dialog, în care Hristos își comunică prin cuvinte puterea, iar preotul și comunitatea se deschid prin rugăciunea lor plină de credință și de simțirea crescută din acestea, e Hristos care s-a jertfit Tatălui și a înviat cu trupul plin de Duhul Sfînt și care înaintează acum spre așezarea din nou pe Sfînta Masă a acestei stări permanente de jertfă adusă Tatălui pentru ca împărtășindu-se și credincioșii de ea, să se aducă și ei Tatălui ca jertfe curățite prin trupul și sîngele lui Hristos umplute sau transfigurate de Duhul prin înviere.

De încheiere s-ar putea rezuma modurile prezenței lui Hristos în Liturghie, sesizate de cei ce cred și nesesizate de cei ce nu cred în următoarele :

1. Prin lucrurile, personale și împrejurările vieții. E o prezență prin cuvinte plasticizate, o prezență prin puterea pusă în aceste cuvinte prin plasticizarea și menținerea lor în existență.

2. Prin cuvintele lui Hristos din Evanghelie, sau prin cele despre Hristos rostite de preot, primite cu credință prin rugăciunile de laudă, de mulțumire și de cerere ale credincioșilor, rostite personal sau cîntate de comunitate. E și aceasta tot o prezență prin putere, dar printr-o lucrare mai directă, pentru că și conștiința preotului și a credincioșilor e îndreptată mai direct și cu mai multă simțire spre Hristos, ca într-un adevărat dialog.

3. Prin cuvintele și gesturile rostite și săvîrșite de preot ca ierurgii și Taine. E o prezență prin daruri și haruri de durată. E o prezență și mai accentuată. Prin ele se întărește și lucrarea lui Hristos din creație. Credința prin care cer și primesc credincioșii aceste daruri se manifestă tot prin rugăciune.

Prezența prin lucrări din cuvintele rugăciunilor e de diferite grade, după concentrarea și insistența rugăciunilor. Pe lîngă aceea în rugăciunile Liturghiei, gradele prezenței lui Hristos sporesc în măsura înaintării preotului și a poporului credincios în atmosferă de rugăciuni și a apropierii lui Hristos de momentul prefacerii și conform cu cele de la Dumnezeu.

Mai trebuie menționat că Hristos prezent și lucrător prin rugăciunile și chemările (Duhului Sfânt) din ierurgii și Taine are în Sine imparate actele mîntuitoare săvîrșite de El pînă la înviere și înălțare, pentru a le iradia și în noi în diferite grade.

4. Prezența cu trupul și cu sîngele Său sub chipul pîinii și vinului e o prezență în care Hristos e de fapt în modul cel mai accentuat ca Persoană împreună cu Tatăl și cu Duhul Sfînt, pentru că ne dă nu numai o lucrare prin trupul Său, ci însuși trupul Său jertfit și înviat, pentru că așa e cerut acum. Hristos care a lucrat tot timpul Liturghiei prin cuvîntul Său și prin rugăciunile preotului și ale comunității, își intensifică acum la maxim, prin iradierea Duhului Său cel Sfînt, eficiența asupra materiilor de pîine și vin, pentru a se oferi prin chipurile lor, într-un act de supremă iubire și coplesire transformatoare a lor, cu însuși trupul și sîngele Său ca jertfă Tatălui și în același timp credincioșilor, pentru a se dărui și ei împreună cu El și din puterea Lui Tatălui și unii altora.

Conștient de această supremă aducere a lui Hristos Tatălui prin Duhul și în același timp credincioșilor în acest act, preotul cere în mod apriat Tatălui să trimită pe Duhul Sfînt prin epicleză, ca să prefacă pîinea și vinul în trupul și sîngele „Hristosului Său”.

UN MARE TIPOGRAF ROMÂN DIN SECOLUL AL XVII-LEA EPISCOPUL MITROFAN

de: prof. dr. CORNELIU DIMA-DRĂGAN

Toronto — Canada

Cultura românească din a doua jumătate a secolului al XVII-lea a sintetizat, cu originalitate și pe multiple planuri, atât elementele tradiționale, folclorice sau livrești, cât și puternice influențe renascențiste. Din această simbioză s-a născut *stilul brîncovenesc*, care s-a manifestat în arta tiparului în special prin activitatea a doi mari tipografi și artiști: episcopul Mitrofan și ieromonahul Antim Ivireanul.

1. *Coordonate biografice.* Despre viața marilor cărturari din trecut veacuri, mai ales dacă au fost oameni ai Bisericii posedăm, în genere, foarte puține date, deoarece au avut un trai modest, retras din calea aventurilor umane, fiind pururi aplecați spre desăvîrșirea spiritului și viețuind mai mult prin operele lor, decît prin amintirea faptelor lor de fiecare zi.

De aceea nici despre episcopul Mitrofan nu știm azi nici data nașterii și nici locul, deși unele cercetări din ultima vreme ne-au relevat faptul că, spre sfîrșitul vieții sale, pe cînd era episcop de Buzău, s-a îngrijit de ridicarea și înzestrarea unui schit în satul Bontești, de lingă Focșani, fapt care ne face să credem că era originar din acele locuri¹.

¹ Schitul Bontești este azi pe teritoriul comunei Cîrligele, în apropiere de orașul Focșani. Episcopul Mitrofan a cumpărat locul necesar construcției ctitoriei sale de la mai multe persoane, în diferite timpuri, cumpărături notificate prin diferite documente (din 23 august și 12 noiembrie 1694, 27 iunie și 17 noiembrie 1695, 26 iunie și 4 noiembrie 1696, ultima cumpărătură fiind din 12 mai 1701). Se pare că episcopul Mitrofan avea la Bontești și un rînd de case, devreme ce în documentul din 26 iunie 1696 se precizează că cele două terenuri achiziționate atunci erau situate „pre din sus de casele slinției sale”. În anul 1702 schitul era terminat, așa că ar fi probabil ca episcopul Mitrofan să fi fost înmormîntat în incinta ctitoriei sale dar pînă în prezent nu s-au întreprins în acest sens cercetări (cf. Biserica Ortodoxă Română, XCV, nr. 9—12, septembrie — decembrie 1977, p. 983; o prezentare de ansamblu a vieții și activității episcopului Mitrofan semnată de preotul Gabriel Cocora și în volumul *Tipar și cărturari*, București, 1977, pp. 143—179).

În prima sa carte tipărită, în 1680, la Iași, Mitrofan preciza că atunci era ieromonah la mănăstirea Bisericiani, din munții Moldovei², iar în pomelnicul acestei mănăstiri aflăm, pentru anii 1649—1651, chiar un egumen cu numele Mitrofan³. Cu anumite danii apare în același pomelnic și după 1683, când ajunsese episcop la Huși, într-una dintre însemnări fiind menționați și părinții săi, Gheorghe și Evdochia, pentru pomnirea cărora dădea 200 lei și un cal⁴.

Unde a deprins Mitrofan meșteșugul tiparului este greu de precizat, deși el amintea, în 1700, despre anii tinereții petrecuți în călătorii: „... meșteșugul acesta al tipografiei mele care den tinerețele mele multe locuri umblind și cu multă osteneală cîștigîndu-l” (prefața *Octoihului* de la Buzău apărut în anul 1700).

La data la care a fost menționat pentru prima oară în tipar (în epilogul *Psaltirii slavo-române* din 1680) Mitrofan era un meșter tipograf pe deplin format și cu multă experiență. Se prea poate ca mitropolitul Dosoftei al Moldovei, unul dintre cei mai vestiți cărturari ai epocii, să-l fi avut pe Mitrofan alături în timpul refugiului în Polonia, când a tipărit, la Uniev, în 1673, cunoscuta sa operă poetică, *Psaltirea în versuri*. Oricum, Mitrofan a fost tipograful Mitropoliei Moldovei pînă la plecarea sa definitivă în Țara Românească, în 1686.

Pentru reînființarea tipografiei de la Iași, mitropolitul Dosoftei a cumpărat, de la Moscova, cîteva garnituri de litere slavone și alt material tipografic, dar a beneficiat în primul rînd de marele meșteșug al ieromonahului Mitrofan, care a desenat, a gravat și a turnat în Moldova serii de litere chirilice românești. El a întemeiat în capitala Moldovei o adevărată școală tipografică autohtonă, deoarece chiar la imprimarea primelor sale cărți moldovenesti era ajutat de o serie de ucenici, precum Ursul, Nicolae, Pavel și Andrei, dintre care unii l-au urmat și în Țara Românească (Ursul și Nicolae, despre care știm precis că au trecut și au activat mulți ani și în Valahia).

Pentru vastele sale cunoștințe tipografice și de cultură grecească (se pare că a lucrat și la Veneția în tipografiile grecești), Mitrofan a fost solicitat, în 1680, de către patriarhul Ierusalimului, Dositei, să fundeze la Iași prima imprimărie grecească din această parte a lumii, care a și tipărit, din anul 1682, cîteva importante opere teologice, cu o largă difuziune europeană.

Mitrofan a desenat, gravat și turnat și literele grecești ale acestei tipografii, așa cum a creat, după 1690, o tipografie grecească și în Țara Românească.

El a creat literele pentru *Biblia de la București* (1688), prima traducere integrală a acestei opere fundamentale în limba română, pre-

² *Psaltirea slavo-română*, Iași, 1680, f. 212 v.

³ Cf. N. Iorga, *Studii și documente*, vol. 16, București, 1909, pp. 240 și 248.

⁴ *Ibidem*, p. 247 (vezi și C. A. Stoide, *Contribuții la istoria Mănăstirii Bisericiani*, Iași, 1936, p. 8).

cum și toate garniturile de litere românești cu care au fost tipărite propriile sale ediții, la București și Buzău, și pe care le-a folosit și Antim Ivireanul în întreaga sa activitate.

Episcopul Mitrofan a fost și un mare traducător, cunoscând limba latină (a avut pentru sine și un *Dictiones latinae cum valachica interpretatione* lucrat la cererea sa de unul din secretarii principelui, cărturarul Teodor Corbea), limba slavonă și limba greacă, fiind, de exemplu, menționat în colofonul *Bibliei de la București*, care era o vastă ediție critică ce avea la bază versiuni ale Vechiului și Noului Testament în latină, greacă, slavonă și în câteva limbi orientale, între care și ebraica: „A tot meșteșugul tipografiei și îndireptării cuvintelor românești ostenitoriu”⁵.

A fost, totodată, și un talentat poet, după cum dovedesc versurile la stema Țării Românești inserate în tipăriturile sale de la Buzău⁶.

În calitate de înalt ierarh, Mitrofan a condus și administrat cu pricepere două dintre cele mai importante episcopii românești, de la Huși în Moldova, și de la Buzău în Țara Românească.

La Huși a devenit episcop în timpul domniei principelui Gheorghe

⁵ La Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România se păstrează un manuscris (Mss, rom 1357/21./+3151.), care are următoarele mențiuni referitoare la caligraf și la traducător: (f. 2r) — „I s-au scris aciastă sfântă carte în zilele prealuminatei domn, Io Costandin Băsărab Voievod, și s-au săvârșit de scris în luna lui iulie, 5 dni (zile), anul 7197 (1689) după izvoadele dascălilor. Ostenitor scrierii acestii sfinte cărți, Nicola grămăticul”. Nicola grămăticul este identic cu Nicolae ucenicul episcopului Mitrofan din Moldova; (f. 10r) — „Până aicea au tălmăcit Mitrofan, episcopul de Buzău”; (f. 11v) — „Până aicea au tălmăcit iar Mitrofan, episcopul Buzăului”, *tipograf și sloveanul desăvârșit*; (f. 246r) — „Până aici au scos Mitrofan, episcopul de Huși”; (f. 314r) — „Până aici au scos iar Mitrofan, episcopul de Huși, *tipograf și slovean desăvârșit*”. Însemnările atestă, pe de o parte, contribuția episcopului Mitrofan la traducerea din slavonă și grecește a textelor moral-filozofice din acest manuscris (o culegere din scrierile lui Antonie călugărul și Maxim filozoful), iar pe de altă parte datează traducerile, unele fiind făcute după alegerea sa ca episcop de Buzău (10 iunie 1691), altele anterioare, probabil în anul 1689, când era numai fost episcop de Huși.

Aceste note au fost făcute de „Popa Nicolae ot Mitropolie”, fostul ucenic al episcopului Mitrofan, în anul 1704, deci la un an după moartea episcopului.

⁶ Episcopul Mitrofan a omagiat figura domnitorului Constantin Brâncoveanu în primul rînd pentru contribuția acestuia la dezvoltarea culturală a țării și la promovarea cărții în limba română:

„Bună tocmire vedem, Doamne Constantine,
Că numele-ți cu fapta-ți are întru tine,
Cînd Constantin, tîrîe, stare închipuiaste,
Ce și din buna-ți faptă chiar să dovedeaște.
Că tare stai și grijești de casele sfinte
Și de podoabele ei, din suflet fierbinte,
Cărți tipărind Țării pre limba românească
Dumnezeu a mari daruri să te învrednicească.
Avea-vei Măriia ta nemuritoriu nume,
Ca și sfîntul Constantin într-aciastă lume:
Slăvi-vor cei următori prea sfînta Troiță,
Nu uitîndu-ți numele cel de buna viță”.

Duca, ca o recunoaștere a activității sale în slujba Ortodoxiei, fiind menționat pentru întâia oară în această funcție într-un document din 11 ianuarie 1683, și a rămas păstor al acestei episcopii până la data de 25 mai 1686 când s-a refugiat în Tara Românească, unde a beneficiat de protecția puternicii familii de sorginte bizantină a Cantacuzinilor și, implicit, a domnitorului Șerban Cantacuzino (mort în 1688). De altfel Mitrofan publicase încă din luna martie 1685 o lucrare în limba greacă, *Slujba sfinților martiri Sergiu și Bachu*, pe care o închinase domnitorului Țării Românești, Șerban Cantacuzino⁷.

La București, Mitrofan, fără a mai ocupa vreo funcție ecleziastică, a fost însărcinat să tipărească *Biblia*, pentru care a colaborat cu toți cărturarii români ai epocii și cu tipografia grecească a lui Nikolaus Glikys din Veneția, unde a apărut, de altfel, în 1687, o *Biblie* în limba greacă susținută material de principele valah și dedicată acestuia.

După ce a încheiat de imprimat *Biblia* (în septembrie 1688), Mitrofan a început să lucreze pentru înființarea unei noi tipografii grecești, la București, care a și început să lucreze în anul 1690.

Când, la mijlocul anului 1691, a devenit vacantă episcopia de la Buzău, Mitrofan a fost ales aici (la 10 iunie 1691),⁸ și a trecut imediat la crearea unei noi „tipografii domnești” pentru cărțile religioase necesare bisericilor din toate părțile românești⁹.

Cele mai multe dintre cărțile imprimate de Mitrofan la Buzău au fost traduse și adaptate de acest mare cărturar care râvnea să dea preoților cartea românească de care erau lipsiți. Astfel, într-o scurtă predoslovie către preoți” din *Molitvelnicul* apărut în 1701 (f. 5r), Mitrofan scria: „De această aleasă carte ce iaste de mare treabă în tot ceasul văzînd smerenia noastră că sînt preoții țării noastre lipsiți, și încă mai ales că ceale mai de nainte tipărite nu sînt cu tipicul românesc, drept aceia m-am îndemnat de o am tipărit cu toate învățăturile românești pentru înțelegerea tuturor”.

Episcopul Mitrofan a murit în anul 1703, probabil în luna septembrie, și i-a urmat la conducerea episcopiei și a tipografiei colaboratorul său luminat, Damaschin Gherbest, care a dus și dezvoltat tradiția predecesorului său și la Rîmnic, unde a devenit episcop după 1707⁹.

2. *Activitatea tipografică.* De îndată ce a revenit în Moldova, mitropolitul Dosoftei și-a reînceput și activitatea editorială, publicînd la

⁷ Melchisedec, *Cronica Hușilor*, București, 1896, pp. 145—148 și Michel Le Quien, *Oriens Christianus*, vol. 1, Paris, 1740, col. 1253—1254.

⁸ *Condica Sfîntă* publicată după original de Ghenadie Enăceanul, vol. 1, București, 1886, pp. 65—66.

⁹ Nu cunoaștem precis data morții episcopului Mitrofan și nici locul unde i se află mormîntul (poate cercetări viitoare la schitul ctitorit de Mitrofan la Bontestii vor aduce lumină în acest punct). La 3 octombrie 1703 îi urma însă Damaschin Gherbest la Episcopia Buzăului, după cum precizează un document oficial, deoarece episcopia rămăsese „fără de al ei adevărat episcop, plătindu-și dar obșteasca datorie, fericitul chir Mitrofan” (cf. *Condica Sfîntă*, vol. 1, București, 1886, p. 91).

Iași, în 1679, o *Liturghie*, care continuă tradiția tipografică a lui Varlaam¹⁰.

Nu știm dacă ieromonahul Mitrofan a contribuit la imprimarea acestei lucrări, dar va apare în mod constant în calitate de tipograf începînd cu anul 1680.

2.1. *Tipografia românească de la Iași*. Mitrofan este adevăratul creator al tipografiei românești a mitropolitului Dosoftei.

În *Psaltirea slavo-română*, apărută în aprilie 1680¹¹ Mitrofan a folosit, pentru prima oară, o garnitură de caractere chirilice cursive desenate de el după modelul scrierii manuscriselor românești.

Pentru armonizarea grafică a lucrării, Mitrofan a lucrat și o serie de *litere inițiale ornamentate*, care au ca punct de plecare tot din documentele moldovenești și motivele folclorice din broderia românească.

De aceeași factură sînt și elementele ilustrative. Astfel, pagina de titlu este alcătuită dintr-o mare xilografură-chenar, care are în fronton un medalion reprezentînd pe Fecioara Maria cu Pruncul în brațe, lateral o serie de sfinți, iar la bază o scenă cu lupta dintre David și Goliat, cu explicații în limba română. Această compoziție ar putea fi considerată prima pagină de titlu în stil baroc din Țările Române.

La 20 mai 1681 apărea tot la Iași un *Molitvelnic denșeles*, tipărit de Mitrofan și ucenicii săi, Ursul și Nicolae¹².

La tipăritura următoare, *Viețile sfinților*¹³, prima carte românească imprimată în mai multe volume (au apărut între 1682 și 1686, 4 volume), Mitrofan este menționat pentru întâia oară în calitatea sa de creator al tipografiei românești de la Iași, „ieromonah Mitrofan, făcătorul tiparelor”, alături de ucenicii săi Ursul (trecut și anterior), Pavel și Andrei. Nicola (Nicolae) nu mai figurează, dar în tipăritura următoare, *Liturghie și Rugăciuni* (1683)¹⁴, va reappare în calitate de „tiparnic”, deoarece Mitrofan își începuse între timp activitatea de tipăritor de carte grecească, iar ucenicii îi continuau opera începută pentru tiparul în limba română.

2.2. *Tipografia grecească de la Iași*. La 15 mai 1680 a venit la Iași și patriarhul Ierusalimului, Dositei și văzînd frumoasa lucrare scoasă de Mitrofan în aprilie, *Psaltirea slavo-română*, s-a hotărît să apeleze la același meșter tipograf pentru crearea unei imprimerii grecești :

¹⁰ Pentru influența Cazaniei lui Varlaam asupra tiparului românesc, vezi studiul nostru *Die Illustration im altrumänischen Buch* (1508—1830), apărut în revista „Buchhandlungsgeschichte” din Frankfurt am Main, nr. 2/9, 1961, pp. 509, 512—513, 517 și 520.

¹¹ Cf. Ioan Bianu, Nerva Hodoș și Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche*, vol. I (abreviat BRV I), București, 1903, 70 (numărul din lista bibliografică).

¹² BRV I 72.

¹³ BRV I 73.

¹⁴ BRV I 77.

„Văzînd pe moldoveni că au tipografie, iar grecii nu, îmi ardăa inima. Dumnezeu însă, începătorul și săvîrșitorul celor bune, ne aduse pe un valah, ieromonah, cu numele Mitrofan și dădurăm aceluia 600 de groși și ne pregăti tipografie nouă”¹⁵.

Pentru noua tipografie ieromonahul Mitrofan a desenat și turnat garnituri complete de litere, luînd ca model tipăriturile grecești de la Venetia.

Prima lucrare editată de Mitrofan la Iași a fost opera polemică a patriarhului Ierusalimului, Nectarie, *Întîmpinare contra primatului papei*, apărută în anul 1682¹⁶.

Difuzată larg în Europa, lucrarea a constituit începutul unei lungi dispuse teologice, care a culminat cu reeditarea ei comentată, la Londra, în 1702: *Nectarii Patriarchae Hierosolymitani, Confutatio Imperii Papae in Ecclesiam*¹⁷.

În anul următor, în octombrie 1683, Mitrofan a dat la lumină, cu aceeași garnitură de litere, opera inedită a marelui teolog, Simeon al Tesalonicului, *Contra ereziilor*¹⁸. Această veritabilă ediție critică, prima din sfera culturii moldo-valahe, bazată pe manuscrise coroborate în spirit științific, a fost întocmită de cărturarul Ioannes Molivos (Comnen), doctor al Universității din Padova și medic la curtea principelui Constantin Brîncoveanu.

Și această lucrare a avut un destin cu adevărat european, constituind baza a numeroase ediții și comentarii ulterioare, care s-au încheiat cu preluarea integrală a textului editat la Iași în 1683 de către J. P. Migne, în corpusul său de scrieri patristice, la mijlocul secolului trecut¹⁹.

Ultima lucrare în limba greacă imprimată de Mitrofan la Iași a fost *Slujba Sfinților martiri Sergiu și Bachu*, cu o prefață de închinăciune adresată principelui Șerban Cantacuzino în luna martie 1685. Lucrarea a devenit azi o raritate bibliofilă (Biblioteca Academiei Române posedă numai un singur exemplar) deoarece, se pare, a fost tipărită într-un tiraj foarte redus²⁰.

După plecarea episcopului Mitrofan în Valahia (în 1686), tipografia grecească de la mănăstirea Cetățuia din Iași a continuat să mai

¹⁵ Cf. Dumitru Stăniloae, *Viața și activitatea patriarhului Dosoftei al Ierusalimului și legăturile lui cu Țările Române*, Cernăuți, 1929, p. 23 și BRV I, p. 257.

¹⁶ BRV I 75.

¹⁷ Întreaga polemică a fost sintetizată de Alexandrus Helladius în lucrarea *Panoplia contra Schisma Graecorum*, Paris, 1718, p. I—XXXI (praefatio).

¹⁸ BRV I 81.

¹⁹ Pentru bibliografia întinsă asupra acestei ediții, vezi: Nicolas Barat, *Nouvelle bibliothèque choisie*, vol. I, Amsterdam, 1714, pp. 237—244; Johannes Albertus Fabricius, *Bibliothecae graecae*, vol. 14, Hamburg, 1728, p. 49 și J. P. Migne, *Patrologiae graecae*, vol. 155, Paris, 1866 (întregul volum).

²⁰ BRV I/83. Exemplarul unicat de la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România a aparținut colecției principelui Constantin Brîncoveanu, care a aplicat pe foaia de gardă și la pagina 23 pecetea sa princiară cu valoare de ex-libris.

activeze, cu unele intermitențe, tipărind tot scrieri de polemică religioasă.

2.3. *Tipograf al Bibliei de la București.* La București tiparul a fost reintrodus în anul 1678, la începutul domniei principelui Șerban Cantacuzino, după o întrerupere de un secol. În acel an a apărut o traducere din slavonă a lucrării *Cheia înțeleșului*, care cuprinde măsura marelui său talent în tipăriturile scoase de episcopul Mitrofan la Buzău în ultimii ani ai veacului al XVII-lea.

A urmat o *Liturghie* în 1680, cu o frumoasă garnitură de litere inițiale ornamentate, apoi în 1682 o *Evangelhie*, cu portretele celor patru evangheliști de inspirație occidentală, iar în 1683 un splendid *Apostol*, opera talentatului Damaschin Gherbest²¹.

A urmat o lungă pauză (s-au mai identificat în ultimul timp unele fragmente, nedatate, din posibile alte lucrări apărute după 1683 la București), care a pregătit tipărirea, în 1688, a primei versiuni integrale a Bibliei în limba română²².

Creătorul caracterelor pentru această monumentală lucrare a fost episcopul Mitrofan, care a desenat și turnat o garnitură de litere noi, mult asemănătoare cu acelea din *Psaltirea slavo-română* (Iași, 1680). Noile litere sînt însă o prelucrare mai savantă a cursivelor chirilice, poate și sub influența Bibliei slavone de la Ostrog și a tipăriturilor venețiene.

Există în această lucrare și o mare variație a literelor inițiale ornamentate, care reprezintă, alături de cîteva frontispicii și vignete tipografice, singurele elemente decorative interne. Însăși pagina de titlu, spre deosebire de tradiția de pînă atunci, este lipsită de ornamentație, fiind o compoziție tipografică în care elementul decorativ este realizat din combinarea unor chenare cu alternanța tiparului în negru și roșu.

Singurul ornament mai important al lucrării este blazonul familiei Cantacuzino, combinat cu stema Țării Românești, într-o excepțională realizare artistică.

Deși de format in-folio mare, lucrarea are un zaț foarte strîns, cu două coloane și 59 rînduri pe pagină, cu mult spațiu alb pentru bordura laterală.

Lucrarea în sine totalizînd peste 1000 de pagini și avînd un tiraj de cel puțin 500 exemplare reprezintă și un record de imprimare, deoarece a fost tipărită în numai unsprezece luni, din luna noiembrie 1687, pînă în septembrie 1688. Acest fapt demonstrează că la București funcționa atunci nu o mică imprimerie artizanală sau mănăstirească, ci o adevărată întreprindere modernă, prima de această anvergură în istoria tiparului românesc din Moldova și Țara Românească.

²¹ Pentru activitatea tipografică de la București, vezi studiul nostru *Das rumänische Buch und Bibliothekswesen*, Wien, 1980, pp. 15—16.

²² BRV I 86 (Biblia de la București).

Folosind aceste mari capacități tipografice, Antim Ivireanul va continua să imprime, după mutarea episcopului Mitrofan la Buzău, nemăratele scrieri românești într-un ritm impresionant și, pînă în prezent, inexplicabil.

Cu literele create pentru *Biblia de la București*, episcopul Mitrofan a mai tipărit două lucrări, în 1691 *Mărgăritarele lui Ioan Gură de Aur*²³ și *Pravoslavnică mărturisire*²⁴.

2.4. *Tipografia grecească de la București*. La îndemnul aceluiași vajnic apărător al Ortodoxiei patriarhul Dositei al Ierusalimului, și cu sprijinul domnitorului Constantin Brâncoveanu, Mitrofan a fondat la București, după imprimarea *Bibliei*, prima tipografie grecească din Țara Românească. Pentru noua sa imprimerie, episcopul Mitrofan a desenat și turnat alle litere grecești, precum și câteva ornamente și litere inițiale specifice. Cu acest material a imprimat două valoroase opere de polemică religioasă, opera inedită a ieromonahului Maxim din Peloponez, *Manual contra schismei papistașilor*²⁵, și Meletios Sirigos, *Întîmpinare la principiile calvine*²⁶.

După stabilirea la Buzău a episcopului Mitrofan, garniturile de litere grecești împreună cu materialul ilustrativ au rămas la dispoziția lui Antim Ivireanu, care a tipărit, între altele, în 1693, folosind atît literele românești de la *Biblie*, cît și literele grecești turnate de Mitrofan, o splendidă *Evangelie greco-română*, în care numai inițialele ornamentate și gravurile celor patru evangheliști au fost realizate în mod special de noul tipograf al Mitropoliei din București.

2.5. *Tipografia românească de la Buzău*. La 10 iunie 1691 Mitrofan a fost așezat episcop la Buzău. De acum încolo va începe ultima și cea mai importantă perioadă din activitatea sa de tipograf.

Timp de cîtiva ani, pînă în 1698, nici o carte nu se cunoaște încă a fi fost tipărită la Buzău, deși este greu de crezut că Mitrofan a stat în nelucrare atîta timp. În tot cazul, pentru noua sa tipografie oficială de la Buzău, care apare în tipărituri cu titulatura de „tipografie domnească”, deci patronată de principele Țării Românești, Mitrofan a trebuit să pregătească noi garnituri de litere și un imens material ilustrativ.

Principele Constantin Brâncoveanu a trasat noii sale tipografii și un precis program editorial: imprimarea în tiraje corespunzătoare a principalelor cărți necesare ofierii cultului în bisericile românești din Țara Românească, în primul rînd, dar și pentru celelalte provincii românești și, în mod special, pentru Transilvania amenințată de pericolul, care a devenit efectiv din 1699, al Unirii cu Roma. De aceea, cărțile de la Buzău au intrat nu numai în toate bisericile și mănăstiri-

²³ BRV I 91.

²⁴ BRV I 92.

²⁵ BRV I 89.

²⁶ BRV I 90.

rile Valahiei, dar au trecut în număr mare Carpații, în Transilvania, slujind la conservarea nealterată a credinței străbune.

Din acest punct de vedere, ultima perioadă a activității episcopului Mitrofan are o pronunțată valoare patriotică, atît sub aspectul izgonirii limbii slavone din Biserica românească, cît și pentru contribuția sa activă la păstrarea credinței ortodoxe la românii din Transilvania, care erau amenințați, prin efectele Unirii, să-și piardă identitatea lor națională și comunitatea lor spirituală cu frații din Moldova și Țara Românească.

Tocmai de aceea Mitrofan și-a început noua activitate editorială cu imprimarea celei mai importante cărți de strană, cele 12 volume ale *Mineelor*, care au apărut în anul 1692 într-un tiraj care depășea cu siguranță 1000 de exemplare, deoarece se conservă și azi nenumărate exemplare din această tipăritură, supusă de regulă uzurii rapide, în multe colecții bisericești din toate părțile României²⁷.

Pentru această imensă lucrare și pentru toate care au urmat să apară într-un ritm necunoscut pînă atunci la noi, a fost necesară crearea unui nou model de literă, aptă pentru lectura rapidă și în condițiile de semiîntineric din altare și din stranele bisericilor de sat. Astfel a fost creată *litera de strană*, cu o tăietură groasă și dură, clară, prin conturul ei negru intens și prin delimitarea desenului fiecărui semn.

Noua literă de rînd a cerut și crearea unor litere inițiale ornamentate adecvate, sub raport tematic și tipografic.

În concepția făuritorului acestui mare proiect editorial românesc, cartea de strană era, în același timp, și o carte de lectură pentru marea masă a credincioșilor care nu știau să citească. De aceea a introdus episcopul Mitrofan în cărțile sale, mai ales în *Octoih*, în *Triod* și în *Penticostar*, o suită de imagini xilografate inspirate din Noul Testament, procedînd la fel cu tipografiilor occidentali ai cunoscutelor *Ars Moriendi* sau *Biblia pauperum*, în care imaginea suplinea textul. În viziunea realistă a cărturarilor de atunci, aceste scrieri bisericești reprezentau și cele mai la îndemînă *cărți populare* ale țăranilor români.

Pe această linie, a contopirii imaginii cu textul, pentru a-i amplifica sensul și în mod vizual, vor merge toți tipografiile secolului al XVIII-lea, începînd cu directul continuator al episcopului Mitrofan, Damaschin Gherbest, cu lungul șir de tipografi de la Rîmnic, cu Sandu Tipograful care a activat la Iași, la Buzău și la Blaj, cu ieromonahii Theodosie și Ghervasie de la mănăstirea Neamț, din Moldova, care au încercat să povestească în imagini Noul Testament în *Evanghelia de la Neamț* din anul 1821. Și acest șir urcă pînă la coloristul Picu Pătruț din Săliște, care a încercat să repovestească în culoare și în tehnica picturii sale naive întreaga *Biblie*.

²⁷ BRV I 111.

A introdus în tipărițiile sale și un gen de *stemă a imprimeriei domnești de la Buzău*, reprezentată de o vigneta pătrată cu chipurile Sfinților Împărați Constantin și Elena (un desen asemănător apare și în frontispiciul miniat al unui manuscris din anul 1702 provenit din colecția domnitorului Constantin Brâncoveanu și conservat și azi la Österreichische Nationalbibliothek din Viena).

A folosit, în paralel, pentru a marca lupta sa pentru păstrarea credinței străbune, o vigneta-icoană reprezentând pe Iisus Hristos, iar cu valoare de ex-libris al întregii sale creații, o splendidă vigneta în stil baroc, pe care a semnat-o discret cu inițialele numelui său bisericesc M.(itrofan) E.(piscopul).

Tipice pentru orientarea populară a cărților sale vor fi însă *Octoihul* și *Triodul*, ambele apărute în anul 1700.

Pentru aceste două cărți de strană și pentru desfătarea spirituală a poporului neinstruit, dar iubitor de frumos, episcopul Mitrofan a creat două pagini de titlu dintre cele mai frumoase din întreaga istorie a cărții vechi românești. Aceste două pagini de titlu, sau cum mai erau denumite în stil popular *porți ale cărții*, sînt adevărate portaluri de mănăstire realizate din motive arhitecturale și medalioane de sfinți și scene biblice.

În aceeași tonalitate și urmărind aceleași scopuri, Mitrofan a creat și o suită de frontispicii cu medalioane de sfinți și scene din Noul Testament, între care amintim „Cina cea de taină”, realizare artistică deosebită.

Această bogăție ornamentală este produsul unei întregi școli de xilografiori pe care i-a condus și îndrumat Mitrofan, între care se distinge, în primul rînd, Ioanichie Bacov, realizatorul celor mai multe dintre scenele din Noul Testament, Damaschin Gherbest, Ursul Zugravul (ucenicul lui Mitrofan de la Iași), precum și Nicola, același Nicolae tipograful, din tipărițiile sale moldovenești, și Nicolae, grămăticul, de la Mitropolia Țării Românești, așa cum semna la finele manuscrisului tradus de Mitrofan, spre a omagia, la un an după moarte, în 1704, memoria mentorului său spiritual, episcopul Mitrofan.

La Buzău a fost creată și prima literă *didactică* de la noi, pentru lucrarea de excepție, *Psaltirea* tipărită în anul 1701. Corpul și tăietura acestei litere este în deplină concordanță cu destinația cărții tipărite, care folosea atunci și ca manual de școală începătoare. De aceea și zățul paginii este cu totul altfel, textul fiind invariabil închis într-un chenar tipografic ornamental, care delimitează foarte clar liniile tuturor rîndurilor care alcătuiesc fiecare pagină.

Atît pentru românii din toate părțile locuirii lor istorice, cît și

²⁸ BRV I 120.

²⁹ BRV I 121.

³⁰ BRV I 124.

³¹ BRV I 125.

pentru grecii din Balcani și alți credincioși din Imperiul Otoman, opera episcopului Mitrofan a reprezentat, în cumplite vremuri, o afirmare, prin cultură și Ortodoxie, a existenței și unității lor naționale și spirituale.

Punînd bazele tiparului modern în Moldova și Țara Românească, episcopul Mitrofan a fost și unul dintre cei mai însemnați tipografi ai Europei de Răsărit, peste opera căruia s-a așternut, în trecerea timpului, o nemerită uitare.

³² În afară de tipăriturile amintite pînă acum, mai cunoaștem cîteva lucrări imprimate de acesta la Buzău un *Molitvenic*, în 1699 (BRV I 116); o altă ediție a acestei lucrări, în 1701, (BRV 123); *Învățătura de șapte taine*, în 1702 (BRV I 131), care are gravuri semnate de Ursul, ucenicul episcopului Mitrofan); o *Liturghie*, în 1702 (BRV I 132), o comandă specială a vel paharnicului Șerban Cantacuzino); și ultima carte cunoscută din tipografia lui Mitrofan, *Molitvele vecerniei și ale utreniei*, în care apare și o literă cu o nouă tăietură, nemafolosită pînă atunci lucrarea a apărut la Buzău în anul 1702 (BRV 137 A).

De curînd a fost semnalată o altă tipăritură necunoscută a episcopului Mitrofan, dintre cele din urmă, o *Psaltire sîrbească* apărută în 1702 (cf. Florian Dudaș și Ștefan Crișan. *Contribuțiile clericului Ștefan Moldovan la bibliografia românească veche*, în rev. Biserica Ortodoxă Română, nr. 3—4, 1981, p. 425.

ASPECTE MONUMENTALE ALE ARHITECTURII POPULARE DIN BANAT

de :NICOLAE SĂCARĂ

În afara unui important fond de construcții aparținând gospodăriei și locuinței tradiționale, satul bănățean a conservat pînă în contemporaneitate o seamă de clădiri ridicate de către colectivitățile rurale în scopul folosirii lor obștești. Bisericele, apoi clădirile cu caracter social (școli, primării, cămine culturale vechi), precum și cele cu destinație comercială (hanuri, birturi, prăvălii) oferă încă posibilități multiple de cercetare, atît în ceea ce privește rolul lor în viața socială a colectivităților pe care le deserveau, cît mai ales sub aspectul valorii lor intrinseci, ca martori autentici de cultură populară, contribuind la determinarea specificului zonal al patrimoniului arhitectural al Banatului.

De fapt, chiar pe plan mondial, preocupările pentru studierea, conservarea și valorificarea patrimoniului cultural păstrat în centrele rurale vechi s-au dovedit tot mai asidue în ultimul timp. Întrunită în toamna anului 1968 la Paris, cea de-a 15 Sesiune UNESCO pleda cu insistență în favoarea salvării centrelor rurale valoroase sub raport istoric, documentar și arhitectural¹, pentru ca doar cinci ani mai tîrziu, colocviul internațional ICOMOS de la Salonic să fie dedicat aproape exclusiv dezbaterii acestei importante probleme².

Cercetările din ultimele decenii au demonstrat fără echivoc că și Banatul se circumscria pînă în trecutul nu prea îndepărtat ariei mari a arhitecturii lemnului din România³, construcțiile cu caracter obștesc nefăcînd excepție de la această regulă. Martorii materiali păstrați pînă astăzi, ca și bogăția de date oferite de izvoarele documentare pledînd grăitor în această direcție.

Biserica reprezintă monumentul în lemn cu cea mai mare vechime pe care-l întîlnim în Banat, cercetători de mare prestigiu apreciînd că

¹ B. M. I., III/1970, pp. 76—78.

² V. Drăguț, *Colocviul ICOMOS-SALONIC*, oct. 1973. B. M. I., IV/1973, p. 74.

³ Paul Petrescu, cap. *Arhitectura* în: *Arta populară românească*, Ed. Academiei, București, 1969, pp. 156—161.

este lăcașul de cult caracteristic spațiului românesc în trecut⁴. Și în Banat, la fel ca în alte zone ale țării, până în pragul veacului trecut, bisericile de lemn coborau mult până în cîmpia de vest, urmînd linia unor întinși codri de stejar (azi dispăruți), aidoma casei tradiționale de lemn din care-și trăgea originea și biserica de lemn, origine pe care mulți din cercetătorii culturii populare n-au pregetat să o scurteze.

Harta răspîndirii bisericilor de lemn până la anul 1800, alcătuită pe baza studierii izvoarelor istorice credem că este edificatoare.

Cîmpia din vestul Banatului, supusă mai ușor transformării provocate de cele mai diverse influențe a renunțat treptat-treptat la monumentele de lemn, multe din satele de aici ridicîndu-și biserici de zid încă din veacul al XVIII-lea. Așa s-a întîmplat și în sudul și estul actualului județ Caraș-Severin, acolo unde românii bănățeni au fost înglobați în granița militară a imperiului habsburgic și unde, pe lîngă sistematizarea localităților rurale, le-au fost impuse locuitorilor și anumite norme de construcție de la care clădirile de cult nu au făcut excepție.

Cele mai multe monumente de lemn se păstrează în centrul și nord-estul provinciei, în zonele din jurul Lugojului și Făgetului, unde se găsesc 16 din totalul de 24 de biserici de lemn păstrate.

În ceea ce privește vechimea bisericilor de lemn bănățene cel mai vechi document ce îl cunoaștem este din anul 1424, cînd cu ocazia introducerii în posesie de către Capitulul bisericii din Cenad a nobililor Petru Ozlar și Mihail Bobal de Voiteg, în cîmpia Banatului, în jurul Ciacovei, alături de biserici de piatră („ecclesia lapidea”) sînt amintite ca existînd în satele aparținătoare și două biserici de lemn („capella lignea”), înconjurate de cîmîrire și monumente funerare („cymterium et sepulturam habentem”) ⁵.

Dintre monumentele păstrate în picioare pînă astăzi, singura din secolul al XVII-lea datată prin inscripție este biserica din Crivina de Sus, unde, pe vechiul portal sudic (azi astupat) se poate citi în chirilice: „Făcutau aciastă beserică, anul Domnului 1676, m(ese)ț f(ebruarie) z(iua) 3”. Tot în același veac XVII sînt plasate în funcție de tradiția locală, precum și din analiza tehnicilor de construcție și bisericile din Dragomirești, Bătești, Cebza, Jupînești și Românești ⁶.

Cele mai multe păstrate datează însă din secolul al XVII-lea. La biserica de lemn din Marginea, inscripția păstrată în prestolul altarului pare a indica data isprăvirii lăcașului „... anii 1737, martie 22...”. Același lucru pare să-l sugereze și anul 1746 înscris pe ușile

⁴ Virgil Vătășjanu, *Contribuții la tipologia bisericilor de lemn transilvănene*, în A. I. I. C., nr. 3/1960, pp. 27—35; P. Petrescu, *Unitatea de concepție constructivă și decorativă a bisericilor de lemn românești*, în S. C. I. A., nr. 1/1967.

⁵ Zichy, *Család okmánytár*, VIII, Budapesta, 1895, pp. 150—153.

⁶ Ioana Cristache-Panait, arh. Florica Dimitriu, *Bisericile de lemn ale Banatului*, Timișoara, 1971 (extras din M. B.), p. 7.

împărătești ale bisericii din Topla, în vreme ce la Groși, inscripția chirilică săpată pe stâlpii ce marchează trecerea din tindă în navă, pornită de pe montantul stîng și continuată pe cel drept glăsuiește „Cu vrerea Tatălui și cu îndemnarea Fiului și a Sfîntului Duh s-a ridicat această sfîntă și dumnezeiască beserică; s-a ridicat de jupînul Petcu Niculai, octombrie 1741”.

Potrivit unui protocol de inventar din 1816, păstrat în manuscris în arhiva parohială, biserica de lemn din Căpăt s-a ridicat în anul 1778⁷.

Anul 1781 înscris în pisania referitoare la executarea picturii bisericii din Zolt pare să indice și anul construcției lăcașului, și tot așa la Povergina în anul 1782⁸.

Anul 1774 înscris pe timpla lăcașului din Hodoș (aflat azi în curtea sediului mitropolitan din Timișoara) pare a indica data terminării construcției, pe cînd la Curtea, o inscripție de pe montantul trecerii din naos spre pronaos indică anul 1794 pentru construirea bisericii, ridicată prin „osteneala satului”, după cum o altă inscripție aflată deasupra ușii din vestul pronaosului arată că lăcașul a fost pictat în 1804.

În studiul monumentelor de lemn pe o anumită arie geografică, un loc primordial credem că trebuie să-l ocupe (după culegerea minuțioasă și sistematică a întregului material), stabilirea tipologiei planimetrice, ce reprezintă nucleul întregii problematice, în funcție de care se structurează toate elementele ce țin de formă: elevație, boltire, acoperire, repartitia golurilor (uși, ferestre), precum și repartitia decorului. S-a acreditat pe bună dreptate ideea că în cazul multor biserici de lemn, dese reparatii provocate de condiții obiective au condus la schimbarea cîteodată în întregime a părților constructive de lemn ale monumentului original, dar că tipul de plan, structura conceptuală, a rămas aceeași⁹ și de fapt tipurile din sec. XVIII—XIX păstrate pînă azi, reproduc tipuri cu mult mai vechi.

Cu alte cuvinte, în cazul monumentelor de arhitectură populară „planul reprezintă expresia cea mai directă a formei”, cum afirma un bun cunoscător al problemei¹⁰.

În genere caracterizarea și tipologizarea planimetrică a bisericilor de lemn românești s-a făcut în funcție de forma și traseul absidei altarului¹¹. Bisericile de lemn întrunesc aceleași elemente spațiale întâlnite în mod obișnuit la monumentele similare din toate provinciile românești, desfășurate pe axa est-vest: altar rectangular, navă drept-

⁷ N. Săcară, *Biserica de lemn din Căpăt*, în SCEI, I, Caransebeș, 1975. p. 163.

⁸ I. Cristache Panait, F. Dimitriu, o. c., p. 8.

⁹ Vezi nota 3.

¹⁰ Paul H. Stahl, *Planurile caselor țărănești românești*, Sibiu, 1958, p. 6.

¹¹ V. Vătășeanu, loc. cit.; I. Godea, *Tipologia planimetrică a bisericilor de lemn din nord-vestul României*, în Biharea, II, Oradea, 1974, pp. 127—147; I. Cristache-Banait, F. Dimitriu, o. c., pp. 9—13.

unghiulară, tinda rezervată femeilor, cu două intrări: cea a femeilor în vest, cea a bărbaților în sud.

Studierea atentă a fiecărui monument în parte ne-a prilejuit stabilirea următoarei tipologii planimentrice:

Tipul I — cuprinde bisericile de lemn cu nava dreptunghiulară și absidă poligonală, ale cărei laturi de nord și de sud se găsesc în prelungirea extremităților estice ale pereților perimetrali de nord și sud ai navei. În cadrul acestui tip se pot distinge 3 variante planimetrice:

a) când laturile de nord și de sud ale absidei continuă pe un traseu drept pereții corespunzători ai navei. Acestei variante îi corespund cele mai multe din monumentele păstrate în Banat: Bătești, Jupinești, Zolt, Românești, Ohăbița, Homojdia, Pietroasa de Sus și Lucareț, aceasta din urmă avînd și o mică nișă atașată extremității estice a peretelui de sud, cu rostul de a mări spațiul afectat diaconiconului.

b) când cele două laturi ale altarului apropiate naosului pleacă urmînd un traseu oblic față de planul dreptunghiular. Aici putem enumera planurile bisericilor din Coșevța, Iersig, Groși și Crivobara și tot acestei variante i-a aparținut și planul celei din Breazova, demolată în 1959, dar pe care o cunoaștem după releveele executate de Ioachim Miloia în perioada interbelică¹².

c) o variantă combinată din primele două, în care rezultă o absidă poligonală cu șapte laturi, beneficiind de un spațiu larg pentru altar. Exemplul cel mai concludent îl oferă biserica din Hezeriș.

Tipului planimetric I îi corespund cele mai multe din bisericile de lemn din România, atît cît știm la nivelul cercetărilor acumulate pînă în prezent, demonstrînd odată mai mult unitatea de concepție constructivă izvorîtă din unitatea de cultură.

Tipul II — cuprinde acele biserici avînd absida cu unghi ascuțit în axul bisericii, reprezentînd în același timp un exemplu grăitor de moștenire și păstrare la monumentele bănățene ale unor soluții constructive arhaice. Arhetipul trebuie să-l fi constituit lăcașurile avînd altarul format din două sau patru laturi¹³, variante succesive ce nu s-au păstrat din păcate în Banat. Cercetători de prestigiu în istoria artelor, cum ar fi Gabriel Millet și André Grabar¹⁴ presupun nașterea acestui tip în aria culturală bizantino-balcanică încă în secolele X—XII, constituind o rezultată a interferențelor reciproce dintre arhitectura în piatră cu cea a lemnului. În orice caz, marea frecvență a

¹² N. Săcară, *Planuri inedite ale unor biserici de lemn din Banat, păstrate de la Ioachim Miloia*, în *Tibiscus-Etnografie*, II, Timișoara, 1975, p. 263.

¹³ I. Godea, *loc. cit.*

¹⁴ Gabriel Millet, *L'ancien art. serbe. Les églises*, Paris, 1919, pp. 59—61; N. Mavrodinov, *Starobilgarskovo iskustvo XI—XIII v.*, Sofia, 1966, pp. 22—23; André Grabar, *L'art du moyen âge en Europe Orientale*, Paris, 1968, pp. 122—124, fig. 61.

acestui tip planimetric în întinse zone din Serbia, Macedonia, Munte-negru, ca și în regiunile vestice ale Bulgariei par să justifice ipoteza savanților bizantinologi¹⁵. Cert este că sub aspectul inovației constructive acest tip de plan vădește tendința spre multiplicarea laturilor altarului, ce va evolua treptat-treptat spre un plan circular. Tipului planimetric II i se înscriu în Banat bisericile din Crivina de Sus (ce are și pronaosul poligonal), Povergina și biserica fostei mănăstiri din Cebza. Același plan îl prezintă și absida bisericii de lemn din Curtea, dar, așa cum vom vedea, dispozițiile planimetrice generale aparțin altei serii tipologice.

Tipul III — un alt tip de plan destul de răspândit în Banat este cel cu absida altarului decroșată, avînd cinci sau șapte laturi. Seria tipologică este deschisă de lăcașul din Topla, ridicat la 1746 și adus încă din 1807 din satul vecin Remetea Luncă¹⁶. Dispoziția planimetrică identică avea și biserica de lemn din Săceni (la nord de Lugoj), monument demolat în 1960, cunoscut iarăși datorită planșelor păstrate de la I. Miloia¹⁷, cu singura deosebire că aici absida avea șapte laturi față de Topla, unde întîlnim doar cinci. Tipul acesta a condus spre noi soluții de boltire a altarului. O variantă interesantă a tipului planimetric III îl prezintă bisericile din Dubești și Poieni. Aici decroșul absidei se realizează nu imediat la terminarea dreptunghiului de bază al naosului, ci ceva mai spre răsărit, rezultînd o variantă contaminată cu tipul planimetric I, varianta c, determinînd în mod necesar soluții și mai complicate de acoperire a absidei. Biserica de lemn din Curtea se înscrie și ea acestei combinații de planimetrie, avînd în plus absida cu opt laturi, deci cu unghi în axul longitudinal al bisericii. A rezultat astfel un conglomerat ce deține caracteristici aparținînd tuturor celor trei tipuri enunțate pînă aici. Și tipul planimetric III cunoaște o mare răspîndire mai ales în Transilvania, Oltenia și Muntenia, ba chiar și la cîteva monumente din Moldova.

Tipul IV — tendința de multiplicare a laturilor poligonului ce formează altarul (atît la bisericile cu absidă nedecroșată, cît și la cele cu absida decroșată) a dus la un nou tip, în care altarul este semicircular. Acest traseu îl urmează bisericile de lemn din Hodoș, Căpăt și Dragomirești, detaliu semnalat sporadic în alte zone din România (jud. Hunedoara, nordul Moldovei și două exemplare în Crișana). Socotit influență a arhitecturii bisericilor de zid¹⁸, planul n-a prea prins rădăcini la lăcașurile de lemn românești.

¹⁵ St. Pavlovici, *Trkve drvnare u Srbiji*, Beograd, 1961, pp. 122, 132, 140, 141, 162, 167, 170, etc. Semnificativ ni se pare în acest sens că și biserica mănăstirii Bezdin din Banat are absida cu unghi în axul longitudinal, fiind un monument ridicat la 1539. Cf. Șt. Meteș, *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria*, Sibiu, 1936, pp. 200—201.

¹⁶ N. Săcară, „Centrul civic” de la Muzeul Satului Bănățean, în *Biharea IV* Oradea, 1977, pp. 257—258.

¹⁷ Cf. nota 12.

¹⁸ V. Vătășianu, *loc. cit.*

Tipul V — tot ca o transpunere în lemn a unui model în piatră poate fi judecat și planul bisericii din Berini, avînd nișe laterale spre extremitățile estice ale navei, puse în legătură cu planul bisericii mănăstirii Săraca¹⁹, monument de zid, aparținînd tipului de „cruce liberă”, tip deosebit de frecvent în sudul Balcanic, unde pare să se fi format cîndva în primele veacuri ale feudalismului. Și în Serbia se întîlnesc biserici de lemn avînd nișe laterale pe laturile de nord și sud ale naosului, fără îndoială tot ca urmare a influențelor arhitecturii de zid²⁰, dar biserica din Berini cred că trebuie pusă în legătură cu replicile tîrzii ale bisericii mărăstirești de la Șemlacul Mic, replici destul de frecvente în secolele XVIII—XIX. Așa este spre exemplu biserica din Valea Mare, cu o dispoziție planimetrică și detalii de elevație similare Beriniului, doar că pereții sînt din cărămidă, cu toate că boltirile și turnulețul de pe pronaos sînt din lemn.

Se poate constata astfel că, deși puține la număr, bisericile de lemn bănățene conservă cinci tipuri de plan cu nouă variante, toate cu o vechime ce se pierde în negura veacurilor.

Tot de planimetrie ține și apariția pridvoarelor la bisericile de lemn. Atribuite de cercetători aceleași filiații din arhitectura locuinței țărănești tradiționale, apărute sub impulsul acelorași comandamente funcționale, în Banat doar patru din monumentele păstrate conservă acest element spațial. Două din ele, cele din Cebza și Iersig au pridvoarele situate de-a lungul peretelui de vest, susținute pe stîlpi de lemn, cuprinse sub învelitoarea unică a lăcașurilor. Stîlpii de la Iersig sînt ciopliți prin repetarea de volume geometrice realizate din bardă și, după cum ne informează Miloia, și cei de la Cebza au fost înainte încrestați²¹. La Coșevița și Românești pridvoarele îmbracă forma unor simple polate, obținute prin prelungirea învelitorilor de șindriță la fațada de vest. Biserica din Românești are și o a doua polată ceva mai mică, ce protejează și intrarea bărbaților din fațada de sud. Asemenea polate au avut și bisericile demolate din Butin și Breazova, așa cum rezultă din publicațiile interbelice²².

În ceea ce privește tehnica de construcție, cele mai vechi sînt ridicate din birne de gorun cioplite pe cele patru fețe și așezate una peste alta, după cunoscutul sistem „Blockbau”. La colțuri sînt încheiate în „coadă de rîndunică”, iar la ultimul strat, birnele au capetele mult lăsate în consolă, cu retrageri succesive. Cele mai izbutite îmbinări le întîlnim la Crivina de Sus, Curtea, Povergina, și Pietroasa de Sus. Întotdeauna, sub talpă se găsește un strat de piatră de carieră,

¹⁹ I. Cristache-Panaît, F. Dimitriu, o. c., p. 11.

²⁰ St. Pavlovici, o. c., pp. 123, 154, 173, fig. 102, 132 și 146, bisericile din Brestovac și Popovica, ce au și absidele cu unghi în axul longitudinal, precum și cea din Trnjane de lângă Zajear.

²¹ I. Miloia, *Biserica de lemn din Cebza*, în AB, an IV, nr. 2—4/1931, p. 121.

²² I. Miloia, *Din activitatea Muzeului Băndărean*, în AB, an II, fasc. 3/1929, pp. 28—29; cf. și nota 12 de mai sus.

uneori chiar o fundație nu prea adâncă de zid sec din același material. La Jupînești, Bătești și Topla, birnele ce intră în componența pereților perimetrali sînt masive, uneori (ca la Jupînești de exemplu), perețele se compune din două-trei birne. Unele monumente (Curtea, Povergina și Căpăt) au fost lipite cu lut la exterior, deși inițial aveau lemnul aparent. Pereții exteriori ai bisericii din Poieni au fost placați în ultimele două decenii cu șindrilă, după sistemul „caplama”. La cele mai vechi, ferestrele sînt mici și puține la număr. La absida bisericii din Bătești se poate vedea o mică răsflătoare în formă de lance, detaliu întilnit și la unele case și anexe gospodărești din satele din jur. Tot la Bătești portalul din vest urmează un traseu semicircular, ușa fiind făcută dintr-o singură bucată de stejar, lată de 0,9 m și înaltă de doar 1,65 m, împodobită pe partea superioară a ancadramentului cu cioplituri de motive solare și dintele de lup, precum și cu o cruce încadrată de inscripția „NIKA”. Extrem de interesant este și portalul apusean al monumentului din Topla, împodobit cu ținte metalice lucrate de meșterii țărani la forjă, întregul portal fiind înconjurat de motivul torsadei ce apoi se continuă în exteriorul bisericii sub forma unui brîu median. Ancadramentul superior al aceluiași portal este tăiat sub forma unui arc în acoladă, element de tradiție gotică. Fostul portal sudic al bisericii din Crivina de Sus (azi astupat ca urmare a amplificării bisericii în veacul trecut) are montantul superior tăiat în forma unui segment de cerc cu mijlocul bombat, imitînd cheia de arc a deschiderilor construcțiilor de zid baroce. În cazul bisericilor mai noi, deschiderile sînt mai mari, la Pietroasa de Sus și Crivobara ferestrele urmînd chiar un traseu semicircular la partea superioară.

Extrem de interesante și variate sînt sistemele de acoperire ale spațiilor. În totalitate, pronaosurile sînt tăvănite, iar naosurile sînt acoperite prin bolți semicilindrice longitudinale, avînd retrageri laterale de la pereți. Confectionate din scînduri, avînd întotdeauna spre pronaos un timpan plin realizat iarăși din scînduri, spre est bolțile sînt delimitate de catapetesme. Din loc în loc, în funcție de lungimea naosului, aceste bolți sînt întărite pe extrados cu dublouri de lemn, prinse în pod de căpriorii șarpantei. Pentru acoperirea altarelor soluțiile sînt mult diversificate, în funcție de seria tipologică în care se înscrie monumentul. La Crivina de Sus și Groși, acoperirea altarului se realizează printr-un semitrunchi de con, avînd retragerile laterale pronunțate, anulînd racordurile cu pereții absidei poligonale. Bisericile din Topla, Curtea, Dubești și Românești au altarele acoperite cu fișii curbe din scînduri, fără retrageri. Cel mai răspîndit sistem de acoperire al altarului la monumentele bănățene este cel cu o concă din fișii curbe, pe care-l întîlnim la Povergina, Bătești, Poieni, Lucares, Hezeriș și Hodoș, aceasta din urmă fiind singura la care extremitatea apuseană a bolții naosului nu se termină printr-un timpan, ci printr-o retragere curbată proeminentă, încît întreaga boltă crează impresia unei mari calote aplatizate. Altarele bisericilor din Jupînești, Margina, Crivobara, Dragomirești și Căpăt sînt acoperite prin semi-

calote realizate din scinduri. La biserica de lemn a fostei mănăstiri din Cebza întâlnim un sistem deosebit de boltire. Pridvorul, pronaosul și două treimi din naos sînt tăvănite, dar la treimea răsăriteană începe o cupolă de secțiune ovală, ce acoperă și o jumătate de altar, realizată din birne de stejar, prin retrageri plane.

Acoperișul bisericilor de lemn bănățene este realizat unic pentru întreg corpul monumentului, în patru pante, urmînd spre est conturul altarului. La Margina și Povergina, învelitoarea șarpantei are spre vest, la nivelul streășinei, un contur semicircular, deși peretele este drept. Cele mai multe biserici și-au păstrat învelitorile acoperișului de șindrilă, dar la Calina, Poieni, Hezeriș, Crivobara, Dubești și Coșevița locul acesteia a fost luat de tablă, iar la Pietroasa de Sus de țiglă.

Toate bisericile de lemn bănățene au turn-clopotniță pe pronaos, susținut printr-un ingenios sistem de contravînturi. Doar cîteva din biserici și anume: Cebza, Jupînești, Hezeriș, Căpăt, Calina, Lucareț, Surducul Mare și Crivina de Sus au păstrat forma sîcotică veche a turnurilor-clopotniță cu secțiunea pătrată și acoperiș piramidal²³. De volume inegale, începînd de la cele foarte mici, ca la Jupînești și Cebza, pînă la cel masiv al bisericii din Calina, acestea sînt placate cu scinduri avînd deschideri sub forma unor mici ferestruici pe fiecare latură. Celelalte, deși și-au păstrat baza prismatică, au primit coronamente sub forma unor bulbi de inspirație barocă, mai mari sau mai mici. De multe ori întâlnim doi pînă la trei bulbi, așezați gradat, de la mare la mic, spre crucea din vîrf. Foarte reușite sînt turnurile bisericilor din Românești, Bătești, Zolt, Poieni și Curtea. La Bătești, Zolt și Curtea apar cîte două ferestruici pe fiecare din laturile prisme de bază, iar la Crivobara acestea au o deschidere în formă de lunetă, monumentul fiind ridicat la 1810. Turnurile bisericilor din Zolt, Povergina și Crivina de Sus au și prismele de bază placate cu șindrilă după sistemul „caplama”. Aspectul de verticalitate accentuată dat de înălțimea turnurilor bisericilor transilvănene este mult estompat în cadrul bisericilor de lemn din Banat.

Marea majoritate a bisericilor de lemn bănățene păstrate pînă azi conservă și clopotnițe separate, situate de obicei la cîteva metri în vestul monumentelor. Într-un singur caz izolat, la Iersig, clopotnița este adosată părții nordice a pridvorului. În general, acestea sînt ridicate pe patru stîlpi de lemn ce înscruie la bază un pătrat, înzestrate cu contrafișe și schelete de lemn interpuse, asemănătoare contravînturilor de la turnuri, avînd acoperișuri de șindrilă în patru ape. Cele mai izbutite sînt cele păstrate în preajma bisericilor din Topla, Dubești, Românești, Bătești, Iersig și Berini. Aceasta din urmă a fost înzestrată cu tălpici, identice săniilor sau hambarelor mutătoare, pentru a putea fi transportată dintr-un loc în altul. În vestul bisericii din Cebza se păstrează o clopotniță simplă, avînd drept structură de re-

²³ I. Cristache-Panait, F. Dimitriu, o. c., p. 14.

zistență doar doi stilpi alăturați. Din imagini fotografice luate în perioada interbelică știm că lângă bisericile de lemn din Margina și Breazova se aflau clopotnițe solide, ridicate pe cîte patru stilpi masivi de zidărie.

Desigur, nu putem socoti încheiat succintul expozeu asupra caracteristicilor tipologice și formale asupra bisericilor de lemn din Banat fără a lua în discuție opiniile recent exprimate ale distinsului cercetător american David Buxton într-un excelent studiu asupra bisericilor de lemn din Europa răsăriteană, publicat într-o revistă de mare prestigiu privind studiul și conservarea operelor arhitectonice²⁴. După părerea noastră, în funcție de materialul cunoscut și publicat pînă în prezent, zona arhitecturii monumentale în lemn propusă de autor rămîne susceptibilă unor corecții fundamentale, în sensul că zona de interferență între bisericile de lemn transilvănene, (codificate de autor cu stilul 4 b) cu cele conotate ca aparținînd „stilului fundamental balcanic sau danubian” (?) trebuie coborîtă la o latitudine ceva mai sudică. Desigur, anumite caracteristici ce se referă la prezența absidei cu unghi în axul bisericii, apoi apariția absidelor laterale dreptunghiulare la Berini, ca și a pridvoarelor de vest la Iersig și Cebza sînt de natură să justifice atașarea lor din punct de vedere stilistic bisericilor din sudul Dunării, dar, oricum, trăsăturile fundamentale ale mării majorități a monumentelor păstrate în Banat le apropie mai mult de cele conservate în întinse zone din Transilvania de sud-vest și Crișana. Lipsa turnurilor din vest la marea majoritate a bisericilor din Serbia, apoi prezența masivă în Banat a planurilor cu nava dreptunghiulară și altar poligonal, cu laturile de nord și sud în prelungire de la vest spre est, ca și apariția în această zonă a planurilor cu absidă decroșată — rarități în sudul balcanic — impun categoric corecțiile propuse. Poate mai sugestiv și mai veridic, în același timp, ar suna și denotația de „stil carpatic” în locul celui de „stil balcanic”.

Bisericile de lemn s-au construit și în Banat, ca dealtfel pretutindeni, în centrul așezărilor omenesti. Faptul că multe dintre ele le găsim azi în marginea localităților nu trebuie să ne surprindă, aceasta fie pentru că biserica a fost mutată, fie că în structura vetrelor de sat au intervenit serioase modificări, dictate mai ales de măsurile impuse de administrația habsburgică la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea pe linia concentrării și a compactizării localităților rurale. În multe din cazuri în noua vatră comunitatea își dă o biserică nouă de zid, cea veche de lemn rămînînd în marginea satului, servind de capelă cimiterială. Așa că, pentru a avea cît de cît imaginea amplasamentului unui asemenea monument în secolele XVII și XVIII trebuie neapărat să ne închipuim o așezare rurală răsfirată, cu textura laxă, unde biserica trebuia construită pe

²⁴ David Buxton, *Wooden Churches of eastern Europe*, in *Architectural conservation in Europe*, (Ed. Șerban Cantacuzino) Londra-New York, 1975, pp. 108—118.

o ridicătură, cumva în mijlocul satului, putînd fi observată și auzită de la mare distanță. Ea ocupa în același timp un intravilan mult mai mare decît orice gospodărie din sat, fiind așezată la o oarecare distanță de orice arteră de circulație, între ea și uliță întrepunîndu-se clopotnița. Și considerente de ordin liturgic au condus la așezarea bisericilor în mijlocul intravilanului. Era o regulă generală pînă la sfîrșitul veacului al XVIII-lea ca cimitirul să se dezvolte în jurul bisericii, îndeosebi în sudul și estul acesteia. S-au păstrat mai multe circulare episcopale, emanate în spiritul dispozițiilor imperiale pentru scoaterea cimitirelor în afara satelor, evident inspirate de necesități de ordin sanitar²⁵. În alte situații, vechea biserică era mutată și ea în noul „centru” al așezării. Se cunosc cazuri în Banat, în care biserica de lemn a fost mutată de mai multe ori, în funcție de mutațiile intervenite în structura așezării. Exemplu revelator ni-l oferă vechiul lăcaș din Căpăt, care a suferit două mutări pînă a ajuns pe actualul amplasament²⁶. Mutări provocate de pendulațiile vetrei se cunosc în cazurile monumentelor din Curtea, Dubești, Hezeriș și Iersig. Se cunosc apoi numeroase mutări dintr-un sat într-altul, prilejuite de ridicarea unor biserici de zid în localități ceva mai avansate din punct de vedere economic și cînd vechile lăcașuri de lemn sînt vîndute sau chiar donate unor așezări vecine. Semnalăm cazul bisericii din Calina, care a fost de două ori vîndută²⁷. Fusesse inițial construită în Petrovăț (parte a satului Greoni de azi), de unde la sfîrșitul secolului al XVIII-lea (cu probabilitate la 1780, cînd în Greoni se construiește actuala biserică de zid) este mutată pe tăvălugi la Ticvaniul Mare; de de aici, probabil la începutul secolului al XIX-lea, locuitorii o vînd satului Calina. Un „drum” aproape identic l-a parcurs și biserica de lemn din Măidan²⁸, cedată pe la mijlocul veacului al XVIII-lea satului Ticvaniul Mic, de unde încă la 1792 ajunge la Jitin și unde s-a păstrat pînă în perioada interbelică, materialul rezultat din demolarea ei servind la încropirea împrejmuirii actualei bisericii de zid²⁹. Despre biserica din Cilnic știm că a fost vîndută încă în anul 1803 cu 150 de florini satului Butin³⁰, iar cea din Zorlențul Mare a fost cedată satului Dragomirești³¹. Tradiția orală păstrează versiunea că biserica din Bătești ar fi fost adusă pe tăvălugi din cartierul Veța al Făgetului, iar locuitorii din Petriloa primesc în dar încă la 1778 biserica

²⁵ Se pare că aceste măsuri au figurat printre cauzele unei răscoale din sudul Banatului, izbucnită în anul 1808.

²⁶ SCEI, I, p. 164.

²⁷ Informație culeasă de subsemnatul în 1972 în Greoni de la regretatul istoric și cărturar bănățean Ioan Stoia Udrea.

²⁸ Sofronie Liuba, Aurelie Iona, *Topografia satului și hotarului Măidan, Caransebeș*, 1895, pp. 85—87.

²⁹ Informație culeasă în Jitin în anul 1974.

³⁰ Cf. nota 22.

³¹ I. Cristache-Panait, F. Dimitriu, o. c., p. 7.

de lemn din Coșteiul Mare (azi în R.S.F. Iugoslavia)³². Biserica de lemn din Groși a fost adusă la 1826 din Căpilnaș³³. S-a întâmplat câteodată ca o biserică de lemn să treacă chiar dintr-o provincie în alta. Așa spre exemplu, biserica de lemn din Coșevița a fost adusă încă la sfârșitul secolului al XVIII-lea din Ilia³⁴, iar vechea biserică de lemn din Monoriștea (Zarand) a fost adusă de peste Mureș din Banat dela Bata, pentru ea executînd uşile împărătești meșterul Eutimie Popovici din Căpilnaș încă la 1766³⁵.

Despre felul în care se făcea mutarea unei biserici de lemn sugestivă rămîne aducerea lăcașului din Topla de la Remetea Luncă. La 1807, biserica se afla încă în satul de origine, căci o inscripție din spatele catapetesmei glăsuiește „Popa Iova au venit la anul 1807 la Rămetea” pentru ca alte însemnări de pe cărțile de cult să o semnaleze în acelaș an în noua așezare³⁶, anul 1746 înscris pe uşile împărătești pîrînd să sugereze data ridicării lăcașului. În satul vecin Remetea Luncă situat la mai puțin de 7 km de Topla, vechiul amplasament al bisericii aflat pe o ridicătură în marginea localității poartă încă denumirea de „locul bisericii”, iar o mică vale ce se deschide în spatele celui punct se numește „valea bisericii”. Însăși toponimul „Remetea” certifică presupunerea că biserița a jucat rolul unei mici mănăstiri, cazul nefiind unic. În anul 1806 la Remetea Luncă s-a ridicat o altă biserică de lemn, ceva mai mare decît prima (aceasta din urmă demolată prin 1935—1936 și pe care o cunoaștem după imagini fotografice), deci cu un an înainte ca cea veche să fie cedată satului Topla. Tradiția orală păstrată de locuitorii octogenari din cele două sate, confirmă că transferul bisericii s-a făcut cu alai mare, cu ajutorul tăvălugilor de stejar și a 24 de perechi de boi, muncind prin clacă locuitorii ambelor sate. Potrivit acelorași surse, mutarea pe noul amplasament al lăcașului ar fi durat mai multe săptămîni.

S-a remarcat pe bună dreptate că aceste mutări „călătorii”, ale bisericilor dintr-un loc într-altul reprezintă unul din caracterele primordiale ale afinității lăcașului de cult cu casa țărănească din care-și trage originea³⁷.

Se păstrează apoi în Banat clădiri vechi de școli rurale, azi în totalitate defazectate scopului pentru care au fost construite. Ca instituție, școala este atestată în Banat încă din evul mediu și chiar în timpul stăpînirii turcești, dar numai în centrele urbane și pe lîngă unele mănăstiri³⁸. Deabia în timpul stăpînirii habsburgice școala este

³² N. Cornean, *Monografia eparhiei Caransebeșului*, Caransebeș, 1940, p. 464.

³³ I. Miloia, *Biserici din Banat*, caiet manuscris păstrat la Muzeul Banatului, fila 9.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ Coriolan Petranu, *Bisericile de lemn din județul Arad*, Sibiu, 1927, pp. 6—7.

³⁶ I. Cristache-Panaît, F. Dimitriu, o. c., p. 7.

³⁷ P. Petrescu, *Cap. Arhitectura ...*, p. 23.

³⁸ Felix Milleker, *Geschichte der Schulwesen im Banat vor 1716*, Virșet, 1924, pp. 3—10.

oficializată și generalizată, când prin două decrete imperiale consecutive promulgate în 1764 și 1766, se prevede pentru Banat construirea în fiecare localitate a unei școli³⁹. O rezoluție imperială din 1774 aprobă planul de organizare al școlilor rurale din Banat, obligînd fiecare comunitate la construirea și întreținerea școlii, primind în acest scop material lemnos gratuit din pădurile statului⁴⁰. Primele școli s-au ridicat pe un teren cedat din intravilanul bisericii⁴¹, deoarece, așa cum se știe pînă tîrziu la sfîrșitul secolului al XIX-lea, școlile românești erau patronate de biserică⁴². Încă la 1764 îl vedem pe protopopul Timișorii — Constantin Suboni — donîndu-și casa din Jebel (ce dăinuie și azi lîngă biserica de zid construită la 1749) pentru a servi drept școală⁴³. Însăși „Decretul școlar” promulgat la 1776 prevedea într-un paragraf special că acolo unde încă nu s-a clădit școala, locul ei să fie ales în mijlocul localității⁴⁴. Din cuprinsul mai multor circulare ale episcopiei ortodoxe din Virșeț⁴⁵ și în special din circulara anului 1781 aflăm că edificiul școlii îngloba și locuința învățătorului⁴⁶. Se pare chiar din înțelesul acestor circulare că era de preferat ca dascălul să locuiască în școală, de la el copiii învățînd deprinderi practice și norme de conduită. În același timp acesta era și mai legat de școala pe care o slujea. Protopopul Mehadiei, vestitul cronicar Nicolae Stoica de Hațeg ne-a lăsat o emoționantă și sugestivă descriere din 1810 a modului cum a ridicat școala de lemn din Mehadia. Pentru frumusețea descrierii reproducem un pasaj semnificativ: „... am dat din banii bisericești ce erau la mine 100 florinți căpară țimermanilor megedințeni, după ce Gruia Lălescu s-o dus cu cucuia la Reciță după fier și cunie. Din fierul adus de Lălescu țiganii or făcut cunie mari și cunie dă șindilă pentru școală și plată n-au luat...”⁴⁷.

Școli construite din lemn avem semnalate și în Clisura Dunării încă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea⁴⁸, iar la Moldovița școala de

³⁹ I. H. Schwicker, *Geschichte der Temesvar Banats*, Budapesta, 1872, pp. 417—418.

⁴⁰ George Popovici, *Istoria românilor bănățeni*, Lugoj, 1904, pp. 330—339.

⁴¹ Iuliu Vuia, *Școalele românești bănățene*, Orăștie, 1896, p. 30.

⁴² Alex. Moisi, *Din monografia Clisurii Dunării*, Oravița, 1938, pp. 56—59; Teodor Vijdea, *Școlile românești de la granița de vest*, în *Studii și documente bănățene*, vol. I, fasc. 2, ed. Vrerea, Timișoara, 1943 (volum îngrijit de I. Stoia-Udrea), pp. 99—124.

⁴³ M. B., an. XIX. nr. 7—9/1969, p. 412.

⁴⁴ Radu P. Onciulescu D., *Contribuții la istoria dezvoltării învățămîntului din Banat*, ed. II, Timișoara, 1976, pp. 176—177.

⁴⁵ Se știe că pînă la organizarea Mitropoliei ortodoxe române din Sibiu și despărțirea ierarhică din 1864, românii bănățeni depindeau religios de Mitropolia din Carloviț, prin intermediul mai multor episcopii sufragane. Una din acestea își avea sediul la Virșeț, cu jurisdicția ecleziastică și asupra unei părți din Banatul românesc.

⁴⁶ I. Vuia, *loc. cit.*

⁴⁷ Virgil Molin, *Surse de istorie bisericească nelolosite*, în M. B., nr. 1—4/1962, p. 90.

⁴⁸ Alex. Moisi, o. c., *passim*...

lemn cade pradă unui incendiu la 1810⁴⁹. Tot în Clisură, în localitatea Berzasca e amintită la 1808 o școală românească cu pereții împlețiți din nuiele și lipiți cu pământ, în timp ce școala „nemțească” și locuința ofițerului companiei de grăniceri erau ridicate din „material bun”, adică piatră⁵⁰. În extremitatea vestică a Banatului, la Beba Veche, Teremia Mică și Tomnatic avem atestate documentar școli din pământ bătut încă la sfârșitul secolului al XVIII-lea⁵¹. Școlile construite din lemn, aidoma bisericilor de lemn coborau mult în cîmpie pînă după mijlocul secolului al XIX-lea. Ele erau nu numai patronate de către biserică, ci și construite în preajma acesteia, fenomen similar celui semnalat în Serbia⁵². Doar pe teritoriul confiniului militar școala era controlată de autoritatea militară⁵³. Vechile școli erau clădiri destul de modeste și pentru a ne face o imagine cît de cît exactă amintim că însăși secția română a Institutului Teologic din Virșeț inaugurat în 1865 avea un local construit din lemn, de proporții reduse, compus doar din patru încăperi⁵⁴.

O clădire școlară deosebit de importantă s-a păstrat în comuna Birna de lîngă Lugoj, construită din lemn pe la mijlocul veacului trecut. Clădirea, situată în imediata vecinătate a bisericii, nu apare în planul de sistematizare al satului elaborat la 1824, însă este marcată în cel de cadastru întocmit la 1887, ambele păstrate în copie la arhiva primăriei din Birna. Construirea școlii deci trebuie presupusă între acești ani, în concordanță de fapt cu informațiile sătenilor ce susțin că vechea lor școală are peste 100 de ani. Sub raport planimetric, școala din Birna nu se deosebește cu nimic de o casă țărănească cu prispa parțială dezvoltată de-a lungul a două încăperi, plan socotit arhaic în teritoriile locuite de români⁵⁵. Poate doar sub raportul volumelor ceva mai proeminente, școala depășește o casă obișnuită, precum și prin alinierea cu fațada lungă la stradă, avînd prispa orientată spre curte. Încăperea supradimensionată din stînga servea drept sală de clasă, diferențiindu-se de o locuință obișnuită prin faptul că are o ușă ce comunică direct cu prispa. Restul construcției, cuprinzînd tinda (cu vatră și horn deschis) și încăperea din dreapta era destinată locuinței învățătorului. Pereții sînt construiți din lemn și lipiți cu lut, doar cei trei stâlpi ai prispei și pereții medani sînt din piatră. Acoperișul cu 4 pante are azi învelitoarea din țiglă, dar studierea atentă a șarpantei ca de altfel și informațiile sătenilor trădează un acoperiș inițial din șindrilă, schimbat prin anii 1920—1925.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ N. Săcară, *Tehnica pămîntului bătut în arhitectura populară din șesul Banatului*, în *Tibiscus-Etnografie*, I. Timișoara, 1974, p. 148.

⁵² St. Pavlovici, *o. c.*, pp. 78—79.

⁵³ Viorica Goian, *Din istoria școlilor grănicerești bănățene*, în *Studii de istoria Banatului*, I, Univ. Timișoara, 1969, pp. 115—130.

⁵⁴ N. Cornean, *o. c.*, p. 72.

⁵⁵ P. Petrescu, *o. c.*, p. 159.

Că au existat preocupări pentru îmbunătățirea clădirilor afectate școlilor, ne-o dovedesc actele sinodale ale Mitropoliei din Sibiu, elaborate în 1870⁵⁶, unde paragraful 6 stipula „...edificiile școlare să se clădească pe locuri uscate, să fie spațioase, adecă după numărul școlarilor, socotindu-se 60 pînă la 80 de școlari într-o localitate și pînă la 10 urme pătrate cite un școlariu. Interiorul edificiului să fie luminos și aerisit...”, iar paragraful următor conchidea că acele edificii școlare ce nu corespundeau paragrafului precedent, să se transforme de urgență.

Tot de la o casă țărănească s-a inspirat și planul fostei școli confesionale din Homojdia, ridicată imediat după jumătatea veacului trecut. Aici prispa apare doar pe lățimea tinzii, susținută de doi stâlpi de lemn încrestați, avînd acoperișul cu pinion spre stradă, iar compartimentarea funcțională a spațiului identică cu Birna. Vechea școală din Jupa avea o clădire și mai modestă, fără prispă, iar locuința dascălului se rezuma la o simplă chilie, ce comunica direct cu sala de clasă. La Găvojdia construcția școlii, ridicată prin 1870 este o clădire de colț, în formă de L, dispunînd de două săli de clasă și cu o încăpătoare locuință a dascălului. La Coșteiul de Sus locul prispei din fațadă este luat de un foișor, acoperit în două ape, sprijinit pe patru stâlpi de lemn, avînd pazia și terminațiile inferioare ale scîndurilor de la timpan decorate cu trafouri în motive geometrice. Un foișor identic apare și la fosta școală din Breazova, susținut însă doar de doi stâlpi, atașat unei prispe continue cu stâlpi de lemn și balustradă de scîndură. Dacă în cele două cazuri anterioare apariția foișorului pare explicabilă, datorită influențelor exercitate de arhitectura ținutului hunedorean vecin, inexplicabilă apare prezența unui mic foișor în cazul fostei școli confesionale din Carașova, clădire ce datează puțin înainte de 1900 și destul de încăpătoare, înzestrată cu două săli de clasă, locuință pentru dascăl și pivniță. O clădire școlară excepțională se păstrează la Sacoșul Mare, devenită între timp locuința unui sătean. Construită prin 1910—1912 (după spusele actualului proprietar), pe fundație de cărămidă, cu soclu din același material, are pereții din lemn acoperiți de lipitură de pămînt. Acoperișul în două pante are învelitoarea de țiglă. În față prezintă o prispă pe stâlpi de lemn, în mijlocul căreia apare foișorul în două pante. Balustrada prispei și foișorul este bogat decorată cu trafouri, iar sus între stâlpi are scîndură de brad tăiată în forma unor arcuri, decorată cu vrejuri vegetale stilizate, în alb pe fondul ocru.

Unele sate bănățene au păstrat și cîteva primării vechi, purtînd denumiri zonale diferite: în șesul Banatului i se spune „primărie”, în jurul Oraviței și în Clisura Dunării „casă comună”, iar în ținutul muntos din estul Banatului, acolo, unde fusese regimentul de grăniceri român, prin extrapolare, s-a dat denumirea primăriei de

⁵⁶ Protocolu Congresului național bisericesc român greco-răsăritean din 1/13 oct. 1870, Sibiu, 1870, p. 154.

„comandă”, cum erau numite înainte sediile companiilor și comunelor grănicerești. La ocuparea Banatului de către habsburgi, din motive strategice, s-a păstrat instituția multiseculară a cneziatului, ciuntindu-i-se însă mult din prerogative. Tot timpul până la Marea Unire din 1918 s-a păstrat caracterul eligibil al funcției de „chinez” (așa se numea în Banat cneazul satului), acesta fiind ales din rândul populației românești, doar că lui i se suprapuneau funcționari de stat, în exclusivitate străini. Dacă în perioadele anterioare nu exista un loc anume unde rezida primarul de acum acesta își avea sediul într-o clădire anume. În satul Sărăzani din apropierea Lugojului s-a păstrat cea mai veche primărie de lemn din Banat, adusă în 1974 la Muzeul Satului Bănățean. După planul de sistematizare al satului întocmit în 1824, în care clădirea figura, se poate deduce ridicarea ei cel mai târziu la începutul veacului trecut. Are planul inspirat iarăși din cel al caselor țărănești cu prispă parțială. Doar compartimentarea spațiului și destinația încăperilor trădează scopul construcției: încăperea supradimensionată din stînga servea ca loc pentru desfășurarea ședințelor consiliului comunal, iar a doua ca mărime, așezată simetric, era camera de lucru a primarului, compartimentul ceva mai mic dintre ele fiind afectat paznicilor comunali. Porțiunea din spatele încăperii primarului a fost delimitată printr-un zid de piatră, avînd o ușă prevăzută cu zăbrele și servea ca arest preventiv la sediul primăriei. Prisma parțială este susținută pe stâlpi de lemn, iar acoperișul are patru pante. O compartimentare identică o are vechea primărie din Jitin, dar aici pereții perimetrali sînt construiți din piatră de carieră. Prisma în acest caz și-a păstrat stîlpii de lemn, dar se desfășoară pe întreaga lungime a fațadei. Ca o constantă a amplasamentului vechilor primării de sat se poate remarca așezarea cu prispa spre stradă. De fapt, dacă în cazul locuințelor țărănești prispa facilita spațial unitatea interiorului cu universul exterior — aici gospodăria țaranului — în cazul construcțiilor obștești aceeași prispa avea menirea de a lega organic interiorul cu universul exterior, în cazul de față întreaga comunitate. La Sasca Română, primăria veche are ziduri solide din piatră de râu, în față prispă continuă pe stâlpi alternați cu coloane masive din același material, între ele un pălmar iarăși din piatră. La Gladna Română vechea primărie construită pe la mijlocul veacului trecut are spre stradă o mică polată deasupra intrării, pe cînd la Carașova polata apare mult alungită, acoperind cele trei intrări ale unei masive primării, sprijinită pe stâlpi și pălmar de cărămidă. Primăria din Carașova s-a ridicat prin 1870—1875 după spusele locuitorilor. În estul Banatului, la primăria din Mehadica, reapare un mic foișor, în fațadă, înzestrat cu bogate trafouri, atașat intrării principale a unei masive clădiri în L ridicată la 1899. Tot sfîrșitului de veac XIX îi aparțin vechile primării din Ohaba Bistra și Sîrbova, cu foișoare la fațadă, dar susținute pe stâlpi metalici.

Spre sfîrșitul secolului al XIX-lea, odată cu intensificarea lup-

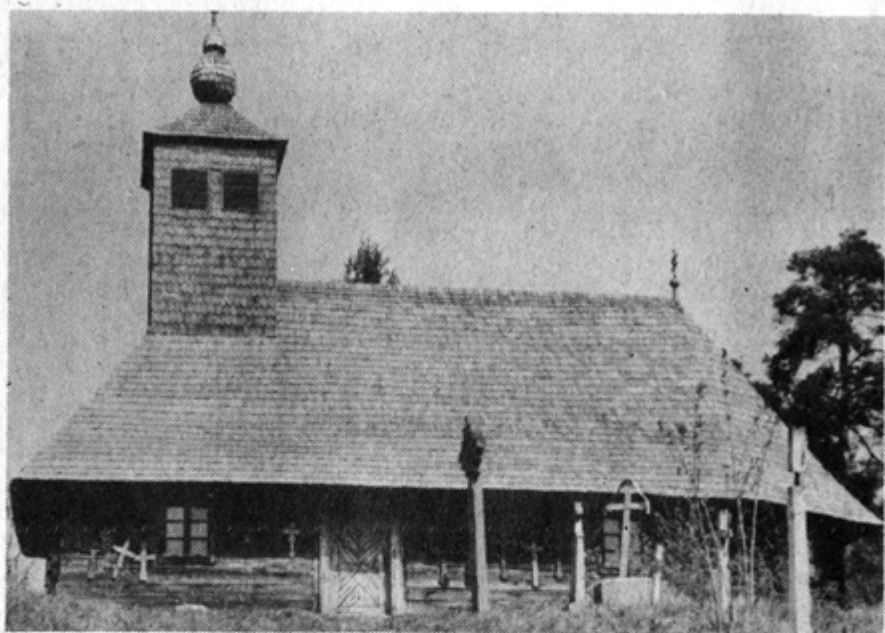
tei naționale a românilor din Transilvania și Banat pentru unirea cu România se inițiază și o intensă mișcare culturală menită să contribuie la menținerea conștiinței naționale a românilor aflați sub dominație austro-ungară. Din inițiativa unor asociații culturale locale, în multe din satele Banatului s-au ridicat „case naționale”, construcții în care se desfășurau toate activitățile culturale ale comunității, având un rol extraordinar de mare în pregătirea ideologică a evenimentelor hotărâtoare din toamna lui 1918. Numai despărțământul ASTREI din Timișoara a înființat (între 1898 și 1928) 96 de filiale rurale, din care 81 și-au ridicat localuri proprii⁵⁷. Ridicarea unor asemenea clădiri cerea din partea satelor eforturi materiale însemnate, ca în cazul casei naționale din Babșa⁵⁸, inițiativa finalizându-se abia în cursul mai multor decenii. La Nerău, construcția casei naționale în 1903 a costat 7400 de coroane, o sumă destul de ridicată⁵⁹. Clădirea amintită din Babșa a fost dusă și ea în Muzeul Satului Bănățean, reclădită în anii 1979—1980, înfățișându-se ca o construcție originală și extrem de interesantă. Are fațada scurtă la stradă și tot aici o prispă susținută pe stâlpi de lemn. Din stradă se deschide un mic coridor la dreapta din care apoi spre stînga o ușă conduce în încăperea destinată bibliotecii satești. Capătul aceluiași coridor asigură legătura cu sala de spectacole, acoperită cu o boltă semicilindrică realizată din nuiele împletite și susținută după aceleași principii ca în cazul bisericilor de lemn. Sala avea spre stradă scena, iar în capătul opus un mic balcon susținut pe stâlpi de lemn. Acoperișul în două ape avea deasupra frontonului de la stradă un mic turnuleț de lemn încoronat cu liră, simbolul societăților culturale din Banat. Frontispiciul purta în stucatură frazele „Înainte bravi plugari”, „Virtus romana rediviva” și „Casa Națională a comunei Babșa”. Multe din satele bănățene nu aveau posibilitatea să-și ridice clădiri proprii. La Șipet, casa unui sătean mai înstărit a fost transformată în casă națională, doar lira aplicată pe timpanul frontonului trădându-i destinația. Din păcate, multe din asemenea clădiri au fost demolate, altele transformate și destinate altor scopuri, menirea lor fiind preluată de căminele culturale contemporane.

Odată cu pătrunderea și consolidarea relațiilor capitaliste în mediul rural, în satele bănățene își fac apariția și clădiri cu destinația comercială. Dintre acestea se detașează în primul rînd prăvăliile și cîrciumile. Caracteristic pentru clădirile vechi de asemenea natură este asocierea lor în aceeași construcție. Birtul cu prăvălie din Birna este construit din lemn, avînd la fațada lungă o prispă delimitată de opt stâlpi de stejar dălțuiți cu motive geometrice. Și în

⁵⁷ Iuliu Coste, *Emanoil Ungureanu*, în RISBC, Timișoara, an XV, iulie-dec. 1946, pp. 5—8.

⁵⁸ V. Cica, „Casa națională” din Babșa, în R. M. M., 8/1978, pp. 17—19.

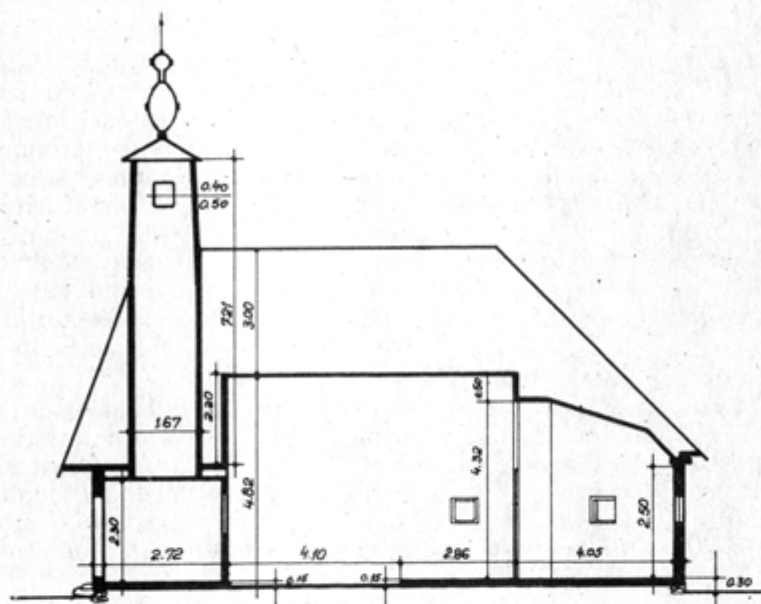
⁵⁹ Gh. Cotoșman, *Din trecutul Banatului. Comuna și bisericile din Nerău*, Timișoara, 1935, pp. 516—519.

Biserica de lemn din Zolt.

Ctitorul țaran Petru Obeadă din Zolt.

Biserica de lemn din Margina. Secțiune longitudinală.

Vedere din vest.

cazul acestuia, planul nu diferă de cel al locuinței, ci doar sistemul de comunicație al încăperilor. Cea din dreapta, ce servea ca prăvălie, avea ușa de acces direct pe prispă. Pe o altă ușă se intra în încăperea centrală prevăzută cu o vatră și o plită pentru prepararea hranei, iar de aici mai departe în odaia din stînga, unde erau serviții clienții. O dispoziție de plan identică o avea și birtul cu prăvălie din Obreja cu singura deosebire că aici lipsește prispa, iar construcția are pereții din lemn aparent. Treptat, aceste clădiri primesc înfățișarea unor construcții comerciale inspirate din cele orășenești, plasîndu-se întotdeauna în centrul așezărilor. Exemplul revelator îl oferă cel din Ohaba Bistra, plasat lângă primărie, în fața bisericii, creîndu-se astfel între clădiri o mică piațetă.

De-a lungul marilor drumuri comerciale s-au plasat încă din veacul al XVIII-lea hanuri unde se putea înnopta. Caracteristic rămîne cel păstrat la Coșava, datînd, se pare, de la începutul secolului trecut, ca și cel din Mehadia, ridicat spre mijlocul aceluiași veac. O clădire tipică de han asociat cu stație de poștașion, situată pe drumul ce unea Timișoara cu Belgradul s-a păstrat pînă nu demult la Bocșa Română, demolată din păcate în 1970.

*

*

*

După prezentarea și discutarea aspectelor expuse pînă aici se impun firesc cîteva concluzii de ordin general, referitoare la monumentele de arhitectură populară din Banat:

1. Bisericile de lemn păstrate în Banat întrunesc caracteristici structurale ce se înscriu în esență tipologiei generale a monumentelor similare păstrate în toate regiunile românești, conservînd unele tipuri planimetrice și desfășurări de elevație de caracter arhaic.

2. Anumite particularități de ordin social-istoric au condus spre asimilarea de către lăcașurile în lemn bănățene a unor trăsături ce caracterizează arta cultă, adoptînd mai timpuriu decît în alte regiuni unele detalii constructive ce aparțin barocului sau neoclasicismului.

3. În planul etno-geografic, prin anumite trăsături, lăcașurile de lemn bănățene fac trecerea între bisericile de lemn din România și cele din sudul balcanic.

4. Celelalte construcții specifice centrului satului au — din punct de vedere tipologic — punctul de plecare și modelul în casa țărănească autohtonă, suferind treptat-treptat, mai ales spre sfîrșitul veacului trecut, influențe tot mai hotărîtoare din arhitectura orășenească.

CALEA SFINȚILOR

Duminica I-a după Rusalii

Ne găsim în prima duminică după Rusalii numită a Tuturor Sfinților. Și nu întâmplător a fost așezată această sărbătoare a lor într-o zi ca cea de azi, căci „dacă în duminica trecută, a Cincizecimii sau a Pogoririi Duhului Sfânt-Rusaliile, am prăznuit întemeierea Bisericii creștine, în această duminică imediat următoare se cuvine a ne aminti de toți aceia care asemeni unor pietre vii au constituit temelia acestui sfânt așezământ asigurându-i prosperitatea și triumful”.

Gîndul nostru este deci purtat azi spre sfinți, spre aceia care după cum am auzit citindu-se, lăsînd toate au urmat lui Hristos Domnul, mărturisindu-L cu vorba și cu fapta și iubindu-L mai mult decît orice pe lume.

Dar, deși îi serbăm azi pe toți sfinții, șirul lor — după cum vom vedea în cele ce urmează — nu este împlinit, el putîndu-se completa mereu, pînă la sfîrșitul veacurilor, de toți acei credincioși care dau ascultare chemării dumnezeiești : „Fiți sfinți, pentru că Eu sînt sfînt”.

*

Cine ar vrea să-și dea seama de ce înseamnă atitudine curajoasă, nu trebuie să meargă în altă parte, ci e destul să-și îndrepte privirile asupra celor din jurul său și va descoperi, fără greutate, destule pilde de curaj întru totul vrednice de laudă.

Curajos este muncitorul care, expus primejdiei, își împlinește misiunea oricît de grele ar fi condițiile în care lucrează. Curajos este tînărul care-și riscă viața pentru a salva de la înec pe prietenul său. Tot plin de curaj este medicul care stă zi și noapte la căpățîiul unui bolnav și nu se depărtează de el pînă ce nu-l vede în afară de orice pericol, chiar dacă prin aceasta se expune el îmbolnăvirii.

Asemenea pilde pot fi înmulțite și asemenea exemple pot fi găsite destule și în legătură cu alte virtuți, toate constituind podoabe ale atîtor dintre semenii noștri.

Cînd e vorba însă de sfințenie, lucrurile se schimbă cu totul. Parcă nici nu îndrăznim să ne gîndim că ea ar putea fi practică de

vreunul din semenii noștri credincioși. Și atunci gândul nostru se duce înapoi, peste veacuri, la acele vremi dintru început ale creștinătății, ca și cum sfințirea numai pentru acele vremi s-ar fi potrivit, ca și cum numai oamenii de atunci ar fi fost pe măsura acestei virtuți. Iar acest mod de a înțelege lucrurile se datorește faptului că mulți dintre noi avem păreri cu totul greșite cu privire la sfințenie.

La întrebarea: Cine e sfânt? Răspunsul multora este următorul: „Sfânt e omul care a făcut minuni”. Și greșeala e mare, pentru că după cum bine știm, au fost mulți sfinți care n-au făcut nici-o minune în viața lor.

Atunci cine e sfânt? Omul fără păcate”. Iarăși greșeală, pentru că îndată ce zicem „Om”, înțelegem fire omenească aplecată spre rău și care se luptă cu răul. Iar sfinții au fost tocmai oameni care s-au luptat cu ispitele și păcatele, caracteristica lor fiind chiar această luptă pînă la suflarea cea mai de pe urmă.

Greșeală este și părerea că „sfânt” este omul desprins de lume, omul care toate lucrurile din lume le consideră păcat.

Toate aceste denaturări a conceptului sfințeniei își găsesc răspunsul în învățătura lui Hristos Domnul, relatată de pericopa evanghelică de azi, și din care reiese că sfințenia nu este un privilegiu de care se bucură numai unii din urmărilor lui Hristos Domnul, ci dorința fierbinte a Lui ca toți credincioșii să ajungă la acest grad de desăvîrșire. Și pentru a se ajunge aci, nu se cere nici să fim făcători de minuni, nici să avem privire tristă și față melancolică, nici să ne manifestăm dezgust și desprindere de lume, ci se cere doar să mărturisim pe Hristos Domnul cu vorba și cu fapta, cu alte cuvinte, se cere să îndrăznim a merge pe urmele Mîntuitorului formîndu-ne sufletul după asemănarea lui Dumnezeu.

Iar dacă noi creștinii de azi, nu reușim să ne ridicăm la acest grad de perfecțiune este pentru că viața noastră religioasă și morală este numai de suprafață, este mai mult vorbă fără de conținut, fără de simbură, fără ceea ce dă viață credinței. Ca și cum Iisus Domnul ar fi venit în lume să ne învețe numai vorbe frumoase și care să n-aibe nici o înfrîurire asupra activității noastre. Cu alte cuvinte, din Creștinismul pe care-l trăim, nu țîșnește flacăra înfăptuitoare, energia care creează și care desăvîrșește atît individul cît și societatea. Și acest lucru ar trebui să ne dea de gîndit nouă celor ce credem că mergem pe urmele Mîntuitorului, celor ce credem că-L mărturisim cu adevărat. Să ne facă să înțelegem că a mărturisi pe Hristos nu însemnează doar a cunoaște învățătura Lui și a o comunica celor din jurul nostru, nu însemnează doar a cerceta Sfînta Biserică în duminici și sărbători, sau a cunoaște toate rugăciunile pe de rost. Fără îndoială că toate acestea sînt folositoare, dar rămîn fără valoare, rămîn simple vorbe dacă ele nu-și găsesc ecou în sufletul nostru, dacă ele nu sînt concretizate în fapte reale.

Iar dacă noi creștinii de azi nu facem destule progrese pe scara

perfectiunii morale și spirituale, este pentru că Creștinismului de azi îi lipsesc oamenii faptelor, avînd nu puțini din oamenii vorbelor.

După cum bine știm Mîntuitorul n-a fost omul vorbelor. El a vorbit mai puțin decît oricare învățător. Despre El zice Sfînta Scriptură „Iisus a început a face și a învăța”, și „Cel ce face voia Tatălui meu din ceriuri, acela se va mîntui”. Tot așa și fiecare creștin mărturisește pe Hristos dacă înfăptuiește cea ce vorbește, dacă vorba lui are reazim, primește viață din faptă. Căci în caz contrar, dacă una credem și altceva înfăptuim, prin acestea ne lepădăm de Hristos Domnul înaintea oamenilor, arătînd că de fapt nu sîntem ceea ce părem a fi. Încît Mîntuitorul Hristos dorește să dovedim prin tot ceea ce cugetăm, vorbim, dar mai cu seamă prin ceea ce facem, oriunde și oricînd, că în sufletul nostru purtăm întipărit numele Lui cel sfînt primit prin Taina Sfîntului Botez.

Este adevărat că lucrul acesta nu este ușor de realizat, dar dacă alții au putut-o face, noi de ce n-am fi în stare? Că și ei au fost oameni ca și noi, cu necazurile și lipsurile lor, dar luptînd cu curaj zi de zi și viața întreașă contra ispitelor și contra răului, au reușit să-și modeleze sufletul, după veșnicul lor model Hristos Domnul.

Pe acești credincioși Sfînta Biserică îi numește sfinți, pe ei Mîntuitorul îi „preamărește înaintea Tatălui din ceriuri”, și pe acești sfinți noi în această zi îi sărbătorim.

Să fie departe de noi gîndul, că sfințenia este un lucru cu neputință sau atît de greu, încît este menită numai pentru foarte puțini creștini. Dumnezeu a creiat această stare pentru toți cei ce cred în El, pe toți i-a chemat și-i cheamă spre a se sfinți. Și nu numai atît, ci ne dă și ne va da în veci mijloacele prin care să ne sfințim. Trebuie numai să vrem căci fiecare credincios „poartă în inima sa cununa de răze a sfințeniei”. Rămîne să ne străduim de-a o scoate la iveală spre fericirea noastră pămîntească și cerească și preamărirea lui Dumnezeu, Căruia i se cuvine toată cîntea și închinăciunea în veci.

Prot. IOAN GAȘPAR

CREȘTINUL ÎN FAȚA GRIJILOR VIETII

Duminica a III-a după Rusalii

Sîntem în plină vară. Soarele dogorește puternic pe bolta cerească și fierbințeala este din cale afară de mare. O simțim cu toții; o simte gospodarul la lucrul cîmpului; o simte călătorul pornit la

drum lung. Drumetul îndeosebi are de îndurat oboseala drumului și setea care îl chinuiește cumplit. Mare îi este bucuria când dă peste un copac cu umbră deasă și un izvor cu apă răcoritoare. Poposește, își stîmpără setea cu apa binefăcătoare, apoi, înviorat, pleacă mai departe, în drumul său.

Un popas similar ne prilejuiește și nouă creștinilor Sfînta Evanghelie a zilei... Vrînd-nevrînd, meditînd la cuprinsul ei, ne recunoaștem călători pe arena vieții pămîntești. Străbătem cale grea și avem de înfruntat multe piedici: necazuri, suferințe, lipsuri, dușmănia oamenilor... La fiecare pas sîntem însoțiți de grijile vieții și ne întrebăm: Ce vom minca? Cu ce ne vom îmbrăca? Ce ne va aduce ziua de mîine?... Ne închidem în casă, nu scăpăm de ele; mergem pe drum, ne urmăresc ca niște umbre; ne culcăm, ne găsesc și în așternut, și mereu ne tulbură, mereu ne chinuiesc...

Sfînta Evanghelie a zilei ne pune în față răspunsul, ne dă o soluție, aparent paradoxală, cu care să tratăm grijile ce ne urmăresc clipă de clipă. *„Nu vă îngrijiți pentru viața voastră ce veți minca, nici pentru trupul vostru cu ce vă veți îmbrăca; au nu este viața mai mult decît hrana și trupul decît îmbrăcămintea?”* (Matei 6, 25). Este una din cele mai frumoase Evanghelii, o adevărată rouă cerească, o invitație la meditare asupra acestei imperioase probleme: *Cum să ne îngrijim de trebuințele vieții? Ce atitudine să ia creștinul în fața cerințelor inexorabile ale vieții?*

Din cuprinsul Sf. Evanghelii a zilei, s-ar părea că sîntem sfătuiți de către Mîntuitorul la trîndăvie. S-ar părea că Mîntuitorul ne sfătuiește să stăm cu mîinile încrucișate, să nu lucrăm nimic, ci să așteptăm ca Dumnezeu să ne îmbrace și să ne hrănească.

Cine judecă așa, cumplit greșește! Sfînta Scriptură nu cuprinde nicăieri îndemnuri la trîndăvie. Din contră, ea cuprinde povește stăruitoare pentru practicarea muncii, ca mijloc de existență și antidot împotriva viciilor. Astfel: Mîntuitorul a făcut dulgherie, pe Sfînții Apostoli nu i-a ales dintre trîntorii societății, ci din rîndul harnicilor pescari galileeni. O serie de parabole cuprind învățături privitoare la îndatorirea tuturor oamenilor de a munci: parabola semănătorului, a talanților, cu lucrătorii viei ș.a.. Sf. Ap. Pavel *„n-a mîncat de la cineva pîine în dar, ci cu muncă și cu trudă”*, el fiind țesător de pînze pentru corturi; de la el a rămas maxima celebră care străbate veacurile: *„Cine nu vrea să lucreze, acela să nu mînînce”* (II Tesaloniceni 3, 8—10).

Dar atunci cum trebuie înțelese cuvintele: *„Nu duceți grijă, spunînd: Ce vom minca, ori ce vom bea, ori cu ce ne vom îmbrăca?”*. Ele nu opresc și nici nu urgisesc munca, ci sînt doar o stavilă împotriva grijilor — în exclusivitate — pentru prozaicul vieții și vor să sporească încrederea în Pronia divină.

Cîstigarea celor de trebuință vieții este înscrisă în firea noastră și este o datorie de la care nu putem dezerta. Trebuie să ne hrănim, să ne îmbrăcăm, să purtăm grijă de noi și de familia noastră. Dar, să nu uităm că viața este mai mult decît simpla satisfacție a trebuințelor materiale. Ea își are și chemări spre înălțimi, poezia ei, idealul ei superior. Sufletul omenesc este mai mult decît hrana sau îmbrăcămintea; din fervoarea lui purced: știința, cultura, arta, toate creațiile spirituale superioare, temeiuri ale progersului în lume. Trăirea fără un ideal este o trăire amorfă, plată, minoră; cei ce reduc viața la aspectul ei strict biologic, deci fără scînteieri de gînd și fără un strop de ideal, își zidesc necropola sau mausoleul în existența lor pămîntească.... Creștinul nu trebuie să uite că are un suflet — chintesența ființei sale — pentru care s-a jertfit Hristos, și care prețuiește mai mult decît toate comorile lumii. „Ce va folosi omului de va dobîndi lumea toată și-și va pierde sufletul?” (Marcu 8, 36).

Din cuprinsul Sf. Evanghelii a zilei, rezultă superioritatea sufletului, cu osebite curățenia lui, ferirea lui de marea primejdie a păcatului. Pentru creștin, important este să știe că în adîncurile sufletului se zămislesc gîndurile și simțirile curate, precum și purtarea noastră urită. Mîntuitorul vorbește de o lumină internă; „ochiul lăuntric”, este conștiința morală, care trebuie ferită de orice întunecime, spre a odrăsli intenții curate, traduse în afară în virtuți. Cine va avea o conștiință curată, dreaptă, va înțelege sensul superior al moralei creștine, că cele materiale (hrană, băutură, îmbrăcăminte), nu sînt scop în sine, ci mijloace. Numai creștinul cu cuget curat, va înțelege că „tot ce nu vine din credință (adică din conștiință) duce la păcat” (Romani 14, 23); va înțelege că pe firul mîncării și al băuturii — cînd le dăm prea multă grijă — se nasc: lăcomia, îmbuibarea, beția și altele, iar pe firul îmbrăcămintei se nasc infumurarea și luxul. Mai presus de toate din cauza opticii noastre înguste, obtuze, limitată la interese materiale, se naște **egoismul**, păcatul idolatrizării personale, al egolatriei, cauză a îndepărtării oamenilor unii de alții, a învrăjbirii lor. Egoistul nu se vede decît pe sine, este legat de subsolul tenebros al vieții; el este stăpînit de patima de proprietate, care izvorăște din grija exagerată de viitor și de senzația de plăcere cînd vede bogățiile acumulate.

Se spune că în nu știu ce țară orientală trăia un om avut, dar pe cît era de bogat pe atît era de trist. Neavînd nici o satisfacție și nici cea mai mică bucurie, într-o zi s-a hotărît să se ducă și să ceară sfatul unui Zadig de pe acele meleaguri. Ajungînd la vestitul înțelept pe care l-a implorat să-i dezvăluie cauza nefericirii sale, acesta l-a ascultat îndelung și într-un tirziu, ducîndu-l la fereastră l-a întrebat:

— Ce vezi?

— Ce să văd? Văd oameni!

De acolo l-a luat și așezîndu-l în fața unei oglinzi l-a întrebat:

— Ce vezi?

— Ce să văd? Mă văd pe mine. A urmat o clipă de liniște după care a grăit înțeleptul:

— Vezi! A fost deajuns o fărîmă de argint în dosul unui geam ca să nu mai vezi oameni și să te vezi pe tine..." (citată după săptămînalul *Contemporanul* nr. 21 din 2 mai 1967, p. 2).

Orice comentariu este de prisos!

Textul sf. evangheliei a zilei ne mai învață ceva: *încrederea în purtarea de grijă a lui Dumnezeu*, fiindcă dacă El hrănește păsările cerului și împodobește superb crinii cîmpului, cu atît mai virtuos va purta grijă de „floarea creațiunii”, care este omul. „*Cine dintre noi, îngrijindu-se, poate adăuga staturii sale un cot?*” (Matei 6, 27). Multe din frămîntările și grijile noastre sînt fără rost. De ce? Fiindcă ni le facem sprijinindu-ne în exclusivitate pe puterile noastre, uităm că „*nici cel ce sădește nu e ceva, nici cel ce udă, ci numai Dumnezeu care face să crească*” (I Corinteni 3, 7). Uităm că împotriva patimilor — lăcomiei și avariției — nu există alt mijloc terapeutic, decît voința umană sprijinită, cu încredere, pe voința divină. Cel ce urmează calea aceasta nu va fi copleșit de grija excesivă a zilei de mîine, ci se va învrednici de pace și seninătate sufletească peste vîltoarea neli-niștilor lui. Astfel, uitînd de Pronia divină și împreună lucrare cu ea, este asemenea gospodarului din următoarea întîmplare: Se spune că un gospodar era nemulțumit de felul cum Atotputernicul cîrmuiește vremea. Auzindu-l Dumnezeu, a lăsat vremea în puterea lui. Mare i-a fost bucuria că poate dispune el de mersul vremii. A dat poruncă să iasă soarele, a ieșit. Apoi, a dat poruncă să plouă, a plouat.

Toate creșteau de-ți era mai mare dragul să le privești. Totuși, la seceriș a rămas înmărmurit văzînd că spicele de grîu erau goale. Și a grăit atunci Domnul: „Ei, cum ești mulțumit cu roada, fiule?” — „Cum să fiu mulțumit, Doamne? Nu mai înțeleg nimic. Am cerut ploaie și ea a venit din belșug, am cerut soare și el s-a arătat luminos. A umblat vremea cum am vrut eu. Mai bună nu se putea și totuși roadă nu e”. — „Vezi, dragul meu, răspunse Domnul, tu nu înțelegi nimic, dar eu înțeleg totul. N-ai cerut nici vînt, nici furtună. Asta-i cauza nerodniciei pămîntului. Că și vîntul și furtuna sînt trebuitoare.

Așa este și cu încercările și suferința în viața noastră, își au rostul lor, curățesc și întăresc sufletul și trupul deopotrivă ajutîndu-le să biruiască adversitățile ce le stau în cale. Altfel, trupul și sufletul se moleșesc, alunecă în trîndăvie, care este dușmanul sănătății.

Sintetizînd cuprinsul Sf. Evangheliei a zilei, desprindem două învățăminte capitale, pentru orientarea noastră religios-morală-creștină: grija pentru *puritatea sufletului* — generatorul întregii noastre purtări — și *încrederea în Providența divină*.

Ființa noastră umană are nevoie de zbor spre înălțimi lucru posibil prin îngemînarea puterilor firii cu „Darul de sus”. Există pe lîngă

foamea trupului și una a sufletului, care se cere să fie satisfăcută. Omul trăiește „întru mister și revelare”, e „capturat de un destin creator” (L. Blaga), nu-și găsește plinirea în finalitatea celor efemere. Prin asta, el se ridică deasupra nivelului biologic la demnitatea pe care i-a hărăzit-o Dumnezeu ca ființă rațională și liberă. Cu sufletul, omul se ridică deasupra a tot ce este născut din țărină și legat de țărină, deasupra a tot ce este materie și animal, în împărăția nevăzută a puterilor mai înalte. Sufletul dă mărime vieții umane. Prin el, s-a creat și se crează civilizația și cultura, toate capodoperele artei și tehnicii. Orizontul lui nu este zarea de lut a pământului, nici forța musculară, ci zarea de azur a veșniciei.

Ca atare, omul, cu osebire creștinul nu-și poate face mai mare rău decât lăsându-și sufletul în paragină. Este îndatorat să-și agonisească „piinea cea de toate zilele”, dar să nu uite — în goana vieții — că este ființa cea mai aleasă, este ființa rațională și etică, și are ca țel suprem, primordial, „căutarea împărăției lui Dumnezeu și toate celelalte i se vor adăuga lui”. (Matei 6, 33).

Preot IOAN BUNEA

CATEHEZĂ DESPRE BOGATUL NEMILOSTIV ȘI SĂRACUL LAZĂR

Repetarea catehezei anterioare despre Samarineanul milostiv.

Introducerea. Ce trebuie să reținem, ca mai însemnat, din pilda Samarineanului milostiv? (Mintuitorul Iisus Hristos a prețuit mult fapta de milostenie a samarineanului). Și la ce ne îndeamnă El? (Să facem și noi asemenea, adică să înfăptuim milostenie către aproapele nostru). Către cine s-a milostivit samarineanul? (Către un necunoscut, către un om.). Cu atât mai mult ne îndeamnă Mintuitorul Hristos să fim milostivi și către cei cunoscuți nouă, așa cum reiese din pilda cu :

Anunțarea. Bogatul nemilostiv și săracul Lazăr, la care ne vom opri în cateheza de astăzi.

Tratarea. Iată cuprinsul acestei pilde.

„Un om oarecare era bogat și se îmbrăca în porfiră și în vison, veselindu-se în toate zilele în chip strălucit. Iar un sărac, anume Lazăr, zăcea înaintea porții lui, plin de bube, și poftind să se sature din cele ce cădeau de la masa bogatului, iar și cîinii, venind, lingeau bubele lui.

Și a murit săracul și a fost dus de ingeri în sinul lui Avraam. Și a murit și bogatul și a fost înmormîntat.

Și în iad, ridicându-și ochii, fiind în chinuri, el a văzut de departe pe Avraam și pe Lazăr în sânul lui.

Și el, strigând, a zis: Părinte Avraame, fie-ți milă de mine și trimite pe Lazăr să-și ude virful degetului în apă și să-mi răcorească limba, căci, mă chinuiesc în această văpaie.

Iar Avraam a zis: Fiule, adu-ți aminte că ai primit cele bune ale tale în viața ta, și Lazăr, asemenea, pe cele rele; iar acum, aici, el se mîngăie, iar tu te chinuiești. Și peste toate acestea, între noi și voi s-a întărit prăpastie mare, ca cei care voiesc să treacă de aici la voi să nu poată, nici cei de acolo să treacă la noi.

Și el a zis: Rogu-te, dar, părinte, să-l trimiți în casa tatălui meu, căci am cinci frați, să le spună acestea, ca să nu vină și ei în acest loc de chin.

Și i-a zis Avraam. Au pe Moise și pe prooroci; să asculte de ei.

Iar el a zis: Nu, părinte Avraam, ci, dacă cineva dintre morți se va duce la ei, se vor pocăi.

Și i-a zis: Dacă nu ascultă de Moise și de prooroci, nu vor crede nici dacă ar învia cineva dintre morți". (Luca 16, 19—21).

(Intuiția. Reproducerea).

Rezumat și apreciere. Despre cine ni se vorbește în pilda la care ne-am oprit în cateheza de astăzi? (Despre un bogat nemilostiv și despre un sărac cu numele Lazăr). În ce chip își ducea viața acel bogat? (În îmbuibare, în lux, în petreceri). Dar săracul Lazăr? (El trăia în lipsuri, în sărăcie, în boli și necazuri). De unde o fi avut acel bogat averile sale? (Din lipsirea altora de bunuri pămîntești trebuitoare vieții lor zilnice). Cu alte cuvinte, dacă acel bogat, ca și alții asemenea lui, nu s-ar fi lăcomit la strîngerea de bogății, nu ar fi nici săraci asemenea lui Lazăr. Și cum îl privea pe semenul său, pe Lazăr? (Cu nepăsare, ba chiar cu dispreț). Din ce vedem acest lucru? (Că nu se îndura nici măcar să-i arunce lui Lazăr din cele ce cădeau de la masa sa). Ba și cliinii erau mai buni decît acel bogat, căci ei, „venind, lingeau bubele lui" Lazăr. De ce simțămînt omenesc era lipsit bogatul? (De milă, de îndurare către semenul său, *către om*).

Ce s-a întîmplat cu cei doi oameni despre care ni se vorbește în pilda prezentată astăzi? (După moartea lor trupească, Lazăr a fost dus în rai, iar bogatul a ajuns în iad). Ce este raiul? (Locul fericirii veșnice hărăzit celor drepti). Dar iadul? (Locul de osîndă și chin rînduit celor nedrepți, celor nemilostivi și răi). Pe ce temeii au ajuns cei doi în rai, ori în iad? Că unul a fost bogat, iar altul sărac? De-ar fi așa, ar însemna că toți bogații să ajungă în iad, dar și că toți săracii să mostenească raiul. Ar fi această dreptate? (Nu). Dar? (Ei și-au agonisit locul de fericire, ori acela de osîndă, datorită faptelor săvîrșite în viața lor pămîntească). Poate că nu aveau

la îndemină un îndreptar după care să-și ducă în chip vrednic această viață... (Aveau). De unde știm acest lucru? („Au pe Moise și pe prooroci..." etc.) Adică? (Îi aveau și îi avem și noi pe îndrumătorii duhovnicești.).

Asocierea. Cine sint, astăzi, pentru noi credincioșii, acești îndrumători duhovnicești? (Sint slujitorii Sf. Biserici). Ce îndemnuri ne fac ei prin lucrarea lor sfântitoare de fiecare zi? (Să înfăptuim numai cele bune spre moștenirea vieții veșnice). De aceea, urmînd învățaturii Mîntuitorului Iisus Hristos, Sf. Apostol Pavel ne scrie :

Generalizarea : „Să umblăm cuviincios, ca ziua, nu în ospețe și în beții, nu în desfrînări și în fapte de rușine, nu în ceartă și în pizmă ; ci îmbrăcați-vă în Domnul Iisus Hristos și grija de trup să nu o faceți spre pofte". (Romani, 13, 13—14).

Încheiere :

Ce îndemnuri primim din cateheza de astăzi? („Să umblăm cuviincios" ... etc.). Adică? (Să ne ferim „de beții... de desfrînări... de fapte de rușine...", de ceartă..., de ură...",). Și, ca urmare? (Să ne îmbrăcăm în Domnul Iisus Hristos). Și ce să facem cu grija de trup? (Să nu o facem „spre pofte"). Adică, să nu ducem o viață aceleia a bogatului nemilostiv, care „se îmbrăca în porfiră și în vison, veselindu-se în toate zilele în chip strălucit", ci să făptuim după îndemnurile Sf. Biserici și slujitorilor ei.

Pr. prof. dr. D. CĂLUGĂR

P R O B L E M E P A S T O R A L E Ș I L I T U R G I C E

SFÎNTUL GRIGORIE DE NAZIANZ

CUVÎNTARE APOLOGETICĂ

sau apărarea pentru fuga în Pont îndată după hirotonire și arătarea demnității, valorii și menirii preoției (II).*

36.

Și apoi urmează predarea învățaturii creștine și anume învățătura despre crearea noastră de la început și reabilirea noastră cea de la urmă, despre tipuri și adevăr, despre cele două Testamente, patimile, moartea și învierea Sa, despre sfârșitul lumii, despre judecarea și răsplătirea celor buni și pedepsirea celor răi și apoi învățătura cea mai strălucitoare și mai de seamă, învățătura despre Sfînta Treime. Cu privire la predarea acestei învățături există un pericol mare și anume ca de teama politeismului, cei care învață pe alții, vorbind despre o singură persoană, pot să greșească foarte ușor, spunînd că Tatăl, Fiul și Duhul Sfînt sînt aceeași persoană, rămînînd cei ce ascultă numai cu niște numiri goale. La fel pot greși dacă spun că cele trei persoane sînt cu totul străine una față de cealaltă, că ele se împotrivesc și se răzvrătesc între ele, ca zeli de odioară, ca să spunem așa, și în felul acesta să cadă în aceeași greșeală, dar din motive contrare, așa cum se întîmplă și cu o plantă îndoită, care, aplecîndu-se prea mult fie într-o parte fie în alta, se răstoarnă.

37.

În zilele noastre sînt răspîndite trei rătăcirii teologice în lume și anume: iudaismul și politeismul. Intemeietorul iudaismului este Arie din Alexandria, iar politeismul îl răspîndesc unii ortodocși exagerați. Care este părerea mea? Să ne ferim de tot ceea ce este rău și dăunător în tustrele, să rămînem în granițele dreptei credințe și să nu ne lăsăm ademeniți de ateismul lui Sabeliu, izvorînd din noile analize și sinteze, crezînd că toate sînt una, sau că fiecare nu este nimic, deoarece ele încetează să fie ceea ce sînt, dacă se contopesc între ele sau se transformă. În acest caz Dumnezeu apare ca ceva amestecat și

* Vezi nr. 4—6/1982.

absurd, în felul vietăților mitice din născocirile și nălucirile oamenilor vechi. Dar nici să despărțim naturile după învățătura lui Arie, care pe bună dreptate a fost numită nebunie, nici să cădem în sărăcia iudaică și să presupunem un fel de invidie în natura dumnezeiască, atribuind numai celui nenăscut dumnezeirea și temindu-ne că în acest caz s-ar pierde pentru noi oarecum divinitatea, mărturisind că este Tatăl unui Dumnezeu adevărat și de-o ființă cu El. În sfârșit, nu trebuie să admitem nici existența alor trei principii primordiale, care se împotrivesc și se războiesc între ele, introducând prin o asemenea greșală poliarhia elinică, de care abia am scăpat.

38.

Și nu trebuie nici aceea ca din prea mare iubire față de Tatăl, să-i răpim calitatea de tată, căci al cui tată ar fi El dacă Fiul ar fi deosebit după natură și străin de El, așa cum sînt străine făpturile? La fel: n-ar mai fi fiu dacă ar fi ceva cu totul străin de El, ca și în cazul în care s-ar contopi s-au s-ar amesteca cu Tatăl. Dar nici să iubim și să ținem atît de mult la Hristos încît să i se răpească atributul de Fiu, nerecunoscîndu-i-se Tatălui atributul de principiu ca tată și născător al Fiului. Căci, de unde își trage originea Fiul, dacă El nu se trage din Tatăl, ca dintr-un principiu? Dacă n-ar fi așa cum este, atunci Tatăl ar fi cauza începătoare a unor lucruri mici și neînsemnate, sau, mai bine-zis, ar fi o origine și un tată într-un chip neînsemnat și nedemn, dacă n-ar fi originea dumnezeirii și a bunătății, care se vedește în Fiul și în Sfîntul Duh, în primul ca Fiu și Cuvînt, în cel de al doilea, ca Duh purces și nedespărțit. Căci trebuie să ținem cu tărie la un Dumnezeu unic și să mărturisim și cele trei persoane și anume pe fiecare cu proprietatea Sa, cu atributele Sale.

39.

Dar pentru a putea înțelege și a explica bine și după cuviință aceste adevăruri ar fi nevoie de mai mult timp decît avem noi acum, sau chiar de o viață întreagă. Ceva și mai mult: și acum și totdeauna avem nevoie și de ajutorul Duhului Sfînt, fără de care nu putem cunoaște și înțelege pe Dumnezeu, pentru că numai cel curat poate să priceapă ceea ce este curat. Iar dacă acum am amintit de toate acestea pe scurt, am făcut-o pentru ca să arăt că este greu de a vorbi despre astfel de lucruri, mai cu seamă în fața unei mulțimi, alcătuită din oameni de vîrste și temperamente diferite, și de aceea am nevoie, întocmai ca un instrument muzical cu multe coarde, de multe și diferite acordări, spre a găsi cuvîntul potrivit, care să poată fi pe înțelesul tuturor și să-i lumineze pe toți cu lumina cunoștinței.

Și fiindcă pericolul amenință din trei părți, adică: mintea, cuvîntul și auzul, adică puterea de înțelegere, de înfățișare și percepere, este aproape cu neputință să nu dăm greș cel puțin cu una din

aceste trei, sau chiar cu toate. Căci sau mintea nu e destul de luminată, sau cuvîntul este lipsit de putere, sau în sfîrșit auzul nu poate să primească cele spuse. Și în asemenea cazuri, adevărul schiopătează cel puțin dintr-o parte, dacă nu din toate. În unele împrejurări evlavia ascultătorilor ajută și favorizează pe vorbitori, în cazul de față și aceasta devine oarecum dăunătoare și primejdioasă.

40.

Și cînd cuvîntul se poartă asupra lui Dumnezeu, bunul cel mai înalt, și despre mîntuire, nădejdea cea mai mare a tuturor oamenilor, atunci, cu cît sînt ei mai înfocați în credință cu atît mai aprig se împotrivesc învățăturii și socotesc că o acceptare simplă a unei învățături noi, ar însemna o trădare a adevărului, iar nu evlavie, și de aceea renunță mai degrabă la orice decît la păreriile cu care au venit de acasă și la obișnuința cu credința în care au fost crescuți. Și patima aceasta despre care vorbesc aici, nu-i a oamenilor celor mai răi, ci a oamenilor cu măsură, care, cînd se abat de la adevăr, fac aceasta din pricina evlaviei și fiindcă „au rîvnă, dar nu după știință” (Romani 10, 2), și de aceea vor fi, probabil, dintre cei care nu vor fi pedepsiți prea aspru sau „nu vor fi bătuti mult” (Luca 12, 47), ca cei care din răutate și păcătoșenie se abat de la voia Domnului. S-ar putea ca și aceștia să fie convertiți și abătuți din calea lor greșită, dacă s-ar spune cuvîntul potrivit și la timp potrivit, cuvînt care ar lovi sufletul lor așa cum lovește amnarul în cremene, și inima lor primitoare și vrednică de lumină s-ar aprinde de la o scînteie mică și ar face să crească și să lumineze flacăra adevărului în întreg sufletul lor.

41.

Ce să mai spunem despre aceia, care din dorința de slavă deșartă sau din poftă de domnie, grăiesc vorbe nelegiuite împotriva celui Prea Înalt? Așa cum a fost cazul lui Ianus sau Iambru, care nu s-a revoltat împotriva lui Moise, ci împotriva adevărului și s-a ridicat împotriva învățăturii sănătoase (II Timotei 3, 8). Ce să mai spunem apoi de cei din a treia categorie, care din neștiință și semeție se aruncă nebunește împotriva oricăror învățături bune și calcă în picioare mărgăritarele frumoase ale adevărului?

42.

Sau ce să zicem despre aceia, care fără să aibă nici un fel de părere și nici un fel de învățătură despre Dumnezeu, primesc orice învățătură și acceptă pe oricare învățător, fiind de bună credință că pe baza rațiunii lor, lipsită de simț critic, au ales credința cea mai bună și mai sigură? Rezultatul este că sînt tiriți în tot felul de rătăcirii pînă ce sînt inundați și copleșiți de tot felul de învățături, și apoi schimbă mereu dascălii, aruncă cu ușurință multe din cele învățate, cum ai

arunca praful în vînt, pînă ce, în cele din urmă — o ce neghiobie! — obosesc să mai asculte și să mai cugete și plictisindu-se deopotrivă de toate învățăturile, își însușesc o pornire răutăcioasă, aceea de a-și bate joc și a disprețui credința noastră, sub pretext că e nestatornică și nesănătoasă trecînd prosteste de la cei care învață la a acuza însăși învățătura, așa precum cineva suferind de ochi acuză soarele că nu luminează, sau ca surzii, care învinuiesc graiul că ar fi slab și fără sunet.

43

De aceea, este mai ușor de imprimat pentru întia dată adevărul într-un suflet, care la început este asemenea unei foi albe de hîrtie nescrisă, decît să imprimi adevărul peste alte litere, peste păreri și învățături greșite. În cazul acesta din urmă, a doua imprimare se amestecă, se contopește cu cea dintîi și nu se mai poate descifra. Este, ce-i drept, mai plăcut să umbli pe drum drept și bătătorit, decît pe unul nebatătorit și zgrunțuros, și e mai ușor de cultivat un ogor destelenit decît unul păraginit. Atunci cînd e vorba însă de suflet, este mult mai preferabil să fii primul lucrător, să arunci semințele într-un teren curat, în care n-au pătruns încă învățăturile greșite și neghina răutății. În caz contrar, scriitorul evlavios are de făcut două lucruri, întîi să șteargă, să nimicească prima imprimare și apoi să scrie în locul ei învățătura cea bună, care merită să rămînă. Și sînt atît de numeroase, atît de multe învățăturile greșite, cît și sufletele, în care cel rău și-a imprimat răutatea! De aceea, este atît de grea munca păstorului de suflete. Multe din greutățile acestea le-am trecut cu vederea spre a nu lungi prea mult cuvîntarea mea.

44

Lucrarea aceasta este ca și cînd cineva ar încerca să imblînzească și să conducă o fiară cu diferite chipuri și forme, alcătuită din multe fiare, unele mai mari și altele mai mici, unele mai sălbatice și altele mai blinde. Un asemenea lucrător ar avea de bună seamă multă muncă și nu puțină luptă ca să stăpînească o ființă așa de neobișnuită și ciudată fiindcă nu fiecărui animal din care se compune monstrul acesta îi place aceeași voce, aceeași hrană, aceeași atingere cu mina, aceleași fluierături, și în general spus, același tratament, ci unuia îi place una și altuia alta, după cum e firea și obișnuința fiecăruia. Și ce-ar avea de făcut acela care e pus să conducă un astfel de monstru? Ce altceva decît să fie înzestrat cu o știință vastă și variată, încît să știe să aplice fiecărui animal îngrijirea corespunzătoare, încît în felul acesta să-l domine, să-l conducă și să-i asigure viața. Cam la fel este și comunitatea creștină, comunitatea Bisericii. Și această comunitate este alcătuită din indivizi foarte deosebiți din punct de vedere al moravurilor, al păreri-

lor, al obiceiurilor. De aceea, este necesar ca și conducătorul acestei comunități să fie un om superior din toate punctele de vedere, un om drept și cu autoritate când e vorba de conducerea masei și om dibaci și cu posibilități de acomodare când e vorba de a trata cu fiecare în parte, de a câștiga inimile și a imprima în sufletul fiecăruia învățătura cea folositoare.

45

Unii dintre creștini trebuie să fie hrăniți însă cu lapte, adică cu învățături mai simple și mai elementare, adică, aceia care după puterile lor de înțelegere sînt încă în situația copiilor și nu pot mistui hrana cea solidă, a învățăturilor grele. Dacă acestora li s-ar da hrană peste puterile lor de mistuire, atunci ar fi apăsăți și îngreuați de ea, încît n-ar fi în stare s-o asimileze, pentru că sufletele lor — întocmai ca și trupurile copiilor mici — nu au încă puterea necesară pentru o asemenea hrană. Alții însă au nevoie „de înțelepciunea care se potrivește celor desăvîrșiți (I Corinteni 2, 6), au nevoie de o hrană mai înaltă și mai solidă, pentru că au simțurile îndeajuns de pregătite pentru a deosebi adevărul de neadevăr și cele bune de cele rele. Dacă acestora li s-ar da lapte și ar fi nutriți cu verdețuri hrana celor slabi, ei ar fi nemulțumiți și cu drept cuvînt, căci în felul acesta nu s-ar întări întru Hristos și nici n-ar dobîndi aceea strălucită mărire pe care o aduce cuvîntul dumnezeiesc, făcînd bărbat desăvîrșit pe cel nutrit, în mod potrivit, ridicîndu-l la măsura vîrstei spirituale (Efeseni 4, 13).

46

Și cine este potrivit să dea această învățătură? Căci noi nu sîntem ca cei mulți, care sînt în stare să falsifice cuvîntul adevărului (II Corinteni 2, 16) și să amestece vinul cu apă (Isaia 4, 22), adică învățătura care înveselește inima oamenilor s-o amestecăm cu cea de rînd și ieftină, care curge ca apa pe pămînt și se pierde fără să aducă folos. Noi nu putem fi asemenea celor ce vorbesc tuturor după placul lor, ca niște panglicari și palavragii de bîlci, care falsifică totul, spunînd vorbe care nu sînt în stare să ridice pe om mai presus de lucrurile pămîntești. Aceștia cultivă numai propriile lor plăceri, ei caută să câștige glorie personală în fața mulțimii, cauzîndu-i mare pagubă, s-au chiar ducînd-o la pierzare. Ei varsă prin o astfel de atitudine singele unor suflete simple și nevinovate, care va fi cerut odată din miinile lor (Iezechil 3, 20).

47

Să știm că este mai bine să încredințăm conducerea sufletelor altora mai iscusiți decît noi și să nu fim conducători nepricepuți, ci mai degrabă să aplecăm urechea cu bunăvoință și să învățăm

decit să mișcăm limba neștiutoare. Acestea le-am cugetat, vorbind cu noi înșine, care poate că nu sîntem sfătuitoari răi, și sîntem desigur binevoitori, dar am găsit de bine, din cauza neștiinței noastre, că este mai potrivit să învățăm noi de la alții ce este bine de spus și de făcut, decît să învățăm noi pe alții, fără să ne pricepem la aceasta. Căci mulțumit poate fi numai acela, la care, fie chiar și la a-dinci bătrînețe, ajunge învățătura cea demnă de părul cărunt și poate să fie de folos sufletului său proaspăt ajuns la credință. Căci încercarea de a învăța pe alții mai înainte de a fi noi înșine învățați, sau, după cum spune proverbul, să înveți olăria, făcînd de la început vase mari, adică să încerci să sădești evlavie în sufletele altora înainte de a fi tu însuși evlavios, mie mi se pare că ar fi un lucru nebunesc și îndrăzneț. Nebunesc fiindcă nu-ți dai seama de propria neștiință și îndrăzneț fiindcă te apuci de un lucru pe care abia ai început să-l pricepi.

48

Învățații evrei spun că era în vechime un bun frumos și vrednic de laudă obicei de a nu lăsa cărțile sfinte în mîna oricui, indiferent de vîrsta lui. Cei vechi socoteau că aceasta nici n-ar fi de folos, deoarece nu oricine are putința să priceapă deodată toată Scriptura și prin urmare ar păgubi multora aceste cărți pline de mistere și scrise într-un fel neobișnuit. Ei lăsau de la început, la îndemîna tuturor numai cărțile acelea care nu puteau să smintească pe nimeni nici prin formă și nici prin conținutul lor. Altele nu le incredințau decît celor ce erau trecuți de douăzeci și cinci de ani, adică, pe acelea care sub un înveliș neînsemnat ascund o frumusețe mistică, care strălucește și se arată ca răsplată pentru o viață plină de osteneli și izbînzi numai celor cu suflet curat, pentru că numai la o anumită vîrstă se poate omul ridica peste trup și poate trece cu ușurință de la literă la spiritul scrierii.

49

La noi însă nu este trasată nici o graniță între a învăța pe alții și a urma, însuși la învățătură, așa cum erau pietrele de hotar de odinioară, care arătau precis granițele dintre semînțiile de dincolo și cele de dincoace de Iordan, și nici nu este hotărît cînd și cui să se incredințeze cărțile care conțin anumite probleme mai greu de înțeles. În privința aceasta n-avem nici o normă după care să ne orientăm. La noi totul este atît de neglijat și fără rînduială încît sîntem într-o situație atît de rea, că cea mai mare parte dintre noi, ca să nu zic toți, chiar mai înainte de a ni se tunde primii peri și de a fi trecut peste gingăveala copilăriei, înainte de a fi pășit pînă la pridvoarele dumnezeiești, înainte de a fi cunoscut măcar numirile cărților sfinte, înainte de a cunoaște proprietățile caracteristice ale Noului și Vechiului Testament și pe autorii lor — nu spun că chiar

de a ne fi curătit de murdăria și de petele urite ale sufletului, pe care ni le-a lăsat păcatul original — ne încumetăm să învățăm și să păstorum pe alții. Îndată ce stăpînim două, sau trei fraze evlavioase, și acestea nu din proprie cunoaștere, nu din citirea noastră, ci din auzite de la alții, sau dacă ne-am ocupat de filozofi, sau sîntem filozofi pînă la brîu, luînd o anumită ținută și făcînd față evlavioasă, ne credem îndată înțelepți și pretindem să păstorum pe alții. Vai de o asemenea conducere și vai de o asemenea înțelepciune! Deoarece Samuil a fost sfînt încă din leagăn (I Regi 11) ne socotim și noi buni de învățători și ne credem înțelepți și luminați în cele dumnezeiești și în cele mai grele probleme ale Sfintei Scripturi. Ne considerăm noi înșine bărbați inspirați și pretindem lumii să ne numească rabi (Matei 23, 7). Pentru noi nu mai valorează nimic litera, ci toate trebuiesc înțelese alegoric și ne supărăm cînd nu sîntem copleșiți de laude. Și acestea le vorbesc cei mai buni și mai modești dintre noi. Dar ce fac atunci cei care se socotesc superiori și foarte destoinici? Aceștia, dacă găsesc că așa e bine, ne aduc multe învinuiri, ne prigonesc și ne desconsideră și se îndepărtează de noi, pe motiv că nu vor să aibă legături cu oameni lipsiți de frica lui Dumnezeu.

50

Dacă i-am spune cu blindețe unuia dintre aceștia și procedînd cu argumente l-am întreba: Spune-mi, minunatul, are vreo importanță dansul și cîntarea din flaut? El ar răspunde: desigur că da! Și ce este înțelepciunea și ce însemnează a fi înțelept? Sînt ele tot una cu cunoașterea lucrurilor dumnezeiești și a celor omenesti? Și va răspunde: desigur că da! Atunci ce crezi, dansul și muzica sînt mai presus și mai de folos decît înțelepciunea, sau înțelepciunea este mai de preț decît acestea? Știu că va răspunde: Prețuiesc înțelepciunea mai mult decît orice altceva! Și pînă aici judecata lui e bună și dreaptă. Dar dacă pentru dans și cîntatul din flaut este nevoie de învățatură și exerciții, și ele cer timp îndelungat, sudoare și osteneală multă și chiar și cheltuială de bani, și uneori chiar și călătorii îndepărtate, și cite nu trebuie să faci și să înduri pînă să dobîndești și să ajungi stăpîn pe una din aceste arte, atunci, oare înțelepciunea, care este mai presus de toate artelor din lume și cuprinde în sine toate bunurile posibile și tot ceea ce este mai desăvîrșit, încît însuși Dumnezeu — care deși are și alte numiri și atribute — se bucură cel mai mult cînd este numit atotînțelept, trebuie oare să fie socotită înțelepciunea un lucru atît de neînsemnat și de obișnuit încît să trebuiască numai să vrei și să devii înțelept?

O asemenea judecată este o mare prostie. Dacă le-am spune noi sau orice om înțelept adevărul, cu scopul de a înlătura încetul cu încetul rătăcirea lor, ar fi întocmai ca și cînd am împrăstia semintele pe piatră, sau am vorbit unor urechi surde, pentru că ei nu au

cel puțin atita înțelepciune încît să-și poată da seama de ignoranța lor. De aceea, socotesc că are multă dreptate Solomon, cînd spune: „Mai este un rău pe care l-am văzut sub soare și anume: omul care își închipuie și se crede pe sine înțelept” (Proverbe 26, 12). Dar este și mai rău cînd un asemenea om, nedîndu-și seama de mîrginirea lui, are pretenția să fie pus să învețe pe alții.

51

Meteahna aceasta — de a te crede înțelept fără să fii — este cea mai vrednică de plîns și de jelit. Adeseori m-am tînguit de ea, știind prea bine că mare deosebire este între ceea ce te crezi și între ceea ce ești în realitate și că dorința de slavă deșartă este o mare piedică pentru oameni în calea virtuții. Pentru a vindeca sau a stîrpi această boală, ar fi nevoie de un Petru sau de un Pavel, de acești mari învățăcei ai lui Hristos, care pe lîngă destoinicia conducerii cu vorba și fapta, au primit și harul și s-au făcut tuturor toate, pentru ca să-i cîștige pe toți (I Corinteni 9, 22). Pentru noi, ceilalți, e mare lucru, dacă ne lăsăm să fim bine cîrmuiți și îndrumați de aceia care au menire să îndrepte și să rînduiască asemenea lucruri.

52

Și fiindcă am amintit de Pavel și de cei de asemenea cu dînsul, să lăsăm, dacă îngăduiți, pe toți ceilalți la o parte, care au avut menirea de a conduce poporul, ca legiuitori, profeți, comandanți militari sau orice altceva, ca de pildă Moise, Aron, Iosua, Ilie, Elisei, judecători, ca Isus Navi, Samuel, David, mulțimea profetilor, Ioan Botezătorul, cei doisprezece Apostoli, care au urmat pe Hristos și care cu multă trudă și sudori au îndeplinit sarcina de conducători, fiecare la timpul său. Lăsînd la o parte pe toți aceștia, vom aduce ca martor al cuvîntării numai pe Pavel și din exemplul lui să ne dăm seama cît de mare este grija de păstoria sufletelor și cît de uriașă este munca și cît de mare trebuie să fie priceperea pentru îndeplinirea acestei misiuni. Dar spre a pricepe și a înțelege mai ușor aceste lucruri, lăsăm să vorbească însuși Pavel despre sine.

53

Nu mai pomenim aici truda, vegherile, temerile, suferințele în foame și sete, în frig și golițiune, uneltirile din afară și vrăjmășiile din lăuntru. Trec cu vederea prigonirile, judecățile înaintea sinedrului, închisorile, lanțurile, acuzatorii, tribunalele păgînilor, pericolul de moarte în fiecare zi și fiecare ceas, fuga cu ajutorul coșniței (II Corinteni 11, 32), loviturile cu pietre, bătaia cu vergi și biciuirile, purtarea din loc în loc, primejdiile pe uscat și pe mare, teama de a-dîncul mării, naufragiile, pericolele (de a se îneca) în riuri, pericolele din partea hoților, pericolele de la cei de același neam, perico-

lele de la frații falși, traiul câștigat cu munca brațelor sale, propovăduirea Evangheliei fără nici o plată, faptul că s-a făcut privelește pentru îngeri și pentru oameni și s-a pus între Dumnezeu și oameni (I Corinteni 4, 15), luptînd pentru mîntuirea oamenilor, iar lui Dumnezeu aducîndu-i la picioare un popor ales și încă alte multe, de care nici nu mai amintesc. Cine ar putea să descrie după cum s-ar cuveni grijile lui de fiecare zi, purtarea de grijă de fiecare om în parte, strădania lui pentru toate bisericile, simpatia și dragostea frățească pentru toți? Se poticnea cineva și Pavel se îmbolnăvea, se supăra altul și Pavel se neliniștea.

54

Ce să mai spunem despre neobositul lui zel întru propovăduirea Evangheliei, despre bunătatea lui față de oameni și despre varietatea tratamentelor și a leacurilor pentru tămăduirea sufletelor și despre îmbinarea bunătății cu asprimea lui, îmbinare făcută în așa fel, ca nici să nu încurajeze prin bunătate, dar nici să nu descurajeze prin severitatea sa? El rînduiește legi pentru stăpîni și robi, pentru cîrmuitori și cîrmuiți, pentru bărbați și femei, pentru părinți și copii, pentru cei căsătoriți și necăsătoriți, pentru înfrinare și desfrinare, pentru cei învățați și pentru cei neînvățați, pentru cei tăiați împrejur și pentru cei netăiați împrejur, pentru cei ce sînt ai lui Hristos și pentru cei din lume (pentru păgîni), pentru trup și pentru suflet. Pentru unii mulțumește lui Dumnezeu, iar pe alții îi mustră. Pe unii îi numește bucuria și cununa sa (Filipeni 4, 1 și I Tesaloniceni 2, 19), altora le impută nebunia lor (Galateni 3, 1). Unora, care țin drumul drept, li se alătură ca tovarăș și le stă în ajutor, iar pe cei care sînt pe drum greșit, îi oprește. Acum dă afară din comunitatea celor credincioși (I Corinteni 5, 5), acum arată iubire și indulgență (II Corinteni 2, 7—8). Acum plînge, acum este plin de bucurie, cînd oferă lapte spre hrană, iar apoi vorbește de mistere. Cînd se coboară la unii, cînd înalță pe alții la el. Acum amenință cu toiagul (I Corinteni 4, 21), acum îi tratează cu duhul blîndețelor (I Corinteni 4, 21). Cînd se înalță cu cei înalțați, cînd se umilește cu cei umiliți. Acum se declară cel mai mic între Apostoli (I Corinteni 15, 19) și peste puțin se laudă că Hristos vorbește prin el (II Corinteni 13, 3). Cînd dorește să plece din această lume, aducîndu-se jertfă, cînd găsește că e mai necesar pentru ai săi să rămînă în trup (Filipeni 1, 23). Căci el nu caută interesul său, ci binele fiilor săi, pe care i-a născut în Hristos prin Evanghelie (I Corinteni 4, 15). Aceasta este cheia și menirea conducerii duhovnicești: să treci totdeauna cu vederea interesele tale personale și să faci totul numai pentru binele altora.

55

Lauda și mîndria Sf. Ap. Pavel sînt necazurile și suferințele sa-

le (Romani 5, 3). El se împodobește cu moartea în Iisus Hristos ca și cu o podoabă de mare preț. Înălțându-se mai presus de trup, el se bucură, desfătându-se în cele ale sufletului. Deși nu este un om neînvățat (II Corinteni 2) spune totuși că vede lucrurile numai ca într-o oglindă și în ghicitorie (I Corinteni 12, 12). Este îndrăzneț cu spiritul, dar își înfrinează trupul, fringându-l la pământ ca pe un vrăjmaș. Ce anume vrea să ne învețe și ce îndemnuri vrea să ne dea prin aceasta? Vrea să ne spună să nu cugetăm niciodată numai la cele pămîntesti, să nu ne mindrim cu știința noastră și să nu ațîțăm trupul împotriva sufletului. Pavel se luptă pentru toți, se roagă pentru toți, îi încurajează pe toți, se aprinde pentru toți, atît pentru cei ce sînt în afară de lege, cît și pentru cei ce sînt sub jugul legii. Pentru neamuri este un sol, un predicator, pentru iudei este un tutore, un protector. A îndrăznit chiar ceva mai mult pentru frații săi după trup și din iubire pentru ei, s-a rugat ca aceștia să fie aduși la Hristos (Romani 9, 2). Cîtă mărinimie, cîtă inflăcărare a spiritului. Imită pe Hristos, care pentru noi a suferit blestemul (Galateni 3, 13), care a luat asupra Sa slăbiciunile noastre și a purtat bolile noastre, sau pentru a vorbi mai moderat, Pavel este cel dintîi după Hristos, care deși batjocorit și socotit ca unul în afară de lege, a pătimit pentru oameni numai și numai ca ei să se poată mîntui.

56

Dar pentru ce să amintesc toate acestea cu amănuntul? Pavel nu trăia pentru sine, ci pentru Hristos și propovăduirea Lui, pe care răstignindu-și lumea și pe sine pentru lume (Galateni 6, 14), pe cele văzute le crede mici, neînsemnate și nevrednice de a fi dorite. El este acela care a propovăduit Evanghelia de la Ierusalim și din împrejurimi pînă la Iliric (Romani 15, 19). El este acela care a fost răpit pînă la al treilea cer (Romani 12, 2), de unde a văzut paradisul și a auzit cuvinte de nerostit pentru noi. Acestea le-a făcut Pavel și toți cei din jurul său, plini de același Duh. Iar noi, în comparație cu el, ne temem să nu părem niște „stăpîni nebuni ai Țoanului” (Isaia 19, 11), niște executori care luăm ca impozit pînă și paie, sau niște conducători care înșelăm poporul, numindu-l fericit, pentru că, — iată o spun — și poporului îi place să fie flatat și se recunoaște fericit, lăsîndu-se condus pe căi rătăcite (Isaia 3, 12) de către niște conducători fără autoritate, de căpetenii care sînt încă adolescenți, de către niște oameni lipsiți de înțelegere care nu au nici măcar pline și îmbrăcăminte de ajuns, spre a putea fi conducătorii altora (Isaia 3, 7), sau profeți ce învață lucruri nelegiuite (Isaia 8, 22), sau căpetenii răzvrătite, care sînt demni de blestem din cauza foametei aspre și apăsătoare asupra țării, sau preoți care sînt departe de a grăi la inima Ierusalimului (Isaia 40, 2). Toate aceste mustări le găsim la Isaia, a cărui gură a fost curățită de către un serafim cu ajutorul unui cărbune (Isaia 6, 6).

57.

Deci lucrul acesta (adică păstoria sufletelor) este greu și obositor pentru o inimă simțitoare, iar pentru cei înțelepți este un ade-vărat vierme care roade oasele omului. Deci, pericolul nu este de loc mic și căderea nu este neînsemnată. De aceea, pe mine mă cuprinde o mare frică auzind pe profetul Osie spunînd, că pe noi, păstoria ne poate judeca, pentru că am ajuns un fel de cursă la loc înalt de pîn-dă și un fel de laț întins pe Tabor spre a prinde sufletele oamenilor (Osie 5, 1). Același profet amenință, spunînd că Dumnezeu va nimicii pe profeții cei mincinoși (Osie 6, 5) și va arde cu foc pe judecători (Osie 7, 4) și că se va opri pentru un anumit timp de a mai unge regi și căpetenii, fiindcă mulți s-au făcut regi și conducători prin ei înșiși, dar nu cu voia lui Dumnezeu.

58.

Iar pe de altă parte mă înspăimîntă și dumnezeiescul Miheia, care este nemulțumit pentru că Sionul a fost clădit cu sînge — in-diferent de unde a provenit acest sînge. La fel este nemulțumit și de faptul că Ierusalimul s-a înălțat prin nelegiuiri, că mai marii lui ju-decă primind daruri, că preoții pretind plată pentru învățătura îm-părtășită, iar profeții fac profeții în schimbul banilor (Miheia 3, 9—11). Ce urmări pot avea asemenea lucruri? Sionul va fi arat ca un ogor, iar Ierusalimul va fi ca o colibă de păzitor de legume și muntele tem-plului ca odumbravă, ca o pădure (Miheia 3, 10—12). Profetul se tînguie că s-a împuținat numărul celor buni, că au rămas puțini ca spi-cele de grâu sau ca ciorchinele de struguri după săvîrșirea culesului (Miheia 7, 1). Alteori spune că și cîrmuitorul pretinde daruri și jude-cătorul vorbește după pofa inimii lui, rostind aproape aceleași cu-vinte ca și marele David, care a spus: „Mîntuiește-mă, Doamne, că a lipsit cel cuvios” (Psalm 11, 2 și Miheia 7, 3). Pentru aceea, le vor lipsi lor cele bune, ca și cum ar fi fost roase de molii.

59.

Ioil ne poruncește să vărsăm lacrimi și cere ca slujitorii altare-lor să jelească din pricina foametei apăsătoare (Ioil 1, 13). Atît de departe merge el încît nu îngăduie desfătarea, pentru că alții sînt în nenorocire. El cere nu numai să păzească cu sfințenie postul și să propovăduiască curătenia, chiar și din partea bătrînilor și a copiilor, vîrste cărora se cuvine milă, ci și preoții înșiși să intre în templu îmbrăcați în sac și cu cenușă și cu mare umilință să se arunce la pămînt, pentru ca prin umilință să atragă milostivire, „pentru că s-au secătuit prin nerodire cîmpiile și s-au ridicat din casa Domnului liba-țiunile și jertfele” (Ioil 1, 13).

60.

Și ce spune Avacum? Acesta se rostește în cuvinte și mai aspre, se rostește chiar împotriva lui Dumnezeu și strigă oarecum împotriva bunului stăpîn, pentru nedreptatea judecătorilor, zicînd: „Pînă cînd, Doamne, voi striga, fără ca să mă auzi și voi ridica glasul meu către tine din pricina silniciei, fără să mă mîntuiești? Tu să mă lași să văd fărădelegea și înduri cu vederea chinuri? Prăpădul și silnicia sînt în fața mea, certuri și gilcevi se iscă mereu. Pentru aceea s-a frînt legea și judecata iese strîmbă (Avacum 1, 2—4). Apoi vine amenințarea prin cuvinte ca acestea: „Fiți cu băgare de seamă și fiți cuprinși de spaimă, căci se săvîrșește în vremea voastră un lucru pe care voi nu l-ați crede dacă l-ar povesti cineva” (Avacum 1, 5). Dar de ce este nevoie să prezint întreagă amenințarea? Mi se pare totuși necesar să mai adaug la cele spuse următoarele: După ce profetul a vizat și a deplîns pe mulți dintre cei vinovați, la urmă îi amintește și pe capii și autorii răutății, numind răutatea lor „băutură otrăvită” (Avacum 2, 15), acuzîndu-i că ei adapă cu această băutură pe semenii lor, pentru ca să privească în întunericul sufletului lor, în peșterile tiritoarelor și ale fiarelor, adică în sălașul gîndurilor celor rele. Și lucrurile sînt adevărate, deoarece în felul acesta sînt cei vizați și așa este învățătura lor.

61.

Și cum am putea să trecem cu vederea pe Maleahi, cînd dojenește aspru pe preoți, și îi batjocorește pentru că înjosesc numele Domnului? Profetul dovedește aceste acuze prin aceea că ei aduc la altar plini necurate, mîncări înjositoare, pe care nu le-ar putea oferi nici unui dirigător fără a se face de rușine și pe acestea le aduc ei jertfă Stăpînului lumii și anume: animale schioape, slabe, betege, necurate și peste tot pîngărite și scirboase (Maleahi 2, 7—8). Apoi amintește preoților de legămîntul lui Dumnezeu cu Leviții, care era un legămînt al păcii și al vieții, și le pretinde că să se teamă de Domnul și să se sfiească în fața numelui lui (Maleahi 2, 5). „Învățătură dreaptă fost-a în gura lui și pe buzele lui nu s-a aflat strîmbătate; întru tăria ființei lui și întru dreptate a umblat cu mine și mulți s-au întors de la fărădelege. Căci buzele preotului cuprind știința și din gura lui căutăm să iasă învățătura” (Maleahi 2, 6—7). Motivul pentru care se cere acest lucru este deopotrivă de înalt și înfricoșător: El, preotul, este ingerul Domnului celui atotputernic. (Maleahi 2, 7). Las la o parte ceea ce este rușinos în blestemele sale, dar mă tem de adevărul lor, și amintesc numai ce este mai blind și totodată de folos. Oare se mai cuvine — zice el — a privi la jertfa noastră și să primesc ceva cu plăcere din miinile voastre? (Maleahi 2, 13). Deci cu mare amărăciune resping jertfele lor din pricina răutății lor.

62.

Ori de câte ori îmi amintesc de Zaharia, mă înspăimântă secerea lui (Zaharia 5, 1), ca și ceea ce rostește el împotriva preoților (Zaharia 7). Voi trece cu vederea ceea ce spune el despre marele și renumitul preot Iosua, care a fost dezbrăcat, din porunca îngerului, de veșmintele lui, murdare și nedemne și a fost îmbrăcat în veșminte sfinte și strălucitoare, veșminte preoțești. La fel nu mă opresc nici asupra ce i-a spus și i-a poruncit îngerul lui Iosua, deoarece acestea cuprind taine mult mai mari și mai mărețe, decât să se refere la mulțimea preoților (Zaharia, 3, 1—5). Nu pot să nu spun însă că și la dreapta lui Iosua stătea diavolul, ca să i se împotrivească, lucru de mare importanță, care trebuie să ne cauzeze multă teamă și multă băgare de seamă.

63.

Iar în ceea ce privește învinuirile stăruitoare și muștrările aspre, făcute de proroc celorlalți păstori, cine ar putea fi atât de îndrăzneț și cu sufletul atât de oțelit, încât să nu se cutremure la auzul lor și să nu se simtă umilit? „Se aude, zice el, glasul păstorilor care plîng, că s-a înjosit măreția lor, voci de lei care mugesc fiindcă au pățit acestea (Zaharia 11, 3). S-ar părea că și el aude plîngerile acestea, ca și cînd ar fi de față și plînge și el împreună cu cei ce sufăr. Și îndată după aceea vorbește mai aprig, mai aspru: „Pașteți, zice el, oile de junghiere, pe care cumpărătorii le junghiau și nu se căiau, iar cei ce le vindeau ziceau: Binecuvîntat fie Domnul că ne-am îmbogățit și păstorii lor n-au suferit de loc pentru dinsele. De aceea, nu voi mai fi cu crutare cu cei care locuiesc pămîntul, zice Domnul cel atotputernic (Zaharia 11, 4—6). Și iarăși zice: „Sabie, ridică-te împotriva păstorilor" (Același 13, 7). „Loviți pe păstori și smulgeți oile (din mîinile lor). Voi întinde mina mea asupra păstorilor, că s-a aprins minia mea împotriva păstorilor și voi cerceta mieluseii (Același 10, 3). Profetul cuprinde în această amenințare și pe conducătorii poporului și insistă cu atîta rîvnă în cuvîntarea sa, încît nu se poate opri de la amenințări. Întru cît mă tem să nu devin și eu su-părător, amintind aici toate aceste cuvinte ale profetului, și de aceea, mă opresc la cea ce am spus din aceste amenințări ale lui Zaharia.

64.

Vom trece cu vederea pe bătrînii despre care ne vorbește Daniil, precum și peste cuvintele frumoase spuse de Domnul despre ei zicînd: „A ieșit nelegiuirea din Babilon, de la judecătorii bătrîni, care aveau menirea să cîrmuiască poporul (Daniil 13, 5 din adausul apocrif). Nu putem să trecem însă peste Iezechiil, care a văzut și a tîlmăcit taine mari și viziuni mărețe. El poruncește păstorilor să nu tăinuiască păcatele și nici sabia care se ridică amenințătoare din pricina păcatelor.

O asemenea tăcere n-ar fi nici spre binele lor și nici al celor ce păcătuiesc. Prevederea și vestirea pericolului va fi de folos atât pașnicilor cât și celor amenințați și mai cu seamă celor ce-și fac datoria, vestind venirea sabiei (Iezechiil 33, 2—6).

65.

Cum vom sta însă în fața celui alt atac îndreptat împotriva păstorilor? Căci zice: „Veni-va necaz peste necaz și zvon peste zvon și oamenii vor cere vedenii de la prooroc, dar preotului îi va lipsi cunoașterea legii și bătrînului sfatul” (Iezechiil 7, 26), și iarăși: „Fiul Omului spune Ierusalimului: ești un pămînt necurățit și neudat de ploaie în ziua miniei. Proorocii lui urzesc într-însul intrigi, ca niște lei ce mugesc și sfîșie prada, așa mîncă ei sufletele. Strîng avuții și lucruri prețioase și sporesc numărul văduvelor. Preoții Ierusalimului calcă legea mea și pîngăresc lucrurile sfinte ale mele. Nu osebesc ceea ce este sfînt de ceea ce nu este sfînt și nu fac deosebirea între curat și necurat. Și-au întors ochii de la zilele mele de odihnă și eu sînt înjosit la dinși (Iezechiil 22, 25—26). El amenință că va surpa zidul și pe cei care îl tencuiesc, adică pe cei care păcătuiesc și pe cei care acopăr păcatele lor, lucru pe care îl fac cîrmuitorii și preoții netrebnici, care duc casa lui Izrail pe căi rătăcite, după inimile lor, stăpînite de pofte stricate (Iezechiil 13, 15).

66.

Nu mai amintesc aici ceea ce spune profetul despre cei care se pasc pe ei înșiși și mîncă laptele, se îmbracă cu lîna și junghie oile cele grase, dar nu le pasc cum se cuvine, nu îngrijesc de cele slabe, nu pansează pe cele rănite, nu întoarce înapoi pe cele pornite pe drum greșit, nu caută pe cele pierdute, nu păzesc pe cele sănătoase (Iezechiil 34, 2—4), ci le oropsesc și le pierd. Fiindcă păstorii nu-și fac datoria, oile s-au împrăștiat peste toată cîmpia și peste tot muntele, ajungînd pradă tuturor păsărilor răpitoare și tuturor fiarelor sălbatice (Iezechiil 34, 4—6). Apoi spune: „Viu sînt eu, zice Domnul, pentru că așa stau lucrurile, și oile mele au ajuns de pradă. De aceea, mă voi ridica împotriva păstorilor și voi cere oile mele din mîinile lor (Iezechiil 34, 9—11). Voi aduna iarăși oile, le voi lua în grija mea, iar păstorii vor primi pedepsele păstorilor răi.

67.

Dar ca să nu întind prea mult cuvîntarea, înșirînd pe toți profeții și spusele tuturor, voi mai aminti încă numai pe unul, „cunoscut încă înainte de zămislirea lui și era sfînțit încă din pîntecile mamei sale (Ieremia 1, 5). Acesta a fost profetul Ieremia. Pe ceilalți îi voi trece cu vederea. Doresc însă ca acesta să aibă o îngrămădire mare de apă în capul său, pentru ca ochii să poată plînge cum se cuvine pe

Izrail (Ieremia 9, 1) și la fel se tinguia acest profet și de răutatea conducătorilor poporului.

68.

Iar Dumnezeu muștrind pe preoți zice către profet : „Preoții n-au spus unde este Domnul și cei ce au în seamă legea mea, nu m-au cunoscut și păstorii au fost față de mine lipsiți de evlavie. (Ieremia 2, 8). Și apoi iarăși vorbește el : „Păstorii și-au pierdut mințile și nu l-au căutat pe Domnul și pentru aceea întreaga turmă n-a avut înțelegerea necesară și s-a risipit” (Ieremia 10, 21). „Mulți păstori, zice el, mi-au stricat via mea, au pîngărit moșia mea cea scumpă, prefăcîndu-o într-un pustiu neumblat” (Ieremia 12, 10). Și apoi iarăși se îndreaptă către păstorii cei răi și zice : „O, voi, păstorilor, care pierdeți și risipiți oile pășunii mele, pentru aceea Domnul vorbește astfel către cei ce păstoresc poporul meu : Voi ați împrăștiat oile mele, le-ați alungat, și nu le-ați cercetat. Iată eu vă pedepsesc pentru purtările voastre cele rele” (Ieremia 23, 1). Și el dorește ca păstorii să se vâiete și berbecii (conducătorii) oilor să se sfișie, că s-au împlinit zilele lor pentru junghiere (Ieremia 25, 34).

69.

Și de ce să mai amintesc aceste mărturii vechi ? Cine oare mai ține seama de normele și regulile lui Pavel cu privire la episcopi și preoți ca ei să fie sobri, cumpătați, nu dedați beției, nu bătauși, potrivii pentru învățătură, în toate lucrurile fără prihană și mai presus de calomniile celor răi ? (I Timotei 3, 7—9). Care păstor nu este acum foarte departe de drumul drept al canoanelor ?

Ce să mai spun despre cele ce însuși Iisus a poruncit învățăceilor cînd i-a trimis la propovăduire ? Pentru a nu vorbi despre toate cu de-amănuntul, cele de căpetenie sînt : ca să fie virtuoși, cu măsură în toate și modești și, pentru a spune scurt, să fie fapte cerești, care să răspîndească Evanghelia atît prin cuvînt, dar mai ales prin purtarea lor cea bună.

70.

Pe mine mă înspăimîntă pînă și dojana făcută de Hristos fari-seilor și muștrările făcute cărturarilor. Noi, după cum ni s-a poruncit, ar trebui să fim mult superiori cărturarilor în virtute, dacă dorim să dobîndim împărăția cerurilor, și firește este foarte rușinos ca noi să ne dovedim mai răi decît ei, încît să ni se poată spune și nouă cum li se zicea lor : „șerpi și pui de năpîrci, conducători orbi, care strecurăm țințarul și înghițim cămila, morminte murdare înlăuntru, lustruite pe din afară, vase curate numai la arătare” și alte numiri pe care ei le meritau, pentru că așa erau (Matei 23).

71.

Cu astfel de gânduri mă frământ eu ziua și noaptea. Ele îmi topesc măduva și îmi rod carnea de pe mine, îmi taie curajul să privesc în sus. Acestea îmi umilesc sufletul, îmi apasă mintea, îmi încătușează limba și mă fac ca să nu mai vorbesc despre conducere și despre îndreptarea și îndrumarea altora, lucru pentru care e nevoie de o mare destoinicie, ci mă fac să mă gândesc numai cum aș putea scăpa de urgia viitoare și cum m-aș putea curăți cît de cît de rugina păcatelor mele. Căci în mod natural, este de neapărată trebuință să fii mai întii tu curățit, ca apoi să poți curăți pe alții, este necesar a te înțelepți întii pe tine și apoi să înveți pe alții, să devi mai întii tu lumină și pe urmă să luminezi pe alții, să te apropi tu mai întii de Dumnezeu și apoi să apropi și pe alții, să te sfințești mai întii pe tine însuși și apoi pe alții, să ai minte și înțelepciune ca să poți sfătui pe alții.

Traducere de: pr. C. TEOFIL

23 AUGUST '44, PIATRĂ DE HOTAR IN ISTORIA POPORULUI ROMÂN

Poporul român a avut prilej în decursul veacurilor — și aceasta începînd cu epoca sa de formare — să dovedească un eroism neîntrecut în apărarea ființei sale, ca și a pămîntului pe care s-a născut și a crescut. Eroismul acesta a fost expresia celei mai mari iubiri față de glia strămoșească, față de tot ceea ce a făurit și a durat pe acest pămînt, fiind adeseori nevoit să-și apere cu propriul sînge „sărăcia și nevoile și neamul”. Eroismul este expresia patriotismului ridicat pe cele mai înalte culmi, a sentimentului de iubire și prețuire a pămîntului pe care trăim și a celor cu care trăim și muncim împreună, legați fiind laolaltă prin origine, prin felul de viață, prin obiceiurile și tradițiile moștenite de la străbuni, prin aspirațiile pe care le nutrim toți în vederea propășirii și înălțării patriei noastre comune.

În bimilenara istorie a poporului român se înscriu eroi, fapte de vitejie și evenimente încrustate adînc în inimile tuturor fiilor săi. Între marile împliniri ale românilor se numără actul măreț de la 23 August 1944, atunci cînd au fost înfrînte forțele oarbe ale fascismului și s-au deschis porțile către cele mai luminoase orizonturi, România devenind cu adevărat independentă și liberă.

Pentru însemnătatea epocală a acestui act, ziua de 23 August a devenit sărbătoarea națională a poporului nostru și punctul de urcuș spre noi împliniri. Poporul român și-a cucerit în această zi din august '44 dreptul sacru — care este al tuturor popoarelor — de a fi stăpîn în propria țară, independența și suveranitate națională.

Acestui eveniment fundamental i-au urmat schimbări revoluționare de structură, în toate domeniile, un proces social-politic de profunde transformări democratice, în etape succesive, pentru făurirea unei vieți noi. De la aceste zile de august '44 — decisive pentru un început de drum — au trecut ani de muncă rodnică, de biruințe și împliniri, de eforturi și sacrificii. Sînt ani în care țara a pășit mereu înainte, în deplină unitate — de voință, de acțiune și ideal — împlinind năzuințele de dreptate socială și libertate națională, mobilizîndu-și forțele creatoare, în slujba prefacerilor înnoitoare pentru fericirea și progresul poporului. Ca urmare a progresului multilateral al țării, s-a ajuns în zilele noastre la o dezvoltare impetuoasă a eco-

nomiei și implicit la continua ridicare a bunăstării poporului, năzuință fundamentală a politicii statului nostru.

Astăzi, la cea de a XXXVIII aniversare a revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă, România socialistă se înfățișează lumii ca un stat în plină dezvoltare economică și social-culturală, cu o politică externă dinamică, de largă recunoaștere și bogat prestigiu internațional. În lumea zilelor noastre, pe plan mondial, s-au petrecut mari înnoiri și România s-a afirmat în mod deosebit în acești ani nu numai prin crearea de bunuri materiale și spirituale care vădesc o economie în plină dezvoltare, ci în același timp prin politica sa de pace și colaborare promovată cu consecvență și dăruire de Președintele statului nostru, Domnul Nicolae Ceaușescu.

Acești 38 de ani reprezintă un prinos al faptei creatoare, al împlinirilor pe multiple planuri, prin eliberarea energiei spiritului românesc, prin desfășurarea în toată amploarea sa a potențialului tehnico-științific organizator și constructiv, ziua de 23 August fiind echivalentă deci cu eliberarea omului și cu asigurarea condițiilor care tind să-i favorizeze deplina și armonica sa realizare în planul valorilor materiale și spirituale.

Un loc deosebit însă în dezvoltarea noastră impetuoasă îl ocupă ultimii 17 ani ce s-au încheiat într-o epocă distinctă prin spiritul și împlinirile sale, într-o perioadă de mare avânt patriotic, de strălucite realizări în toate domeniile vieții sociale, devenind, așa cum s-a spus succint, atât în țară cât și în lume, „anii Ceaușescu“, adică în care România socialistă și-a afirmat cu un elan și o vigoare fără precedent, vocația de a trăi în prosperitate, de a acționa lucid și statornic pentru ca lumea de azi și de mâine să fie mai dreaptă și mai bună.

Roadele impresionantei dezvoltări economice și sociale, ale mutațiilor calitative care au avut loc în viața oamenilor, în modul lor de a gândi și acționa sînt omniprezente în fiecare județ al țării. Astfel puternic animați de a-și aduce din plin contribuția la înflorirea patriei, oamenii muncii timișeni și cărășeni s-au mobilizat pe frontul întrecerii socialiste și raportează în acest moment sărbătorește realizări de bun augur pentru etapa superioară a procesului complex de edificare a societății socialiste multilateral dezvoltate. Întreg Banatul, conștient de măreția sarcinilor ce îi revin, pășește în cel de-al 39-lea an al vieții noi cu gândul și voința de a-și face și mai bine datoria, de a se autodepăși.

*

* *

Drumul pe care a mers poporul nostru în aceste aproape 4 decenii este și drumul Bisericii, a slujitorilor și credincioșilor ei, care s-au identificat întru totul cu năzuințele și strădaniile obștești pentru propășirea patriei noastre dragi. Fiind una cu poporul pe care îl slu-

jește, Biserica noastră n-a rămas străină noului care a penetrat toate compartimentele vieții sociale și naționale ale poporului român. Păstrându-și nealterată învățătura dreptei credințe și tradițiile sfintei slujiri, încadrându-se neștirbit în rânduiala canonică, Biserica sprijină întărirea unității noastre ca stat și popor și răspunde constant la promovarea ecumenismului local așa cum cere etica patriotică și cum ne îndeamnă chemările și strălucitele exemple ale vrednicului nostru popor. Desfășurându-și activitatea în ambianța și condițiile de libertate generate de actul de la 23 august 1944, Biserica Ortodoxă Română își îndeplinește misiunea sa potrivit doctrinei și predaniei ortodoxiei, sprijinind eforturile creatoare ale poporului nostru, progresul și înflorirea țării. De pe poziția sa și cu mijloacele sale specifice, ea a sprijinit și sprijină edificarea vieții celei noi în țara noastră, fiind o Biserică slujitoare a poporului căruia îi aparține prin mesaj, ființă și slujire.

În cei 38 ani de izbînzi, fiii Bisericii care sînt și fii ai poporului și-au manifestat întreaga adevărată și participare efectivă la propășirea libertății și dreptății pentru o viață civilizată și demnă între celelalte națiuni ale lumii și în special „pentru pacea a toată lumea”. Nu există fiu al Bisericii care să nu fie însuflețit de un viu patriotism, dăruindu-se obștii împreună cu întregul popor care își făurește zi de zi o țară tot mai frumoasă, o viață tot mai luminoasă, o patrie tot mai puternică, mai bogată și mai fericită. Prilej de mărturie a patriotismului ce ne însuflețește, prăznuirea celor 38 de viață nouă este în același timp prilej de nou îndemn la rugăciune pentru pace și la muncă stăruitoare pentru roadele tot mai îmbelșugate ale viitorului.

Păstrînd permanent legătura cu trecutul său zbuciumat dar eroic, cu trecutul în care se află rădăcinile bimilenare ale existenței lui, în care a germinat și a crescut idealul de unitate, de libertate și suveranitate, toți fiii patriei trăiesc astăzi vremea împlinirii acestuia și beneficiază de roadele muncii lor.

Piatră de hotar în istoria neamului nostru, deci și a Bisericii Ortodoxe Române, ziua eliberării prăznuită an de an cu atîta însuflețire, ne duce gîndul spre acel început care stă la temelie marilor realizări contemporane.

Întîmpinăm istoricul eveniment reinnoind legămîntul de a ne sluji patria cu hotărîre și de a ne aduce neprecupețit contribuția la consolidarea cuceririlor istorice ale orînduirii noi, socialiste, cu convingerea neșrămutată că astfel contribuim la săvîrșirea dumnezeieștii lucrări de întemeiere a unei existențe fericite și că lăsăm moștenire generațiilor viitoare, între hotarele străbune, o patrie puternică, liberă, ridicată pe culmile civilizației și progresului.

ȘTEFAN CEL MARE ȘI SFÎNT LA 525 DE ANI DE LA URCAREA SA PE TRONUL MOLDOVEI

Trecuseră doar 25 de ani de la moartea lui Alexandru cel Bun și primejdii grave pindeau Moldova. În această vreme s-au perindat nu mai puțin de 19 domni. Din trupul Moldovei fuseseră smulse cetăți și ținuturi, iar la 1455—1456 pentru întâia oară Moldova se vedea nevoită să plătească tribut lui Mahomed, cuceritorul Constantinopolei. Țara însăși fusese la un moment dat împărțită în două și cîrmuită de doi domni, aflați nu o dată în conflict. Părea că edificiul lui Alexandru cel Bun se clatină. Dar în acel ceas greu pentru Moldova, din sinul poporului român avea să se ivească un nou bărbat genial, ce avea să apuce în miinile lui tari cîrma țării, conducînd cu măiestrie statul — Ștefan, fiul lui Bogdan și nepotul lui Alexandru cel Bun.

14 aprilie 1457. Pe cîmpul de la Direptate, din josul Sucevei, țara a răspuns cu un „Da” întrebării lui Ștefan dacă este voia tuturor să le fie domn. S-a scris pe acel loc atunci nu numai începutul celei mai lungi domnii a evului mediu românesc, ci și clipa dinții a unei epopei eroice.

Geniul lui Ștefan se vădește mai întîi de toate în grija pentru sporirea puterii economice a țării, prin dezvoltarea agriculturii, meșteșugurilor și comerțului. În pofida deselor războaie purtate în acel timp, țara se înfățișa la sfîrșitul domniei sale „roditoare și foarte plăcută și bine așezată, îmbelșugată în animale și poame”, cum scria medicul venețian sosit la curtea sa. Politica sa socială tinde să lărgească baza de masă a domniei, prin limitarea puterii marilor feudali și protejuierea țărănimii libere și orașenilor. Cu îndreptățire s-a observat că în vremea lui Ștefan au loc puține înzestrări ale boierimii cu sate și terenuri noi, că în schimb tîrgoveților li se acordă adevărate privilegii, prin care se lărgesc hotarele orașelor și se îngrădesc chiar ingerințele unor dregători domnești. În paralel, se acordă atenție constituirii unei mici boierimi militare, prin ridicarea în ranguri a celor ce se remarcă prin faptele lor de arme; astfel, scrie cronica, după biruința de la Rîmnic din 1481 „voievo-

dul a făcut mare ospăț întregii lui oștiri. Și a instituit atunci mulți viteji și a dăruit atunci multe daruri și îmbrăcăminte scumpă boierilor săi și vitejilor întregii lui oștiri". Toate aceste eforturi de a asigura centralizarea statului feudal urmăreau asigurarea unei largi coeziuni interne, singura cale de tărie și rezistență a statului în fața pericolelor ce se profilau la hotare.

Și ele n-au fost deloc puține. La 1467 — o devastatoare incursiune a regelui Ungariei, Matei Corvin; în 1470 — o pustiitoare invazie tătară; în 1475 și 1476 — două campanii otomane, asociate cu un atac tătăresc; la 1484—85—86 — alte trei atacuri turcești; în 1497 — o invazie polonă ce ajunge pînă la Suceava. Dar dacă de fiecare dată biruința a fost, în cele din urmă, a lui Ștefan, aceasta se datorează geniului politic și militar al domnitorului, și, deopotrivă, țării, celor mulți, care s-au ridicat ca un singur om și într-un singur gînd alături de voievod.

În 1467, orașul Baia s-a transformat într-o singură noapte într-un „mormînt de flăcări” pentru trupele cötropitoare; acestea aveau să fie silite a purta aici o luptă desperată, „pentru viață, nu pentru cînte” (cum scria un contemporan italian). Regele Ungariei însuși avea să primească în spate fierul unei săgeți moldovene. Era răsplata pentru că, așa cum glăsuia chiar Ștefan într-o scrisoare, „aceia, îndată ce au intrat în Troțuș, au înaintat în dreptul munților, prădînd țara, nimicînd și arzînd cu cruzime, prefăcînd în cenușă orașele și satele, ucigînd copiii și necîstînd bisericile și săvîrșînd multe nelegiuiri pe care nu se cuvine a le mai spune și nici a le mai gîndi”.

La Lipnic, în 1470, după ce o incursiune tătărească pustiise colțul de nord-est al Moldovei, Ștefan a lovit oastea tătarilor în retragere, smulgîndu-le prada și robii și capturînd un număr uriaș de prizonieri care aveau să sfîrșească în vîrfurile unei păduri de țepușe. Se vestea astfel, în pustia de unde se revărsau asupra țării pîrjolurile călăreților tătari, că acel ce calcă cu cuget vrăjmășesc, prădalnic, pămîntul românesc își va primi dintre pedepse pe cea mai aspră, că nu va găsi aici nici milă, nici cruțare.

Dar cele mai mari primejdii le-a trăit țara în cel de-al XVIII-lea și în cel de-al XIX-lea an al domniei marelui Ștefan. Adică în 1475 și 1476. Atunci s-a ridicat mai întîi, în miezul iernii lui 1475, Soliman Hadîmbul cu 120 000 de ostași otomani, invadînd Moldova. La Vaslui, la 10 ianuarie 1475, 40 000 de moldoveni i-au lovit cu toată puterea urii lor, cu toată îndîrjirea celor ce-și vedeau glia primejduită, clădînd din leșurile dușmane „pod înalt”, ca iarăși să se știe și să rămînă mărturie că pe aici nu se trece. Iar în zilele ce-au urmat, în precipitata retragere turcească înspre Dunăre, țărani luau direct de la plug au continuat „secerișul de iarnă al trupurilor” inamice (N. Iorga). Steaguri nenumărate au rămas în mina învingătorului, iar pierderile provocate otomanilor erau atît de mari, încît s-a pu-

tut aprecia că în această bătălie fusese „tăiată mina dreaptă” a sultanului.

În vara lui 1476, în fața lui Mahomed „El Fatih”, o țară întreagă își părăsește așezările, arde sau ascunde alimentele, otrăvește fântinile; oricine poate ține o armă în brațe aleargă la Ștefan; copii, femeile și bătrînii se pun sub pavăza „frunzișului apărător al pădurii fără număr”. Ca de atîtea alte ori în istoria românească, invadatorul putea vedea și acum că nu lupta cu un domn, ci cu o țară, cu un popor, strîns ca un singur om în jurul viteazului conducător. Taberele moldovene se adunaseră lângă Neamț, așteptînd să-l „primească” cum se cuvine pe Mahomed și oștile sale fără de număr. Se vestește însă și un atac tătăresc, Ștefan fiind nevoit la acel ceas greu să trimită împotriva-le o parte din oastea sa. Cum se vor fi luptat oare ostașii Moldoveni, cît de grozavă va fi fost ura cu care au lovit dacă, așa cum ne spune o sursă a vremii, cuprinși de groază, „își aruncau nu numai armele ca să fie ușori la fugă, ci și arcurile și tolbele, seile și hainele, ca să scape fie și neînarmați și goi”. Sau dacă, așa cum recunoștea hanul tătar, „au pierit mulți oameni dintre noi și doi frați de-ai mei au devenit martiri”.

După ce ostașii Moldovei transformaseră țara în „ținuturi pline de primejdii” pentru osmanlii, astfel încît „sultanul nu cobora de pe cal și nici cetele de pază nu-și rupeau rindurile pînă ce tabăra nu era alcătuită și paza asigurată din toate părțile” (cum relata un participant la expediția otomană), Ștefan hotărește să dea bătălia, 26 iulie 1476 a fost „ziua cea mai lungă” a acelei veri. Puținii săi viteji au ținut piept năvălitorilor pînă la căderea serii. Au luptat acolo și au pierit alături bunici, părinți și fii „înveșmîntați în giulgiu de glorie” (N. Iorga). A fost în cele din urmă o biruință turcească, dar foarte scump plătită. Căci dacă, așa cum spunea Ureche, trupurile românilor căzuți „au înălbit poiana”, cu mult mai numeroase au fost pierderile turcești, căci de abia după trei zile oastea otomană își poate continua înaintarea.

Vor fi asediate cetățile cele mari, cuiburile de vulturi de la Suceava, Hotin și Neamț. Dar acolo, pîrcălabii cei vestiți Sendrea și Vlaicu și Arbore, resping atacurile, provoacă oștirii otomane pierderi grele, ba însăși viața sultanului fusese o clipă în grea primejdie. Lovită și hărțuită mereu, înfometată, încercată de boli, oastea sultanului se precipită spre Dunăre, fiindu-i necesare de astă-dată trei zile pentru un drum care la începutul campaniei fusese străbătut în cîteva săptămîni. La Dunăre însă, minia lui Ștefan și a țării îl lovește năprasnic pe năvălitor. „Și i-au ajunsu trecînd Dunărea, la vreme de mas și lovindu-i fără veste, i-au speriat de au căutat a fugi, lăsînd pleanul și tot ce au prădatu. Iară, Ștefan Vodă le-au apucat pleanul tot și s-au întors înapoi cu izbîndă” — scrie Ureche. Un sol venețian aflat la Brașov nota și el cu îndreptățită satisfacție: „Ștefan-Vodă a ieșit din munți și călărește viteaz prin toată domnia lui”.

Ca dealtfel și în 1497, cînd campania regelui polonez Ioan Albert avea să sfîrșească printr-o adevărată catastrofă în Codrii Cosminului, în urma căreia multă vreme avea să circule în Polonia zicala că în acel an a pierit șleahța (nobilimea) poloneză.

La 525 de ani de la începerea celei mai lungi și mai glorioase domnii moldovene, privim la moștenirea lăsată de Ștefan. Mai întîi de toate la acele nume de locuri scumpe inimii noastre, căci sînt mărturia forței pe care ne-a dat-o iubirea pentru neatințarea moșiei: „Podul Înalt” (pe locul unde la 1475 s-au înălțat movile de trupuri inamice), „Valea Albă” (acolo unde s-au albit poienile de mulțimea celor căzuți), „Dumbrava Roșie” (pe locul unde au crescut păduri de stejari semănate, cu jugul de boi pe gît, de cei care voiseră a se instăpîni aici).

Și ne-au mai rămas din această vreme încercările unui mare om politic și strateg de a îngloba, alături de Moldova, într-o unică alianță, celelalte două țări române. În mai multe rînduri a intervenit în Muntenia, pe care dealtfel o socotea „cealaltă țară românească” („l'altra Valachia”), spre a așeza pe tronul ei domni hotărîți să înfrunte pericolul otoman. Aceste repetate intervenții au putut genera acea tradiție, consemnată de cronica munteană, că Ștefan ar fi domnit și în Muntenia — „și au săzut aicea în țară de au domnit 16 ani”. Biruințele lui Ștefan au făcut să fie socotit ca adevărată pavază a Transilvaniei; căci iată ce-i scriu patru ani după Podul Înalt brașovenii: „Parcă ai fost ales și trimis de Dumnezeu pentru cîrmuirea și apărarea Transilvaniei... Cu mare dor și dragoste te rugăm pe mîria ta să te apropii de această țară spre a o feri de acei turci”. Dealtfel și muntenii, continuă scrisoarea, „așteaptă suspinînd din greu pe mîria ta, căci nădăjduiesc în mîria ta că-i vei scăpa de sila și robia acestor păgîni”.

N-eau rămas, de asemenea, de la Ștefan zeci și zeci de ctitorii: biserici și mănăstiri, în care a ars mereu flacăra creației spirituale, pîduri și heleștee, cetăți și case domnești, consacrînd cei 47 de ani drept cea mai fertilă epocă constructivă a feudalismului românesc. Mari lucrări de apărare se urmează în vremea lui. La Chilia se ridică ziduri noi într-o singură vară prin efortul a 800 de zidari și 17 000 de ajutoare. În fața cetății Crăciuna (din Țara Românească) se schimbă cursul Siretului pe o albie nouă. Lîngă orașul Roman se clădește o cetate nouă cu ziduri groase de 4,50 m, cu șapte turnuri circulare, înconjurată în exterior de un șanț de apărare larg de 9—13 metri și adînc de 4 metri. La Suceava, la distanță de 20 metri de vechile ziduri, se înalță un zid gros de 1,50 metri, avînd o înălțime de circa 15 metri. S-a săpat, dealtfel, și un nou șanț de apărare avînd la bază o lărgime de 20 metri, iar la suprafață — peste 30 metri. Și Cetății Neamțului i s-a adăugat o incintă exterioară de zid gros de 3,50 metri, prevăzută în partea din afară cu un șanț de apărare adînc de 9 metri și larg de peste 25 metri. La Orhei

s-a ridicat o mare cetate de piatră, la Birlad o cetate de pământ cu o suprafață de 4 hectare, protejată și printr-un șanț de apărare de 35 metri.

Arheologii au cercetat vestigiile caselor sale domnești de la Suceava și Vaslui, subliniindu-le, pe lângă dimensiunile impresionante, și remarcabila valoare artistică a ornamentelor. Căci epoca de vîrf, înfloritoare, a creației cultural-artistice a fost jumătatea de veac a lui Ștefan. Se copiază cărți care se ferecă în aur și argint; paginile lor se împodobesc cu miniaturi din mîinile măiestre ale unor vestiți caligrafi, precum Teodor Mărișescul. Sculptura și pictura cunosc un avînt deosebit, așezîndu-se ca temelie pentru epocile de mare forță creatoare din anii de după moartea lui Ștefan cel Mare.

Cei patruzeci și șapte de ani ai domniei lui Ștefan au adus un prestigiu internațional fără precedent Moldovei. Conducători politici și religioși, scriitori și istorici l-au prețuit și admirat. Înțelegem astăzi mai bine ca oricînd că explicația acestei atitudini stă mai ales în consecvența cu care Moldova și domnul său și-au apărât neamul, în hotărîrea lor de a se măsura cu oștile cötropitoare, indiferent de mărimea lor.

Pentru toate acestea, ca și pentru faptul că aflase în Ștefan, așa cum scria Iorga, „cea mai curată icoană a sufletului său: cinstit și harnic, răbdător fără să uite și viteaz fără cruzime, strașnic în minie și senin în iertare, răspicat și cu măsură în grai, gospodar și iubitor al lucrurilor frumoase” — poporul român i-a cîntat faptele, înălțîndu-i cel mai trainic monument în inima sa.

Insufletirea cu care poporul nostru a sărbătorit anul acesta împlinirea a 525 de ani de la urcarea lui Ștefan cel Mare în scaunul Mușatinilor (1457) a dovedit încă odată că personalitatea marelui Voevod moldovean a rămas în zilele noastre o figură de legendă, o întrupare a eroismului poporului român, un izvor de justificată mîndrie națională.

Intr-adevăr numele și faptele lui Ștefan cel Mare n-au fost uitate odată cu săvîrșirea lui din viață. Chipul lui a rămas fără moarte în cîntece și legende, purtate cu sfințenie din tată-n fiu, precum și în slova plină de mireasmă a acelor vechi cărturari care însemnau, cu simț de răspundere pentru viitorime, isprăvile și împlinirile cele mai de seamă și mai pline de tilc. Dealungul veacurilor epoca lui Ștefan cel Mare a strălucit în imaginația românilor ca o epocă de glorie și de izbăvire; visurile de libertate și de independență se hrăneau din isprăvile săvîrșite de popor sub conducerea marelui Domn.

Cît va dăinui pe pământ poporul român se va vorbi despre Ște-

fan cel Mare ca de omul care a întruchipat tot ce este puternic și frumos în sufletul neamului nostru. Niciodată nu se va șterge amintirea marelui Domn, deoarece prin glorioasele lui fapte de arme, prin înțeleapta lui politică, al cărei obiectiv cultural a fost apărarea independenței țării, Ștefan aparține poporului, care l-a sprijinit și care i-a dat curaj în clipele cele mai grele.

La prăznuirea aceasta Biserica Ortodoxă Română își aduce și ea prinosul de evlavioasă închinare. Temeiurile care îndreptățesc Biserica noastră să se alăture cinstirii aceluia pe care recunoștiința și pietatea populară l-a numit de multă vreme Ștefan cel Mare și Sfânt, sînt îndeobște cunoscute. În realizarea țelurilor sale domnul moldovean s-a bizuit — între altele — și pe Biserică. De la început, în fruntea celor care l-au întîmpinat pe Cîmpia Dreptății, s-a aflat mitropolitul țării, Teoctist, care l-a uns domn. La rîndu-i, Ștefan cel Mare a contribuit la consolidarea Bisericii moldovene. Aceasta a cunoscut în timpul domniei sale o perioadă de adevărată strălucire.

Neașezat formal în rîndul sfinților, Ștefan a intrat de fapt în panteonul Bisericii noastre prin evlavie populară care l-a numit sfînt încă de la moartea sa, așa precum ne spune cronicarul Grigore Ureche: „Îngropat-au pre Ștefan Vodă în mănăstirea Putna, cu multă jele și plîngere a tuturor lăcuiitorilor țării, cît plîngeau toți ca după un părinte al lor; că cunoscneau toți că s-au scăpat de multu bine și apărare. Ce după moartea lui îi ziceau sfîntul Ștefan Vodă, nu pentru suflet, că este în mina lui Dumnezeu, și el încă au fost om cu păcate, ci pentru lucrurile sale cele vitejești, carele nimene din domni, nice mai înainte, nice după aceia, nu l-au agiunsu“.

Atît prin faptele sale cît și moștenirea lăsată poporului domnitorul Ștefan s-a ridicat atît de mult deasupra contemporanilor încît nu fără dreptate s-a zis că „seamăn pe lume nu are“.

ȘTEFAN JIANU (1882—1918)

Un deceniu, un sfert de veac, jumătate de veac, un veac, veacuri... ne-am obișnuit a le considera date simbolice, popasuri pentru aniversări, comemorări. Curgerea anilor ne amintește împlinirea unui secol de la nașterea aceluia care a fost Ștefan Jianu (1882—1918).

Ștefan Jianu? Un nume aproape necunoscut. Acum 64 de ani însă, în zorii încă tulburi ai marilor împliniri românești, era un nume investit, de către tineretul român, cu demnitatea de „tribun” în „cetatea Graniței bănățene” (Caransebeș). Momentele culminante din viața sa, care-l îndreptățesc le neuitare, sînt cele din zbuciumata toamnă a anului 1918.

Fierbea Europa ca un infern. Se dezagregau imperii seculare și se zbăteau în chinurile cristalizării statele națiunilor subjugate. Acele zile insolită frenezie în așteptarea marilor împliniri, au însemnat și răbufniri de forțe eliberate. Pentru a preveni haosul și dezbinările și a canaliza dezlănțuirea energiilor spre realizări pozitive, au fost necesare forțe spirituale temerare și clarvăzătoare. Între aceste forțe, la loc de frunte, în „cetatea grănicerilor” se număra și Ștefan Jianu, asesor consistorial (consilier cultural) la fosta episcopie a Caransebeșului.

Intuind legitatea unor procese ineluctabile, Ștefan Jianu, alături de alți caransebeșeni (ca: Filaret Musta, Iuliu Vuia, George Labouțiu, dr. Cornel Corneanu, dr. Ion Sîrbu, dr. Petru Barbu, și alții), grupați în jurul episcopului dr. Miron E. Cristea, desfășoară o amplă acțiune de lămurire a maselor țărănești din această parte a Banatului.

În vara anului 1918, ministrul cultelor și instrucțiunii publice, I. Zichy, convoacă la Budapesta pe arhierii ortodocși români din Ardeal și Banat, pentru a discuta „problema școlilor românești” (cf. Foaia diecezană, nr. 32 din 5/18 august 1918). Arhierii s-au prezentat. Conte Zichy s-a arătat „binevoitor”. De fapt el cerea sprijinul chiriarhilor români, simțind apropierea furtunii, care n-a întârziat. În timpul acestor deliberări, asesorul Ștefan Jianu bătea drumurile eparhiei informînd preoții și învățătorii confesionali asupra desfășurării evenimentelor politice, indemnîndu-i să fie pregătiți pentru „ziua cea

mare". „Tribunul nostru... vorbea pretutindeni despre idealul nostru, deschis întrei ai săi, oriunde, era pericol ivindu-se ca o nălucă și împărtaşind tainicele curse pregătite nouă" (Nicolae Cornean, Un luptător bănăţean, Ştefan Jianu, Caransebeş, 1935, p. 3).

În următoarele săptămîni, caransebeşenii scriu în mult preţuita lor tribună „Lumina": „Armata a depus armele... Pacea va da fiinţă lumii noi... Poporul are dreptul de a se amesteca şi de a conduce treburile obşteii. În faţa acestei cereri de oţel, zăgazurile stăpînirii de pînă acum nu mai pot rezista, se rup, şi valurile renaşterii popoarelor cutremură marea omenire" (nr. 42/1918).

Noul ministru al cultelor şi învăţămîntului, M. Lovász, simţind iminenţa prăbuşirilor, crede că este momentul a mai slăbi „chinga şi zăbala". El comunică episcopiei că, în clasa I şi II din şcolile primare, cu limba de propunere română, „limba maghiară nu mai este obligatorie". Ştefan Jianu redactase însă, înainte de primirea acestei „gene-roase dezlegări", o circulară către preoţii şi învăţătorii confesionali, în care le cerea „să propună numai în limba română" (la şcolile româneşti).

În oraşele şi satele bănăţene se înfiinţează secţii ale Consiliului Naţional Român şi gărziile naţionale. Elementele de bază ale acestor gărzi le reprezintă elevii şi studenţii de la cele două institute eparhiale (pedagogic şi teologic). Se organizează întruniri populare. Ştefan Jianu este prezent la toate. Cu vigoarea şi obîrşia ţărănească, cu îndrăzneala întemeiată pe conştiinţa că momentul istoric nu trebuie scăpat, cu înţelepciunea pe care i-au dat-o anii de studii temeinice, cu dispreţul tuturor riscurilor, el se angajează plenar în acţiunea de infiripare a puterii naţiunii române în hotarele Daciei străvechi, dînd viguroase dimensiuni conştiinţei poporului bănăţean. Titularul aşă-numitului senat şcolar (eparhial), redactează, în prezilele Adunării de la Alba Iulia, şi în prezilele morţii sale, o circulară de valoare istorică, pe care o semnează viitorul patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, dr. Miron Cristea, în care se comunica preoţilor din eparhie că la slujbele religioase „să nu mai fie pomenit împăratul austro-ungar", ci „înalta noastră stăpînire naţională" (cf. Foaia diecezană, nr. 45/1918; cf. I. D. Suciu, Unitatea poporului român, p. 148).

În toate împrejurările, cum ne mărturisesc contemporanii săi, Ştefan Jianu afişa o ţinută suverană, o ţinută de polemist elevat, demn, apolinic. Grăbit, în stare de alertă, fulgerat parcă de tainica prevestire a Parcelor, a vrut să cuprindă „totul". Călătoriile, nopţile nedormite, căutările de soluţii, întrunirile, discursurile, dezbaterile, l-au debilitat. Cumplita „gripă spaniolă", care a bîntuit şi regiunile noastre, a găsit, în organismul lui, teren prielnic pentru o evoluţie rapidă şi fatală.

La Primăria oraşului se convocase o adunare populară pentru alcătuirea gărzilor naţionale. Primarul, „un neamţ oportunist", (cf. N. Cornean) reprezentînd guvernul în descompunere, încearcă să abată

dorința maselor de la înființarea gărzilor naționale. Ștefan Jianu nu participă la deschiderea adunării. Medicul îi recomandase odihnă la pat. Dar cum putea el, tribunul, cum îl intitula tineretul în febra acelor zile, să se odihnească? Nu-l lăsau viziunile din nopțile de veghe. Nu-l lăsa fierberea de afară, tineretul care-l aclama ca pe un cîrmaci... În sala festivă a Primăriei din Caransebeș, mulțimea fierbea, clocotea, dar... dezorientarea favorizează pescuitorii în ape tulburi... Un prieten părăsește sala aprinsă. Se repede la locuința lui Ștefan Jianu. Abia răsuflînd îi spune: „Sîntem pierduți!” „Ne aruncă în foc... pe unii împotriva altora. Ei vreau să ne batem între noi...” (din mărturiile lui A. Moacă). Ștefan Jianu nu mai ascultă. Se îmbracă în grabă și se îndreaptă spre adunare. Intrarea lui Jianu fulgeră mulțimea. Este frenetic aclamat, chemat la cuvînt. la cuvînt și, ne spun martorii, începe furtunos: „au căzut lanțurile, sîntem dezrobiți!... Aici nu se poate face altă gardă decît națională română... Grijiți... că de vă purtați cinstiți, nu avem motiv să ne purtăm altminteri, de credeți însă că arma vă ajută, să nu uitați că avem și noi mîini voioase și sănătoase!” (N. Cornean, o. c., p. 26).

Glasul său are gravitatea buciurilor vestitoare de bucurii și primejdii. În cuvîntarea sa, a simțit nu rezonanța verbală, ci acel sentiment de siguranță, apelul său către viitorul apropiat, autentică reacție de premergător. Și cuvîntul său decide înființarea gărzilor naționale ca organ ajutător al sfatului național român — care-l alege vicepreședinte —. Un martor al evenimentelor (Aurel Moacă, fost consilier eparhial, a cărui probitate este unanim recunoscută de contemporani), scrie: „În această adunare, memorabilă pentru orașul nostru, se ridică asesorul Ștefan Jianu și într-un discurs, care ar fi putut face cinste oricărui bărbat de stat, comunică stările politice de atunci și cu un curaj de admirat vestește prăbușirea monarhiei austro-ungare în mod cît se poate de fascinant. Aveam impresia că citește testamentul unui muribund” (În broșura „Un luptător bănățean, Ștefan Jianu”, redactată de N. Cornean, p. 11).

Dar, spre durerea românilor din această parte a Banatului, discursul acesta, inspirat și profetic, a însemnat „cîntecul de lebadă”. Boala se complică și în ziua de 15 noiembrie 1918, inima sa își oprește zvicnetul, la vîrsta de 36 ani. Sicriul, acoperit cu tricolorul românesc, a fost purtat pe brațe de tinerii care l-au prețuit în viață. Slujba înmormîntării a fost condusă de episcopul dr. Miron E. Cristea. Coruri și societăți culturale, elevi, studenți și foarte mulți români din oraș și din satele apropiate, i-au adus ultimul omagiu.

Ștefan Jianu purta în ochi farmecul odihnitor al holdelor din pusta bănățeană, abia bănuind că, dincolo de unduirea domoală, se zburcumea viața în neconținută transformare și devenire. N-a avut fericirea să vadă „Unirea” înfăptuită de popor, realizată de istorie, dar sublimul act istoric el l-a trăit anticipat.

ȘTEFAN VELOVAN (1852—1932)

În galeria marilor personalități care au văzut lumina zilei în județul Caraș-Severin se înscrie fără îndoială și numele eminentului pedagog Ștefan Velovan născut la 22 septembrie 1852 în comuna Rusca-Montană. Tatăl său provenea dintr-o comună de pe Clisura Dunării și a fost preot în Rusca-Montană¹.

În satul natal, unde și-a petrecut copilăria a făcut și școala primară, urmînd apoi la școala primară superioară din Timișoara și gimnaziul din același oraș unde își va susține și examenul de maturitate². Cîțiva ani a fost și în alumneul național român de acolo³.

Deoarece posibilitățile materiale ale părinților nu-i permiteau să urmeze cursurile unui institut de învățămînt superior, a fost ajutat de episcopul Ioan Popasu din Caransebeș pentru a obține un stipendiu anual de 200 florini din „Fundatia Gojdu”, dîndu-i astfel posibilitatea ca între anii 1872—1876 să studieze la universitatea din Viena filozofia și științele naturii⁴. Printre studenții care în acea perioadă studiau la universitatea vieneză se numărau Patriciu Dragalina și Enea Hodoș, viitorii săi colegi de la institutul pedagogic diecezan din Caransebeș⁵.

Episcopul Ioan Popasu, de al cărui nume se leagă nenumărate realizări pe plan cultural în Banatul de după 1865, înființase în toamna anului 1876 institutul pedagogic diecezan din Caransebeș la care dorea să adune cadre didactice prestigioase. Atenția sa se va îndrepta asupra tînărului Ștefan Velovan pe care îl va trimite pentru încă un an să-și completeze studiile teoretice și practice în domeniul pedagogiei la Gotha (Germania). Marele său talent și seriozitatea unanim recunoscută vor fi fost motivele care au determinat direcțiunea seminarului pedagogic din Gotha ca să ceară Ministerului Instrucțiunii publice din Berlin aprobarea pentru a ține prelegeri de aplicație la seminarul universitar din Gotha⁶.

La Caransebeș se întoarce în toamna anului 1877 și va ocupa catedra de pedagogie, iar după scurtă vreme va fi numit și profesor diriginte al acestui prestigios institut de învățămînt din Banat, func-

¹ Țircovnicu Victor, „Contribuții la istoria învățămîntului românesc din Banat” (1780—1918), Editura didactică și pedagogică, București, 1970, p. 289.

² *Ibidem*.

³ Velcean Iosif, „Ștefan Velovan” în „Almanachul învățătorului român” pe anul 1898/9, Recița-Mont.-Caransebeș, 1898, Editura autorului, p. 126.

⁴ Țircovnicu Victor, *o. c.*, p. 289.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Velcean Iosif, *o. c.*, p. 216.

ție pe care o va păstra pînă în anul 1893, cînd va pleca în România la cererea ministrului român al instrucțiunii. Ștefan Velovan a fost numit la școala normală din București, pe care o va urma și la Cîmpu, lung-Muscel unde aceasta va fi mutată. În anul 1896 se va muta la școala normală din Craiova, unde în anul 1897 a înființat o școală de aplicație pentru elevii normaliști care efectuau practica pedagogică⁷. La Craiova a funcționat pînă în anul 1926, cînd se va pensiona în vîrstă de 74 ani și după 49 ani de slujire a învățămîntului românesc. Se va retrage la Rusca-Montană, unde se va stinge la 26 iulie 1932. Ca un omagiu pentru activitatea rodnică desfășurată pe multiple planuri ale vieții științifice, culturale și politice, foștii săi elevi din Caransebeș l-au înmormîntat în cimitirul din Caransebeș acolo unde se află locul de veci și al altor slujitori ai învățămîntului românesc din Banat și anume Constantin Diaconovici-Loga⁸, Nicolae Andreeviciu, Patriciu Dragalina ș. a.

O primă și însemnată direcție în care a activat strălucit Ștefan Velovan este cea științifică în domeniul pedagogiei, organic împletită cu o asiduă muncă de pregătire metodică a învățătorilor. Pentru conferințele învățătoarești introduse în dieceza Caransebeșului de episcopul Ioan Popasu în anul 1866⁹ cu scopul pregătirii superioare și permanente a învățătorilor de la școlile primare confesionale românești a publicat diferite instrucțiuni precum: „*Istoria naturală în școala primară*”, „*Metodica specială a geometriei*”, „*Metodica științelor fizico-chimice*”, pe care le concepe în conformitate cu propriile observații pedagogice cuprinse în lucrarea sa „*Cercul apercepției*”¹⁰. De asemenea este autorul unui abecedar care a fost supus dezbaterii cu ocazia adunărilor generale ale învățătorilor români din Banat¹¹.

Dintre studiile sale de psihologie și pedagogie mai însemnate sînt: „*Instrucțiunea în morală*”, „*Raportul dintre știință și artă*”, „*Întemeierea psihologică a actelor elementare ale gîndirii în marginea legilor herbartiene de asociere și reproducere*” (publicat în „*Foaia diecesană*”, numerele 6—11 din 1890 cit și în „*Convorbiri literare*”, „*Școala lui Herbart și pedagogia la români*”, „*Cîteva cestiuni metodologice*”, „*Cercul apercepției*”, „*Despre memorie*” ș.a.¹².

Studiile sale au atras atenția celor mai prestigioase reviste ale vremii care a ținut să și-l apropie. În acest sens amintim colaborările la „*Romänische Revue*”, „*Convorbiri literare*”. Studiul său „*Întemeierea psihologică a actelor elementare ale gîndirii în marginile legilor*

⁷ Popeangă V., „*Școala românească din Transilvania în perioada 1867—1918 și lupta sa pentru unire*”, Editura didactică și pedagogică, București, 1974, p. 122.

⁸ Țircovnicu Victor, o. c., p. 290.

⁹ Brătescu Constantin „*Primele metodici de predare a limbii române, elaburate în Banat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*: în „*Studii de limbă, literatură și folclor*” Reșița, 1978, p. 345.

¹⁰ Velcean Iosif, o. c., p. 127.

¹¹ *Foaia diecesană*, an III, 1888, nr. 26/26 iunie/8 iulie 1888.

¹² Țircovnicu Victor, o. c., p. 291.

herbatiene de asociere și reproducere" va fi publicat și în revista germană „*Zeitschrift für exakte Philosophie*"¹³. Din primii ani ai perioadei craiovene a rezultat studiul de mare interes în epocă intitulat „*Studiu critic asupra Logicei lui Titu Maiorescu*"¹⁴.

Prestigiul științific al învățatului caransebeșan nu a scăpat ochiului critic al lui Titu Maiorescu, recomandându-l cu căldură Revistei „*România Jună*" din Viena într-o scrisoare din 3 iunie 1887, în care mai recomandă pe Vasile Alecsandri, I. Slavici, M. Eminescu, D. Oniciu, Al. Vlahuță, I. Creangă¹⁵. Despre Ștefan Velovan scrisoarea lui Titu Maiorescu arată: „*un nou scriitor, pe care îl cred de mare valoare filozofică și stilistică, este d. Velovan, directorul Institutului preparandial de la Caransebeș. Aș fi de părere să vă adresați și la el pentru a-i cere colaborarea*". Ștefan Velovan și-a onorat colaborarea la România Jună și în nr. 2 din 1888 i se va publica studiul „*Intellectualitatea ca notă esențială a plăcerilor estetice și morale*" numele său figurând alături de cele ale lui M. Eminescu, V. Alecsandri, Titu Maiorescu, I. Slavici, Alexandru Mocioni, Iosif Vulcan, A. D. Xenopol și D. Zamfirescu¹⁶.

Nu putem încheia prezentarea activității lui Ștefan Velovan pe tărîm științific și pedagogic fără a aminti că între anii 1883—1893 a fost președintele „*Reuniunii învățătorilor români de la școlile confessionale ortodoxe române din eparhia Caransebeșului*"¹⁷ altă instituție prestigioasă înființată datorită zelului neobosit al episcopului Ioan Popasu pentru emanciparea învățămîntului românesc din Banat care în perioada amintită a cunoscut o activitate rodnică mai ales pe planul pregătirii metodice a învățătorilor.

O a doua importantă latură a activității lui Ștefan Velovan o constituie participarea intensă la viața culturală a Caransebeșului în perioada 1878—1893, în primul rînd ca membru al Reuniunii de cîntări și muzică din localitate și mai apoi ca președinte al acesteia în perioada 1890—1893. Ștefan Velovan a intuit marele rol al societăților cultural-naționale din provinciile asuprite care vizau în primul rînd impulsionearea tendințelor de unitate a tuturor românilor¹⁸, inițial pe plan cultural apoi și politic. Încă din anul 1878 Ștefan Velovan apare ca membru în comitetul de conducere al acestei renumite societăți culturale alături de Ioan Bartolomeu, Patriciu Dragalina ș. a.¹⁹, fiind angajat direct în activitatea de instruire a artiștilor amatori. Din însărcinarea comitetului reuniunii împreună cu Patriciu Dragalina va

¹³ Velcean Iosif, o. c., p. 128.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Țircovnicu Victor, o. c., p. 301.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Popeangă V., o. c., p. 123.

¹⁸ Șt. Pascu, „*Marea adunare națională de la Alba Iulia*", Cluj, 1963 p. 123.

¹⁹ Arh. St. Caransebeș, fond. Societatea română de cîntări și muzică Caransebeș, dos. 7, filele 3—6.

reuși să pregătească jocul „Romana”²⁰ care s-a bucurat de un succes deosebit. Cu ocazia programului artistic fixat pentru 30 decembrie 1879, Ștefan Velovan va recita poezia „Dan, căpitan de plai” de Vasile Alecsandri²¹, poet a cărei operă răspundea în mod fericit aspirațiilor naționale și sociale ale poporului român. Preocupat de pregătirea teoretică a coriștilor, Ștefan Velovan propune în ședința din 21 noiembrie 1888 comitetului reuniunii tipărirea în broșură a corurilor stabilite în repertoriul acesteia²², pentru ca în anul 1890, după preluarea funcției de președinte să inițieze un curs gratuit de muzică vocală și reorganizarea corului²³. Perioada 1890—1893 este pe plan material plină de realizări pentru reuniunea de cîntări și muzică din Caransebeș condusă de Ștefan Velovan, reușindu-se cumpărarea unor instrumente muzicale, acordarea unor împrumuturi cazinei române din localitate și cumpărarea unor partituri din România²⁴. Pentru îndelungata sa activitate pe plan cultural la 29 septembrie 1893, cînd se cunoaște hotărîrea lui Ștefan Velovan de a pleca în România comitetul de conducere a reuniunii hotărăște alegerea sa ca președinte de onoare²⁵. În anul 1896 la trei ani după trecerea sa în România, cînd Ștefan Velovan era deja director al școlii normale din Craiova, comitetul reuniunii îl considera pe fostul său președinte ca membru de onoare²⁶, încununînd o activitate de peste 15 ani pe tărîm cultural.

O afirmație a învățătorului Iosif Velcean cuprinsă în medalionul închinat fostului său dascăl din „*Almanachul învățătorului român pe anul școlar 1898/9*” dezvăluie pe lîngă activitatea sa didactică și științifică și angajarea lui Ștefan Velovan în luptele politice ale românilor transilvăneni și bănățeni din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, pe care îl cităm: „*În fața simțămîntelor sale naționale, dl. Velovan a fost distins de mai multe ori din partea inteligenței și a întregului popor român din părțile Caransebeșului cu funcțiuni onorifice pe terenul activității noastre culturale și naționale*”²⁷.

O serie de documente din fondul Comitetul Național Sibiu fac referire directă la activitatea organizației din fostul comitat Caraș-Severin a Partidului Național Român între anii 1881—1894.

Alături de Coriolan Brediceanu, Elia Trăilă, Andrei Ghidiu, Fabius Rezeiu, Ioan Ionașiu și mulți alții printre animatorii vieții politice din comitatul Caraș-Severin apare și Ștefan Velovan, directorul institutului pedagogic din Caransebeș.

La 12/24 aprilie 1884 a avut loc la Lugoj o mare conferință a

²⁰ *Idem*, filele 8—9.

²¹ *Idem*, dos. 8, fila 5.

²² *Idem*, dos. 9, fila 1.

²³ *Idem*, dos. 9, fila 11.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Idem*, filele 33—34.

²⁶ *Idem*, dos. 11, filele 36—37.

²⁷ Velcean Iosif, o. c., p. 128.

alegătorilor români din cercurile electorale Lugoj, Făget și Zorlenț-Mare cu care ocazie toți cei prezenți, avocați, învățători, preoți, meseriași și un număr însemnat de țărani și-au exprimat adevărată față de programa Partidului Național Român aprobată în conferința națională de la Sibiu din anul 1881²⁸. Într-una din luările la cuvânt se arăta: „*Prin urmare, să stăm uniți și solidari, cu frunții cei drepiți și probați în caracter ai națiunii noastre, și pe baza programei din Sibiu, să ne grijim de apărarea drepturilor noastre, deci propun: On. adunare să declare prin conclud că aderează la programa națională din anul 1881 ținută la Sibiu*”²⁹. Conferința a ales un comitet central electoral și cite doi delegați din fiecare cerc electoral care să-i reprezinte la conferința națională de la Sibiu. Pentru cercul electoral al Lugojului au fost aleși ca delegați avocatul Fabius Rezeiu și profesorul Ștefan Velovan, căruia în aceeași zi i se dă credenționalul alegătorilor, fiind autorizat „*prin aceasta a ne reprezenta la acea conferință și pe lângă principiul solidarității a accepta în mod obligatoriu pentru noi toate conclusele aceleia*”³⁰. Prezența lui Ștefan Velovan (avea vârsta de 32 de ani) la conferința de la Sibiu din iunie 1884 a Partidului Național Român cred că trebuie legată în primul rând de noul curent radical care se baza tot mai mult pe masele țărănești, spre care își îndreptaseră și tribuniștii atenția, vizînd ridicarea culturală și economică a acestora. Acest curent era reprezentat de Ioan Rațiu, George Pop de Băsești și Ioan Slavici. La conferința din iulie 1884 de la Sibiu la care a participat și Ștefan Velovan sînt reînnoite hotărîrile conferinței din 1881 și anume, activitatea parlamentară pentru românii din Banat și Ungaria, pasivitatea pentru cei din Transilvania față de parlamentul de la Budapesta, dar „în toate celelalte împrejurări lupta cea mai energică și mai curajoasă pentru sprijinirea și apărarea drepturilor naturale și pozitive ce se cuvin națiunii noastre”³¹.

O importanță deosebită pentru istoria luptelor politice ale românilor din Transilvania și Banat o are anul 1887, cînd la conferința din 7 mai s-a hotărît întocmirea și înaintarea unui „memorial către tron”³². Alegătorii din comitatul Caraș-Severin au trimis la conferința națională de la Sibiu pe Vincențiu Babeș, Coriolan Bredeceanu, I. M. Roșiu, avocat în Biserica-Albă, Elia Trăilă, Andrei Ghidiu I. Ionașiu și Fabius Rezeiu³³. Printre cei care au participat la conferința electorală organizată la Caransebeș la 1 mai 1887 pentru stabilirea delegaților s-a aflat și Ștefan Velovan care a semnat credenționalul acordat lui Ioan Ionașiu împreună cu Ioan Bartolomei³⁴.

²⁸ Arh. St. București, fond Comitetul Național Sibiu, dos. 6, f. 23.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Idem*, fila 34.

³¹ Șt. Pascu, o. c., p. 150.

³² *Idem*, p. 153.

³³ Arh. St. București, fond Comitetul Național Sibiu, dos. 6, f. 63—71.

³⁴ *Idem*, f. 68.

În perioada de definitivare a textului „memorandului” au loc adunări generale la începutul anului 1892 care stabilesc delegații pentru conferința națională ce urma să voteze textul documentului, care cuprindea chintesența luptelor politice ale românilor și dorința lor de a înlătura vechile temelii constituționale ale monarhiei dualiste, statornicite cu o dietă cu caracter feudal din care românii au lipsit³⁵. O asemenea conferință a avut loc la Caransebeș la 2/14 ianuarie 1892 sub președenția lui Mihail Popovici, protopresbiterul Orșovei, care a hotărât să delege pentru proiectata conferință națională de la Sibiu din 8/20 ianuarie 1892 pe Mihail Popoviciu, Ioan Ionașiu și Andrei Ghidiu³⁶. La aceeași importantă adunare s-a ales un comitet național local format din mai mulți membri printre care cei trei delegați amintiți mai sus, apoi Patriciu Dragalina, Ioan Lințu, Mihail Dragalina, Ștefan Velovan și alții³⁷.

Având în vedere unele vederi aparte ale politicianilor bănățeni privind oportunitatea înaintării memorandumului la împărat și a publicării acestuia, o scrisoare a lui Ștefan Velovan către Eugen Brote purtând data de 10 noiembrie 1892 ajută la cunoașterea atitudinii acestuia față de mișcarea memorandistă. Prin scrisoarea respectivă Ștefan Velovan cerea lui Brote să-i trimită mai multe apeluri pentru colecte în favoarea memorandiștilor, indicând numele dr. George Popoviciu — protopop în Lugoj, Sebastian Olariu-protopop în Făget, Ioan Pinciu-protopop și Lazăr Simon-advocat în Ciacova, Aurel Oprea-advocat în Bocșa-Montană și Alexandru Manguica-advocat în Oravița. Indică apoi numele avocaților Ștefan Petroviciu, George Dobrin și Liviu Marcu toți din Lugoj, ca și pe Coriolan Brediceanu față de care păstra o anume rezervă. Despre ceilalți amintiți mai sus făcea următoarea remarcă: „Sunt tot oameni tineri, la cari am putut observa o tendință hotărâtă de a se emancipa de sub tutela sfinților vechi (n.n. V. Babeș și Al. Mocioni) ce au ținut și țin în parte și astăzi Bănatul în cătușe, substituind interesul persoanelor în locul celui al cauzei”³⁸. Scrisoarea aceasta nu a fost publicată pînă acum, ea dovedind cu prisosință apropierea de vederi dintre Ștefan Velovan și grupul transilvanilor tribuniști, acuzându-i pe cei doi oameni politici bănățeni pentru ținuta lor prea temperată. Aceștia considerau că „memorandul” va trebui înaintat la „momentul oportun”, adică atunci cînd conjugate, situația internă cu cea externă, vor da cîștig de cauză românilor³⁹.

O altă scrisoare din 15 aprilie 1892 adresată de caransebeșanul Ioan Lințu lui Eugen Brote dovedesc faptul că Ștefan Velovan, An-

³⁵ Șt. Pascu, o. c., p. 165.

³⁶ Arh. St. București, fond. Comitetul Național Român, dos. 6, f. 73—74.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Idem*, fila 104.

³⁹ Polverejan Șerban, Cardoș Nicolae, „Mișcarea memorandistă în documente” Editura Dacia, Cluj, 1973. p. 76.

drei Ghidiu și Ioan Lințu, ca dealtfel și Traian Doda, erau pentru oportunitatea înaintării memorandumului ⁴⁰, și reprezentării bănățenilor în delegația care urma să-l ducă la Viena.

În toamna anului 1893 Ștefan Velovan va părăsi Banatul și va pleca în România, așa cum mai procedaseră înaintea sa Moise Groza, Ioan și Alexandru Dragalina. Se lăsase înduplecat de ministrul român al instrucțiunii publice ca să preia conducerea școlii normale din București și să predea cursul de pedagogie de la această școală ⁴¹. La despărțirea de foștii săi elevi și colegi, elevul Constantin Vladu a rostit cuvinte emoționante pe care le citez: „*Și numai dar numai aceea unică împrejurare că ești chemat a duce farul deșteptării și acelor cari și ei fac parte din neamul nostru, zic numai aceasta împrejurare și neclătită încredere că vei lucra și de aici înainte tot cu zel și însuflețire spre binele națiunii noastre ne dă puțină mângiere în întristarea care o simțim acum la despărțire*” ⁴².

Nu putem ști — deocamdată — dacă activitatea politică a lui Ștefan Velovan s-a încheiat în momentul trecerii sale în România, însă întreaga lui activitate desfășurată între 1878—1893 s-a circumscris marilor idealuri ale românilor bănățeni de emancipare națională, s-a circumscris luptei comune a tuturor românilor de a-și desăvârși unitatea statală.

CONSTANTIN BRĂTESCU

⁴⁰ Arh. St. București, Comitetul Național Sibiu, dos. 6, filele 98—99.

⁴¹ Foala diecezană, an VIII, nr. 42 din 17/29 oct. 1893, p. 7.

⁴² *Ibidem*.

UN EPISOD CULTURAL-RELIGIOS INEDIT DIN TRECUTUL MACEDOROMÂNILOR ÎN BANAT

În istoria poporului nostru, macedoromânii (aromânii) au adus însemnate contribuții în diferite domenii de activitate, fie individual, ca personalități marcante, fie ele colectivități, companii comerciale, asociații culturale etc. Ei s-au făcut cunoscuți în Țările Române, cu deosebire în Transilvania și Banat, unde au sosit în mai multe rânduri, în loturi sporadice, ca familii sau individual. Procesul de imigrare s-a desfășurat de-a lungul veacurilor, până în prezent, dar cu deosebire a avut loc în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, după distrugerea orașului Moscopole din Albania de către Ali pașa din Ianina, eveniment petrecut în două rânduri, la 1769 și 1788. Moscopole a fost oraș vestit prin numărul mare de locuitori — 80 000 —, cu deosebire însă pentru prosperitatea sa economică și culturală¹.

Macedoromânii refugiați din diferite centre urbane ale Peninsulei Balcanice s-au așezat în mai multe localități din Țările Române, cu deosebire însă în Imperiul habsburgic, atrași fiind de mirajul unor privilegii, cum a fost cel de a face comerț. Astfel printre orașele în care s-au așezat se numără Alba Iulia, Blaj, Beiuș, Caransebeș, Ciacova, Cenad, Orșova, Brașov, Sibiu, Oradea Mare, Lugoj, Timișoara, Debreczin, Miskolcz, Munkács, Tokay, Budapesta etc.

În Timișoara sînt semnați curînd după cucerirea acesteia de către austrieci, adică 1716. În 1752, ei obțin pe termen de 20 de ani dreptul de a exercita comerț cu amănuntul și ambulant. În cartierul Fabric își fac prăvălii, depozite de mărfuri și hanuri².

Comerțul le aduce mari beneficii, ceea ce le înlesnește să acapareze o bună parte din traficul de mărfuri și să cumuleze capitaluri importante. Macu Muțul, Dimce Pustenicu, Petru Delobonida Hagipol, Dimitrie Cuzulovici, Pavel Ioanovici ș.a.³ sînt cîteva nume

¹ Theodor Capidan, *Macedoromânii. Etnografie. Istorie. Limbă*, București, 1942, p. 188 sqq.

² D. Popović, *O Cincarima (Despre aromâni)*, ed. II, Beograd, 1937, p. 133.

³ I. D. Suciu, *Catedrala Mitropoliei Banatului*, Timișoara, 1979, p. 50; Franz Liebhard, *Banater Mosaik. Beiträge zur Kulturgeschichte*, București, 1967, p. 229.

de mari negustori, care dirijează comerțul timișorean și întrețin relații economice cu negustori din mai multe centre ale Transilvaniei, Țara Românească, Moldova și Peninsula Balcanică.

Se formează o mică aristocrație a banului care, în baza puterii sale economice, revendică drepturi cu caracter național-ecleziastic. Ele se fac auzite în diferite împrejurări, mai ales la 1790, în timpul Congresului illir al Bisericii ortodoxe sârbești ținut la Timișoara, la care iau parte delegați din eparhiile Arad, Timișoara și Virșeț (Vrsac R. S. F. Iugoslavia). Din rîndul celor 21 de participanți face parte și Cristofor Naco, influentul latifundiar înobilat de la Sînnicolaul Mare⁴.

În cursul dezbaterilor s-a pus problema separării naționale dintre români și sîrbi. Această revendicare s-a ivit în momentul în care Congresul cerea noi contribuții bănești marilor proprietari macedoneni din Banat. Aceștia se arată dispuși să subscrie sume mari de bani cu condiția să obțină separarea comunităților aromânești de cele sîrbești, iar la seminarii să fie acceptați bursieri și din rîndul lor⁵.

Din rîndul macedonenilor bănățeni se ridică o seamă de personalități din care amintim familia Mocioneștilor, Constantin Gheorghe Roja, Gheorghe Ioanovici de Duleu și Cristofor Naco. Este îndeobște cunoscut, de aceea se evită repetarea, că familia Mocioneștilor a condus viața politică a românilor bănățeni timp de opt decenii⁶. Constantin Gh. Roja a fost medic și intelectual de aleasă cultură. S-a născut și a murit la Timișoara; a fost medic militar cu vocație pentru istoria culturală a românilor; cunoștea 14 limbi. A publicat lucrarea „Untersuchungen über die Romanier oder sogenannten Wlachen, welche jenseits der Donau wohnen” (Pesth, 1808), pe care a tradus-o în limba greacă, iar mai tirziu temerara încercare de unificare a dialectului aromănesc cu limba română, cunoscută sub titlul „Măiestria ghiovăsirii cu literele românilor ceale vechi” (Buda, 1809), apoi „Disertatio ejus fontibus et semno” (Viennae, 1812)⁷.

Gheorghe Ioanovici (1821—1909), nepot al lui Pavel Ioanovici și fiu al lui Ioan Caliva, acesta din urmă negustor și proprietar al unui imobil în valoare de 96.000 de florini în Timișoara, a fost deputat român de Timișoara în dieta de la Bratislava în anii 1847/1848, vice-comite (subprefect) al județului Caraș, în anii revoluției maghiare de

⁴ Idem, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Timișoara, 1977, pp. 128, 140.

⁵ Ibidem, 140 sqq.

⁶ T. Botiș, *Monografia familiei Mocioni*. În ce privește dirijarea politicii P.N.R. în Banat de către Al. Mocioni, figura cea mai proeminentă a familiei cf. ziarele: *Dreptatea* nr. 29/1894; din 2/14 III/1894, nr. 111/1895, nr. 248/1895, nr. 180/1896 și *Drapelul* nr. 48/1902, București, 1939.

⁷ Arhivele de Stat—Timișoara, *Matricole Gymnasii Scholarum Piarum Temesvariensis, an. 1802—1846*; Theodor Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân*, București, 1939, 67; Traian Birăescu, *Scrisori din Timișoara* Gheorghe Constantin Roja (1765—1847), în „Cele Trei Crișuri”, VIII/1927, p. 88.

la 1848/1849, și fruntaș al românilor bănățeni în timpul desfășurării acesteia în Banat. Între 1865 și 1881 a fost deputat al circumscripției electorale Bocșa în parlamentul maghiar de la Pesta. Între 1867 și 1871 fiind secretar de stat al ministerului cultelor, a fost delegat cu rezolvarea problemelor privind Biserica româno-sârbească. A îndeplinit cu succes misiunea de președinte al Comisiei de 27, care a alcătuit Statutul Organic al Bisericii Române din Ardeal (1—15 octombrie 1868). S-a remarcat ca filolog și a deținut calitatea de membru al Academiei maghiare (1869—1909) și președinte al Comisiei filologice a Academiei maghiare (1894—1909)⁸.

Cristofor Naco a fost latifundiar la Sinnicolaul Mare. În prezent locuința sa (castelul) adăpostește sediul Casei de cultură. În istoria poporului nostru, numele lui este legat de opera sa înființarea „Școalei elementare agricole”, în 1799, care în 1863 devine „Școala agricolă. Institutul Cristofor Naco”. Ca înaltă instituție de știință agricolă și-a continuat activitatea până la sfârșitul primului război mondial. Școala agricolă de la Sinnicolaul Mare a fost frecventată de fii de țărani români, mai ales din rindul celor săraci, care au primit întreținere gratuită și burse pentru continuarea studiilor⁹. A fost prima școală de acest gen nu numai din țară, ci și din tot sud-estul Europei.

În înșirarea faptelor care să demonstreze rolul macedoromânilor în viața politică, economică și culturală a românilor bănățeni, mai poate fi citat cazul celor doi negustori macedoromâni din Orșova Nicolae Răducanu și Fota Popovici care l-au ajutat în mod deosebit, cu sume mari de bani, pe Tudor Vladimirescu, pentru a-și recruta pandurii, în vederea revoluției pe care o pregătea¹⁰.

În urma expunerii făcute, cu scopul de a ilustra participarea macedoromânilor în diferite compartimente ale vieții publice din Banat, ca o premisă pentru o ipoteză ce urmează a fi expusă, se va intra în subiectul propriu-zis.

La Ciacova există o biserică sârbească, declarată minument istoric. În ce privește împrejurările în care a fost întemeiată, care sînt ctitorii, informațiile cu caracter livresc sînt puține și seci. Se știe, de pildă, că data întemeierii este controversată, acceptîndu-se anul 1768; cît despre ctitor nu există vreo mențiune; se face în schimb dovada că a fost înălțată „în timpul episcopului Ioanovici Vidak”¹¹.

În scopul clarificării nebulozității care învăluie originea acestei

⁸ D. Braharu, *Un colaborator al lui Șaguna, secretarul de stat Gheorghe Ioanovici de Dulău și Valea Mare*, Cluj, 1932; *Idem*, *Secretarul de stat Gheorghe Ioanovici și Statutul Organic*, Cluj, 1932.

⁹ Valeriu Popa, *Învățămîntul agricol de toate gradele din Ardeal, Banat și părțile ungurene*, în „*Transilvania, Banat și Crișana și Maramureș*”, 1918—1928, vol. II, București, 1929, pp. 1075—1089.

¹⁰ Theodor N. Trăpcea, *Tudor Vladimirescu și Banatul*, în lucrarea colectivă „150 de ani de la mișcarea revoluționară condusă de Tudor Vladimirescu”, Tr.-Severin, 1973, pp. 84—93.

¹¹ *Idem*, *Timiș. Reiseführer*, București, 1979, pp. 113—115.

monumentale biserici poate fi folosită ca orientare o inscripție pe o marmură degradată și de culoare roșie, care se află pe un soclu înalt și pe care este așezată o cruce.

Textul inscripției este în limba greacă¹², care în traducere sună astfel:

„Aici zace mortul meu al cărui nume este Gheorghe Dina, care s-a născut în orașul Siatista, macedonean, și a murit în orașul Ciacova, în Ungaria. Monumentul i-a fost așezat de soția sa, Ana, în timp ce lacrimile au curs tuturor celor nouă copii ai săi. I s-a încheiat viața la 10 mai 1820 în al 60-lea an (al vieții n. a.)”.

Din lectura inscripției rezultă numele decedatului cu specific aromânesc, iar calificativul „macedonean” înlătură orice dubiu asupra originii sale etnice. Ca un adaus, aparent superfluu, totuși confirmant este mențiunea lui F.C.H.L. Pouqueville, celebrul cunoscător al Peninsulei Balcanice, care la începutul secolului al XIX-lea, cutreerind Grecia, amintește de Siatista, ca fiind aromânească¹³.

Este îndeobște cunoscut că înmormântarea în biserică este un privilegiu care se acordă ctitorilor, restauratorilor, care prin contribuția lor bănească sau materială de orice fel, se învredniceau de acest drept. Din datele cuprinse în inscripție comparate cu anul întemeierii bisericii rezultă că Gheorghe Dina era copil când s-a înălțat biserica, deci nu putea fi ctitor. În acest caz poate fi considerat donator sau participant la vreo contribuție mai substanțială în folosul acestui așezământ religios, fapt pentru care i s-a acordat cinstea de a fi înmormântat în incinta lui, iar la poarta principală să se așeze o cruce impresionantă.

THEODOR N. TRĂPCEA și EUGENIA IRIMESCU

O LUCRARE DE NICOLAE POPESCU ÎN „COLECȚIA DE ARTĂ RELIGIOASĂ VECHĂ” A ARHIEPISCOPIEI TIMIȘOAREI ȘI CARANSEBEȘULUI

În Banatul secolului al XIX-lea se remarcă existența a numeroase ateliere de zugrăvi bisericești, unde s-au format o serie de meșteri iconari, ce vor împodobi cu creațiile lor bisericile bănățene. În marea lor majoritate acești meșteri vor avea o importanță strict locală, re-

¹² Textul n-a fost reprodus, fiindcă necesită litere grecești. Adresăm și pe această cale cordiale mulțumiri vicarului Marcoviți, care ne-a furnizat textul inscripției.

¹³ F.C.H.L. Pouqueville, *Voyage dans la Grèce*, tom. II, Paris, 1820, pp. 173—175; cf. Borislav Pekic, *Zlatno rûno. Prosveta (Blana de aur. Cultura)*, Beograd, 1978, p. 226 e reprodus ca Statista.

numele lor nedepășind granițele Banatului. Nu se poate însă ignora faptul că în aceste ateliere și-au început ucenicia și pictori cu nume de rezonanță, precum Ion Zaicu și Nicolae Popescu, considerat drept reprezentantul cel mai de seamă al picturii bănățene.

Născut la 6 octombrie 1835 în comuna Zorlenț-Mare, din actualul județ Caraș-Severin, el va fi influențat în alegerea viitoarei meserii și de tatăl său, care pe lângă lucrul cîmpului, se ocupa și cu zugrăvirea icoanelor.

Timp de doi ani, din 1849 până în 1851, el va ucenici în atelierul pictorului Mihail Velceleanu din Bocșa, apoi din 1851 la Oravița în atelierul lui Mihai Popovici. Stă foarte puțin timp aici, plecînd apoi la Budapesta, în speranța perfecționării tehnicii sale picturale. Și într-adevăr unele desene din această epocă dovedesc o remarcabilă pregătire.

Se înscrie, în 1860, la Academia de arte frumoase din Viena, unde rămîne pînă în 1864. Lucrările executate în această perioadă dovedesc un talent deosebit, un maestru al desenului și al culorii.

În 1865 pleacă într-o călătorie de studii în Italia, unde va rămîne mai mulți ani. Se întoarce în țară în anul 1870, stabilindu-se în satul natal, împreună cu soția și cei doi copii.

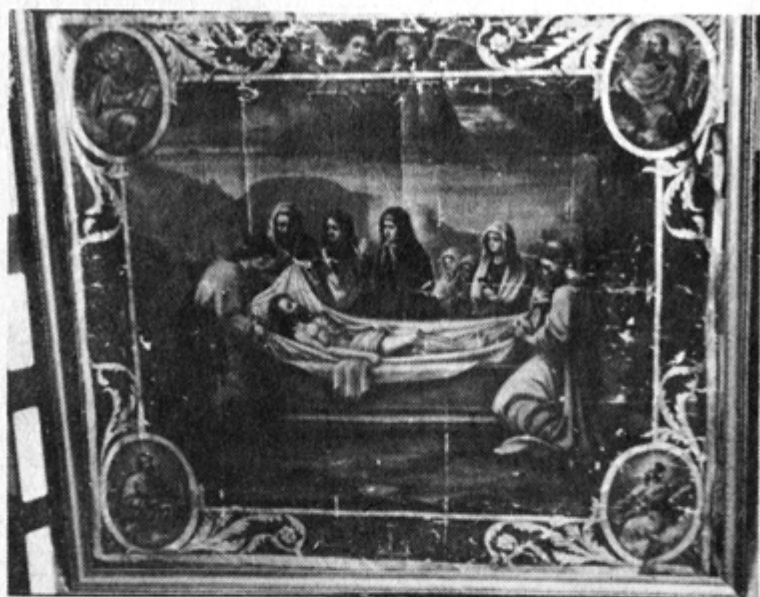
Dat fiind nivelul artistic foarte scăzut al Banatului acelei epoci, Nicolae Popescu nu poate face dovada întregii sale măiestrii artistice, trebuind să se mulțumească cu modestul rol de zugrav de biserică.

În iarna lui 1873 pleacă din nou la Roma, după ce-și ia comenzi de iconostase din țară, apoi în primăvara lui 1874, împreună cu Zaharia Achimescu din Caransebeș, pictează o biserică din Tîrgu-Jiu, pentru ca în toamna lui 1875 să-l găsim din nou la Roma, avînd numeroase comenzi din țară.

Printre aceste comenzi se numără și lucrarea aflată în Colecția noastră și anume un epitaf provenit de la biserica Sf. Gheorghe din Caransebeș. Lucrarea este pictată în ulei pe pînză și are dimensiunile de $1,47 \times 1,29$ m. Reprezintă scena „Punerii în mormînt” și a fost pictată în 1876 la Roma, după cum atestă inscripția: „N. Popescu fecce. Roma 1876”. În prim plan apare Iisus întins într-un giulgiu alb cu o pînză peste șolduri, al cărei capăt atîrnă peste marginea mormintului nou, de piatră, în care nu fusese nimeni pus. Figura și corpul sînt tratate într-o culoare alb-verzuie, cu tente de ocru.

La mîini și picioare se văd urmele însîngerate lăsate de cuiele cu care a fost ținut pe cruce, de asemenea urma lăsată de sulita cu care a fost împuns.

Părul bogat, castaniu, îi cade în valuri pe umeri, fața îi este senină, dînd impresia că Iisus nu este mort ci doarme, se odihnește după suferințele îndurate.

Epitaful pictat de Nicolae Popescu în 1876.

La partea dinspre cap, un capăt al giulgiului este ținut de către apostolul Ioan, „ucenicul iubit“ al lui Iisus, al cărui figură este marcată de durere. Este îmbrăcat în chiton roșu, himation verde și stă în genunchi. La partea dinspre picioare, giulgiul este ținut de către Iosif din Arimateia, de asemenea în genunchi, având un chiton ocru, ce cade în falduri.

De partea cealaltă a mormintului, central, este Maica Domnului, cu mâinile împreunate la piept. Figura îi exprimă adinca durere de care este cuprinsă la pierderea fiului iubit. Are un maforion albastru și chiton roșu.

În dreapta sa este Maria Magdalena, cu părul despletit, cu durerea întipărită pe față, ținând mîna stîngă ridicată iar în dreapta un vas cu mir. Urmează apoi bătrînul Nicodim, „ucenic de noapte“ al lui Iisus, profund îndurerat, ținînd și el cu mîna stîngă de un colț al giulgiului.

În stînga Fecioarei sînt trei mironosițe, cu chipuri plinse și îndurerate, una ținînd un vas cu mir în mînă.

Scena se desfășoară în grădina lui Iosif din Arimateia, unde în fundal apare un deal, tratat în verde pal, iar în dreapta se detașează un peisaj stîncos.

Cerul este involburat, întunecat, trecînd spre portocaliu la orizont. Întreaga scenă este încadrată într-un dublu chenar auriu. În cele

patru colțuri sînt evangheliștii, în medalioane ovale, aurii, încadrate de frunze de acant stilizate, terminate în rozete florale. Fondul dintre cele două chenare este pictat în verde de China și pe el apar simbolurile caznelor lui Iisus. Astfel în partea stîngă este scara și sulita, în partea dreaptă, scara și buretele iar în partea inferioară, cununa de spini, biciul, ciocanul, cuiele, cleștele și o pecete. În partea superioară apar doi heruvimi ce privesc în jos.

Felul cum sînt tratate figurile, deosebita lor expresivitate, măiestria îmbinării culorilor, scot în evidență marele talent al pictorului, desăvîrșita tehnică picturală la care ajunsese Nicolae Popescu în acel an 1876, penultimul din scurta lui viață.

Era un artist deplin format, în plenitudinea forței sale creatoare, pe care însă moartea crudă, îl va răpi în anul următor, 1877.

Se cuvine să spunem că opera sa, deși destul de redusă numeric, îi rezervă un loc de frunte în cultura românească, dovadă fiind și faptul că lucrări ale sale le întîlnim în Muzeul de artă al R. S. România, alături de capodopere ale picturii românești și universale.

IOAN BUZAN

UN DOCUMENT DIN ANUL 1753
PRIVIND FRĂMÎNTĂRILE RELIGIOASE DIN
ȚINUTUL HĂLMAGIULUI

de : GHEORGHE ȚARCUȘ

Rezistența românilor din fostul imperiu al Austro-Ungariei împotriva propagandei catolice a fost bine ilustrată de istoriografia noastră¹. Între cauzele ce explică suspiciunea și ostilitatea românilor față de politica împăraților de la Viena ce urmăreau cîștigarea poporului român pentru catolicism, trebuie numărate mai cu seamă *modul forțat în care s-a dus această campanie, precum și împrejurarea că românii socoteau catolicismul o lege străină, o lege a asupritorilor*.

În ce privește primul aspect, evenimentele ce au avut loc în toate provinciile românești de dincoace de Carpați, începînd chiar cu anul 1697, cînd mitropolitul Teofil se hotărește să îmbrățișeze uniția cu Roma, sînt o dovadă elocventă despre faptul că, sub masca unei înșelătoare aparențe de bunăvoință și respect pentru dreptul românilor de a decide liberi dacă doresc sau nu să accepte uniția, Curtea de la Viena s-a folosit de orice mijloace pentru a realiza obiectivul său — catolicizarea românilor. Sînt de citat în acest sens, pentru a ne referi doar la principalele evenimente, presiunile exercitate asupra mitropolitului Atanasie pentru a semna jurămîntul din 20 martie 1701 prin care acesta își mărturisea „stăruința, sinceritatea și tăria” față de uniție; arestarea și condamnarea nobilului român Gavril Nag-szegi, încredințat să reprezinte în fața autorităților interesele tuturor credincioșilor ortodocși din Transilvania și părțile anexate; alungarea de pe scaunul vlădicesc al lui Ioan Inochentie Klein, episcopul uniât ce a luptat fără succes pentru egala îndreptățire a preoților uniști, ca și pentru recunoașterea românilor ca a patra națiune a țării; arestarea și lichidarea călugărului Visarion; condamnarea și întem-

¹ A se vedea mai ales Silviu Dragomir, *Istoria desrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul XVIII*, vol. I, Sibiu, 1920.

nițarea țaranului Nicolae Oprea din Săliște, ce a făcut zadarnice drumuri la Viena pentru a cere dreptate pe seama românilor, etc. etc.². Tulburările și abuzurile ce au avut loc în ținutul Hălmagiului, la care ne vom referi mai jos, atestă și ele același lucru: „Modul forțat în care țărănimea ortodoxă era convertită la catolicism”, ceea ce a înțărît „în sinul mării majorității a populației sentimentul asupririi ei de către o stăpânire străină”³.

Dar, după cum am spus mai sus, suspiciunea și ostilitatea românilor față de prozelitismul catolic se explică deopotrivă și prin faptul că aceștia socoteau catolicismul o lege străină, legea asupritorilor, în vădită opoziție cu ortodoxia, pe care o consideră legea românească, legea asupriților. Pentru că între națiunile din Transilvania, românii se disting, între altele, prin religia lor, „ei erau credincioșii religiei ortodoxe, care-i desparte categoric de catolicismul adoptat de celelalte naționalități ale țării. Cad în cealaltă mare zonă religioasă, nu numai distinctă ci și adversă, care-i leagă de masa mare a poporului român, de aceeași credință, și de lumea ortodoxă”. „Separația se menține în așa măsură că în raport cu celelalte popoare, ortodoxia rămâne religia distinctivă a românilor, „legea românească”⁴.

Dealtfel, oficialități de tot felul au acuzat, de la început, pe preoții români că „pe cei mai mulți... nu i-a îndemnat la unire zelul religios ori îndoiala, ce ar fi simțit-o, că credința lor nu e cea adevărată, ci scutirea de dări și contribuții”⁵. Iar mai târziu, la 22 mai 1753, iezuitul Mihai Salbeck, din cadrul secției catolice a guvernului de la Sibiu, implicat activ în evenimentele ce-au avut loc la Hălmagiu, va susține de asemenea într-un memoriu adresat împărătesei Maria Terezia, că românii consideră uniția drept „o lege nemțească”⁶.

Documentul pe care-l publicăm în anexă⁷, este o scrisoare din 3 februarie 1753, adresată din Hălmagiu, fostul comitat al Zarandului, mitropolitului sîrbesc Nenadovici din Carloviț, de către ieromonahul

² Silviu Dragomir, o. c., pp. 27, 41, 127, 137 și 191.

³ Ștefan Ștefănescu, *Demografia, dimensiune a istoriei*, Ed. Facla, Timișoara, 1974, p. 61.

⁴ Acad. D. Prodan, *Supplex libellus va. anchorum*, București, 1967, p. 76. Idem. *Răscoala lui Horia*, vol. I, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1979 p., 58: „Poporul român a fost angrenat în ea (în ortodoxie, n.n.) în așa măsură încît aici ortodox e sinonim cu român. „Ortodoxia” s-a confundat în etnicul românesc,

⁵ Contele Secan, conducătorul afacerilor financiare ale țării, scrisoare din anul 1706 (Silviu Dragomir o. c., p. 6 și anexa nr. 5, 4a p. 15 din anexă).

⁶ Ștefan Lupșa și Gh. Lițiu, *Istoria Eparhiei Aradului*, manuscris nr 119 la biblioteca Episcopiei ort. rom. din Arad, vol. II, p. 32.

⁷ Documentul ne-a fost semnalat de Andrei Caciora, șeful filialei din Arad a Arhivelor Statului, căruia îi aducem mulțumiri. El se află la Arhivele Centrale de Stat București, microfilm rola 20/1979 Iugoslavia, cadrul 952 și urm. Documentul este scris în limba slavonă-sîrbă, cu multe inconsecvențe grafice, fonetice, morfologice, ortografice, etc., iar parțial deteriorat. El a fost descifrat și tradus de către prot. Svetozar Naidin din Arad, căruia de asemenea îi aducem mulțumiri.

Alexei și protopopul ortodox al Aradului Ioan Albici, referitoare la evenimentele și la starea de spirit a populației locale în acea vreme, premergătoare cu trei decenii răscoalei lui Horia, ceea ce conferă documentului o însemnătate deosebită.

Dar, înainte de a trece la analiza documentului și a însemnătății sale, se impun câteva considerațiuni privind ținutul Hălmaგიului și evenimentele ce-au avut loc aci în anii premergători, începînd cu anul 1749 cînd începe propriu-zis prozelitismul 'catolic în acest ținut.

Potrivit înțelesului tradițional, ținutul Hălmaგიului este teritoriul actual al comunelor Hălmaგიu, Hălmaგიel, Virfurile și Pleșcuța, după ce localitățile Ociu și Ocișor, au fost alipite la județul Hunedoara, deci teritoriul care între 1876 și 1925 a alcătuit fosta plasă Hălmaგიu⁸. Este o unitate naturală, una din acele „ochiuri depresionare separate prin strimtori așezate pe valea superioară a Crișului Alb, ce alcătuiau odinioară vestita „țară a Zarandului”⁹.

Așezarea sa — cale de acces spre Apuseni și culoar de trecere din Valea Crișului Alb în aceea a Mureșului, spre Deva — a hărăzit ținutului o importanță strategică deosebită. Iar trecutul său îi conferă meritul de a fi „una din permanentele regiuni istorice situate pe cursul superior al Crișului Alb”¹⁰. Astfel aci este atestat ca voievod al Hălmaგიului, încă în 1359 „Bibarch, woyevoda olakorum de Hölmad”¹¹; apoi în 1390 Hălmaგიul și Virfurile sînt pomenite ca două din cele 8 districte ale Țării Zarandului¹², iar voievodul Moga din Hălmaგიu, confirmat de Iancu de Hunedoara în posesiunea voievodatelor Hălmaგიu, Căpîlna și Băița, ia parte la toate evenimentele epocii, între care la vestita luptă de la Kossowopolje¹³.

Evoluția apartenenței administrative a teritoriului¹⁴ avea să creeze pentru ținutul Hălmaგიului, începînd cu anul 1733, o situație specială. În acest an dieta ardeleană decretase de lege hotărîrea regelui Carol al III-lea, potrivit căreia districtul Hălmaგიului avea să aparțină voievodatului și apoi principatului Transilvaniei, iar partea din spre apus a comitatului Zărand să se alipească definitiv comitatului

⁸ Traian Mager, *Ținutul Hălmaგიului. Monografie. Cadrul istoric*, partea I-a, Arad, 1938, p. 5.

⁹ Mihai Iancu, *Leagăne și vaduri carpatice*, Ed. Albatros, București, 1975, p. 219.

¹⁰ Victor Eskenasy, *Hălmaგიul, un sat medieval din țara Crișului Alb (secolele XIV—XV). Considerații istorice*, în „Ziridava”, vol. V, Arad, 1975, p. 21.

¹¹ Idem, o. c., p. 24.

¹² Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, ed. II, Cluj, 1972, p. 210.

¹³ Mihail P. Dan, *Un stegar al luptei antiotomane — Iancu de Hunedoara*, Ed. Militară, București, 1974, p. 70. A se vedea de asemenea cu privire la voievodul Moga: Traian Mager, o. c., p. 27, iar în anexă diploma emisă de Iancu de Hunedoara în Timișoara la 10 aprilie 1451, în facsimil, precum și în transcrierea Cornellei Bodea, precum și a lui Victor Eskenasy, o. c., p. 25.

¹⁴ Asupra acesteia a se vedea: V. Meruțiu, *Județele din Ardeal și din Maramureș pînă în Banat — Evoluția teritorială*, Cluj, 1929, p. 163.

Arad, deci Ungariei¹⁵. Prin aceasta frontiera dintre cele două țări se așează la vest de satul Gura Văii, iar ținutul Hălmagiului devine zonă de graniță, cu toate consecințele ce decurg din aceasta. Dar, în perspectiva celor ce ne preocupă în acest studiu, este de subliniat mai cu seamă faptul că prin noua organizare administrativ-teritorială ținutul Hălmagiului aparține Transilvaniei, pe cînd din punct de vedere ecleziastic stă sub ascultarea episcopului din Arad, situat de acum în Ungaria.

Acum este momentul cînd prozelitismul catolic își îndreaptă ochii asupra Hălmagiului, deoarece acesta nu putea admite încălcarea axiomei guvernamentale potrivit căreia în principatul Transilvaniei nu există nici o biserică ortodoxă românească¹⁶. Deci, în consecință românii din ținutul Hălmagiului trebuiau să primească cu orice preț uniția cu biserica Romei.

Iată pe scurt cursul evenimentelor ce-au avut loc în ținutul Hălmagiului începînd cu luna decembrie 1749 cînd apare aci personal vicarul unit de la Blaj, Petru Aron. După ce acesta informă că Hălmașenii sînt gata să accepte uniția numai să nu fie încorporați la Ungaria, toate organele de stat, începînd cu guvernatorul contele Heller și sfîrșind cu administratorul domeniului erarhial din Hălmagiu, Tátay Samu, începură o campanie de „convingere”. La 10 decembrie 1751 se raporta că un număr de 35 români de pe domeniul statului împreună cu protopopul Simion Popovici din Hălmagiu și popa Sima au acceptat de bună voie (sic) uniția. Apoi, la 25 februarie 1752 vicarul de la Blaj apărură din nou la Hălmagiu, într-o zi de tîrg de țară. După o ședere de cîteva zile acesta raportă guvernului că românii din 38 de comune ale districtului și anume cnezatele Hălmagiului, Bănești, Rîșculița, Tîrnava, Ciuci, Hălmașel și Lunca ar fi acceptat de bună voie uniția. Care a fost însă adevărul o arată scrisoarea din 18 februarie 1752, adresată de românii din districtul Hălmagiului mitropolitului Paul Nenadovici din Carloviț, în care aceștia se plîng împotriva silniciilor comise de vicar și de autorități, între care arestarea preoților George, Adam și Ioan. Românii declară: „noi însă mai bine ne jertfim vieța și capetele, decît să ne părăsim religia ori ceva din dogmele bisericii răsăritene”¹⁷.

În urma demersurilor mitropolitului Nenadovici regina Maria Terezia emise decretul din 10 iunie 1752 prin care, pentru a împăca pe români, ordona consultarea poporului, dar condițiunile în care s-a efectuat această așa-zisă consultare demonstrează încă odată duplicitatea politicii vieneze și teroarea exercitată de organele puterii în sprijinul catolicizării românilor. Între altele, în cursul vizitațiunii ce a avut loc în luna septembrie 1752, cu toată prezența în ținut a arhimandritului din Hodoș-Bodrog, Vicențiu Prodanovici, ca trimis

¹⁵ S. Dragomir, o. c., p. 224.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ S. Dragomir, o. c., p. 235 anexa nr. 69, p. 110 anexe.

al episcopului din Arad, însoțit de *protopopul Ioan Albici*, ca interpret, administrația a început o adevărată vinătoare de oameni. Au fost întemnițați atunci fruntași ai românilor după cum urmează: din Leasa 14; din Tisa 3; din Ionești 7; din Bodești 2; din Hălmagiu 2, iar din Ocișor 5¹⁸. De asemenea preotului Ialos din Dumbrava i s-a luat toată averea¹⁹. Toate acestea sînt sancțiuni ce dovedesc mijloacele de care se folosea administrația pentru a constrînge pe români să accepte uniția.

Aceste abuzuri au ajuns curînd la cunoștința mitropolitului Nenadovici care le denunță reginei și astfel se ordonă o nouă cercetare, mai nepărtinitoare, care să stabilească exact cine se pronunță pentru uniție și cine nu. Și aci ne întîlnim cu *Mihai Salbeck*, iezuitul de la Blaj, care în numele secției catolice a guvernului, înaintează reginei un protest împotriva aprobării noii vizitațiuni, invocînd tot felul de argumente, pe care însă comentatorul său, consilierul Rosenfeld, le numește „bewunderswerte Naivitäten”²⁰. Dealtfel toate organele guvernamentale și locale au făcut toate eforturile pentru împiedicarea unei noi cercetări, firește de teamă că, în condiții de libertate deplină, românii se vor pronunța hotărît pentru legea străbună.

Este momentul să ne referim la documentul inedit pe care-l comentăm ca o ilustrată grăitoare a manevrelor de tergiversare folosite de administrație și a abuzurilor la care aceasta s-a datat, cu tot decretul regal ce coordona o cercetare imparțială.

Scrisoarea din anexă, semnată de ieromonahul Alexei și de protopopul Aradului, mai sus amintit, Ioan Albici, a fost adresată în 3 februarie 1753 mitropolitului Paul Nenadovici din Carloviț. Din scrisoare rezultă că mitropolitul, în strădania sa de a obține efectuarea cercetării ordinate de Maria Terezia, tergiversată de autoritățile guvernamentale, încredințase ieromonahului Alexei o scrisoare adresată guvernatorului din Sibiu, în care fără îndoială mitropolitul se plîngea împotriva acestor tergiversări, precum și împotriva abuzurilor comise la Hălmagiu. Ieromonahul descrie cu lux de amănunte plecarea sa spre Sibiu, modul în care autoritățile au încercat să-l împiedice să efectueze călătoria, sau să ajungă la Sibiu, într-un fel demn de un roman de aventuri, acuzîndu-l ba că nu are pașaport în regulă, ba că ar fi instigator la rebeliune, etc., astfel încît ajungerea sa la destinație a surprins autoritățile. Dar, odată ajuns la Sibiu, s-a făcut tot posibilul ca mandatul mitropolitului să nu ajungă la guvernator. A sosit acolo imediat de la Blaj iezuitul Mihai Salbeck,

¹⁸ St. Lupșa și Gh. Lițiu, o. c., p. 30.

¹⁹ S. Dragomir, o. c., p. 243. Pentru detalii a se vedea cele două scrisori ale hălmăgenilor, din 26 septembrie 1752, adresate episcopului din Arad, prin care se denunță abuzurile administrației — S. Dragomir, p. 242 și anexele nr. 71 și 72, anexe pp. 112 și 113.

²⁰ St. Lupșa și Gh. Lițiu o. c., p. 32.

expert în problemele Hălmagiului, care, împreună cu autoritățile, a încercat de astă dată să împiedice reîntoarcerea împuternicitului, însoțindu-l efectiv pînă la Hălmagiu (de fapt o escortă deghizată) și străduindu-se pe drum, în orice chip, să-și atingă scopul, mergînd pînă la suprimarea ieromonahului.

După peripeții numeroase, descrise cu multă savoare de autorul scrisorii, convoiul a ajuns totuși la Hălmagiu unde Salbeck, secondat de autoritățile locale, a încercat în ultimă instanță să împiedice efectuarea cercetării ordonate de regină, sub cuvînt că în regiune s-ar fi creat o stare de spirit periculoasă, că populația este gata să se răzvrătească și că autoritățile nu ar dori ca delegații episcopului din Arad să poată fi acuzați de incitare la rebeliune. De aceea se stăruie ca ei să părăsească Hălmagiul și să se reîntoarcă atunci cînd vor sosi aci membrii comisiei încredințate să facă cercetarea.

Desigur, partea cea mai importantă din scrisoare este alineatul în care se fac referiri la starea de spirit a populației, dat fiind că ne găsim în anul 1753, deci cu trei decenii înainte de izbucnirea răscoalei lui Horea. În această privință rezultă că la Hălmagiu poporul era într-o agitație continuă, că oamenii „se adunau cîte cinci și cîte zece, se grăbesc și discută, instigă...”, revolte, ca și cînd ar fi îndemnați de cineva...”, desigur aserțiune menită să slujească scopului urmărit, în sensul că, instigatorii ar fi delegații de la Arad. Din scrisoare mai rezultă că populația era preocupată de perspectivele sale ca urmare a reorganizării teritoriale, prin alipirea părții de vest a comitatului Zarand la Ungaria și că românii mai cîntăreau încă avantajele noii situațiuni, între care posibilitatea aprovizionării mai lesnicioase cu sare. Oricum, după părerea autorităților, situația este explozivă, „populația s-a răzvrătit (?) atît de mult, încît așteaptă că din zi în zi să înceapă rebeliunea; într-atît... a început focul să se ațite și din care nu se poate aștepta nimic bine”.

Este adevărat că autorii scrisorii informează în final pe mitropolit că nici vorbă nu poate să fie de răscoală la Hălmagiu: „cît despre răscoală sau rebeliune, asemenea nouătăți — Doamne ferește! — aici nu sînt, nici la orașe, nici la țară. Ei nu pot însă să ne vadă le vine greu”, ceea ce vrea să explice desigur că cei ce susțin că o răscoală ar fi iminentă la Hălmagiu, scornesc aceasta numai pentru a elimina din teritoriu pe delegații episcopului din Arad, care împiedicau, fie și numai prin prezența lor, prozelitismul catolic. Evenimentele ce-au urmat atestă însă că pericolul unei răscoale era real, fără a fi fost însă determinat de prezența împuterniciților din Arad, ci de silniciile autorităților împotriva unei populații ce-și apăra cu toată puterea credința sa strămoșească, cu convingerea că ceea ce i se oferea nu era în interesul său, ci în folosul asupritorilor străini. Impresionantă este ex-

primarea din finalul scrisorii în care autorii vorbesc despre „sărăciea aceasta”, referindu-se desigur la românii din ținut, care ar putea să ajungă „în vreo nevoie și mai mare decât o are”, pentru că autoritățile „ne fac mereu necazuri și nouă și poporului...”.

Un important număr de documente arată că de fapt ulterior silniciile autorităților, impuse de Mihail Salbeck, s-au înmulțit mai ales după ce poporul, văzînd intențiile autorităților de a împiedica o cercetare nepărtinitoare, ocupă cu forța bisericile din Hălmațiu și Tirnava, oprind pe preoții uniți să mai intre în ele. Răspuns la aceasta, în iulie 1753 guvernul trimise la Hălmațiu o companie de mușchetari sub comanda unui căpitan, iar la adăpostul acesteia comitele Paul Hollaki ordonă, prin judecătorul scaunului, adunarea locuitorilor din Hălmațiu și jur, pe data de 20 iulie 1753, ca să predea biserica, dar aceștia refuzară ferm. Drept represalii, comitele ordonă atunci arestarea a cinci fruntași ai hălmațenilor, apoi a lui Petru Furdea, cismar, a țaranului Ștefan Pîrva, precum și a preotului George Popovici, zis Giurca, din Hălmațiu. A fost arestată și soția crîșnicului din Hălmațiu și dusă la închisoarea din Brad cu un sugaci în brațe, pentru că refuzase cu încăpăținare să predea cheile bisericii²¹. În ce privește pe împuterniciții episcopului din Arad, aceștia au fost aruncați cu forța într-o căruță, cu lada lor cu tot și duși sub escortă armată pînă la granița cu Ungaria din ordinul lui Mihai Salbeck²², ce ținea cu orice preț să-și elimine adversarii din zonă.

Este știut că străduințele autorităților de a impune românilor cu forța aderarea la catolicism n-a reușit, că cercetarea nepărtinitoare a avut totuși loc în luna mai 1754 și că aceștia s-au pronunțat categoric că vreau să rămînă în legea pe care au moștenit-o de la părinții lor. Numai un număr infim, între care trei preoți, s-au declarat uniți, dar acestora li-a fost cedată vechea biserică din Hălmațiu. Zadarnice au fost protestele ulterioare ale românilor pentru retrocedarea vechii lor biserici, despre care ei spuneau la 7 decembrie 1754 că a fost „întîia și vlădiceasca biserică... în districtul acesta”, sau „întîia biserică a ținutului acestuia”²³. Este de subliniat că protocolul investigației făcută la Hălmațiu, întocmit de comisie și datat 25 mai 1754 (24), arată că românii s-au prezentat în fața înaltei comisii conduse de consilierul Seeberg, pe cnezate: „...curarent ut incelaee per Kinezias deinceps convocentur...”. Au fost astfel convocați să se pronunțe asupra religiei pe care o adoptă locuitorii „ex kinesia Halmagyiensis” în 18 mai 1754; „ex kinesia montana” la 15 mai; „kinesia Csucsensis”, „Vaczensis” și „Risculiezensis” la data de 16

²¹ Asupra acestora a se vedea: S. Dragomir, *o. c.*, pp. 246—249 și 258—259 și St. Lupșa și Gh. Lițiu, *o. c.*, pp. 32—34, 37 și 41.

²² St. Lupșa și Gh. Lițiu, *o. c.*, p. 36.

²³ Asupra evenimentelor din mai 1754, vezi S. Dragomir *o. c.*, pp. 254—255. Scursoarea din 7 decembrie 1754 anexa nr. 80, p. 129.

mai: „kinesia Acsucensis“ la 17 mai și, în sfârșit, în ultima zi, la 18 mai 1754 s-au prezentat în fața comisiei locuitorii ce nu se putuseră înfățișa la data programată pentru localitatea lor.

Redactorii „protocolului“ atestă astfel că românii din ținutul Hălmaagiului și de pe valea superioară a Crișului Alb, mai păstrau încă forma străveche de organizare, ceea ce reprezintă încă o dovadă despre îndelungata supraviețuire a instituțiilor specifice românești, mai ales în zonele mai înalte, curent semnalată de literatura istorică²⁴.

În concluzie este necesar să subliniem că documentul din anexă reprezintă încă o dovadă, pe lângă cele cunoscute, despre scopurile urmărite de curtea de la Viena prin catolicizarea românilor și despre intransigența acestora în lupta pentru apărarea credinței strămoșești și a ființei naționale. Neîncrederea lor în promisiunile împăraților de la Viena se va dovedi pe deplin întemeiată peste trei decenii, atunci când rășcoala lui Horia aveau să dea noi jertfe pentru scuturarea jugului iobăgesc²⁵. Documentul are de altfel o importanță deosebită și pentru faptul că ilustrează încă odată starea de spirit a populației din ținut în preajma aceluși eveniment de majoră însemnătate care a fost rășcoala lui Horea.

ANEXA

*Prea Sfințite și Prea Mărite, Domnule Domnilor,
al nostru Domn Părinte și Arhipăstor Prea Milostiv,*

Din Sibiu luna trecută, la dată de 28, am scris Prea Sfinției Voastre pe scurt, prin poștă. Nu știu dacă veți primi. De aceea, repetind, Vă scriu și despre celelalte întâmplări și noutăți de aici. Cu ajutorul lui Dumnezeu am sosit în pace la Sibiu și am dus scrisoarea D. Gubernator. Nici după trei încercări n-am reușit să discut cu dînsul verbal. Că după ce m-au anunțat Excelenței Sale, a zis atunci că fiind puțin bolnav — și a luat leacuri, — nu pot la ora aceea să intru la dînsul, ci să-i dau scrisoarea să o vadă. Și așa am dat scrisoarea. Și servitorul acela cînd a ieșit mi-a zis să mă duc la locuință, că Domnul nu poate să consulte scrisoarea acuma, ci mai tîrziu, și „Vă va chema la timpul potrivit“. Eu, întorcîndu-mă la locuință, am așteptat o zi întreagă. (Am crezut că din considerațiune mă va chema, după ce a citit scrisoarea). Iar cînd se făcu seara veniră doi scribi și aduseră scrisoarea Prea Sfinției Voastre și îmi ziseră dacă binevoiesc pot să mă prezint a doua zi la ora opt — așa a zis D. Gubernator — și că s-au mirat unde a tîrziat atît de mult scrisoarea. Atunci eu am povestit peîndelete cum s-au petrecut lucrurile și că dîșii să spună Domnului. Dimineața m-am dus

²⁴ Șt. Pascu, *loc. cit.* De asemenea monografia *Aradul permanentă în istoria patriei*, Arad, 1978, p. 87, cu bibliografia de la nota nr. 7.

²⁵ Pentru participarea românilor din ținutul Hălmaagiului, a se vedea D. Prodan, *Rășcoala lui Horea*, București, 1979, vol. II, p. 734.

și am prezentat acuze pentru scrisoare, precum și pentru venirea noastră aici de la Hălmațiu, pentru care ne-am grăbit să venim. La fel și pentru comesari m-am rugat și am recomandat cum am știut și am putut mai frumos, la care D. Gubernator invocă diferite motive. Întii că noi nu eram în corespondență cu dînsii, — al doilea — că dîșii nu se așteptau — zice — că noi să întreprindem vizitația într-un timp nefavorabil de iarnă, — al treilea că Maj. lor regală a ordonat să se numească un comisar.

Dîșii însă n-au fixat diurna, iar Gubernia fără interpelarea Curții nu le poate determina salariile. Și așa, zice, au scris la Beci. Cînd vor primi răspuns vor da imediat dispozițiuni comesarilor să procedeze la efectuarea vizitațiunii în Hălmațiu, care sînt deja — zice — numiți: unul de către Karolofehervar varmeghe, iar al doilea de către Huniadvarmeghe. Noi îi putem aștepta liniștiți în Hălmațiu. Am răspuns la ceea ce am putut și — făcînd plecăciuni — am plecat în numele lui Dumnezeu spre Hălmațiu, — și ieri după amiază, pe la ora unu, am sosit și am vrut să trimit scrisoare imediat, dar calul protei fiind obosit de drum din pricina aceea n-a putut.

De asemenea aduc la cunoștință Prea Sfinției Voastre despre pașaport și călătoria mea. Cînd anume am vrut să plec la Sibiu, ne-am dus amîndoi la udvorbirău și i-am adus la cunoștință despre ce e vorba. Dînsul ne-a spus că putem pleca. „Pentru aceasta — zice — nimeni nu vă va sta în cale”. Și așa am plecat în numele lui Dumnezeu. La Brad am găsit pe Dl. Vicespan și pe alți ofițeri și nemeși din varmeghe la dînsul. Am predat scrisoarea Prea Sfinției Voastre și am cerut pașaport pentru Sibiu, și am spus în ce scop plecăm. Atunci atît Vicespanul cît și ceilalți ziseră că eu nu am nevoie de pașaport. „Aveți, zice plenipotența d-voastră și scrisoarea către Dl. Gubernator și asta vă este suficient; mai mult decît acestea nu aveți nevoie. Dacă V-ar întreba pe undeva încotro mergeți și cu ce scop, arătați numai scrisoarea Dlui Gubernator și astfel nimeni nicăieri, zice, nu Vă va sta în cale, chiar dacă ați merge de-a curmezișul întregului Ardeal. Niți că se solicită și caută pe acolo pașapoarte”.

Dimineața ne-am dus din nou și mi-a spus la fel. Eu am crezut în asta, sperînd că dînsul fiind calvin, m-am gîndit că numi este dușman. Și pe onoarea unui astfel de domn cu reputație și ofițer am plecat. Eu însă n-am știut că udvorbirăul i-a adus la cunoștință imediat și dînsul a scris urgent Guberniei, ca să mă lase oare să trec? — la care li s-a răspuns să nu mă lase. Dar pe cînd a sosit scrisoarea eu am trecut Mureșul și comanda spre cetatea Devei. Cînd am sosit la Deva am arătat comandantului plenipotența și scrisoarea către Gubernie. Dînsul m-a înregistrat numai și mi-a zis că la înapoiere să iau un pașaport din Sibiu, altfel nu voi fi lăsat. La Sibiu, în timpul discuției cu Dl. Gubernator, cînd am vrut să plec, am cerut pașaportul. El însă mi-a zis să mă duc la General, care emite pașapoarte. Cînd m-au văzut domnii ardeleni la Sibiu, toți au fost surprinși și mirați prin ce șiretlic am intrat, știînd că în cetate nu m-ar fi lăsat fără pașaport din invidie. Dîșii au aflat că voi veni. Între timp superiorul și iezuitul acela Salbeg, ale cărui proteste eu nu le-am însușit, au acționat să mi se împiedice cale în orice chip. Cînd au aflat că am amintit de pașaport, s-au dus imediat la General și Oberșter, la fel și la Dl. Gubernator și alte oficialități, la ofițerii militari și camerali, ca să nu-mi elibereze pașaport, invinînd pe

pustnicul că ar fi suscitât rebeliune în Ardeal. Salbeg, de îndată ce a aflat că eu voi veni la Sibiu, a venit imediat din Blaj. Când m-am dus la Dl. Oberșter-Conte să cer pașaport, m-a întrebat cine sînt, de unde vin și cu ce treburi și cum de nu am pașaport. I-am relatat totul pe rînd, ca și despre Vicespan și cum a fost la Deva și că eu în toate acestea nu am nici o vină, deoarece am umblat pe drumuri publice prezentîndu-mă întotdeauna autorităților și că am la mine plenipotență. Atunci mi-a cerut-o și eu i-am dat-o mi-a zis să vin la amiază. După aceea însă mi-a zis seara.....

și astfel au dispus ca să plecăm împreună cu Salbeg la Hălmagiu și de aceea eu n-am știut nimic din ceea ce se petrece. Seara m-am dus la Oberșter și am discutat pe larg: „Nu vei putea astfel să treci înapoi, decît să te înțelegi cu Salbeg, deoarece și dînsul pleacă la Hălmagiu și astfel să te ia dînsul în compania sa. Iar noi vom da o scrisoare către comanda din Deva ca să te treacă”. Dar dacă dînsul nu va voi să se întovărească cu mine — zisei — ce voi face atunci? — „Noi vom căuta — zice — o altă ocazie”. M-am dus la Iezuiți și l-am găsit pe superiorul împreună cu Salbeg. Cu mine a fost și secretarul Oberșterului. Iezuitul a promis să se asocieze la drum cu mine. După aceea m-am dus la Oberșter să-mi dea plenipotența și scrisoarea către comandă. A amînat pentru a doua zi. Iar a doua zi a trimis-o Iezuiților. M-am dus la ei și i-am întrebat unde sînt scrisorile mele. Mi-au zis că la Oberșter. Il întreb pe el — Oberșter — el zice: la Iezuiți. zisei.....¹ — Atunci a trimis cu mine pe secretarul său și mi-au dat scrisoarea însă către comandă nu mi-au dat-o. M-am întors la Oberșter și i-am zis....¹. Atunci dînsul își încrucișează mîinile pe piept și zise: ...¹. Eu am mulțumit după aceea și am plecat. Iezuitul a venit la locuința mea, m-a luat în birjă și astfel în numele lui Dumnezeu am plecat. Comanda a dat însă pașaportul lui Salbeg și mie pentru comanda din Deva....¹ un ordin de demult de la Majet. Împărătească, dar mai ales unul mai recent, strict — că preoții noștri să nu fie lăsați în nici un chip să treacă în Ardeal, — și zice: „Noi cînstim fața voastră preoțească, că altfel v-am fi găsit alt loc, sau am fi delegat două persoane ca să vă escorteze din Ardeal”. Atunci am înțeles că Salbeg nu merge pentru altceva la Hălmagiu, decît ca să mă scoată pe mine din Ardeal. Când am ajuns la Deva și ne-am dus la comandant, el a prezentat pașaportul său mare, iar despre mine a zis că am intrat în Ardeal fără pașaport, așa că dacă vrea poate să mă lase să trec, iar dacă nu — poate să mă aresteze. Atunci locotenentul acela se supără și începu să-i răspundă tăios: „Eu am fost — zice — patru ani la comandă în Banat și întotdeauna orice preot care vine cu delegație de la episcop este lăsat să treacă — iar eu — zice — respect mai mult plenipotența decît pașaportul. În al doilea rînd nu am nici o dispozițiune să nu las să treacă. Iar numele acestui pater Vicar eu l-am înregistrat — zice — și am raportat Dl. General și mi-a venit răspunsul că totul e în regulă și astfel eu îi dau drumul. Atunci el (Salbeg n.n.) îi prezintă pașaportul acela mic, și începu să șoptească la ureche. Atunci am început și eu să mă clorovăiesc cu el. Din întîmplare s-au găsit în birt doi arădeni și cu ei am rămas peste noapte. Cu el n-am

¹ Documentul deteriorat.

vrut. Ne-am înțeles să plecăm a doua zi dis-de-dimineață. A doua zi văd caii înhămați și slujitorii lui zicînd că vrea să plece. Noi am înșeuat caii și am plecat să-i potcovim. Ni s-a spus că s-a ordonat că fără el să nu plecăm. Atunci el a început să calomnieze că noi am vrut să fugim. Eu i-am spus despre toate și liniștindu-se am ajuns la Ribîția și Dl. Viceșpan a sosit la o oră după noi, cu doi ofițeri, din Hălmagiu, comunicînd protopopului nostru ceva dispoziții de la Gubernator.

Aflînd că ne găsim în sat a venit cu Salbeg și s-a îndreptat spre noi. Printre alte discuții începu să-mi comunice ordinul Dl. Gubernator, „ordinul acela — zice — pe care l-am comunicat protopopului vreau să-l aduc la cunoștință și d-voastră ca să știți. Mi s-a spus să nu vă dau voie la vizitațiune. Am aflat de la oameni că printre ei circulă niște zvonuri din altă parte. La Hălmagiu se adunau cite 5 și cite zece, se grăbesc și discută, instigă — zice — revolta, ca și cînd ar fi îndemnați de cineva (adică numai ce nu spune că de noi doi prezenți aici) și încurajați. Dacă se vor atășa — zice — de Arad nu vor fi scutiți de vamă și să nu ia sare din Ardeal, că vor fi întotdeauna dependenți. Dacă s-ar atășa de stăpînul din Arad, acest district s-ar afilia către țara ungurească și ar avea anumite localități ale lor ca Aciua și Vidra, dar mai ales Hălmagiu, unde ar avea adunările și consfăturile lor. La aceasta populația s-a răzvrătit atît de mult, încît se așteaptă că din zi în zi să înceapă rebeliunea; într-atît — zice — a început focul să se ațîțe și din care nu se poate aștepta nici un bine. Iar noi nu dorim ca d-voastră să fi făcut sau să fi vorbit de asta, numai că auzim că printre oameni se vorbește deschis, pe cînd altă dată de astfel de vorbe și revolte nu s-a auzit. Dar iată de cînd ați venit d-voastră în Hălmagiu au apărut și nu se vor potoli pînă ce d-voastră nu veți ieși. Vă rugăm deci și vă sfătuim să ieșiți în dieceza d-voastră și să rămîneți acolo pînă la sosirea comisarilor. Dacă nu — vom scrie Maj. Imperiale și Guberniei, după care puteți cădea în disgrăție și să ajungeți la o mare răspundere în fața Curții și să ieșiți de aici în alt mod, în care noi nu dorim să procedăm cu d-voastră“. Și au insistat tare asupra mea să le promit, dar n-am vrut — le-am spus cum am discutat verbal cu Dl. Gubernator, și care mi-a zis să stau în Hălmagiu pînă la sosirea comisarilor. Asta vă promit — le-am zis — că voi aduce la cunoștință Prea Sfințitului aceste cuvinte și postulate ale d-voastră.

Și cum îmi vor dispune așa voi proceda și Vă voi înștiința....¹ și a spus că s-ar putea — zice — răspunde prin împuternicitul lor. N-a zis aci că pe lingă plenipotență nu se poate încălca nici instrucțiunea dată. Au mai fost și multe alte discuții. Nu pot să notez toate. Cred însă că despre tot felul de întîmplări diferite și vorbe, ce au avut loc în decursul acestor 14 zile de drumetii, aș putea să scriu 14 coale. Din Ribîția am venit la Hălmagiu după amiază și acolo am rămas la masă la udvor-birău. După aceea au venit la el Solz Einemer și vămășul. Eu cred că dinșii au auzit de sosirea lui (Salbeg n.n.), iar el i-a chemat ca să fie martori. Și-a început să-mi vorbească cu cuvinte măgulitoare și să-mi ceară atestatu că m-a adus onorabil la Hălmagiu. „De ce să-ți dau? — i-am zis — nu m-ai adus tu, ci am călătorit numai în tovărășie. Dacă am șezut eu în trăsura

¹ Documentul deteriorat.

ta și sluga ta a fost pe calul meu. Cu ce am plecat eu din Hălmațiu la Sibiu cu acel vehicol, m-aș fi și întors din Sibiu la Hălmațiu. Dă-mi mai întâi tu mie atestatul și apoi îți voi da eu ție". Eu voi da — zice — că am călătorit frumos până la Deva, iar acolo tu ai încercat să fugi; de la Deva din nou am călătorit frumos până la Hălmațiu". — „Și eu îți voi da ție — am zis — la fel. La Sibiu n-ai reușit să mă arunci în temniță, ci ai venit cu mine până la Deva și acolo ai vrut să mă bagi în arest, iar dacă n-ai reușit ai venit iar frumos cu mine până la Hălmațiu. Eu însă am plecat de aceea din Deva pe calul meu, că m-am certat cu tine și n-am vrut să călătoresc în căruța ta. Eu n-am intrat în Ardeal în mod fraudulos și deci nici n-aș fi ieșit fraudulos". Atunci Salbeg s-a infuriat și zise cu voce tare în fața fraterului de acolo, utvor birăului localnic, Salz Einemer, vămașului, în fața tuturor în mod public: „Este un mare noroc al tău că ai intrat în Ardeal și Sibiu, iar pentru domnii noștri mari și ofițeri o mare nenorocire că tu ai venit din Sibiu și Ardeal la Hălmațiu. Și asta este o mare minune a lui Dumnezeu".

Prea Sfințite Domnule,

După cum am scris și anterior Prea Sfinției Voastre și V-a adus la cunoștință....¹ și asta mi-a spus iezuitul pe drum că dinșii se conformează după primul decret, iar decretul acesta din urmă — zice — „a survenit la informația d-voastră. Și noi am scris — zice — la Viena și nouă ne va veni un decret la informația noastră și de acela ne vom ține. Până atunci — zice — nici comisarii nu se vor deplasa la Hălmațiu". Prea Sfințite Domnule, dacă veți scrie Viceșpanului să nu-i amintim nimic de pașaport, ca să nu se ofenseze, iar despre scrisoarea aceea cînd a dat-o a zis că atunci cînd veți merge la Gubernator să clarificați. Despre Salbeg am scris că de va scrie ceva la Viena și va unelti să o aveți la Prea Sfinția Voastră și să știți cum a fost. Dacă dînsul va fi pe pace să fie pace. Cît despre răscoală sau rebeliune, asemenea noutăți — Doamne ferește — aici nu sînt nici la oraș, nici la țară. Ei nu pot însă să ne vadă — le vine greu. Noi știm ce scrie în decret, că problema aceasta să se termine în deplină liniște și pace. Numai că dînsii acționează ca să ne creieze vreo belea la Curte, pentru care purtăm destulă frică și lăsăm la chibzuința Prea Sfinției Voastre. Răspundeți-ne cît mai curînd ca să știm cum să procedăm. Nu mai putem să ne apărăm; a venit timpul să ne prăpădim; ne este teamă de minia împăratului și pentru Prea Sfinția Voastră ca să nu cădeți în vreo suspiciune la Curte. La fel și pentru noi înșine ca să nu ajungem, bieții de noi, în vreo nenorocire și sărăcimea aceasta în vreo nevoie și mai mare decît o are. Noi știm că nu avem nici o culpă, dar dînsii ne fac mereu necazuri și nouă și poporul și încontinuu ne stînjenesc și ne apasă, ca să ieșim. Am adus la cunoștință Sfinției Voastre pe larg. — și cum vor ordona așa vom asculta. Dacă va veni vreo dispoziție de la Gu-

bernie ne vom conforma după cum veți dispune. Nu putem întotdeauna să scriem și să așteptăm răspuns. Scrieți-ne despre toate.

Cu aceasta,

Incredințându-ne părinteștii îndurări, sărutînd Sf. dreapta, rămînem ai Prea Sfinției Voastre slujitori prea supuși,

Alexei, ieromonah

Ioan Albici, protopop

În Hălmațiu, la 3 ale februarie 1753.

**CONSTANTIN DIACONOVICI LOGA, DASCĂL LA ȘCOALA
NORMALĂ MACEDO-ROMÂNĂ DIN PESTA ÎN ANUL ȘCOLAR
1809—1810. ***

de: dr. NIKOLA GAVRILOVIC — Novi Sad

În Arhiva din Sremski Karlovići a Academiei Sîrbe de Știință și Artă din Belgrad, fondurile „Deputația Școlară” și „Mitropolitan-Patriarhal” „A” și „B”, există o abundentă documentație istorică asupra lui Constantin Diaconovici Loga. Izvoarele respective sînt legate de activitatea sa depusă pe direcția lărgirii culturii — în optica ideilor luminate — în mijlocul maselor largi ale credincioșilor ortodocși din Banat, români și sîrbi. Documentele de valoare aparte care se referă la activitatea publicistică și de traducător a acestui intelectual bănațean deosebit de prețuit, au fost deja puse în lumină cu alte împrejurări¹. Era firesc ca strădaniile sale în calitate de director al școlilor naționale românești și sîrbești de pe teritoriul Regimentului valaho-iliric (1830—1850) să lase o vizibilă urmă în arhiva amintită. Pe de altă parte, însă, lumii științifice și culturale îi este mai puțin cunoscută activitatea lui Loga ca dascăl al Școlii macedo-române din Pesta, din anii 1809—1810, ori contribuția pe care o oferim privește tocmai această perioadă, scurtă dar foarte fecundă, a vieții sale, fiind bazată pe documentele din fondul „Deputației Școlare” ale arhivei amintite din Sremski Karlovci (Karlovit)².

Este necesar să amintim că Școala Normală macedo-română din Pesta fusese o școală normală de trei clase. Era subvenționată de comunitatea de români și „țintari” strînsă în jurul parohiei ortodoxe ro-

* Traducerea acestui material din limba sîrbă e datorată arhid. dr. Silviu Anuichi.

¹ Despre aceasta pe larg la N. Gavrilović, Rad Konstantina Djakonović-Loge na prevodjenju crkvenih knjiga za potrebu rumunskih crkava i klirikalnih škola u Karlovačkoj Mitropoliji (Activitatea lui C-tin Diaconovici Loga la traducerea cărților bisericesti necesare bisericilor românești și școlilor clericale din Mitropolia de Karlovit), în „Contribuții la istoria culturală a românilor din Voivodina”, IV, Virseș, 1977, pp. 133—142.

² Arhiva din Sr. Karlovci a Academiei Sîrbe de Știință și Artă (pe scurt AȘANUK), Fond M.P. „A” și „B”, precum și Fondul „Deputația Școlară” (D.S.).

mâne din Pesta. Școala activa după metoda normală a pedagogului german Föllbiger³, avînd ca dascăl, pentru toate cele trei clase, pe Constantin Diaconovici Loga. Anul școlar era eșalonat pe intervalul 1 noiembrie — 31 august, avînd două semestre — cel de iarnă (1 noiembrie — 31 martie) și respectiv cel de vară (1 aprilie — 31 august). Vacanța dura, prin urmare, între 1 septembrie — 30 octombrie. După fiecare semestru aveau loc examene publice, desfășurate în prezența conducătorilor școlii și a membrilor de vază ai comunității românești din Pesta. La începutul și la terminarea fiecărui examen semestrial, cei mai buni elevi ai școlii rosteau scurte orații (alocuțiunii) în limbile română, germană și maghiară. Controlul asupra școlii era efectuat, în anul 1810, de directorul școlar local Ioan de Boraroș, membru al magistraturii, senator și asesor al judecătoriei districtului Pesta. Director școlar districtual pentru districtul școlar al Budei fusese atunci George de Pis, membru al comisiei de studii de pe lângă Consiliul de locotenență maghiar.

Lecțiile de religie erau predate la toate clasele de parohul român din Pesta, Ioan Teodorovici.

Clasele purtau denumirile „Începătorii”, „Ceasloveții”, și „Psaltireții”, iar programul de învățămînt cuprindea următoarele discipline: „Învățătura creștinească”, „Lecțiile românești”, „Istoria Bibliei”, „Învățătura limbii românești”, „Ducere de mîna către cîntece”, „Limba nemțească”, „Limba ungurească”, „Limba latinească”, „Socota sau Aritmetica”, și „Scrisoarea românească și a altor limbi”.

Planul și programul de învățămînt pentru semestrul I (de iarnă) al anului școlar 1809—1810⁴.

Nr crt.	Obiectele	Cl. I „Începătorii”	Cl. II „Ceasloveții”	Cl. III „Psaltireții”
1	Învățătura creștinească	rugăciuni zilnice	Citire și învățătură din Catehism, de la început pînă la art. 7 al Simb. Credinței.	
2	Lecțiile românești	Silabisire din Bucvar	Citire din Bucvar	Citire din Ceaslov și Psaltire după regulile de Ortoepie și Prosodie, pînă la Catisma IV.

³ J.I. von Föllbigers Methoderbuch... Bearbeit und mit Erläuterungen versehen von Johann Panholzer. Freiburg im Bressgau, 1892.

⁴ ASANUK, fond D.S., caietul 2, Nr. 18/II și 18/III din 1810.

3	Îstoria Bibliei	De la început pînă la cap. III	De la cap. III la cap. XI.	
4	Învățătura limbii românești		Despre importanța cuînoașterii cu- vintelor	Tabele ortografice și Etimologia. cap I.
5	Ducere de mină căt-re cînste			Citirea primei părți, cu explica- ții, pînă la cap. II.
6	Limba nemț-ească		Silabisire din Bucvar	Citire din manual pînă la partea V-a
7	Limba ungurească	Silabisire din Bucvar	Citire din manual, de la cap. I la cap. IV.	
8	Limba latinească		Citirea Fabulelor lui Esop	
9	Socoata sau Aritmetica		Cele patru ope- rații aritmetice ale numerelor în general	Cele patru ope- rații aritmetice ale numerelor cu exemple
10	Scrisoarea româ- nească și a altor limbi	Compuneri în limbile respective și scriere pe tablă sub dictare		

În afara obiectelor de studiu, elevii erau supuși și la exerciții practice pentru cunoașterea Muzicii bisericești și a Tipicului, cîntau diferite tropare, irmoase, condace și stihoavne cu ocazia împărțirii anaforei în biserică. În sfîrșit, ei se obișnuiau și cu citirea Apostolului⁵.

La trecerea fiecărui semestru, după examene, se tipăreau comu-
nicate școlare conținînd lista membrilor din conducerea școlii, planul
și programul de învățămînt, clasificarea elevilor pe clase și în final
textul alocuțiunilor rostite de elevii eminenți în fața oaspeților pre-
zenți la examen. Comunicatul școlar de la sfîrșitul semestrului I (de
iarnă) al anului școlar 1809—1810, purta titlul: „Însemnarea puselor
înaînte învățăturei (pe) care 30 de școlari din Școala Normală a Nației
rumânești din Peșta prin cursul de iarnă au învățat de la Constantin
Diaconovici Loga învățătorul, și acum la publica examinare, în luna
lui aprilie în 25 zile, anul 1809—1810, mai 'naînte de prînz de la 9
pînă la 12 ceasuri s-au arătat. În Buda, la crăiasca tipografie a Uni-
versității ungurești, 1810”⁶.

⁵ Ibidem.

⁶ Idem, 18/II din 1810.

În acest comunicat, clasificarea elevilor se intitula „Clasificatia scolarii quellor din Școala Romanească Normale în libera și crăiasca cetate Pesta” (tipărită cu caractere latine), și avea următorul conținut :

De la Psaltire :

Eminenți

1. Theodor Muthi
2. Ilie Blana
3. Christodor Macsinka
4. Johann Bezuca
5. Maria Zsembu
6. Nahum Lazaru
7. Catharina Zyko

I Classa

1. Michael Docso

Dintre agueste, în 5 Noe. 1809, uni(i) la Scholele quele (cele) Latinesci, iar alți(i) la negocetorie (comert) s-au dus.

1. Alexand. Theodorovics
2. Michael Macsinka
3. Theodor Nikolae
4. Nikolae Petrovics.

De la Ceaslov :

1. Constantin Docso
2. Michael Pulya
3. Maria Baraty
4. Johan Muthy

1. Anastasie Kujsoru
2. Georgie Pektenariu
3. Nahum Kujsoru
4. Michael Agy
5. Elisabeta Pometha

Precum și aqueste fequore (fete) la lucru muleresc (feminin) s-au dat :

1. Anna Zyke
2. Maria Karkalics
3. Irina Argyr
4. Hellena Rajkovics

De la Abecedari și Începători :

1. Theodor Theodorovics
2. Elisabeta Karkalics
3. Maria Pometha

1. Sophia Lykovsky
2. Johan Petrovics
3. Georgie Mihajlovics

1. Maria Anna
2. Hellena Vulpe
3. Dimitrie Karkalics

Aqueste preste tot cursul de Êrna (iarhă) nu au âmblat (umblat) la Schola :

Maria Derra
Johan Manna
Nahum Derra
Maria Vitaly

Sophia Vitaly
Maria Blana
Anastasia Schulya

La sfârșitul semestrului I, înaintea examenului din 25 aprilie 1810, elevul Constantin Docso a rostit următoarea alocuțiune :

„Înalt dignișiți domni, noao miluiți ascultători,

Astăzi strălucește ziua cea poftită și noao aducătoare de bucurie, întru care noi pășirea cea făcută în cursul cel dintii a acestui an, din învățăturile cele noao date înainte, înaintea înalt-domniilor voastre a o așterne putem. Noi sintem întrarmați la toate întrebările,

cele ce ni se vor da înainte, dupre puterea noastră cea micșoară a răspunde . De aceea, cu aplecăciune ne rugăm, ca pînă ce vom răspunde, cu dreapta socotință, cu bunătatea și răbdarea voastră să ne dăruieți" ⁷.

La începutul aceluiași examen public, eleva Maria Jembu rostise o altă alocuțiune în limba germană, pe care o prezentăm în traducere :

„Prea înalți patroni susținători,

Astăzi este pentru noi o zi deosebită și sintem bucuroși să vă putem prezenta cunoștințele noastre dobîndite în primul curs de iarnă școlar. Noi sintem pregătiți să răspundem la toate întrebările puse de D-voastră, după modestele noastre cunoștințe. Vă rugăm, însă, cu respect să ne examinați cu multă răbdare, bunătate și indulgență”.

La sfîrșitul examenului, eleva Caterina Zicu i-a salutat pe cei prezenți cu următoarea alocuțiune în limba română :

„Înalt dignișiți domni, noao miluiți patroni,

Noi mulțămim cu aplecăciune pentru bunătatea și răbdarea voastră cu care, prea miluiți ai scoalei patroni și alți dignișiți ascultători, îndemnul nostru îl fericiți. Aceasta noao arătată bunătate ne va învăția pre noi, ca și în cea venitoare curgere încă și mai mare pășire să facem. Noi vom întrebuința toată diligența și nici o trudă nu vom cruța, ca să putem așteptării domniilor voastre din destul a face. Pînă cînd (pînă atunci), milei domniilor voastre cu aplecăciune ne și cucerim”.

Același text tradus în limba maghiară a fost rostit apoi de elevul Naum Lazăru ⁹.

La încheierea semestrului II (de vară) al anului școlar 1809—1810, a avut loc examenul final în ziua de 7 septembrie 1810 între orele 9—12.

*Planul și programul de învățămînt pentru semestrul
II al anului școlar 1809—1810* ¹⁰.

Nr. crt.	Obiectele	Cl. I Începătorii	Cl. II Ceasloveții	Cl. III Psaltireții
1.	Învățătura creștinească	rugăciuni zilnice	Citire și învățatură din Catehism de la început pînă la art. 9 al Sîmb. Credinței.	
2.	Lecțiile românești	Silabisire din Bucvar	Citire din Bucvar	Citire din Ceaslov și Psaltire, după regulile Ortoepiei și Prosodiei, pînă la Catisma 17.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Idem, 18/III din 1810.

3. Istoria Bibliei	Cap. I. asupra creației lumii	De la cap. IX până la cap. XIX din Sf. Scriptură a Noului Testament.	
4. Învățătura limbii românești		Tabele asupra citirii corecte	Gramatica limbii române de la început până la Sintaxă
5. Ducere de mină către cînte		Citirea capitolelor VII—X ale primei părți.	
6. Limba nemțească	Silabisire din Bucvar	Citire din Bucvar	Citire din manual până la cap. VI al părții a IV-a.
7. Limba ungurească	Silabisire din Bucvar	Citire din manual până la cap. X. al părții a III-a.	
8. Limba latinească		Citirea Fabulelor lui Esop.	
9. Socoata sau Aritmetica	Primele două operații aritmetice în general	Cele patru operații aritmetice	Regula de trei simplă și inversul ei. Regula de trei compusă și asociată
10. Scrisoarea românească și a altor limbi	Compuneri libere în limbile respective și scriere pe tablă sub dictare.		

La fel ca în semestrul precedent, elevii au continuat să învețe Muzica și ritualul bisericesc, ca și citirea Apostolului.

În comunicatul tipărit la sfîrșitul semestrului II, a fost dată din nou următoarea clasificare a elevilor :

De la Psaltire sau Grammatisti :

Eminenți

I Classa

1. Theodor Muthi
2. Johann Bezuka
3. Christodor Macsinka

De la Ceaslov sau Orthographisti :

1. Constantin Docso
2. Johann Muthy
3. Georgie Pektenariu
4. Michael Pulya

1. Nicolae Schulya
2. Anastasie KujSORU
3. Nahum KujSORU
4. Alexander Kuka
5. Theodor Theodorovics

De la Abecedari și Încăpători :

1. Sophia Lykovsky	1. Maria Anna
2. Elisavetha Karkalics	2. Hellena Vulpe
3. Johann Petrovics	3. Johann Manna
4. Nahum Derra	4. Constantin Muthy
5. Dimitrie Korealics	5. Catarina Keptenariu
6. Maria Blana	6. Constantin Kujsoru

Datorită incapacității, următorii elevi au părăsit școala înainte de absolvirea ei :

1. Michael Docso	6. Maria Derra
2. Ilie Blana	7. Maria Vitaly
3. Nahum Lazaru	8. Sophia Vitaly
4. Maria Zsembu	9. Helena Vitaly
5. Catarina Zyko	

La începutul examenului, elevii Georgie Pectenariu și Nicolae Șulea au rostit alocuțiuni în limbile română și respectiv germană, iar la sfârșit au vorbit elevii Ioan Muti în limba română și Teodor Muti în limba maghiară. Toate aceste alocuțiuni erau de circumstanță, exprimându-se hotărîrea elevilor de a depune și mai multă trudă în asimilarea materiilor de studiu și rugîndu-i pe cei prezenți, protectori ai școlii, să manifeste indulgență față de insuficiențele și slăbiciunile pe care le vor fi manifestat în decursul muncii¹¹.

În ceea ce privește manualele utilizate de Constantin Diaconovici Loga în această școală, în absența unor date concrete se poate presupune că acestea erau îndreptările prevăzute de Direcția școlară supremă pentru acest tip de școli. Pe de altă parte, însă, detaliile păstrate asupra Manualului de limbă și gramatică românească, alcătuit de Loga, sînt deosebit de prețioase pentru elucidarea acestei probleme. Se știe, astfel, că în anul 1832 Loga și-a editat „Gramatica românească” la Buda, în tipografia Universității din Pesta¹². Avem astăzi certitudinea că textul acestui manual este, mai mult sau mai puțin, identic celui de care s-a servit în predarea obiectului respectiv la Școala Normală din Pesta, text pe care deja atunci el îl pregătise pentru tipar. Dintr-o scrisoare a lui Gavril Bajčević, directorul districtului școlar Bacika, expediată în 17 iulie 1810 lui Uroș Nestorovici, inspectorul suprem al școlilor ortodoxe din imperiu, aflăm că Bajčević fusese înștiințat, prin intermediul parohului român din Pesta (Ioan Teodorovici, care fusese și catehet la Școala Normală a lui Loga), că dascălul Loga este pregătit în orice clipă să elaboreze Gramatica limbii române, cu atît mai mult cu cît pregătise deja de cîtva timp un extras dintr-o gramatică asemănătoare apărută în Ardeal, cu

¹¹ Ibidem.

¹² Loga Constantin Diaconovici, Timișoara, 1970, p. 39.

Л Е В М Н Я Р Ъ

П Р О В О Д И Т Ъ

Л В Ъ Ц Ъ Т Ъ Р Ъ

НА РЪ БО ДЪ ОКОЛАРИ

ОКОЛАРИ ЧЕОУМАХИ ІНІЦІЙ ТЪМАНІИ ДИИ

П Р О Ш А

П Р О Ш А ДЪ М Р Н І З

КОНСТАНТИН ДІАКОНОВИЧ ЛЮГА

ДЪ ВЪ ТЪ О Р Ъ

ШЕ ДЪ ВЪ М КЪ

ПЪБЛИКА ЦІЯ МИНІА РЪ

4 ЛЮНА ДИИ ДІРИАНЪ 4-26 ДИИ ДИИ 1892

ГЛАВНІЙ ІНІЦІЙ ТЪМАНІИ

ДИИ 9 ДИИ ДЪ ВЪ ТЪ О Р Ъ

ДЪ ВЪ ТЪ О Р Ъ

ДЪ ВЪ ТЪ О Р Ъ ДЪ ВЪ ТЪ О Р Ъ ДЪ ВЪ ТЪ О Р Ъ

ДЪ ВЪ ТЪ О Р Ъ

ДЪ ВЪ ТЪ О Р Ъ ДЪ ВЪ ТЪ О Р Ъ ДЪ ВЪ ТЪ О Р Ъ

ДЪ ВЪ ТЪ О Р Ъ

1

intenția de a-l tipări, extras care îi servea și în activitatea sa didactică de fiecare zi din școala în care predă¹³. Acest fapt îi folosise lui Bajčević pentru a enunța ideea alcătuirii unei gramatici practice similare și pentru limba sîrbă, grație căreia s-ar introduce o oarecare ordine în limba oficială sirbo-slavonă, pe atunci deosebit de confuză, idee comunicată lui Nestorovici în aceeași scrisoare¹⁴. Rămîne ca istoricii români și sîrbi să descopere eventualele inspirații și îndemnuri produse de Gramatica românească a lui Constantin Diaconovici Loga asupra redactării și tipăririi Gramaticii limbii sîrbe a lui Vuk Karadžić.

La începutul anului școlar 1809—1810, respectiv la 1 noiembrie 1809, Loga semna contractul cu comunitatea ortodoxă română din Pesta, în care fuseseră precizate obligațiile bilaterale ale părților contractante și condițiile de lucru în Școala Normală românească¹⁵. Conform actului, Loga se obliga să predea disciplinele de studiu prevăzute, pe baza metodei normale prescrise, respectiv pentru limbile română, germană, maghiară și latină. El se obliga să locuiască în clădirea școlii, pentru a observa nemijlocit în orice clipă activitatea și comportamentul elevilor. La rîndul ei, comunitatea românească se obliga la o plată anuală în valoare totală de 400 florini, împărțită în patru rate trimestriale egale de cîte 100 florini, iar ca revers, Loga se obliga să se supună integral directorului școlar local, sau, în absența acestuia, curatorului bisericesc Nicolae Iancovici. În sfîrșit, comunitatea se obliga să furnizeze cîte patru stînji de lemn anual pentru încălzirea clădirii școlare (și a locuinței dascălului).¹⁶

Din documentele menționate transpiră pregătirea școlară foarte solidă și calitățile didactice strălucite ale renumitului intelectual bănățean Constantin Diaconovici Loga. Prin activitatea sa cultural-educativă neobosită și insistentă, prin pregătirea sa pedagogică ajunsă la o eclatantă expresie deja la vîrsta de 40 de ani, Loga și-a asigurat locul de merit în istoria școlii și a educației la românii și sîrbi din Banat, în perioada luminismului tîrziu, devenind cu adevărat unul dintre purtătorii de făclie ale ideilor lor progresiste.

¹³ „Dascălul valah de aici, prin intermediul parohului său (sîrb din naștere, dar un om strașnic în limba sa maternă valahă) m-a înștiințat că el poate executa ușor o asemenea Gramatică completă, căci în această direcție el a încercat să facă de multă vreme un scurt extras dintr-o Gramatică scoasă la lumină în Ardeal, pentru folosul tineretului său școlar, iar munca sa a fost încununată de succes deplin. El promite, la fel, că poate să-și continue și mai departe truda sa în această chestiune”. (originalul în limba slavo-sîrbă se află în ASANUK, Fond D.S., caietul 5, Nr. 77/1811).

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ ASANUK, Fond D.S., caietul 2, Nr. 18/1 din 1809.

¹⁶ Textul acordului încheiat de Constantin Diaconovici Loga cu comunitatea religioasă românească din Pesta la 1 noiembrie 1809 a fost redactat în limba germană în două exemplare, cel semnat de Loga aflîndu-se în ASANUK, Fond D.S., caietul Nr. 18/1 din 1809.

MAI MULTĂ ENERGIE ELECTRICĂ PENTRU ȚARĂ

La marginea de sud-vest a Capitalei a început construirea unei noi centrale electrice de termoficare. Este a cincea unitate energetică pe inelul de termoficare al marelui oraș după C.E.T. „Grozăvești”, „23 August”, „Sud” și „Vest”, dar prima din București care va folosi în locul hidrocarburilor un combustibil solid ieftin și accesibil — lignit din bazinul Olteniei. Se concretizează aici, ca și la Rovinari și Turceni, ideile privind continuă dezvoltare a bazei energetice a țării pe calea valorificării cărbunilor inferiori de care dispune economia națională.

Centrala va avea o putere instalată de 200 MW în patru grupuri turbogeneratoare de câte 50 MW — toate realizate, ca de altfel și restul echipamentelor, în țară. La fixarea amplasamentului s-au avut în vedere perspectivele de dezvoltare urbanistică a zonei, necesitatea aducerii în apropierea viitorilor consumatori a sursei de agent termic — căldură pentru noile ansambluri de locuințe ce se vor construi pe șoselele Olteniței, Giurgiului și Viilor, precum și abur tehnologic pentru întreprinderile industriale din preajmă. Totodată, termocentrala este concepută să producă în mod combinat, deci cu randament mai bun, nu numai căldură, ci și energie electrică. După încheierea primei etape de construcție, prevăzută la finele anului 1985, centrala va furniza anual o cantitate de căldură de 2130 mii Gcal., iar generatoarele vor pulsa anual în sistemul energetic național 1000 milioane kWh energie electrică.

Condițiile specifice de amplasament, structura terenului, alte caracteristici ale noului obiectiv termoelectric au impus soluții proprii, cât mai economice, contribuții majore din partea proiectantului ca și din partea unor întreprinderi, din cele circa o sută care vor livra echipamentele, având un înalt grad de mecanizare și automatizare. Sînt relevate în acest sens unele rezolvări constructive deosebite. Bănăoară în scopul evitării investițiilor suplimentare necesitate de consolidarea terenului, s-a recurs la așezarea pe piloni a clădirii principale. Alte soluții interesante adoptate privesc diferitele amenajări pe „circuitul” cărbunelui și al cenușii. Recurgînd la metoda confecționării de pereți mulați la stația de pompe pentru evacuarea cenușii, metodă utilizată de constructorii metroului bucureștean, lucrătorii șantierului vor realiza o construcție impermeabilă la mare adîncime, obținînd în același timp economii de energie electrică și ciment, o creștere a productivității muncii. Cea mai mare parte din cenușa rezultată din arderea lignitului va fi evacuată hidraulic și apoi depozitată pe terenuri improprii pentru agricultură, care, după umplere, vor fi fertilizate în vederea cultivării. Totodată, anual, se vor extrage circa 200 000 tone cenușă uscată, care, amestecată cu ciment, va deveni un prețios material de construcție, înlocuitor al betonului. Altă noutate constructivă — coșul de fum, cu o înălțime de 250 m, ceea ce reprezintă un record absolut printre construcțiile bucureștene. La ridicarea colosului de beton se va utiliza o tehnologie românească brevetată ca invenție.

Deși avem de-a face cu o capacitate energetică pe cărbune, termocentrala nu se va putea lipsi de o gospodărie de păcură pentru asigurarea combustibilului de aprindere și întreținere a flăcării și nici de mari cantități de apă, nu numai pentru evacuarea și sedimentarea cenușii, ci mai cu seamă pentru circuitul de răcire a

turbogeneratoarelor, pentru cazanele de abur. Sursa de apă va fi râul Argeș, printr-o stație intermediară, și anume un nou lac de acumulare, cu multiple funcțiuni: rezervor de alimentare prin conducte a termocentralei, lac-tampon pentru preluarea viiturilor pe râu și — de ce nu? — zonă de agrement în vecinătatea metropolei. Noul obiectiv industrial va mai cuprinde turnuri de răcire, stație de interconexiune cu alte termocentrale bucureștene, ateliere de reparații, gospodărie de combustibil etc. Marele consum de cărbune, care înseamnă, în medie, circa patru garnituri de tren de cîte 37 vagoane zilnic, pretinde și dezvoltări ale capacității feroviare, dezvoltări de stații, electrificări de linii.

Anvergura, complexitatea unor astfel de lucrări se constată cel mai bine pe șantier. Permanentul du-te-vino al mașinilor grele, programul în două schimburi prelungește atestă ritmul tot mai alert al muncii pe șantierul acestui mare obiectiv termoelectric al Capitalei.

CERCETĂRI ÎN DOMENIUL FIZICII

Cercetările efectuate de un colectiv de specialiști, în cadrul Institutului Central de Fizică, în scopul obținerii unor temperaturi înalte, necesare unor procese industriale de mare însemnătate, s-au soldat cu elaborarea unui procedeu original bazat pe generarea fasciculelor intense de electroni folosind „tunuri” cu plasmă. Domeniul de temperaturi obținute în acest mod este cuprins între 1000 grade și 4000 grade Celsius ce corespund practic majorității tehnologiilor „la cald” pe materialele cunoscute.

Funcționarea tunului de electroni cu plasmă se bazează pe proprietățile descărcărilor de înaltă tensiune, care asigură generarea, orientarea și accelerarea electronilor perpendicular pe suprafața de emisie a catodului. Efectul de încălzire se obține ca rezultat al ciocnirii electronilor cu anodul, care este de fapt piesa ce urmează să fie prelucrată.

Instalațiile industriale de acest tip se dovedesc extrem de utile în aplicarea unor tehnologii neconvenționale cum sînt tratamentele termice ultrarapide, topirea materialelor greu fuzibile, acoperirile prin placare ionică cu straturi dure, anticorozive, autolubrifiante, sudură în impuls, creșterile de monocristale, a căror utilizare în industrie are efecte remarcabile în ceea ce privește calitatea și eficiența economică.

Originalitatea și valoarea deosebită, atât pe plan științific, cît și practic, a cercetărilor efectuate este evidențiată și de faptul că nu mai puțin de 6 brevete de invenție au fost acordate realizatorilor, dintre care se remarcă cele referitoare la tunul de electroni de putere mare, la catodul cu distribuție de electroni neomogenă, la două procedee distincte și instalația pentru tratamente termice ultrarapide superficiale, la metoda de obținere a materialelor cu refractaritate ridicată.

Experimentele au demonstrat că utilizarea fasciculelor de electroni în aceste domenii dau rezultate de-a dreptul spectaculoase. În cazul călirii oțelurilor, datorită condițiilor fizice deosebite create de sursa de electroni — densitatea mare de energie pe suprafața tratată, se asigură atingerea temperaturilor necesare în intervale de timp de ordinul zecimilor de secundă, precum și obținerea unor structuri noi și durități superioare față de oțelurile călite după principiile clasice.

Randamentele energetice ale acestui procedeu sînt ridicate, iar energia necesară călirii unei suprafețe date este mai redusă în comparație cu alte metode. De exemplu, pentru tratarea termică a aceleiași piese, noua metodă consumă de două ori mai puțină energie decît cea prin inducție și de 12 ori mai puțin decît procedeul bazat pe laser. Dar, deși extrem de importante, timpul scurt și eficiența nu sînt singurele sale avantaje. Se remarcă în plus eliminarea operațiunilor de rectificare după tratament, ca urmare a lipsei deformărilor, condițiilor curate de lucru datorită lipsei sărurilor sau lichidelor, fiabilitatea mare, absența stratului absorbant (carbon, fosfat de magneziu), calitatea superioară a suprafețelor tratate. Instalațiile cu tun de electroni cu plasmă se disting printr-o remarcabilă simplitate și

robustețe din punct de vedere constructiv și funcțional, deschizând perspective largi în domeniul tratamentelor termice ultrarapide, în special pentru piesele cu forme geometrice complexe, asimetrice, cu suprafețe tratate localizat.

ROBOT INDUSTRIAL DE CONCEPȚIE AUTOHTONĂ

La întreprinderea „Electromotor” din Timișoara a fost pus în funcțiune un robot industrial de concepție românească — REMT-1, realizat în întregime cu componente fabricate în țară. Această nouă și valoroasă creație a științei și tehnicii românești este rezultatul activității desfășurate de cadre didactice de la Institutul „Traian Vuia” împreună cu muncitori și specialiști de la întreprinderea „Electromotor” pentru îndeplinirea sarcinii privind realizarea, cu forțe proprii, a unor roboți industriali supli, înzestrați cu elemente de inteligență artificială, care să servească mai multe mașini-unelte. După perioada probelor tehnologice, pe care le-a trecut cu succes, REMT-1 și-a „ocupat” locul cuvenit în fluxul tehnologic al liniei de fabricație a rotoarelor și a preluat efectiv conducerea procesului în sistem robotizat a pieselor respective. Atât concepția robotului industrial, cât și cea a dispozitivelor periferice aferente sînt integral originale, nefăcîndu-se apel la nici un model de referință sau licență străine și nici la componente din import. Performanțele sale se situează la nivelul celor ale sistemelor similare aflate în exploatare în țările industriale dezvoltate, REMT-1 fiind un robot cu 5 grade de mobilitate, cu acționare electrică și pneumatică, prevăzut cu senzori și cu program de învățare pas cu pas.

Menționăm că celula de fabricație deservită de robot constă din două strunguri de copiat, două mașini de frezat, magazie de semifabricate și magazie de piese finite. Robotul comandă strunjirea în trepte și frezarea canalelor de pană pentru 10 tipodimensiuni de arbori ai rotoarelor motoarelor electrice asincrone — practic pentru toată gama de motoare aflate în fabricație de serie la întreprinderea „Electromotor”. Prin utilizarea lui se înregistrează o productivitate a muncii aproape dublă și o economie la manoperă de circa 800 000 lei pe an, concomitent cu eliminarea efortului fizic al muncitorilor.

Robotul industrial REMT-1 este astfel conceput încît poate fi folosit în limitele performanțelor sale și pentru alte operații de manipulare în industrie: deservirea unor utilaje de forță și de tratament termic, a unor prese, precum și la sudarea prin puncte sau cu arc electric, vopsire, metalizare și manipulare de obiecte în medii radioactive, în aceste ultime situații atașîndu-i-se un modul de orientare cu 2 grade de mobilitate și dispozitive de prehensiune adecvate. Dealtfel, încă în acest an, vor fi realizați 10 roboți industriali de tip REMT-1 și de tipuri înrudite necesari atât pentru robotizarea integrală a liniei de fabricat rotoare din cadrul întreprinderii „Electromotor”, cât și pentru echiparea unor celule de fabricație de la întreprinderile „Electrobanat”, „Electrotimis” și alte unități industriale timișorene.

DEZVOLTAREA ÎNVĂȚĂMÎNTULUI LICEAL ÎN MEDIUL RURAL

Învățămîntul liceal va primi în toamna acestui an cea mai numeroasă generație de elevi — peste 500 000. Ei vor lua locul în băncile claselor a IX-a (treapta I) de liceu, care se organizează atât în licee de sine stătătoare, cât și în școli cu clasele I—X, din mediul urban și rural.

Ca și în anul școlar precedent, în viitorul an de studiu învățămîntul liceal (treapta I) din mediul rural va cunoaște o dezvoltare accentuată. Dacă în acest an școlar treapta I de liceu a funcționat în școlile din peste 1500 comune, se preconizează ca rețeaua acestora să se extindă și mai mult și să cuprindă, practic, toate comunele țării în care există mai mult de 25 elevi absolvenți ai clasei a VIII-a, adică încă 723 comune. Aceste unități liceale au profil industrial-agricol, iar acolo unde există condiții adecvate de practică și profil mecanic sau electrotehnic.

Pentru o mai strânsă legătură între diferitele trepte ale sistemului nostru de învățământ, cit și pentru îmbogățirea conținutului științific și educativ al procesului de învățământ, pentru ridicarea continuă a nivelului de pregătire a elevilor, liceele de la sate, ca și școlile cu clasele I—VIII (X) din comune și sate vor fi patronate de: instituții de învățământ superior și facultăți din componența acestora, de licee din orașe. Astfel, cadre didactice universitare, cercetători științifici din institutele subordonate Ministerului Educației și Învățământului și profesorii din liceele de la orașe — îndeosebi de la disciplinele limba română, matematică, fizică, chimie, biologie, desen tehnic și disciplinele de specialitate tehnică — vor susține în unitățile patronate lecții, lucrări de laborator și alte activități practice, demonstrații privind modul de integrare în lecții a tehnologiilor moderne, de utilizare efectivă a mijloacelor de învățământ existente în dotarea școlilor respective. De asemenea, în cadrul „zilelor metodice” profesorilor și maiștrilor instructori din liceele și școlile din mediul rural li se va acorda asistență de specialitate și metodologică prin acțiuni de perfecționare la cercuri pedagogice, cursuri și demonstrații practice, dezbateri mai dificile din manuale etc.

SISTEMATIZAREA LOCALITĂȚILOR RURALE

În strategia dezvoltării societății românești, sistematizarea și modernizarea localităților rurale constituie o preocupare de prim ordin, având în vedere însemnătatea pe care aceste așezări o au în economia, civilizația și cultura națională. Elaborat pe baza unor studii aprofundate, care au ținut seama de condițiile specifice ale evoluției istorice a poporului român, programul național de sistematizare urmărește realizarea, într-o concepție unitară, a unor forme moderne de organizare și dezvoltare a așezărilor, urbane și rurale, dispariția deosebirilor esențiale dintre oraș și sat, crearea unui cadru optim de viață și muncă.

În vederea sistematizării localităților rurale, au fost întocmite proiecte care prevăd condițiile și cadrul dezvoltării acestora până în anii 1990—2000. Proiectele se referă la totalitatea celor 2.706 reședințe de comună, care polarizează viața economică și socială a peste 13.000 de sate existente în România. Una din marile dificultăți, pe care sistematizarea o are de rezolvat, constă în faptul că majoritatea satelor sînt mici, multe dintre ele avînd mai puțin de 100 de locuitori. În plus, în zonele de deal și de munte, satele sînt depărtate unele de altele, fiind legate doar prin poteci. Pentru introducerea confortului tehnic și edilitar modern, este necesară deci o grupare a caselor în suprafețe teritoriale mai restînse, comuna transformîndu-se dintr-o simplă formă administrativă, cum era în trecut, într-o realitate urbanistică. În toate zonele țării se edifică astfel de comune, cu centre civice superior dotate, în perimetrul cărora se află primăria, școala, poșta, farmacia, magazinele comerciale, cinematograful, biblioteca etc. Bunăoară, în mediul rural funcționează în momentul de față peste 5.000 de cinematografe, 2700 de cămine culturale, 6000 de biblioteci.

Elementul principal al sistematizării localităților rurale, ca, dealtfel, și al sistematizării orașelor, îl constituie construcția de locuințe, corespunzătoare cerințelor pe care le impune civilizația modernă. Referitor la vechiul fond de locuințe din satele românești, o anchetă sociologică, efectuată în preajma celui de-al doilea război mondial, a constatat existența, alături de numeroase clădiri valoroase, a peste 660.000 de case formate doar dintr-o singură încăpere și a 600.000 de case fără ferestre mobile. Efortul făcut în perioada postbelică pentru construcția de locuințe în acest mediu este considerabil. Astfel, în perioada 1951—1980 locuitorii satelor au construit aproape două milioane de case. Menționăm că, în 1980, populația de la sate a fost de 11.186.000 locuitori. Construcția a două milioane de case este semnificativă pentru noua stare economică a satului românesc, stare ce se întemeiază pe progresele înregistrate în agricultură, pe creșterea veniturilor țărănimii, dar și pe munca locuitorilor din mediul rural în sectoare neagricole.

Procesul de comasare a satelor este însoțit de crearea unor centre agroindustriale, menite să aibe rolul de centre de convergență în zonele unde sînt amplasate.

Au fost selecționate 400 de așezări rurale pentru a fi pregătite, prin investigații diverse, să devină pînă în anii 1990—2000 localități urbane. Selecția s-a făcut ținîndu-se seama de evoluția economică și socială a așezărilor respective, precum și de rolul lor în zona în care se află.

Proiectele de sistematizare, de arhitectură, machetele de dezvoltare a localităților rurale au fost și sînt discutate cu locuitorii satelor. În felul acesta se realizează continuitatea, păstrarea tradițiilor de cultură, arhitectură și artă populară se asigură contribuția lor la edificarea satului românesc contemporan.

OCROTIREA SĂNĂTĂȚII POPORULUI LA DIMENSIUNILE ȘI EXIGENȚELE ETAPEI ACTUALE

Progresul, civilizația, o bună stare de sănătate și un nivel ridicat de viață prezintă obiectele de bază ale actualului cincinal. Astfel, obiectivele ocrotirii sănătății populației, pornind de la interdependența sănătate — capacitate de muncă — randament, vizează intensificarea activității medicale preventive și dezvoltarea activității pentru medicina omului sănătos; perfecționarea mijloacelor de apărare a sănătății și refacerii forței de muncă; lărgirea și perfecționarea continuă a rețelei sanitare; îmbunătățirea asistenței medicale de ocrotire a mamei, copilului și tineretului; dezvoltarea cercetării științifice medicale, factor important pentru fundamentarea măsurilor tehnico-organizatorice de promovare a sănătății.

A fost reorientată activitatea în domeniul științei și practicii medicale în direcția activităților profilactice, a prevenirii îmbolnăvirilor, concepție de bază, cuprinsă și în Legea asigurării sănătății populației.

Principiul modern al medicinei prevenire — tratament — recuperare se materializează în condiții mereu mai perfecționate ca dotare și în programe prioritare orientînd cercetarea științifică cît și asistența medicală curentă în concordanță cu etapa pe care o parcurgem. Dezvoltarea bazei materiale și a activității de asistență medicală a cunoscut o dinamică mereu ascendentă, limbajul cifrelor fiind edificator:

Cheltuielile bugetare pentru acțiunile de sănătate au crescut continuu, de la 9,85 miliarde lei în 1957 la 15,57 miliarde lei în 1981. Dacă în urmă cu șase ani pentru sănătatea unui cetățean al țării se cheltuiau 463 lei, astăzi această sumă depășește 700 lei. În prezent se află la dispoziția populației 195.000 paturi de spital, revenind 8,8 paturi de spital la 1000 locuitori. În scopul rezolvării ambulatorii a cazurilor ce nu reclamă îngrijire spitalicească a fost extinsă rețeaua dispensarelor — policlinici la peste 400 asemenea unități, iar numărul dispensarelor medicale depășește 2.200. Sectorul farmaceutic cuprinde 1857 farmacii și 675 puncte farmaceutice. Paralel cu dezvoltarea bazei materiale a crescut corespunzător și numărul personalului sanitar, calitatea și competența lui. Detașamentul slujitorilor sănătății cuprinde peste 39.000 de medici, din care aproape 7000 sînt stomatologi, peste 6400 farmaciști și circa 14.000 cadre medii sanitare. În actualul cincinal se cere valorificată la maximum baza materială de care dispunem, folosirea în condiții mai bune a resurselor, adică utilizarea judicioasă a paturilor de spital, folosirea rațională a medicamentelor și mijloacelor de diagnostic și tratament.

Astfel, un amplu program de sănătate publică bazat pe profilaxie, pe principiul „medicinii omului sănătos” stă la temelie întregii activități în domeniul ocrotirii sănătății, a programelor pe termen lung în cele mai importante domenii de sănătate publică.

Fundamentînd științific întreaga activitate — strategia acțiunilor de ocrotire a sănătății alît în etapa actuală cît și în perspectivă se bazează pe un program de cercetare științifică în concordanță cu cerințele dezvoltării economico-sociale a țării.

Abordarea profilaxiei pe multiple planuri ca element primordial al medicinei noastre actuale presupune însă și munca de ridicare a nivelului de cultură sanitară al întregii populații. În baza Legii privind asigurarea sănătății populației, Consiliul Sanitar Superior a adoptat planul unic de educație sanitară integrat procesului

general instructiv-educativ, la realizarea căruia participă numeroși factori, Crucea Roșie avînd o contribuție importantă în organizarea și desfășurarea unor ample acțiuni educativ-sanitare.

Obiectivele actualului cincinal, prin țelul fundamental propus, întrunesc adevărata înțelegere a întregului popor, care, prin muncă perseverentă, dublată de responsabilitate pășește cu încredere spre viitor.

INTRUNIRI ALE FORURILOR SUPERIOARE BISERICAȘTI

Duminică 25 aprilie 1982 s-a întrunit Colegiul Electoral Bisericesc pentru alegerea de episcop al Episcopiei Buzăului. Prezidind Colegiul în calitate de mitropolit al Ungrovlahiei, de care depinde eparhia sufragana a Buzăului, Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin a arătat condițiile în care s-a vacantat vechiul scaun episcopal ilustrat în trecut de atîția mari ierarhi, precum și nevoia completării lui în scopul asigurării unei activități bisericești normale și conforme sfintelor canoane.

Ca și în alte prilejuri asemănătoare, cuvîntarea Întîistătătorului Bisericii noastre a depășit cadrul obișnuit scoțînd în relief, printre altele, caracterele specifice ale ortodoxiei românești, contribuția înaintașilor noștri la îmbogățirea spiritualității creștine, în mod special aportul Episcopiei Buzăului la istoria Bisericii Ortodoxe Române.

După aceea procedîndu-se la votare și despuindu-se scrutinul, s-a constatat că a întrunit majoritatea sufragiului Prea Sfințitul Epifanie Norocel, episcopul-vicar al Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos. Cu studii temeinice în țară și stăinătate, cu binecunoscută activitate bisericească, obștească și publicistică, fără îndoială Prea Sfințitul Episcop Epifanie Norocel va continua cu vrednicie șirul ierarhilor care au arhipăstorit în părțile Buzăului lăsînd urme trainice în conștiința contemporanilor și a urmașilor.

Ziua următoare, la 26 aprilie, s-a întrunit Sfințul Sinod care a procedat la cercetarea canonică a dosarului alegerii de episcop al Buzăului găsînd că totul s-a desfășurat potrivit rînduieiilor.

Totodată Sfințul Sinod a examinat mai multe probleme curente ale activității bisericești interne și externe dintre care amintim disciplina în școlile de învățămînt teologic, organizarea consfătuirii cadrelor didactice din învățămîntul teologic pentru anul 1982, situația bunurilor aparținînd Patrimoniului Cultural Național, rezultatul colecției Fondului Central Misionar pe anul 1982, uniformizarea pangarului pe întreaga Patriarhie, programul zilnic de lucru la cancelariile instituțiilor bisericești din cuprînsul Patriarhiei, etc.

La încheierea lucrărilor Sfințul Sinod, Prea Fericitul Patriarh Iustin a exprimat satisfacția pentru faptul că toate eparhiile își au legiuții conducători și a exprimat nădejdea că activitatea bisericească va urma cursul ei normal potrivit rînduieiilor canonice și în conformitate cu exigențele actuale.

RESPONSABILITATEA CREȘTINILOR FAȚĂ DE LUME

Între 22—26 martie 1982 a avut loc, la Institutul Teologic Universitar din București, primul colocvîu al noului Program de studii al Conferinței Bisericilor Europene (C. B. E.) avînd drept temă: „Suspînul creației — creștinii din Europa și responsabilitatea lor față de lumea de azi.

Au participat 60 de reprezentanți din partea Bisericilor membre ale C. B. E., provenind din 17 țări europene, inclusiv din Biserica Romano-Catolică, reprezentată de Mgr. Ivo Fürer, secretarul Consiliului Conferințelor episcopale europene.

Colocviul a fost deschis printr-un Te-Deum oficiat în biserica „Sf. Ecaterina”, după care, în sala de ședințe, dr. Glen Garfield Williams, secretar general al C. B. E. a rostit cuvîntul de deschidere.

A fost de față Prea Fericitul Părinte Iustin, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, precum și I. P. S. Mitropolit Teoctist al Moldovei și Sucevei și I. P. S. Mitropolit Antonie al Ardealului, membri în Comitetul consultativ al C. B. E.

Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin și Eminența Sa Episcopul Albert Klein al Episcopiei Evanghelice C. A. din România au adresat, cu acest prilej, mesaje în favoarea dezarmării și păcii.

Președinte al Colocviului a fost ales episcopul Hans-Gernot Jung (luteran din R. F. Germania), iar vicepreședinte I. P. S. Mitropolit Antonie al Ardealului.

Pr. prof. Dumitru Popescu, secretar de studii al C. B. E., a prezentat un referat introductiv asupra temei generale.

A doua zi, au fost prezentate următoarele trei referate:

1. „Pentru un nou stil de viață: Contra separației între spiritualitate și responsabilitate în lume” — pr. prof. D. Stăniloae.

2. „Pentru o nouă legătură creștină cu ansamblul creației: Contra exploatarea destructivă a naturii” — prof. Günter Altner (luteran din R. F. Germania).

3. „Pentru o contribuție creștină practică la pace, astăzi: contra fatalismului sau retragerii din scena politică” — prof. Enda Mc. Donagh (romano-catolic).

Miercuri, 24 martie, în cursul dimineții lucrările s-au desfășurat în cadrul a trei secții.

După masă a fost organizată o excursie la mănăstirile Țigănești și Cernica. La această din urmă, I. P. S. Mitropolit Antonie al Ardealului a vorbit participanților despre „Spiritualitatea ortodoxă română, în trecut și astăzi, spiritualitate de echilibru între muncă și rugăciune”.

Lucrările au continuat joi, 25 martie. La ora 19, Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin a oferit o recepție, urmată de cină, în Palatul Patriarhal.

La sfîrșitul lucrărilor s-a redactat un comunicat, din care reținem următoarele:

„Scopul Colocviului a fost de a depăși dualismul în relația creștină cu Dumnezeu, cu natura și cu societatea. În acest sens, Colocviul a arătat că este posibil să fie depășit dualismul între spiritualitate și responsabilitate, cînd spiritualitatea devine expresia puterii lui Hristos, prin Duhul Sfînt, care îi face pe creștini responsabili înaintea lui Dumnezeu și înaintea oamenilor. Prin forța acestei deschideri spirituale, dată în puterea Duhului Sfînt, se evită dilema și verticalitatea angajamentului creștin.

„Apoi Colocviul cheamă Bisericile membre ale C. B. E. să găsească o nouă relație între creștini și creație, în perspectiva lui Hristos ca Logos creator și pe baza cercetării științifice despre materie. Datorită acesteia, va fi posibil de a depăși dualismul între subiectul și obiectul care separă omul de materie.

„În sfîrșit, Colocviul subliniază că trebuie depășit orice dualism între resemnare și contribuția activă pentru pace, printr-o atitudine fermă din partea Bisericilor contra pericolului unui război nuclear, care amenință planeta noastră. Colocviul cere Bisericilor europene să susțină orice inițiativă pentru o dezarmare unilaterală, capabilă să contribuie la destindere și securitate în Europa și în lume”.

CONTINUAREA DIALOGULUI DINTRE BISERICILE ORTODOXE ȘI BISERICILE LUTERANE

Între 27 martie — 2 aprilie 1982 la mănăstirea Penteli de lângă Atena — Grecia a avut loc ședința subcomitetului pentru dialogul teologic dintre Biserica Ortodoxă și Bisericile luterane. Tema generală a întrunirii a fost: „Participarea la misterul Bisericii”.

Biserica Ortodoxă Română a fost reprezentată de Prea Sfințitul Episcop Vasile al Oradiei.

Discuțiile s-au purtat în ședințe comune și pe grupe. Delegatul Bisericii Ortodoxe Române a făcut parte din grupa a patra de lucru și a prezentat un referat intitulat: „Ființa Bisericii și însușirile ei”.

Subtemele discutate în cadrul ședinței au fost: „Sfânta Treime și Biserica”; „Biserica în istorie”; Taina și însușirile Bisericii” și „Participarea la misterul Bisericii”.

Din partea ortodoxă au participat următorii: I. P. S. Mitropolit Emilian Timiadis, președinte (Patriarhia Ecumenică), P. S. Episcop Vasile al Oradiei, copreședinte (Biserica Ortodoxă Română), prof. Teodor Nicolau (R. F. G.), prof. Romanidis (Grecia), prof. Fidas (Grecia), prof. Osipov (Patriarhia Moscovei).

Biserica Luterană a fost reprezentată de prof. Gasman, președinte, Kretschmar, copreședinte, prof. Gerhard Krodell (S. U. A.), prof. Fairy van Lilienfeld, prof. Wolfgang Ullmann, prof. Hermann Pitters (România).

În cadrul ședinței subcomitetului s-a stabilit ca viitoarea ședință a dialogului general dintre Biserica Ortodoxă și Bisericele luterane să aibă loc în luna mai 1983, în Cipru. (Florin Roșca).

TEOLOGII ORTODOXȘI SE PREGĂTESC PENTRU VANCOUVER

Așa cum aflăm din presa bisericească (Service Orthodoxe de Presse, nr. 66 martie 1982, p. 7), aproximativ 20 de teologi aparținând Bisericii Ortodoxe și Bisericii vechi-orientale (necalcendoniene) s-au întrunit la Damasc — Siria între 5-9 februarie 1982 pentru a pregăti tema celei de a VI-a Adunări generale a Consiliului Ecumenic al Bisericii (Vancouver — Canada, 26 iulie — 10 august 1983): „Iisus Hristos, viața lumii”.

Cum trebuie mărturisită credința noastră în Iisus Hristos ca izvor unic al vieții adevărate și depline într-o lume și creștinătate marcate de suferință, boală și moarte? Cum se va face auzită creștinilor despărțiți, ortodocșilor înșiși certitudinea unică a lui Hristos cel viu și dătător de viață pornind de la bogățiile tradiției și experienței de sfințenie ale Ortodoxiei, și aceasta într-un limbaj simplu, redus la ce este esențial, transparent la prezența iubitoare a lui Iisus și cu puterea Sfântului Duh? Acestea sînt problemele la care au reflectat împreună teologii întruniți la Damasc.

La sfîrșit a fost întocmit un document care s-a trimis Bisericii spre cercetare și difuzare.

Intrunirea s-a ținut sub auspiciile Consiliului Ecumenic al Bisericii și s-a bucurat de ospetia Patriarhiei ortodoxe a Antiochiei, a Prea Fericitului Patriarh Ignatie care a ținut de altfel să prezideze ședințele.

APEL ÎN FAVOAREA DEZARMĂRII

În preajma Adunării generale extraordinare a O. N. U. pentru dezarmare (7 iunie — 9 iulie) au fost inițiate numeroase acțiuni împotriva cursei înarmării și pentru dezarmare.

Între altele în luna martie aproximativ 40 de conducători religioși din întreaga lume au lansat un apel adresat statelor membre ale O. N. U. cerîndu-le „să încheie cursa înarmărilor ca primă măsură capitală în favoarea dezarmării”. Acest apel a fost semnat, între alții, de patriarhul Pimen al Moscovei, James Armstrong, președintele Consiliului Național al Bisericii din S. U. A., episcopul anglican Desmond Tutu, secretar general al Consiliului Bisericii din Africa de Sud, arhiepiscopul Iakovos, primatul Arhiepiscopiei ortodoxe grecești a Americii de Nord și Americii de Sud, doi dintre președinții Consiliului Ecumenic al Bisericii, Președintele Federației Luterane Mondiale, secretarul general al Conferinței Creștine pentru Pace și de mulți alții.

La Amsterdam apoi, biroul Consiliului Misionar al Țărilor de Jos a cerut guvernului olandez să reducă rapid „toate angajamentele în materie de apărare

în domeniul nuclear", poziția consiliului fiind aprobată de „o mare majoritate”. Membrii acestui consiliu cuprind organizații misionare reformată, luterană, evanghelică, etc.

La fel în orașul New York reprezentanții mai multor organizații religioase formează consiliul consultativ al unui birou de legătură internațională recent constituit pentru a susține sesiune extraordinară a O. N. U. asupra dezarmării. (Service Oecuménique de Presse et d'Information, nr. 11, din 8 aprilie 1982, pp. 2—4).

PREGĂTIRI PENTRU SESIUNEA EXTRAORDINARĂ O. N. U. CONSACRATĂ DEZARMĂRII

Între 31 martie și 2 aprilie s-a ținut la Geneva, sub auspiciile Consiliului Ecumenic al Bisericilor, o conferință având ca temă „opinia mondială și cea de a doua sesiune extraordinară a O. N. U. consacrată dezarmării”. Au participat reprezentanți ai 200 Biserici, 85 diferite organizații religioase internaționale și 127 organizații naționale, mișcări pentru pace și dezarmare din 47 țări. Conferința care a fost prezidată de dr. Philip Pötter, secretarul general al Consiliului Ecumenic al Bisericilor a cerut ca statele nucleare să ia măsuri concrete în vederea reducerii și distrugerii armamentului lor.

Într-o cuvîntare importantă, Philip Noel-Baker — Anglia în vîrstă de 93 ani, care a participat la conferința mondială asupra dezarmării din 1932, a declarat că „omenirea trebuie să aleagă între dezarmare și pieire”.

Cu prilejul primei Adunări generale extraordinare a O. N. U. consacrată dezarmării în 1978 națiunile membre au declarat că cursa înarmărilor „pune în pericol securitatea internațională în loc s-o întărească”, mărind primejdia de război și lipsește țările în curs de dezvoltare de fondurile absolut necesare îmbunătățirii nivelului lor de viață. Atunci, țările s-au angajat să-și reducă armamentul lor nuclear.

Totuși, pe parcursul celor patru ani care au urmat, în loc să scadă, arsenalul militar n-a încetat să crească. R. J. Rajkumar din partea organizației romano-catolice Pax Romana a arătat modul cum armamentul nuclear a tot crescut punînd în primejdie întreaga lume.

La sfîrșit, așa cum informează buletinul, Service Oecuménique de Presse et d'Information (nr. 11 din 8 aprilie 1982 pp. 5—6) s-a lansat un apel în cinci puncte prin care sesiunea extraordinară O. N. U. din acest an consacrată dezarmării este îndemnată „să țină seama de vocea mereu mai puternică a înțelepciunii contra autodistrugerii nucleare”.

De asemenea un grup ad-hoc de femei participante la conferință au întocmit un alt „apel adresat tuturor femeilor din lume” prin care li se cere să se angajeze în acțiuni ferme de promovare a păcii și dezarmării.

POST PENTRU PACE

Alertați de situația existentă în lume și cu osebire în zona Americii Centrale și Latine, un grup de conducători bisericești au început la 1 aprilie 1982 o perioadă de rugăciuni și post în favoarea păcii. Într-o declarație dată publicității ei cer pe de-o parte să se pună capăt oricăror intervenții străine și trimerii de arme, iar pe de altă parte să se respecte fiecărei țări „dreptul la autodeterminare” (Service Oecuménique de Presse et d'Information, nr. 11 din 8 aprilie 1982, p. 4).

Inițiatorii acestei acțiuni, printre care Adolfo Perez Esquivel care în 1980 a primit premiul Nobel pentru pace și arhiepiscopul Helder Camara de Olinda și Recife — Brazilia, sînt de părere că „vorbele singure nu sînt de ajuns. O importantă acțiune evanghelică și spirituală non violentă este necesară spre a pune capăt vărsării de sînge”.

MARTIN LUTHER — 500

Precum informează presa (România literară, an XIV, nr. 16, joi 15 aprilie 1982, p. 23), ziua de 10 noiembrie 1983 va marca a 500 aniversare a nașterii lui Martin Luther, una din cele mai eminente personalități ale poporului german. Creat încă din luna iunie 1980, sub înaltul patronaj al Președintelui Consiliului de stat al R. D. G., Erich Honnecker, Comitetul de pregătire a festivităților a prevăzut un vast program incluzând numeroase manifestări omagiale cu caracter politic, științific și cultural, la Berlin și în diferite orașe unde a trăit și a activat marele reformator german. Academia de științe a R. D. G., precum și numeroase universități au început organizarea unor conferințe și colocvii internaționale. Muzeul de istorie germană și Galeria națională din Berlin pregătesc expoziții reprezentative consacrate vieții lui Luther. Mai multe edituri, teatre, orchestre, muzee, centre de expoziții și galerii, cinematografe, presa, radioul și televiziunea vor ilustra, în modalități specifice, viața și opera marelui umanist și lingvist german.

Cum este firesc numeroase manifestări vor fi organizate pe plan bisericesc toate urmînd să pună în lumină contribuția lui Luther la gîndirea și viața creștină.

LUTHER ȘI REFORMA GERMANĂ ÎN PERSPECTIVĂ ECUMENICĂ

Pentru a treia oară Centrul ortodox al Patriarhiei ecumenice de la Chambésy — Geneva a organizat un seminar teologic pentru a examina și aprofunda un subiect teologic de actualitate în perspectivă (Episkepsis, nr. 267, din 15 februarie 1982, pp. 4—6).

Primul seminar (10 mai — 3 iunie 1980) s-a ocupat de „Biserica locală și Biserica universală”. Al doilea (29 aprilie — 5 iulie 1981) a comemorat sinodul al II-lea ecumenic și a tratat „Însemnătatea lui pentru creștinătatea de astăzi”.

Intrucît în 1983 va marca a 500-a aniversare a nașterii lui Martin Luther (1483—1546), al treilea seminar teologic (24 aprilie — 31 mai 1982) a avut ca temă: „Luther și Reforma germană în perspectivă ecumenică”. Au fost prezentate studii și comunicări ale unor specialiști ortodocși, protestanți și romano-catolici menite să aducă o contribuție la jubileul lui Luther și totodată la promovarea dialogului cu Bisericile evanghelice.

Temele au tratat viața și opera lui Luther, teologia lui Luther (Justificarea, Cuvîntul lui Dumnezeu și Tainele, învățătura despre cele Două Împărății, atitudinea față de dogmele Bisericii vechi, credința și faptele bune), Luther văzut din diferite perspective și în fine Luther și unitatea Bisericii.

Seminarul s-a încheiat cu o „masă rotundă” privind semnificația ecumenică a sărbătoririi lui Martin Luther la care, între alți teologi de renume, a fost invitat să participe P. C. Părinte prof. Ion Bria, reprezentat al Bisericii Ortodoxe Române.

PROIECTUL CREĂRII UNUI COMITET ISLAMO-CREȘTIN

Aproximativ 60 reprezentanți creștini și mușlimani din 40 țări întruniți la Colombo — Sri Lanka de la 30 martie la 1 aprilie 1982 au recomandat crearea unui comitet mixt permanent în vederea „promovării dialogului și cooperării”.

Constituit sub auspiciile Consiliului Ecumenic al Bisericilor cu sediul la Geneva și ale Congresului Lumii Islamice cu sediul la Karachi, comitetul urmează să analizeze o serie de teme de interes comun ca spre exemplu: „dreptul religios al vieții”, „rolul statului”, „drepturile omului și drepturile religioase”.

În plus comitetul va avea rolul să cerceteze posibilitățile de „a elimina obstacolele și dificultățile care împiedică înțelegerea și cooperarea” după cum de asemenea să ia în considerare „posibilitățile de acțiune practică islamo-creștină vizînd promovarea ființei umane în întregul ei în contextul dreptății.

Întrunirea s-a ocupat cu refugiații și minoritățile din țările islamice cerind să se evite prozelitismul și acordarea de ajutoare condiționate. Luând notă de faptul că creștinii și musulmanii sînt majoritari și minoritari în funcție de țara unde trăiesc, participanții la întrunire au declarat că fiecare ins trebuie să poată trăi potrivit învățăturii credinței proprii, să aibe dreptul la menținerea comunității cărei aparține și să practice liber cultul căruia este atașat (Service Oecuménique de Presse et d'Information, nr. 12 din 16 aprilie 1982, p. 3).

CONTACTE ECUMENICE CU RELIGIILE ORIENTALE

Metodele tradiționale chineze pentru cultivarea virtuții au fost discutate de un grup ecumenic în cursul unei recente întruniri la Hong Kong, la Centrul Asociației taoiste, aflăm din presa bisericească străină (L'Osservatore romano, nr. 14 (1686) din 6 aprilie 1982, p. 9). Lucrările întrunirii organizată de Comisia romano-catolică pentru religiile necreștine au fost urmărite de aproape 100 participanți.

Specialistul în confucianism Ching Chung a arătat că drumul spre desăvîrșire trece prin luarea în considerare a celorlalți, prin sinceritate și corectitudine. La rîndul său budistul Ip Man-yee a reamintit cele trei precepte ale tradiției sale religioase: a nu gîndi răul, a nu vorbi de rău, a dori binele pentru toți.

NOI MANUSCRISE SINAITE

Aflăm din „Notizie Ortodosse” (anul III, nr. 28 din 1 noiembrie 1981, p. 12) că în cadrul celui de-al 16-lea Congres internațional de bizantinologie care s-a ținut la Viena în octombrie trecut, înalt Prea Sfințitul Arhiepiscop Damian din Muntele Sinai a prezentat o comunicare în legătură cu manuscrisele, descoperite în mai — iunie 1975 în cunoscuta mănăstire Sfînta Ecaterina.

Potrivit informațiilor sale manuscrisele descoperite pot fi clasificate astfel: 1. 36 exemplare papirusuri și alte mici fragmente; 2. 1148 codici din care 305 compleți (836 în limba greacă; alții în arabă, siriană, slavonă, armeană, latină și ebraică); 3. 30 cărți tipărite și 200 fragmente de documente, epistole, cărți contabile, etc.

Referitor la conținut, manuscrisele sînt mai ales de caracter religios: cărți liturgice și canonice, cărți de rugăciuni, vieți de sfinți, colecții de muzică bizantină, scrieri patristice și ascetice. Nu lipsesc nici unele colecții de genul regulamentului militar în uz sub dinastia bizantino-macedoniană.

Din punct de vedere paleografic, este reprezentată în principal perioada secolelor VIII-X, dar au fost descoperite și cîteva fragmente din „Codex Sinaiticus” din secolul IV.

DIACONIA PĂCII

Cugetînd asupra problemelor legate de viață și destinul creației, teologii vorbesc tot mai mult despre pacea care este atît de necesară făpturilor lui Dumnezeu. Pe măsură ce a crescut primejdia unui nou război, a războiului nuclear cu osebire, s-a pus în lumină ceea ce s-a numit „*diaconia păcii*” (Prot. Lev Dosedel, *Diakonie miru*, în: Pravoslavny teologicky sbornic, vol. V, Praga, 1977, pp. 9—17). Această noțiune a teologiei moderne, legată de unul dintre cele mai scumpe idealuri ale omenirii, pacea, ne arată orientarea actuală spre slujirea permanentă și concretă a acestui sfînt ideal. De altfel această noțiune de „*diaconie*” însemnînd slujire în înțelesul creștin de jertfire dezinteresată spre binele semenului, dă un înțeles dinamizator, care astfel iese din formularea teoretică și speculativă, deschizîndu-se spre lume, spre trebuințele ei firești, vitale și imediate. Că teologia contemporană se înscrie într-o asemenea linie, ne-o confirmă și constatarea că „teologii și oameni Bisericii s-au convins din ce în ce mai mult, în timpul din urmă, că singura menire și singura rațiune de a fi a teologiei este aceea de a se găsi în slujba vieții” (art. *Teologia în slujba vieții*, în rev. Studii teologice, seria III, an XX, nr. 3—4, martie—aprilie 1968, p. 341).

Această trăsătură caracteristică a Bisericii noastre a fost cunoscută, observată și corect apreciată, așa încît ca filii ai ei nu ne putem decît mîndri, deoarece „în lupta pentru apărarea păcii în lume, între religii, creștinismul ocupă locul cel mai de frunte, iar între confesiunile creștine, pe scaunul de mare cinste stă Biserica Ortodoxă” (prof. Iustin Moiescu, *Temeiurile lucrării Bisericii pentru apărarea păcii*, în rev. Studii teologice, seria II, an V., nr. 3—4, martie—aprilie 1953, p. 249).

Cum Ortodoxia practică un cult extrem de bogat și atrăgător beneficiînd și de o morală plină de puritate evanghelică, bunele rezultate ce se obțin nu sînt nicidecum întimplătoare.

Dar efortul individual trebuie totdeauna orientat într-o direcție care vizează sfera generalului, ceea ce în perspectiva trăirii religioase o constituie ecumenismul practic, actual. În acest cadru trebuie să subliniem eforturile Conferinței Creștine pentru Pace unde glasul creștinilor pentru apărarea păcii se rosteste cu fermitate. Astfel teologii au reușit să fundamenteze o nouă disciplină denumită *irenologie*, pentru care „Dumnezeu este exclusiv un Dumnezeu al păcii și Sfînta Evanghelie este o veste pentru pace” (pr. prof. Milan Šesan, *Teologia păcii*, în rev. Mitropolia Banatului, an. XVII, nr. 1—3, ianuarie-martie 1966, p. 7).

De acum problemele păcii primesc un cadru doctrinar precis. În viziunea acestor preocupări s-au stabilit următoarele principii axiomatice: „1. războiul este un păcat; 2. pacea nu se reazimă pe lipsa războiului; 3. pentru creștini Iisus e pacea; 4. în genere pacea este oconsecință a păcii dintre Dumnezeu și om; 5. pacea caută să înlăture nemulțumirile dintre oameni; 6. pacea este o stare normală dintre oameni și popoare; 7. pacea are o valoare umanitară; 8. pacea adevărată este o valoare concretă; 9. pacea echivalează cu coexistența; 10. fără unitatea omenirii nu poate fi nici pace; 11. la baza păcii stă unitatea ecumenică; 12. Biserica trebuie să vestească pacea; 13. activitatea pentru pace a creștinilor este o urmare a căin-

tei; 14. activitatea pentru pace nu poate fi separată de principiul răspunderii; și 15. activitatea credincioșilor pentru pace este o consecință a mărturisirii de credință creștină".

Dar pe lângă aceste realități dintre cele mai onorabile pentru acțiunea creștinilor înfrățiți în duhul păcii, nu putem să trecem cu vederea efortul individual al unui adevărat titan al secolului nostru, *Albert Schweitzer* (1875—1965), care a fost denumit drept „unul dintre oamenii cei mai extraordinari ai ultimelor veacuri” (pr. prof. Grigore Marcu, *Albert Schweitzer-teolog, filozof, misionar și apărător al păcii*, în rev. Mitropolia Ardealului, an II, nr. 9—10, septembrie—octombrie 1957, p. 609). Dovedindu-se a fi „în același timp teolog erudit, filozof profund, medic priceput, muzician gustat și militant neobosit” (pr. Vasile Petrica, *Albert Schweitzer a împlinit 90 de ani*, în rev. Mitropolia Banatului, an. XV, nr. 1—3, ianuarie—martie 1965, p. 212), el s-a impus pe terenul practic înspre instaurarea acestui ideal. Lăsând binecunoscutu-i imperativ „*veneratio vitae*”, el a fost răsplătit pentru eforturile ce le-a depus pe această linie, acordându-i-se premiul Nobel pentru pace.

Nu l-am fi inclus în acest cadru pe *Albert Schweitzer* dacă nu s-ar desprinde din cazul lui o dublă învățătură, și anume: 1. credinciosul inspirat de duhul creștin al dragostei, poate contribui mult la salvagardarea păcii; 2. comunitatea umană răsplătește corespunzător toate eforturile ce se evidențiază în acest sens, așa după cum nici nu uită atrocitățile ce le-au produs războaiele.

Dar dacă pacea izvorăște din duhul dragostei, este evident că războaiele apar din attea înecităși, cum și datorită faptului că în multe părți ale lumii domnește încă arbitrarul, bunul plac și legea celui mai tare.

Înfierarea unor astfel de maniere o găsim la Sf. Ioan Gură de Aur care, referindu-se la rușinoasa instituție a sclaviei, a rostit, fără înconjur, celebra observație: „Tu te întrebi pentru ce este iadul? Iar eu mă întreb pentru ce este numai unul?”.

Acele vremi triste au dispărut de pe fața pământului, dar a rămas actual reproșul sfântului, intrucît în multe continente și țări se mențin racile, ca: rasismul, neocolonialismul, neofascismul, șovinismul, terorismul, care sînt cauza unor infinite conflicte și încordări. Peste toate este excesiva înarmare atomică care constituie o primejdie crescîndă ce nu poate fi ignorată și care trebuie privită de fiecare membru al comunității umane cu maximă responsabilitate (Prot. Vasile Petrica).

CONVERGENȚE ECUMENICE CU PRIVIRE LA BOTEZ, EUHARISTIE ȘI PROȚIE

Cînd între 3—15 ianuarie a.c. s-a întrunit la Lima — Peru, Cîmisia „Credință și Constituție” din cadrul Consiliului Ecumenic al Bisericii, a fost examinat și aprobat un text aflat de mai mulți ani în studiu asupra Botezului, Euharistiei și Preoției. El reflectă punctele de convergență ale confesiunilor creștine cu privire la aceste trei sfinte Taine. La redactarea lui și-au adus contribuția și teologii ortodocși, deși nu se poate spune că forma sa actuală e de natură să-i satisfacă în întregime.

1. În ce privește Botezul o primă chestiune ce trebuia lămurită era aceea a refuzului unora de a accepta botezarea pruncilor. Potrivit textului Comisiei „Credință și Constituție” diferențele între botezul pruncilor și botezul credincioșilor maturi ar fi „mai puțin accentuat dacă se recunoaște că cele două forme de botez poartă în ele inițiativa lui Dumnezeu și Hristos și exprimă un răspuns de credință în sinul comunității credincioșilor”.

Intrucît orice „repetare” a botezului este exclusă, textul arată că „trebuie evitate toate practicile care ar putea fi interpretate ca o replică a botezului... Cum Bisericele au ajuns la o înțelegere și acceptare mutuală mai desăvîrșită, ele tîn să renunțe la orice practică susceptibilă să pună în cauză integritatea sacramentală a celorlalte Biserici ori nerepetarea... botezului”.

Bisericele sînt invitate să procedeze „peste tot acolo unde pot, la o recunoaștere mutuală explicată a botezurilor oficiate de alte Biserici „și” să reconsidere anumite aspecte ale practicilor lor” în scopul realizării unei mai mari unități.

Relevind problema tradițiilor locale legate de botez, textul sfătuiește Bisericile aflate în zone geografice necreștine „să evite înstrăinarea inutilă a botezătorilor de tradițiile locale impunându-le nume străine”. De asemenea se propune studierea relației dintre botez și apă, dat fiind că unele Biserici nu folosesc apă, dar recunosc botezul făcut cu apă de alte Biserici. Totuși în descrierea pe care o face botezului, textul spune că este „administrat cu apă” și adaugă: „Trebuie luată în serios iar nu minimalizată dimensiunea simbolică a apei.

2. Deosebit de important este capitolul dedicat Euharistiei dat fiind că dorința creștinilor este — precum se știe — ca pînă la urmă toți să se poată împărtăși din același potir. De-a lungul vremii însă adepții diferitelor Biserici s-au despărțit pe tema prezenței lui Hristos în euharistie și a relației euharistiei cu conceptul de jertfă.

Textul adoptat la Lima definește „modul prezenței lui Hristos în euharistie ca fiind unic” și declară că Biserica „mărturisește viața reală a lui Hristos și prezența Sa activă în euharistie”. Deși recunoaște diferențele care există cu privire la măsura în care această prezență este legată de pîinea și vinul sfințite, textul precizează că „singurele Biserici pot determina dacă aceste diferențe pot sau nu să se integreze în textul convergențelor”.

În document euharistia este descrisă ca „taina jertfei unice a lui Hristos”, eveniment care „nu poate să fie nici repetat, nici prelungit”. Se mai spune aici că referințele teologice romano-catolice la euharistie ca „jertfă mijlocitoare” înseamnă că jertfa unică a crucii se face „prezentă în euharistie și prezentată Tatălui în cererea lui Hristos și a Bisericii pentru întreaga omenire”.

Textul mai notează că „toate Bisericile pot resimți dorința de a revedea vechile controverse cu privire la jertfă și de a căuta să înțeleagă mai bine de ce alte tradiții decît a lor au folosit ori respins acest termen”.

Euharistia este definită ca acțiunea de a aduce mulțumire Tatălui, de a reamora pe Hristos, de a invoca pe Sfîntul Duh, comuniunea credincioșilor și cina Împărăției cerurilor.

Este „potrivit”, continuă textul, ca euharistia să fie oficiată „cel puțin în fiecare duminică „și să fie îndemnați „toți creștinii a primi des împărtășania”. Trebuie „respectată practica” diferitor Biserici în ce privește atitudinea față de pîinea și vinul neconsumate după euharistie. „Intenția primară — sugerează textul, a fost ca păstrînd elementele să fie distribuite bolnavilor și celor absenți așa încît... modul cel mai corespunzător de a respecta aceste elemente este de a le consuma fără a exclude întrebuintarea lor pentru comuniunea celor bolnavi”.

Observînd că în anumite părți ale lumii „unde pîinea și vinul nu sînt alimente obișnuite, se crede cîteodată că hrana și băutura locale îngăduie o mai perfectă integrare a euharistiei în viața zilnică, documentul cere să fie aprofundat studiul pe temeiul căruia ar putea fi stabilit „ce aspecte ale Cinei au fost instituite într-un fel neschimbat de Iisus și care aspecte se găsesc în competența și la aprecierea Bisericii”.

3. Divergențele cele mai mari care separă pe creștini privesc ierarhia bisericească, în mod special preoția concepută ca taină. Iată de ce documentul Comisiei „Credință și Constituție” observă că întreita funcție de episcop, preot și diacon interpelează astăzi toate Bisericele”. Un alt aspect dificil al problemei îl constituie „succesiunea episcopală” neîntreruptă. Textul notează că succesiunea episcopală a devenit una din formele... expresiei, tradiției apostolice a Bisericii”. S-a considerat că servește, simbolizează și salvează continuitatea credinței și comuniunii apostolice.

Spre a se „progresa către recunoașterea mutuală a preoției”, textul cere Bisericilor care se întemeiază pe succesiunea episcopală să „recunoască atît conținutul apostolic al preoției bazat pe hirotonie care există în Bisericile fără succesiune episco-

pală, cit și exercițiul sub diferite forme în aceste Biserici a unei funcțiuni episcopale".

Bisericile lipsite de succesiune episcopală trebuie „să devină conștiente de faptul că continuitatea cu Biserica Apostolilor își găsește expresia profundă în punerea succesivă a minilor episcopilor” și că „deși ele au continuitatea tradiției apostolice, acest semn va întări și aprofunda această continuitate”.

Textul mai observă că „faptul de a accepta succesiunea episcopală va încuraja mai mult unitatea Bisericii întregi dacă se înscrie într-un proces mai larg va permite Bisericilor episcopale ele înșile să-și regăsească unitatea pierdută”.

Pe de altă parte textul recunoaște că dezacordul asupra hirotoniei femeilor constituie „un obstacol în calea recunoașterii mutuale a preoției. Aceasta însă „nu trebuie să constituie un obstacol esențial... Duhul se poate adresa unei Biserici prin intermediul alteia”.

La sfârșit textul îndeamnă Bisericile să continue discuțiile între ele și în sinul fiecăruia în parte.

Documentul Comisiei „Credință și Constituție” rezumat aici (după buletinul Service Oecuménique de Presse et d'Information, an. 49, nr. 2 din 22 ianuarie 1982, pp. 3—6) va fi supus tuturor Bisericilor membre ale Consiliului Ecumenic al Bisericilor spre a-și face observațiile de rigoare. Și pînă cînd ele se vor pronunța, noi ținem să-i publicăm importanța și deosebita valoare teologică.

În ceea ce îi privește, ortodocșii au adus contribuții esențiale la redactarea documentului, observa redactorul buletinului „Episkepsis” (an. 12, nr. 266 din 1 februarie 1982, p. 8). Ei au insistat asupra exigențelor doctrinale și structurale ale unității Bisericii, asupra tradiției apostolice ca bază a unității de credință, asupra naturii sacramentale a Bisericii, asupra priorității teologiei în dialogul ecumenic.

Textul asupra Botezului, Euharistiei și Preoției acceptat la Lima în ianuarie 1982 constituie într-o măsură oarecare răspunsul la aceste exigențe. Căci, în conținutul lui, găsim aici elementele permanente ale tradiției Bisericii universale. Evident textul Comisiei „Credință și Constituție” nu reflectă complet tradiția ortodoxă, dar el reduce considerabil tensiunea doctrinală creată între Biserici datorită unei mari varietăți de factori. El propune *convergențe teologice majore* formulate împreună pe drumul către un consens doctrinal.

Acceptarea textului de la Lima apare ca fiind de importanță capitală, deoarece pînă să ajungă la unitatea lor vizibilă, Bisericile trebuie să treacă prin mai multe etape. Spre a ușura această acceptare, trebuie înțeleasă bine metodologia care stă la baza întregii cercetări. Unitatea nu se realizează sub forma compromisului ci într-o cercetare comună care să ne permită eventual descoperirea unității de credință dincolo de expresiile teologice diverse și legitime. Or, textul de la Lima nu numai că reduce domeniile discordanțelor, ci indică în același timp locurile de adevărată convergență. El evită astfel oscilarea între diversele teze sau poziții confesionale căutînd unitatea de credință, chiar parțială, care va ajuta Bisericile să înainteze spre etapa cînd credința apostolică să se exprime în același fel.

Textul de la Lima corespunde unei situații ecumenice noi; el indică poziția Bisericilor față de problema unității. Desigur, ortodocșii au încrede în ortodoxia doctrinei și tradiției lor, dar ei sînt foarte sensibili la dezvoltarea unei vieți ecumenice autentice. De aceea manifestă deplină comprehensiune față de textul propus Bisericilor de Comisia „Credință și Constituție” avînd convingerea că rezultatele și „convergențele” de pînă acum pot fi dezvoltate în continuare și astfel divergențele dintre creștini să fie progresiv eliminate.

VIAȚA BISERICĂȘCĂ ÎN CUPRINSUL MITROPOLIEI BANATULUI

ARHIEPISCOPIA TIMIȘOAREI ȘI CARANSEBEȘULUI

SĂRBĂTORIREA SFINTELOR PAȘTI

Pregătit prin post și rugăciune, în tot cursul săptămînilor de reculegere sufletească ale Păresimilor, Învierea Domnului a fost întîmpinată în întreaga eparhie cu bucuria nespūsă pe care o dă biruința vieții împotriva morții, bucurie exprimată simbolic prin luminările purtate de credincioși cu multă evlavie, în noaptea marelui pröznic, la înconjurul sfințelor lăcașuri de închinare.

La catedrala mitropolitană înțistătătorul eparhiei, a adresat cuvinte de învățătură și indemn duhovnicesc în Dumniica Floriilor, Joia Mare, Vinerea Patimilor și în Duminica Învierii, potrivit semnificației fiecărei zile.

După sfînta liturghie din prima zi de Paști a avut loc la reședința mitropolitană tradiționala recepție la care pe lingă preoții și credincioșii din oraș au participat și reprezentanții celorlalte culte religioase.

În numele preoților și credincioșilor ortodocși prezenți, P. On. Părinte Constantin Comșulea, iar din partea celorlalte culte, pastorul Leo Pauker, au adresat urări de sfîntele sărbători, răspunzîndu-le cu aceleași bune doriri înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae.

Seara, la orele 18, a avut loc în catedrala mitropolitană, după slujba vecerniei, concertul de Paști al corului catedral condus de dirijorul Aurel Ciobanu, programul pieselor religioase executate, fiind prezentat de P. On. Părinte Petru Do-robanțu, consilier eparhial.

A doua zi de Paști, luni 19 aprilie, Prea Sfințitul Episcop vicar Timotei Lugojanul înconjurat de un sobor de preoți și diaconi, a oficiat sfînta liturghie în biserica catedrală din Caransebeș rostind un cuvînt de învățătură. A urmat apoi îndătînată recepție la care au participat preoți și credincioși din localitate, rostindu-se toasturi potrivit atmosferei sărbătorești. Praznicul Învierii Domnului s-a desfășurat în toate sfîntele lăcașuri ale eparhiei în aceeași atmosferă de înaltă trăire duhovnicească, prin cîntarea în comun și împărtășirea credincioșilor cu Sfîntele Taine

CHEMAȚI LA VREDNICIA SLUJIRII PREOȚEȘTI

Permanentei griji a conducerii eparhiale de a se completa parohiile vacante pentru ca fiecare comunitate bisericească să-și aibă păstorul sufletesc, i-au răspuns în ultima vreme următorii candidați la preoție:

Nicolae Andreescu, absolvent de seminar teologic, hirotonit diacon la 2 fe-

bruarie iar preot la 4 februarie a.c. pe seama parohiei Șandra din protopopiatul Timișoara;

Nicolae Drăghicescu, absolvent de seminar teologic, hirotonit diacon la 5 februarie iar preot la 10 februarie a.c. pe seama parohiei Ohaba Română din protopopiatul Făget;

Nicolae Nicoară, licențiat în Teologie, hirotonit diacon la 27 februarie iar preot la 28 februarie a.c. pe seama parohiei Bocșa I din protopopiatul Reșița;

Florea Gașpar, absolvent al Institutului teologic universitar din Sibiu, hirotonit diacon la 28 februarie iar preot la 6 martie a.c. pe seama parohiei Dudești-Noi din protopopiatul Timișoara;

Ilie Caraibot, absolvent de seminar teologic, hirotonit diacon la 5 martie iar preot la 7 martie a.c. pe seama parohiei Berzasca din protopopiatul Oravița;

Iosif Hinda, licențiat în Teologie, hirotonit diacon la 6 martie iar preot la 7 martie a.c. pe seama parohiei Toplet din protopopiatul Caransebeș;

După efectuarea orînduitei practici liturgice la catedrala mitropolitană și a celei administrative la Centrul eparhial, noii hirotoniți au fost prezentați Consiliului Eparhial unde au primit îndrumări pentru o cit mai reușită activitate în parohiile la care au fost numiți.

Momentul cel mai important l-a constituit însă instalarea în parohiile unde vor păstori de acum înainte, marcat de obșnuitul ceremonial ce are în centrul lui citirea actului de numire, predarea Evangheliei și a cheilor bisericii, angajamentul ce și-l ia noul preot în fața enoriașilor de a-i sluji întocmai păstorului celui bun care își pune sufletul pentru oile sale.

INTRUNIRE CU PERSONALUL CLERICAL AL CATEDRALEI MITROPOLITANE

În prezența Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Nicolae al Banatului și a Prea Sfințitului Episcop vicar Timotei Lugojanul la 20 februarie 1982 a avut loc o întrunire cu preoții și personalul catedralei mitropolitane din Timișoara.

Ședința a fost deschisă de Înalt Prea Sfinția Sa, care a subliniat însemnătatea problemelor pastorale și liturgice înscrise pe ordinea de zi. Trecîndu-se la analiza acestora au fost prelucrate pe rînd o serie de aspecte ale slujirii la catedrala mitropolitană, acordîndu-se o deosebită atenție modului cum sînt satisfăcute prescripțiile ritualului și felul în care sînt satisfăcute cerințele credincioșilor. A fost de asemenea analizată pregătirea predicilor și catehzelor. Consfătuirea a prilejuit celor prezenți o activă participare la discuții, ceea ce a pus în evidență interesul lor deosebit față de problemele analizate.

Opiniile exprimate și concluziile trase au demonstrat necesitatea de a se acorda atenție sporită aspectului pastoral-misionar al activității slujitorilor altarelor.

În încheiere Înalt Prea Sfinția Sa a adresat participanților un stăruitor îndemn de a sprijini în orice mod traducerea în faptă a hotărîrilor ce au format obiectul întrunirii.

LA ÎNCHEIEREA ACTIVITĂȚII PREOTEȘTI

Din motive de vîrstă și de boală, preoții Octavian Popovici de la parohia Grădinari, protopopiatul Oravița, și Alexandru Bălaș de la parohia Timișoara III, au solicitat pensionarea după 42 respectiv 40 ani de activitate în slujba Bisericii. Hotărîrea în această privință și comunicarea ei s-a făcut în ședința Consiliului Eparhial din 2 martie a.c. cînd celor doi preoți li s-au înmînat deciziile de pen-

sionare și cînd Înalt Prea Sfințitul Nicolae le-a adresat cuvînt de apreciere pentru rodnică și îndelunga lor activitate.

Ambli au mulțumit Înalt Prea Sfinției Sale și Consiliului Eparhial pentru prețuirea arătată muncii ce au depus-o în decursul atîtor ani de slujire preotească, asigurînd că activitatea lor nu va înceta nici de acum înainte străduindu-se să facă tot ce le va sta în putință spre folosul Bisericii și obștii.

PENTRU O PROPOVĂDUIRE CORESPUNZĂTOARE

În dorința de a face credincioșilor cît mai ușor de înțeles învățătura de credință, în întreaga eparhie dar, mai ales la catedrala mitropolitană din Timișoara preoții utilizează mijloace și metode adecvate pentru a prezenta învățătura Bisericii pe înțelesul și după cerințele fiecărui credincios.

Astfel în cadrul catehezelor care se țin la vecerniile fiecărei duminici și sărbători, preoții se străduiesc să întrețină un viu dialog cu credincioșii explicîndu-le dreapta învățătură a Bisericii. Schema catehezei zilei respective este notată pe o tablă special pregătită, alături de indicarea textelor biblice mai semnificative. Aceste texte sînt citite de credincioși și tîlmăcite de preot.

Duminică de duminică credincioșii de toate vîrstele care participă la explicarea catehezei, care ascultă cuvîntul autorizat al preoților, pun întrebări și cer explicațiile necesare, se constituie într-o dovadă vie a eficienței acestui mod de a răspunde nevoilor lor sufletești.

În anul curent la catedrala mitropolitană programul catehetic este axat pe explicarea punctelor de învățătură cuprinse în *crez*, sau simbolul de credință numit „niceo-constantinopolitan”.

CONSFĂTUIRE CU PĂRINȚII ELEVILOR SEMINARIȘTI

Duminică 14 martie 1982 a avut loc la Seminarul teologic din Caransebeș consfătuirea cadrelor didactice cu părinții elevilor acestui așezămînt de formare teologică.

Scopul acestei întruniri a fost discutarea modalităților optime de pregătire a unor cît mai vrednici viitori slujitori ai altarelor și cetățeni ai patriei, care se poate realiza mai ales prin conlucrarea celor doi factori implicați în procesul de educație: familia și școala.

Întîlnirea a fost deschisă printr-un cuvînt al directorului pr. prof. Trăilă Gherga în care a precizat cadrul în care se înscriu toate problemele școlii. Din partea Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului care are în directă responsabilitate școala, s-a adresat celor prezenți P. C. Părinte Ilie Maier, vicar administrativ.

A urmat apoi un program festiv, oferit de elevi în onoarea părinților lor, după care diriginții celor cinci clase au dezbătut în amănunt comportarea fiecărui elev cu părinții respectivi.

În încheiere, părinților prezenți li s-a adresat Prea Sfințitul Episcop Visarion al Aradului care a exprimat în numele său și al Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Nicolae al Banatului, nădejdea unei cît mai fructuoase colaborări în viitor în direcția formării corespunzătoare a viitorilor slujitori ai altarelor.

Cu prilejul acestei întruniri, a fost trimisă o telegramă Prea Fericitului Patriarh Iustin, în care i se exprimau respectuoase mulțumiri pentru purtarea de grijă arătată învățămîntului teologic din Biserica Ortodoxă Română.

INDĂTINATUL CONCERT DE PAȘTI LA SEMINARUL TEOLOGIC DIN CARANSEBES

Duminică 4 aprilie 1982, după vecernie, cu o săptămîină înainte de primirea vacanței de Paști, în prezența Prea Sfințitului Episcop vicar Timotei Lugojanul și a P. On. Părinte Petru Dorobanțu, consilier administrativ, corul elevilor semi-

neriști a prezentat în sala festivă a școlii un concert religios devenit tradițional perioadei Postului Mare, alături de concertul pe care îl prezintă în fiecare an corul bisericesc mixt din localitate.

La acest concert pe lângă elevii și profesorii școlii au participat preoții și credincioșii din localitate precum și mulți dintre părinții elevilor seminariști.

Cuvîntul introductiv a fost rostit de directorul școlii, preotul profesor Trăilă Gherga, care a arătat adîncă semnificație a acestor manifestări ocazionale ale tinerilor elevi precum și efectul lor educativ-religios.

Din repertoriul coral nu au lipsit bucăți ca: „Acestea zice Domnul” de Antoniu Sequens; „Cămara Ta” — armonizare de Nicolae Lungu; „Ce vă vom numi pe voi sfinților” de Ion Brie, după Dimitrie Suceveanu; „Miluiește-mă” de T. R. Botto; „Cu noi e Dumnezeu” de N. Bir etc. Prezentarea programului a fost făcută de preotul profesor Sorin Cosma, iar măiestria interpretării corale a creat cuvenita ambianță pe măsura satisfacerii duhovnicești a participanților la concert.

În încheiere Prea Sfinția Sa a exprimat în numele Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Nicolae și al său personal cuvinte de apreciere pentru frumosul concert oferit și a adresat corpului didactic, elevilor și celor prezenți cuvenitele urări de Praznicul Învierii Domnului.

COMEMORĂRI

Continuînd șirul comemorării vrednicilor înaintași, conducerea eparhială a rînduit ca și în cursul anului acesta să fie evocate la momentele potrivite figurile de seamă ale meleagurilor bănățene care, prin activitatea lor au contribuit la promovarea vieții spirituale, sociale și naționale a poporului nostru.

Astfel, la 7 februarie a.c. în biserica parohială din Hodoni — protopopiatul Timișoara — după sînta liturghie, s-a oficiat parastasul cu ocazia împlinirii a 75 de ani de la moartea lui *Vincentiu Babeș*. Născut la 21 ianuarie 1821 în localitatea Hodoni, *Vincentiu Babeș*, a devenit o personalitate politică proeminentă, cu un deosebit rol în conducerea mișcării de emancipare națională și bisericească în Banat.

În prezența a numeroși credincioși, parohul locului a evocat, într-un cuvînt comemorativ, personalitatea acestui tribun bănățean.

Într-un cadru sărbătoresc deosebit, a avut loc de asemenea comemorarea protopopului dr. *Ioan Sirbu* (19 februarie 1865 — 15 mai 1922), în biserica parohială din localitatea Eftimie Murgu — protopopiatul Oravița — în ziua de 21 februarie, la împlinirea a 60 de ani de la moartea sa. Născut în comuna care azi poartă numele marelui tribun Eftimie Murgu, unde a fost și preot, *Ioan Sirbu* a devenit unul din istoricii noștri cel mai de seamă, premiat de Academia Română pentru masiva sa lucrare „Istoria lui Mihai Viteazul”.

La oficierea comemorării au participat numeroși credincioși, figura și opera marelui istoric, fiu al Banatului, fiind evocată de parohul locului preotul Valeriu Stroca.

La sărbătoarea Bunevestiri, joi 25 martie a.c. în biserica parohiei Ciciova — protopopiatul Lugoj — după sînta liturghie, a fost oficiat parastasul protopopului dr. *George Popovici*. Născut în Ciciova la 25 martie 1862 și trecut la cele veșnice în 27 decembrie 1927, anul acesta s-au împlinit 120 ani de la nașterea sa și 55 ani de la moarte.

Protopopul *George Popovici* doctor în teologie, a fost profesor la Academia teologică din Caransebeș iar apoi protopop la Lugoj. În cuvîntul comemorativ s-a arătat intensă activitate pe tărîm național a celui ce a fost un reputat istoric, autor al mai multor lucrări omiletice și membru al Academiei Române.

Duminică 25 aprilie a.c. în bisericile parohiilor din Jebel — protopopiatul Deta — și Timișoara II s-a oficiat parastasul cărturarului protopop *Constantin Suboni*, rostindu-se și cuvântările comemorative cu prilejul împlinirii a 170 ani de la moartea sa. *Constantin Suboni* — s-a născut la Jebel unde a fost preot, mai târziu ajungând protopop al Timișoarei. Fiu devotat al Bisericii, publică între anii 1784—1785 două lucrări în limba română prin care apăra credința strămoșască, fiind și un participant activ la mișcarea de emancipare culturală și națională.

S-a împlinit în 25 aprilie a.c. 120 ani de la nașterea *dr. George Dobrin* (19 aprilie 1862 — 6 iulie 1952), născut în orașul Lugoj.

Astfel, în această zi, în biserica parohială din Lugoj a fost oficiat un parastas cuvîntul comemorativ arătînd deosebitele sale merite atât pe tărîm național-social cît și bisericesc-scolar.

În prezența a numeroși credincioși, în ziua de 20 iunie a.c. s-a oficiat parastasul cu prilejul împlinirii a 100 de ani de la moartea lui *Petru Cermena* (1804 — 22 iunie 1882), în catedrala din Caransebeș. El a acționat energic pentru emanciparea Bisericii Ortodoxe Române din Banat, fiind unul din cei mai apropiați colaboratori ai episcopului Ioan Popasu și totodată numărîndu-se printre cele mai proeminente personalități ale revoluției din 1848.

La 27 iulie a.c. s-au împlinit 170 ani de la nașterea lui *Andrei Mocioni* (27 iunie 1812 — 5 mai 1880). Conducător al mișcării naționale din Banat cu o importantă activitate în viața politică a românilor din vestul Carpaților, *Andrei Mocioni* a militat cu hotărîre pentru înființarea unei episcopii românești bănățene și a unei mitropolii proprii.

Parastasul și cuvîntarea comemorativă au fost ținute în biserica parohiei Foeni — protopopiatul Timișoara.

Duminică 12 septembrie a.c. în biserica parohială din Lugoj a fost oficiat parastasul cu prilejul împlinirii a 80 ani de la moartea lui *Constantin Udrea* (1811—13 septembrie 1902). Militant de seamă pe plan bisericesc și național, *Constantin Udrea* a fost primarul Lugojului în timpul revoluției din 1848—1849, subvenționînd marea adunare populară prezidată de *Eftimie Murgu* pe Cîmpia Libertății din Lugoj.

Tot în această zi a fost comemorat în catedrala mitropolitană din Timișoara, arhimandritul *Patrichie Popescu* de la a cărui moarte s-au împlinit 120 de ani.

Cerut de bănățeni în repetate rînduri pentru a le fi episcop, *Patrichie Popescu* a fost profesor de teologie la Arad și Carloviț și arhimandrit al mănăstirii Hopovo.

În biserica parohiei Cornești (Jadani) — protopopiatul Timișoara — duminică 19 septembrie a.c., după sfînta liturghie, a fost oficiat parastasul profesorului *Mihai Roșu*, la împlinirea a 160 ani de la moartea sa. Născut la Cornești în 4 ianuarie 1750, a servit cu devotament și dăruire Biserica străbună. În 1777 a fost profesor la cursurile pentru pregătirea învățătorilor iar în 1790 la cursurile teologice din Timișoara. Profesorul *Mihai Roșu* a tradus numeroase cărți de cult, teologice și cu caracter educativ — moral.

DECESE

În ziua de 26 octombrie 1980 a încetat din viață preotul *Ioan Decan* în vîrstă de 67 ani.

S-a născut în anul 1915 în localitatea Giulvăz din județul Timiș. Școala pri-

mară o face în localitatea natală, urmînd apoi cursurile liceale la Timișoara. După terminarea acestora s-a înscris la Facultatea de teologie din Cernăuți, după terminarea căreia a fost hirotonit preot. A ocupat apoi numeroase funcții administrative în cadrul Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului.

Slujba înmormîntării a fost oficiată în ziua de 28 octombrie 1980 de către un sobor de preoți din Timișoara și parohiile învecinate. Panegericul a fost rostit de preotul Ilie Secoșan.

Trupul neînsuflit al preotului Ioan Decan a fost depus în cimitirul parohial din Timișoara, Calea Șagului.

În 3 ianuarie 1982 a încetat din viață *preotul pensionar Petru Muntean*, în vîrstă de 80 ani.

Născut la 2 iulie 1902 în localitatea Beba Veche, județul Timiș, face școala primară în satul natal urmînd apoi cursurile gimnaziale în orașul Lugoj.

A fost hirotonit în anul 1926 pe seama parohiei Beba Veche, protopopiatul Timișoara. În cei 50 ani de activitate pastorală a muncit cu timp și fără timp fiind întotdeauna alături de credincioșii săi.

După o activitate fructuoasă și meritorie s-a retras la pensie în anul 1976. Datorită meritelor sale deosebite a fost distins cu „crucea patriarhală”.

Slujba înmormîntării a avut loc în 5 ianuarie 1982, fiind prohodit de către un sobor de preoți din parohiile învecinate. Despre viața și activitatea decedatului au vorbit P. C. Părinte Nicolae Paștiu, P. C. Părinte Ioan Ardelean parohul locului și preotul romano-catolic Ștefan Covacs.

În dangătele triste ale clopotelor care vesteau tuturor credincioșilor din Beba Veche plecarea din mijlocul lor a celui ce le-a fost bun și vrednic păstor, sicriul cu trupul neînsuflit al preotului Petru Muntean a fost depus în mormîntul din cimitirul satului.

După o grea suferință, în ziua de 20 februarie 1982 a încetat din viață *preotul Martin Novac* de la parohia Marga protopopiatul Caransebeș.

S-a născut la 17 februarie 1918 în localitatea Marga, județul Caraș-Severin, din părinți agricultori. Școala primară a făcut-o în localitatea natală urmînd apoi studiile medii la liceul „Traian Doda” din Caransebeș. După terminarea acestora s-a înscris la Academia teologică din același oraș absolvind-o în anul 1943. Cu un an mai târziu, în 1944, a fost hirotonit preot pe seama parohiei Marga, parohie ce o păstorește pînă la data morții.

În cei 38 ani de rodnică activitate, preotul Martin Novac a dat dovadă de multă dăruire și dragoste față de păstoriții săi, fapt pentru care a primit distincții bisericești.

Înmormîntarea a avut loc în ziua de 27 februarie 1982, participînd un număr de 20 preoți în frunte cu protopopul locului, pr. Dimitrie Grama, care prin cuvîntul rostit a evidențiat deosebitele merite ale defunctului. Au mai vorbit preoții Ioan Racoveanu din Oșelu Roșu I, Mihai Suru din Voislova, precum și secretarul Consiliului popular al comunei și un reprezentant al Consiliului parohial.

Trupul neînsuflit al neuitatului preot, a fost depus în cavoul familiei din cimitirul parohial.

La data de 20 februarie 1982, a trecut la cele veșnice *preotul pensionar Teodor Lința*.

El s-a născut în 28 februarie 1904 în localitatea Jitin, județul Caraș-Severin, dintr-o familie de oameni simpli. După ce termină cursurile școlii primare din localitatea natală, se înscrie la gimnaziul din Timișoara. Dorința de a sluji la altarul Bisericii străbune l-a făcut să urmeze cursurile Academiei teologice din Caransebeș, pe care a absolvit-o în anul 1927. A fost hirotonit apoi pe seama parohiei Jitin din protopopiatul Oravița unde a activat pînă în anul 1941 cînd a

fost transferat la parohia Secășeni din protopopiatul Reșița. Aici va păstori pînă în anul 1967, an în care se retrage la pensie. Fire deschisă, cu o mare capacitate de apropiere spre om și trebuințele lui, a desfășurat o rodnică activitate la parohiile pe care le-a păstorit. Datorită meritelor sale, conducerea eparhială i-a acordat cuvenitele distincții.

A fost prohodit în ziua de 22 februarie 1982 în biserica parohiei Reșița II, de către un sobor de preoți în frunte cu pr. Vasile Petrica protopopul Reșiței, care a rostit și necrologul. Trupul neînsuflețit a fost condus la locul de veșnică odihnă, de către soborul preoțesc, membrii familiei și credincioșii din parohiile unde a activat.

În ziua de 26 februarie 1982, a încetat din viață *preotul pensionar Bujor Borlovan*, în vîrstă de 78 ani.

S-a născut la 1 octombrie 1904 în localitatea Maciova, județul Caraș-Severin ca fiu al preotului Ioan Borlovan. Școala primară a făcut-o la Maciova, urmînd apoi cursurile liceale la Caransebeș. După terminarea acestora s-a înscris la Academia teologică din același oraș. La terminarea studiilor a fost hirotonit pe seama parohiei Peștere din protopopiatul Caransebeș, unde și-a început activitatea pastorală la data de 16 decembrie 1928. Aici la parohia Peștere a slujit cu dragoste și dăruire timp de 41 ani, în 1967 retrăgîndu-se la pensie. În decursul activității sale de aproape jumătate de veac, preotul Bujor Borlovan s-a îngrijit îndeaproape de credincioșii săi și de lăcașurile lor de rugăciune. Astfel, sub îndrumarea sa Biserica a fost reparată în mai multe rînduri și a fost zidită o nouă casă parohială.

Anii pensionării i-a petrecut în casa familială din parohia Zăgăjeni.

Slujba înmormîntării a avut loc duminică 28 februarie 1982 în biserica parohială din Zăgăjeni. A fost prohodit de un sobor de 10 preoți în frunte cu pr. Dimitrie Grama, protopopul Caransebeșului care a rostit și necrologul. Despre activitatea rodnică și meritele celui decedat au vorbit și preoții Cornel Mezinca din Zăgăjeni și Valeriu Belu din Peștere-Maciova.

Corpul neînsuflețit al regretatului părinte a fost condus pe ultimul drum de numeroși credincioși din parohiile Peștere și Zăgăjeni. Rămășițele pămîntesti ale celui ce a fost preotul Bujor Borlovan au fost depuse în cimitirul parohial Zăgăjeni.

În ziua de 3 martie a.c. s-a stins din viață la București *istoricul Ion Dimitrie Suciu* și potrivit dorinței sale, a fost înhumat în cimitirul din Lugoj, alături de părinții săi.

Slujba înmormîntării la care a participat Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae și numeroși cunoscuți veniți să-l conducă pe ultimul drum, a fost oficiată de către un sobor de preoți în frunte cu P. On. Părinte Ioan Țigris, protopopul Lugojului. Panegiricul a fost rostit de P. On. Părinte Ion B. Mureșianu.

Fiu de învățător, s-a născut la Lugoj în 3 august 1917. După terminarea cursurilor liceale la Lugoj, a urmat Facultatea de istorie și filozofie din București unde și-a luat doctoratul în 1943, activînd ca șef de lucrări la Institutul de istorie națională apoi ca inspector general pe lîngă Comisia monumentelor istorice, iar mai tîrziu ca cercetător principal în cadrul Institutului de istorie „Nicolae Iorga”. În studiile pe care le-a publicat, a adus o contribuție importantă la cunoașterea trecutului istoric și cultural bănățean ca parte integrantă a luptei ce s-a purtat pentru libertatea și unitatea statală, evidențiind de asemenea momente românești de seamă în istoria universală.

Devotat Bisericii strămoșești, din mărturiile vremilor, cu stăruință și exigență științifică a reinviat trăirea religioasă din Banat cu aportul ei dat cauzei românești, întregind un gol adînc resimțit în istoria noastră. *Monografia Mitropoliei Banatului și Documente privitoare la Mitropolia Banatului*, apărute în edi-

tura Mitropoliei noastre, precum și colaborările la publicațiile Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului, rămân lucrări deosebit de valoroase și semnificative.

Prin munca fără preget dăruită cunoașterii trecutului cu pilduitoarele învățăminte și prin ceea ce a lăsat, numele său rămâne spre pomenire veșnică.

În seara zilei de 10 martie 1982, după o scurtă suferință a trecut la cele veșnice *preotul pensionar Pavel Bogoevici* în vîrstă de aproape 70 ani.

Născut în localitatea Bănia, județul Caraș-Severin, la data de 1 iunie 1912 dintr-o familie de preoți, a făcut școala primară în localitatea natală. Cursurile liceale le urmează la Caransebeș iar în anul 1930 se înscrie la Facultatea de teologie din Cernăuți pe care a absolvit-o în anul 1934. Ulterior a urmat și cursurile Facultății de drept fiind declarat licențiat în anul 1939.

A fost hirotonit în anul 1935 pe seama parohiei Bănia din protopopiatul Oravița, localitatea sa natală. Aici va sluji cu deosebită dragoste și dăruire pînă în anul 1948 cînd a fost numit la parohia Rudăria (azi Eftimie Murgu), din același protopopiat. Cu aceeași conștiință curată și sinceră dăruire va sluji și aici pînă în anul 1951 cînd se reîntoarce la Bănia. Aici, în satul natal va funcționa pînă la data de 1 octombrie 1981 cînd se pensionează.

În tot timpul slujirii sale a dat dovadă de cinste și vrednicie, fiind iubit de credincioși și prețuit pentru înfăptuirile sale pe tărîmul pastoral, administrativ și cultural. Profund conștient de misiunea pe care și-a ales-o, *preotul Pavel Bogoevici* a fost exemplu de comportare și prezență la toate obligații ce-i reveneau.

Slujba înmormîntării a fost săvîrșită în ziua de 13 martie a.c. în biserica parohială din Bănia, de către un sobor de preoți în frunte cu *preotul Gheorghe Neda* protopopul locului, care a rostit și paneghricul. În numele consătenilor a vorbit *preotul Valeriu Stroca* de la parohia Eftimie Murgu.

În dangătul trist al clopotelor, plîns de familie, regretat de credincioși și preoți, trupul neînsuflețit al neuitatului părinte a fost depus în cimitirul satului natal.

În ziua de 12 martie 1982, s-a stîns din viață *preotul pensionar Constantin Stoichescu* în vîrstă de 74 ani.

S-a născut în anul 1908 în frunțașă comună bănățeană Teregova, județul Caraș-Severin, din părinți intelectuali. Cursurile școlii primare le face în comuna natală, urmînd apoi liceul Traian Doda din Caransebeș, și Academia teologică din Arad. După terminarea cursurilor superioare este hirotonit preot în anul 1939 pe seama parohiei Cîntej din eparhia Aradului pe care o păstorește timp de doi ani. În anul 1941 a fost numit la parohia Jupalnic unde a păstorit cu dragoste și cinste timp de 41 ani. Pe timpul cît Orșova a aparținut Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului, *preotul Constantin Stoichescu* a îndeplinit cu deosebită cinste funcția de conducător al oficiului protopopesesc de aici.

Vrednicia lui pe teren pastoral și gospodăresc o demonstrează frumoasa biserică construită de el în parohia Jupalnic cît și pictura ei.

Pentru meritele sale deosebite a fost hirotesit iconom stavrofor.

Slujba înmormîntării a fost oficiată în biserica parohială din cartierul Jupalnic, de către un sobor format din 18 preoți din parohiile învecinate. Paneghricul a fost rostit de *preotul Crăciun Pufan*, protopopul locului, care a evidențiat meritele celui plecat dintre noi.

Rămășițele pămîntești ale *preotului Constantin Stoichescu* au fost depuse în cimitirul parohial de aici.

EPISCOPIA ARADULUI ȘI HUNEDOAREI

PRAZNICUL INVIERII DOMNULUI HRISTOS

Ca în fiecare an, în toată vremea Postului Mare clerul și credincioșii eparhiei prin post, rugăciune și adâncă reculegere sufletească, prin întărirea credinței și înmulțirea faptelor bune s-au pregătit cu grijă să îndeplinească minunea de bucurie plină a învierii lui Hristos. Înnoite prin Sfintele Taine ale Pocăinței și Cuminecăturii, sufletele tuturor s-au simțit la ziua praznicului mai simțitoare și doritoare de pace, lumină și de viață adevărată.

La catedrala din Arad, slujba Învierii și sfânta liturghie au fost oficiate de Prea Sfințitul Episcop Visarion înconjurat de un sobor de preoți și diaconi. Alături de corul catedralei, credincioșii au participat activ la toate cântările de laudă cu inimi înălțate și cu lumânări aprinse în mâini, trăind cu intensitate bucuria luminatului praznic al Învierii. La prînceasă s-a citit cuvîntul de învățătură adresat credincioșilor de Întîistătătorul eparhiei, exprimat prin îndătinata pastorală.

A doua zi de Paști, după amiază, a avut loc la reședința episcopală tradiționala întîlnire a Prea Sfințitului Episcop Visarion cu preoții și credincioșii din localitate. Din partea celor prezenți, P. C. Părinte Teodor Greuceanu, consilier administrativ-bisericesc a adresat Ierarhului respectuoase urări de Sfintele Sărbători. Cu aceleași doriri de bine și sănătate a răspuns și Prea Sfinția Sa, după care s-a întreținut cu cei de față într-o atmosferă de caldă apropiere.

În după-amiază celei de a treia zi a Învierii, Prea Sfințitul Episcop Visarion, însoțit de P. C. Prot. Traian Gavrilă, s-a deplasat la parohia Arad-Gai, protopopiatul Arad, unde a participat la slujba vecerniei. Cu acest prilej a instalat noul paroh în persoana preotului Viorel Teaha. Prea Sfinția Sa a prezentat credincioșilor pe noul lor păstor sufletească, după care a rostit un cuvînt de învățătură și îndemn.

SLUJIRI ARHIEREȘTI

În duminica din 11 aprilie, cînd creștinii au prăznuit „Intrarea Mîntuitorului în Ierusalim (Florile)”, Prea Sfințitul Episcop Visarion însoțit de diaconii Viorel Roja și Traian Micoroi, a descins în parohia Șagu, protopopiatul Arad, fiind înțîmpinat de soborul preoților și credincioșilor cu alese sentimente de prețuire și bucurie.

După îndeplinirea ritualului prescris pentru sfințirea noului locaș de închinare, construit în ultimii cinci ani prin jertfelnicia și credincioșia vrednică de elogiat a obștei parohiale și prin strădanțiile neobosite ale preotului Ștefan Dorin, Prea Sfinția Sa a săvîrșit în continuare sfînta liturghie într-o atmosferă de înălțare sufletească și mulțumire. Răspunsurile liturgice au fost date de toți cei prezenți la slujbă.

La sfîrșit, Prea Sfinția Sa a ascultat darea de seamă asupra lucrărilor de edificare a bisericii, prezentată de preotul paroh, care a fost hirotesit întru „iconom stavrofor”. A urmat cuvîntul de învățătură al Ierarhului, ascultat cu toată

atenția de credincioși. A evidențiat mai întâi sacrificiile și unitatea de credință și iubire a întregii comunități creștine materializate în construirea unui frumos locaș de închinare pentru nevoile lor duhovnicești. A adăncit în continuare învățătura creștină despre biserică și despre lucrarea ei sfântitoare și mîntuitoare.

Din încredințarea Prea Sfințitului Episcop Visarion duminică 21 februarie 1982, Prea Sfințitul Arhiepiscop-vicar Gherasim Hunedoreanul s-a deplasat în parohia Arad-Bujac, protopopiatul Arad, pentru a săvîrși sfînta liturghie în noul locaș de închinare, înveșmîntat recent cu o frumoasă pictură în frescă. În timpul serviciului divin, toată suflarea din biserică a participat activ la cîntarea liturgică. A predicat P. C. Părinte Iacob Bupte, consilier eparhial.

La sfîrșit, Prea Sfinția Sa a rostit un cuvînt de învățătură, îndemnîndu-i apoi la păstrarea nestîrbită a unității de credință și la continua conlucrare pentru terminarea lucrărilor de împodobire a Bisericii.

În aceeași parohie, Prea Sfințitul Arhiepiscop-vicar Gherasim Hunedoreanul a mai sîlșit sfînta liturghie și în ziua de 28 martie 1982, împărtășind din nou credincioșilor învățături din tezaurul spiritual al Bisericii noastre.

Duminica a V-a din Postul Mare (4 aprilie 1982) a constituit pentru credincioșii din parohia Mănăstur, protopopiatul Arad, o zi de bucurie și de înălțare sufletească. În această duminică, Prea Sfințitul Arhiepiscop-vicar Gherasim Hunedoreanul însoțit de P. C. Pr. Victor Biliboacă și P. C. diacon Gheorghe Conraș a făcut o vizită canonică în această parohie, cu care prilej a săvîrșit și sfînta liturghie. P. C. Pr. Victor Biliboacă a rostit predica zilei.

Slujirea arhierească s-a încheiat prin cuvîntul de zidire sufletească și îndemn adresat de Prea Sfințitul Arhiepiscop credincioșilor participanți.

La invitația credincioșilor, Prea Sfințitul Arhiepiscop-vicar Gherasim Hunedoreanul a poposit în duminica din 21 martie 1982 în parohia Sarmisegetuza, protopopiatul Petroșani oficiînd sfînta liturghie în filia Breazova. A predicat preotul Paraschiv Negreanu, iar la sfîrșit, preotul paroh Ioan Boclat a prezentat îndătinatul raport privitor la parohie și la lucrările recent efectuate la biserică din filie prin osîrdia credincioșilor. În încheiere, Prea Sfinția Sa a stăruit în îndemnuri părintești la apărarea și păstrarea credinței strămoșești și la muncă harnică pentru înflorirea continuă a patriei.

În după amiaza aceleasi zile a vizitat ruinele vechii cetăți a Sarmisegetuzei, după care a oficiat slujba vecerniei în materă. P. C. Prot. Octavian Pătrașcu, pornind de la textul din Romani XIII, 11—13, a vorbit credincioșilor despre necesitatea de a depune neobosite strădanii pentru mîntuirea sufletelor. A mulțumit apoi Prea Sfinției Sale pentru această slujire arhierească. La sfîrșit Prea Sfințitul Arhiepiscop și-a exprimat bucuria de a fi în mijlocul credincioșilor de pe aceste meleaguri încărcate de istorie și de viață românească, îndemnînd pe toți la rugăciune și muncă, la statornicie în credința strămoșilor noștri la dragoste față de patrie.

MISIUNI ARHIEREȘTI

Din încredințarea Prea Sfințitului Episcop Visarion, în duminica din 17 ianuarie 1982, Prea Sfințitul Arhiepiscop-vicar Gherasim Hunedoreanul însoțit de P. C. Părinte Flor Teodorescu, vicar administrativ și diaconul Gheorghe Conraș, s-a deplasat în parohia Pecica, protopopiatul Arad unde a săvîrșit sfînta liturghie. La momentul rînduit din timpul slujbei, tînărul teolog Ioan Ponta, fiu al satului, a fost hirotonit intru preot pe seama parohiei Belotint, protopopiatul Lipova.

A predicat P. C. Părinte Flor Teodorescu. După otpust, preotul paroh Ioan Roman a făcut o succintă prezentare a vieții bisericești din parohie, evidențiînd credincioșia și atașamentul enoriașilor față de Biserică. A mulțumit apoi conducerii Eparhiei, Prea Sfințitului Episcop Visarion și Prea Sfințitului Arhiepiscop-vicar Gherasim Hunedoreanul pentru părinteasca purtare de grijă față de această comunitate creștină ortodoxă.

În încheiere, Prea Sfinția Sa a adresat preoților slujitori și credincioșilor un înălțător cuvânt de învățătură și indemn.

Duminică 31 ianuarie 1982, Prea Sfințitul Arhiepiscop-vicar Gherasim Hunedoreanu a fost primit cu alese sentimente de bucurie de către preoții și credincioșii parohiei Brad. După călduroasa întâmpinare și împlinirea ritualului pregătitor, a urmat sfânta liturghie, în timpul căreia diaconul Teodor Faur, licențiat în teologie, a fost hirotonit preot în postul trei al respectivei parohii. Răspunsurile liturgice au fost executate de corul bisericii, alături de care s-au alăturat și glasurile celor prezenți la slujbă. Predica a fost rostită de P. C. Pr. Ioan Stanciu.

După cuvântul de la sfârșitul slujbei rostit de P. C. Prot. Liviu Boldura, și cel al noului hirotonit, a fost ascultată cu atenție pătrunzătoare și mult simțită alocuțiune a ierarhului în care s-a referit la Sfânta Taină a Preoției. Pe temeiul învățăturilor expuse, Prea Sfinția Sa a brodat cu căldură o serie de îndrumări folositoare activității proaspătului slujitor al Bisericii.

A urmat o agapă frățească la casa parohială.

În duminica din 14 martie 1982, Prea Sfințitul Arhiepiscop-vicar Gherasim Hunedoreanu, însoțit de P. C. Pr. Teodor Greucean, consilier administrativ bisericesc, și de P. C. Arhidiacon Teodor Babuția, s-a aflat în mijlocul credincioșilor din parohia Belotint, protopopiatul Lipova, pentru a-i cerceta și pentru a săvârși sfânta liturghie. A predicat la priceasnă P. C. Pr. consilier Teodor Greucean.

După încheierea serviciului divin, Prea Sfinția Sa a prezentat credincioșilor pe noul lor păstor sufleteș, preotul Ioan Ponta, continuând apoi cu evidențierea rostului și importanței slujirii sacerdotale în viața religioasă-morală.

La ieșirea din biserică, Prea Sfințitul Arhiepiscop-vicar s-a întreținut cu credincioșii prezenți la slujbă, povățuindu-i din nou să fie alături de păstorul lor sufleteș în toate problemele parohiei, rămânând și în continuare uniți în credință și în munca lor dăruită înfloririi patriei noastre scumpe.

BISERICI NOU PICTATE

Din încredințarea Prea Sfințitului Episcop Visarion, la praznicul Învierii Domnului Hristos, Prea Sfințitul Arhiepiscop-vicar Gheorghe Hunedoreanu a fost prezent în mijlocul credincioșilor din parohiile Livezeni și Răchitova cu filia Ciula Mare protopopiatul Petroșani, sporindu-le bucuria duhovnicească prin înălțătoarele slujbe oficiate și prin pătrunzătoarele cuvinte de indemn și de învățătură rostite cu toată căldura sufletească.

A doua zi de Paști, 19 aprilie 1982, Prea Sfinția Sa, însoțit de P. C. Părinte Victor Bilboacă de la Centrul eparhial și P. C. Arhidiacon Teodor Babuția a săvârșit sfânta liturghie și a binecuvântat lucrările executate recent la biserică din Sălătruc, filie aparținătoare de parohia Livezeni, protopopiatul Petroșani. A predicat P. C. Prot. Octavian Pătrașcu, păstorul duhovnicesc al parohiei.

Prea Sfințitul Arhiepiscop-vicar Gheorghe Hunedoreanu, după îndalțata dare de seamă prezentată de preotul paroh, a transmis celor de față, arhierestii binecuvântări din partea Întâistătătorului eparhiei, felicitându-i apoi pe credincioși pentru jertfelnicia și dragostea manifestată cu dăruire în toată perioada lucrărilor de pictură executate frumos de părintele Petru Iacobescu din Timișoara.

În ziua a treia a Sfintelor Paști, Prea Sfinția Sa a fost întâmpinat cu alese sentimente de bucurie de obștea preoților și credincioșilor din parohia Vulcan II, același protopopiat. Cu această ocazie, a săvârșit sfânta liturghie și a binecuvântat noile lucrări de pictură executate la biserică în tehnica frescă. La priceasnă a predicat preotul Ștefan Braicău. La sfârșit a urmat o scurtă dare de seamă prezentată de preotul paroh. Luând cuvântul Prea Sfințitul Arhiepiscop-vicar a felicitat credincioșii pentru atașamentul lor plin de iubire față de locașul de închinare îmbodolit recent cu o pictură expresivă, pentru armonioasa conlucrare dintre ei și preoții lor ceea ce s-a materializat în terminarea lucrărilor în cele mai bune

condiții. A încheiat cuvîntul cu un viu îndemn la păstrarea credinței strămoșești și la muncă plină de dăruire pentru continua înflorire a bisericii și a patriei.

A urmat o agapă frățească oferită de consiliul parohial.

GRIJA PENTRU VIITORI SLUJITORI AI ALTARELOR

O preocupare constantă a conducerii eparhiei o constituie grija pentru buna pregătire a viitoarelor cadre care să deservească pe credincioși cu conștiințiozitate și înalt simț de răspundere. Pe seama elevilor și studenților teologi care se străduiesc să obțină rezultate bune la învățătură și conduită, Centrul eparhial acordă burse, semiburse și alte ajutoare materiale pentru stimularea lor. De asemenea, eficiente s-au dovedit și vizitele periodice pe care Întîistătătorul eparhiei și delegații chiriarhali le efectuează la școlile teologice unde învață candidații eparhiei.

Pe linia acestor preocupări se înscrie și primirea de către Prea Sfințitul Episcop Visarion a tuturor studenților noștri care frecventează cursurile Institutului Teologic de grad Universitar din Sibiu, în ziua de 22 aprilie 1982. La această întîlnire a Ierarhului cu viitorii slujitori ai Bisericii au luat parte și Prea Sfințitul Arhiepiscop-vicar Gherasim Hunedoreanul și ceilalți factori de răspundere de la Centrul eparhial. Cu răbdare și părintească dragoste, Prea Sfinția Sa a purtat discuții apropiate cu fiecare student, interesîndu-se de rezultate obținute în primul semestru, de preocupările, frămîntările și gîndurile lor legate de viitoarea misiune pentru care acum se pregătesc cu seriozitate. În încheiere, le-a adresat un îndemn stăruitor de a fi siliți la învățătură și serioși în purtare, singura cale care le va asigura succesul în procesul instructiv-educativ, precum și în activitatea apropiată de slujire a lui Dumnezeu și a oamenilor.

CURSURI PASTORAL-MISIONARE

Preocupat de continua îmbunătățire a activității pastoral-misionare a preoților din cadrul eparhiei, Prea Sfințitul Episcop Visarion a dispus organizarea unor cursuri cu aceștia la Centrul eparhial.

Cursurile s-au desfășurat în două serii: 22—27 februarie și 15—20 martie 1982, și s-au bucurat de îndrumarea unor părinți profesori de la Institutul Teologic de grad Universitar din Sibiu. Programul orelor de curs și seminarii a cuprins diferite subiecte de îndrumări misionare, pastorală, omiletică și catehetică și de liturgică. De asemenea, la fiecare serie de cursuri s-a oficiat Sfînta liturghie, în timpul căreia unul din preoții cursanți a rostit o predică tematică, asupra căreia s-au purtat discuții frățești în cadrul seminariilor din după amiaza zilei respective.

Considerate ca necesare și oportune, aceste cursuri pastorale și misionare se vor continua cu alte serii de preoți din Episcopia Aradului.

CONFERINȚE PREOTEȘTI

Prima conferință de orientare a clerului pe anul 1982 a avut ca subiect: „Pacea — imperativ vital al omenirii contemporane. Sarcinile Bisericii astăzi”. Lucrările conferinței s-au desfășurat la sediile protopopiatelor eparhiei noastre între 11 martie — 1 aprilie, fiind prezidate de Prea Sfințitul Episcop Visarion (protopopiatul Arad și de Prea Sfințitul Arhiepiscop-vicar Gherasim Hunedoreanul la protopopiatele Brad și Lipova, iar la celelalte protopopiate de către delegații chiriarhali.

După cuvîntările de început rostite de protoșofi și de președinții conferințelor, au fost audiate cu atenție sporită și mult interes referatele susținute de preoții: Cîheorghe Bozian — Curtici, protopopiatul Arad; Mihail Popa — Păiușeni, protopopiatul Ineu; Pavel Goldiș-Misca, protopopiatul Lipova; Ștefan Cze-

teni — Bircea Mare, protopopiatul Deva; Teodor Faur — Brad, protopopiatul Brad; Viorel Vucea — Mărtinești, protopopiatul Orăștie și Victor Butnaru — Lupeni 1, protopopiatul Petroșani.

Atât referatele cit și amplele discuții care au urmat și la care au participat numeroși preoți au abordat cu profundă vibrație umană problema atât de impetuoasă a salvării păcii și a înțelegerii între oameni și popoare. S-au făcut referiri la puterea distrugătoare a armelor pe care omenirea le-a inventat și la statisticile amețitoare publicate în presă privitoare la uriașele cheltuieli militare, la recrudescența acțiunilor îndreptate împotriva păcii, cel mai de preț al lumii, la consecințele dezastruoase ale cursei înarmărilor și a morții, toate acestea constituind un puternic semnal de alarmă pentru conștiința umanității. Vorbitorii au arătat că preoții sînt slujitorii lui Dumnezeu care este „Domnul Păcii”. Porunca vieții lor este să iubească pe Dumnezeu și pe oameni ca pe ei înșiși (Matei, 21, 37—39). Pacea fiind o poruncă a Bisericii se impune ca fiecare slujitor al altarului să fie un „făcător de pace”. Sprijinirea păcii în lume reprezintă o îndatorire fundamentală a activității preotului și nici unul dintre noi nu trebuie să uite că „Dumnezeu ne-a chemat spre pace” (I Corinteni, 7, 15) și că însuși Domnul Hristos ne îndreaptă picioarele pe calea păcii” (Luca 1, 79). Pe temeiul îndemnurilor scripturistice și patristice enunțate, participanții la discuții și-au exprimat cu sinceritate gândul neabătut de a sprijini cu toate forțele lupta pentru înfăptuirea dezarmării, în primul rînd a celei nucleare și pentru instaurarea păcii pe pămînt.

Concluziile finale ale delegațiilor chiriarhali au evidențiat hotărîrea unanimă a clerului eparhiei Aradului și Hunedoarei de a contribui activ, cu cuvîntul și fapta, la stăvilirăa pericolului unui nou război mondial și la înfăptuirea dezarmării și a păcii în lume.

Între 27—30 aprilie, s-au desfășurat la oficiile protopopești ale eparhiei prima conferință administrativă a clerului din anul 1982 care a avut ca temă: „Rolul mirenilor în lucrarea Bisericii în vremea noastră (Cu prilejul de noi alegeri ale forurilor bisericesti).”.

Prezidate de delegații chiriarhali, lucrările conferinței au evidențiat cu putere rînduieșile întemeiate ale Bisericii Ortodoxe, în special ale Bisericii Ortodoxe Române, în virtutea cărora mireni sînt asociați și aceasta pentru că Biserica în întregul ei, cler și laici, formează Trupul tainic al Domnului Hristos (I Corinteni, 12, 26). Cu incontestabile argumente scripturistice și patristice a fost precizat rolul credincioșilor în cadrul parohiei. Ei nu sînt străini de propovădurea, păstrarea și apărarea dreptei credințe, de împlinirea actelor de cult la care sînt mereu chemați să participe și de activitatea de conducere a Bisericii, fiind prezenți în lucrarea de alegere a organelor parohiale, eparhiale și sinodale, precum și în lucrarea de administrație economică și în întreaga viață religioasă-morală a Bisericii. Principiul acesta al participării active și plenare a mirenilor în lucrarea Bisericii Ortodoxe Române străbate ca un fir roșu întreaga ei legislație atât în cea veche, pînă la 1948, cît și în cea actuală. Prin prevederile Statutului de organizare, precum și ale celorlalte regulamente s-a creat un cadru larg de manifestare a mirenilor de toate categoriile în Biserică. Participanții la discuții au arătat, de asemenea, că în Trupul tainic al Mîntuitorului Hristos clerul și mireni trebuie să-și îndeplinească cu certitudine rolul și misiunea ce le revine, trăind împreună cu relații de încredere, deplină și armonioasă conlucrare pentru binele Bisericii și al Patriei și pentru mîntuirea lor.

ADUNAREA GENERALĂ A CASEI DE AJUTOR RECIPROC

În conformitate cu prevederile statutare și cu hotărîrea Comitetului de conducere, în ziua de 9 februarie 1982, a avut loc în sala de ședințe a parohiei Arad-Centrul, Adunarea Generală a Casei de Ajutor Reciproc. Lucrările Adunării s-au desfășurat în prezența Întîistătorului eparhiei, Prea Sfințitul Episcop Visarion.

P. C. Părinte președinte Cornel Oros a rostit cuvântul de deschidere în care a relevat cu satisfacție largă înțelegere și permanentă grijă manifestată de Prea Sfinția Sa față de activitatea Casei de Ajutor Reciproc și față de problemele materiale ale clerului eparhiei, fapt pentru care, în numele celor prezenți și al tuturor membrilor, a ținut să adreseze Prea Sfinției Sale cele mai călduroase mulțumiri și urări de îndelungată înziliră. A continuat cu prezentarea detaliată a muncii depuse în cursul anului precedent, evidențiind strădaniile depuse la Comitetul de Conducere al Casei de Ajutor Reciproc în dorința neabătută de a răspunde cu grabnică sollicitudine tuturor solicitărilor îndreptățite ale membrilor ei. După ce a propus să se păstreze un moment de reculegere în amintirea confracților adormiți întru Domnul, P. C. Sa a propus să se treacă la desemnarea biroului Adunării în vederea analizării și discutării problemelor înscrise în agenda de zi: Darea de seamă asupra gestiunii financiare a C. A. R. pe anul 1981, raportul Comisiei de verificare, proiectul de buget pe anul 1982.

După ce P. C. Arhidiacon Teodor Babuția a lecturat cuvenitele referate financiar-contabile, au urmat ample discuții din care s-a reținut seriozitatea și promptitudinea cu care Comitetul de Conducere a soluționat cererile membrilor C. A. R. În final, darea de seamă pe anul 1981 și proiectul de buget pe anul 1982 au fost însușite și aprobate în unanimitate.

Lucrările Adunării Generale a Casei de Ajutor Reciproc s-au încheiat cu o alocuțiune ocazională rostită de Prea Sfințitul Episcop Visarion care a felicitat pe toți pentru realizările anului indemnându-i apoi la îndeplinirea cu conștiinciozitate a tuturor îndatoririlor pe care le incumbă misiunea de slujire a lui Dumnezeu și a oamenilor.

PLECAȚI DINTRE NOI

După o suferință îndelungată, în ziua de 19 februarie 1982 a încetat din viață preotul *Silviu Crișan* de la parohia Stresingorgiu, protopopiatul Orăștie, în vîrstă de 68 ani.

A văzut lumina zilei la 1 mai 1914 în satul Măgura, județul Hunedoara, într-o familie de țărani săraci, dar harnici și cinstiți. Urmează școala primară și liceul „Aurel Vlaicu” din orașul Orăștie. Deși rămîne orfan de tată la o vîrstă fragedă, cu multă tenacitate reușește să învingă lipsurile și greutatea, încheindu-și studiile cu rezultate bune. După îndeplinirea obligațiilor militare, funcționează ca învățător în satul natal. Se remarcă prin munca sa plină de abnegație și prin dragostea sinceră față de copii și față de oameni. Răspunzînd unei tainice chemări, pleacă la Cernăuți de unde se reîntoarce cu diploma de licențiat în teologie. Este hirotonit preot pentru credincioșii din localitățile Streisăcel și Valea Singorgiului pe care îi păstorește cu vrednicie timp de 21 ani. Se transferă apoi la parohia Streisingorgiu unde activează cu aceeași rîvnă neobosită pînă în ultima clipă a vieții sale.

Slujba înmormîntării a fost săvîrșită de un numeros sobor de preoți în frunte cu P. C. Prot. Avram Petric și în asistența înălăcrimată a credincioșilor cărora le-a fost un bun părinte duhovnicesc vreme îndelungată.

În ziua de 2 martie 1982 a plecat dintre noi preotul pensionar *Mircea Aibu*, în etate de 74 ani.

S-a născut la 3 septembrie 1908 în satul Cermei, județul Arad, într-o familie de învățători, care au sădit în sufletul lui alese sentimente și virtuți creștinești. După absolvirea școlii primare și a liceului, își continuă studiile la Academia teologică din Arad, obținînd rezultate remarcabile. Este hirotonit întru preot și i se încredințează diferite însărcinări misionare pe care le îndeplinește cu conștiinciozitate. Păstorește, pentru anumite perioade de timp, în localitățile Beșenova Veche unde ctitorește o biserică, Cheglevici, Pordeanu unde amenajează capele pentru deservirea spirituală a credincioșilor și Zărbani. Aici continuă pînă la sfîrșit lucrările de edificare și împodobire a bisericii, înființează un cor

bisericesc și își îndeplinește cu același zel îndatoririle sale liturgice, pastoral-misionare și administrative. Din cauza sănătății subrede, se retrage la Dud activînd și aici vreme de 11 ani, după care se retrage la pensie. Slujba înmormîntării a fost oficiată de un sobor de preoți în frunte cu P. C. Prot. Flor Teodorescu, vicar administrativ, care a rostit și necrologul, aducînd familiei decedatului cuvînt de mîngîiere și condoleanțe din partea Prea Sfințitului Episcop Visarion.

Trupul neînsuflețit al părintelui Mircea Albu a fost așezat spre veșnică odihnă în cimitirul „Pomenirea” din Arad.

În ziua de 7 aprilie 1982, a încetat din viață preotul pensionar *Iirapt Bodea*.

S-a năcut în anul 1899 în comuna Mărtinești, județul Hunedoara. După terminarea școlii primare și a liceului din Orăștie, între anii 1916—1919, urmează cursurile Seminarului teologic din Sibiu. În 1921 se căsătorește cu Aurelia Ringhea, fiică de preot și în același an este hirotonit întru preot pe seama parohiei din satul natal pe care o păstorește cu vrednicie pînă în anul 1960, cînd se pensionează. Între anii 1921—1948 îndeplinește și funcția de secretar al oficiului protopopesco Orăștie.

Slujba prohodului a fost săvîrșită în biserica catedrală din Orăștie de un sobor de preoți în frunte cu P. C. Prot. Avram Petric care a evidențiat în cuvinte alese, calitățile sufletești deosebite ale răposatului și munca sa harnică, neobosită, care l-au impus în fața tuturor și i-au adus încredere, stimă și dragoste din partea credincioșilor.

Trupul neînsuflețit al părintelui Iirapt Bodea, în dangătul clopotelor, a fost înmormîntat în cimitirul ortodox din Orăștie.

După o scurtă și necrutătoare boală a trecut la cele veșnice preotul *Aurel Belănescu* de la parohia Julița, protopopiatul Lipova, în vîrstă de 41 ani.

S-a născut la data de 28 octombrie 1940, în localitatea Belotînț, județul Arad unde termină școala primară. După îndeplinirea altor îndeletniciri, se simte puternic atras de slujirea preotească. Frecventează cursurile Seminarului special de la Curtea de Argeș, dovedind multă seriozitate și diligență, apoi pe cele ale Seminarului teologic din Caransebeș.

În anul 1974 a fost hirotonit preot pe seama parohiei Baia, de unde s-a transferat la Julița. În toți anii slujirii sale preoțești a căutat să îndeplinească cu sfințenie cuvintele Mîntuitorului: „Păstorul cel bun viața își pune pentru oile sale” (Ioan, 10, 11). În scurta sa trecere pe pămînt și-a închinat tot elanul și toată tinerețea pentru credința creștină și pentru Biserică.

Slujba înmormîntării a fost săvîrșită de un numeros sobor de preoți și diaconi, de față fiind și Prea Sfințitul Episcop Visarion care, prin cuvinte părintești, a căutat să întărească sufletește și să mîngîie soția și cei trei copii ai decedatului. Calitățile de preot, de bun frate de slujire și de cetățean au fost relevate în cuvîntările rostit de P. C. Prot. Vitalie Pereteatcu și de C. Pr. Moise Turlea, din partea foștilor colegi.

După terminarea slujbei, trupul fără viață al preotului Aurel Belănescu a fost înmormîntat în cimitirul din Julița, fiind plîns și regretat de toți cei prezenți.

NESTOR VORNICESCU, MITROPOLITUL OLTEENIEI, *Descătușarea — 1821*. Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1981, pp. 217.

Cartea apare în anul aniversar 1981 (160 de ani de la desfășurarea revoluției din 1821), ca un omagiu adus epocalului moment istoric.

Prima impresie de ansamblu: o demonstrație de artă poligrafică. De la coperta policromă pînă la ultima filă în alb-negru, totul evidențiază simț artistic și tehnică avansată. La această prezentare de excepție a contribuit și colectivul de la Tipografia Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române — București.

Inspirat și sugestiv este titlul: „Descătușarea — 1821”.

Sobrietate plină de gust, finețe interioară și rigorism științific.

Citind și recitind lucrările Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Nestor Vornicescu, din care am prezentat cîteva și în revista „Mitropolia Banatului”, am simțit că farmecul textelor pe care le semnează Înalt Prea Sfinția Sa, își are obârșia într-o neconținută efervescență lăuntrică, într-o structură de esență hărică, deschisă către frumusețea trecutului istoric. Parafrazînd o cunoscută metaforă, aş afirma că în fiecare frază a Înalt Prea Sfinției Sale surprindem cea minunată împletitură de har și sudoare. Gria de a „șlefui” fraza, pentru a-i da culoarea inimii și limpezimea gândului, ca într-o migăloasă lucrare artizanală, este, mi se pare, o propensiune a Înalt Prea Sfinției Sale. Tot ce scrie Înalt Prea Sfinția Sa este elevat, transfigurat de iubirea față de om și rolul lui ex'tențial. Aceasta, sigur, nu împietrează rîvna și acrimia omului de știință, care mîncînd de la date fundamentale și perene, atent la detalii, duce investigația pînă la limitele posibilului, pentru a cunoaște conținutul și semnificația unui univers uman. Propensiunea pentru faptul mărunț, reconsiderat în context istoric, aspiră la sinteze de mare anvergură.

Abstracție făcînd de lucrările eminate teologice, ne aducem aminte că Înalt Prea Sfinția Sa a realizat din biografia unui răzeș, devenit haiduc în conștiința poporului, un impresionant roman poetic (În afara legii, 1976) și din peregrinările unui anonim monah, din primăvara anului 1877, un poem istoric, încărcat de farmec și poezie, reconstituind, în ambele cazuri, din fragmente de viață umană, zbuciumate, dar glorioase epoci istorice.

O problematică similară abordează și prezenta carte. Este vorba tot de o reconstituire. De data aceasta de mai mare anvergură: revoluția din anul 1821.

Despre revoluția din 1821 s-a scris mult, dar, cum se vede, nu s-a scris „totul”. Ca și în alte probleme, mereu se găsesc elemente, aspecte, perspective, unghiuri noi. Și aici, pe lângă mulțimea elementelor bine cunoscute, Înalt Prea Sfințitul Nestor află „date documentare și mărturii istorice inedite” sau abia intrate în circuitul de informare, aspecte controversate sau nedeplin elucidate, meritînd o mai asiduă cercetare. Înalt Prea Sfinția Sa a avut fericita împrejurare de a decela și recepționa în colecția de la Jiteanu o piesă de mare valoare documentară. Culegînd un vast material documentar, interpretîndu-l și sintetizîndu-l în jurul acestei piese, autorul a realizat o reconstituire a revoluției lui Tudor Vladimirescu și a colaboratorilor săi.

Întreg conținutul cărții (reprodus din revista „Mitropolia Olteniei”) este dispus și comentat dihotomic. Partea întâia: O matrice sigilară inedită și semnificația sa istorică. Partea a II-a: Pentru slujirea Bisericii străbune și descătușarea patriei. Episcopul Ilarion al Argeșului. Sfetic al lui Tudor Vladimirescu. Deci, esențializînd, este vorba de o intimă colaborare între „oșteanul Tudor Vladimirescu, conducătorul revoluției, și Ilarion, episcopul de Argeș”. „O concepție comună, o viziune comună, aceleași scopuri și același ardent patriotism le-a călăuzit cugetele și le-a oțelit

voința spre lupta neabătută pentru organizarea și desfășurarea acțiunii revoluționare întru redobândirea dreptăților călcate ale poporului" (p. 7). Prin conlucrarea celor doi se înscrie o pagină epocală și în istoria ecleziastică românească, integrată în istoria patriei" (p. 9). Obiectul principal al primei părți îl constituie deci o matrice sigilară inedită, o gemă gravată prin incizie pe o parte spre a fi aplicată în ceară roșie, care se înscrie în „patrimoniul atestărilor și mărturiilor menite să lumineze semnificația evenimentelor revoluționare de la 1821. Această matrice sigilară, ne spune autorul, reprezintă, până în prezent, unica mărturie ceră și autentică din domeniul sigilografiei care se referă direct la anul 1821 și la Domnul Tudor din Vladimiri, conducătorul pandurilor în timpul revoluției antifeudale și antifanariote din Țara Românească" (p. 23).

Înainte de a descrie și analiza această matrice inelară inedită, ne sînt prezentate alte sigilii (patru), folosite de Tudor Vladimirescu pînă la 1821, începînd cu anul 1810, imprimate pe scrisori acte și documente de epocă. Matricea sigilară inedită este o camee de culoare acaju mat, în greutate de două grame, cu dimensiunile 1,90/1,56 cm. Piatra are o structură foarte dură; pe ovalul vertical s-a gravat în negativ spre a se aplica în ceară roșie o imagine heraldică și o scurtă legendă indicînd milenismul. Inelul în care a fost montată nu s-a păstrat. Emblema-alegorie înfățișează un bărbat matur, cu chipul în semiprofil spre dreapta, cu capul descoperit, ridicat cu semeție. Se disting trăsăturile rigide ale obrazului, nu atît aspre cît asprite, exprimînd încrîncenare, neînduplecare; are mustață scurtă deasă, părul dat pe spate tăiat drept la ceafă, gîtul subțire și lung. O haină sau cămașă lungă pînă la genunchi, deschisă la piept pînă la briu, îi acoperă trupul subțire-emaciat pîrînd musculos, dar foarte vîlăguit; este încins peste mijloc. Are minile viguroase, ciolănoase și palmele mari, puțin crispate pe trup și par abia descătuseate. Personajul este ingenunchiat, dar atitudinea nu sugerează prosternarea, ci gestul tensionat al ridicării, al înălțării. Nu este așadar o imagine statică, dimpotrivă, sugerează puternic mișcarea ce va urma, parcă sub ochii noștri. În clipa următoare se va ridica. Lanțurile

mari, groase, sînt incolăcite și aruncate la pămînt în fața sa, prelungindu-se și sub picioarele încă ingenunchiate ca și cum ar fi fost zdrobite cu forța trupului său, privirea îi este ațintită în partea dreaptă spre o stea, aceasta are șase raze foarte proeminente și este de dimensiuni mari, aproape cît fața personajului" (p. 28—29). Am reprodus acest text pentru frumusețea descrierii și pentru puterea lui sugestivă.

Legenda indică data 1821. Personajul alegoric reprezintă chipul marelui pandur, personificînd însuși poporul într-un moment istoric atît de important.

Observații și aprecieri prețioase aflăm și în capitolele următoare, privind valoarea documentară a sigiliilor și evoluția heraldicii. Problemelor de heraldică îi se acordă azi o atenție deosebită, de aceea și autorul nostru insistă asupra lor. Dreptul la sigilii se acorda, în trecut, nu numai împăraților, principilor și altor ranguri nobiliare s-au instituit, organizațiilor profesionale, ci și persoanelor fizice fără ranguri înalte, negustori, meseriași, oșteni... Se afirmă că și Horia ar fi avut un atare sigiliu. După 1821 sînt cunoscute sigiliile marilor luptători revoluționari: Avram Iancu, Nicolae Bălcescu ș.a. Cert este faptul că imaginea simbolică gravată pe matricea sigilară acum semnalată poate fi considerată prima reprezentare alegorică exprimînd lupta poporului român din 1821 pentru dreptate. (p. 37). Sigiliul era menit să reprezinte aspirațiile norodului. Symbolismul emblemei acestei matrice sigilare nu poate fi confundat cu nici o altă reprezentare emblematică sigilară. Fiecare element al emblemei este în indisolubilă corelație cu celelalte și toate sînt indispensabile pentru decelarea sensului exact al compoziției alegorice... Prezentul este indicat în legendă: 1821. Lanțurile, aruncate la picioare sînt simbolul trecutului. Steaua către care privește personajul din emblema simbolizează viitorul, (p. 42).

În continuare autorul analizează, sub raport istoric și semantic, symbolismul sigiliului. Interpretările originale, contribuție la heraldica românească, sînt sprijinite de numeroase ilustrații, reproduceri de gravuri, sculpturi, picturi, monumente, medalii comemorative și alte reprezentări alegorice din istoria națională și universală.

Izvodul (desenul-machetă), conceptul sigiliului, vădind o mare profunzime de gândire și prodigioasă imaginație, aparține, după opinia autorului unei fericite colaborări. La inițiativa și viziunea Domnului Tudor și-au adus contribuția episcopul Ilarion al Argeșului și profesorul inginer și teolog, Gheorghe Lazăr. Originalitatea compoziției, frumusețea ideii transpusă în alegoria emblemei, este egală de măiestria execuției. Unde a fost executat sigiliul? Cine a fost artizanul pecetar care l-a executat? Un răspuns cert nu se poate da. Ardoarea autorului de a lămurii și această problemă măcar a o apropia de adevăr, nu cedează scepticismului gnoseologic. Interpretind interrelația faptelor istorice, autorul conchide că matricea sigilară „1821” a putut fi lucrată într-unul din atelierelor cunoscute în acea vreme la București, Craiova sau Brașov. Autorul amintește de un „Eremia pecetariul” din Brașov, care a executat astfel de lucrări artizanale și pentru Constantin Brîncoveanu.

În continuare autorul urmărește „peregrinările” sigiliului înelar „1821” până în vremea noastră. Ceea ce este cert și deosebit de important este faptul că „frumoasa camee” a intrat în viziunea colecției de la mănăstirea Jiteanu. Un inel, o pecete, în care doarme un trecut, așteptînd întoarcerea în timp, chemarea la naștere în Patria liberă!

În partea a doua autorul tratează rolul episcopului Ilarion Gheorghiade, episcopul Argeșului, în slujirea Bisericii și a Patriei. Episcopul „căzuș”, membru în Divanul Țării „a fost un cuget, o simțire, o voință și o faptă cu căpetenia pandurilor și Adunării norodului, așadar nu numai încuviințînd gîndurile, binecuvîntînd acțiunile acestuia, dar dîndu-i și tot sprijinul său...” (p. 72). Cele două personalități se identifică (ideatic) și se disting unul de celălalt (temperamental) pentru a stabili un echilibru operațional. Remarca o face autorul cu subtilitate, „Intervențiile atît de oportune ale înțeleptului sfetnic nu erau asupra deciziilor Domnului Tudor, care nu puteau fi apreciate decît ca adînc cugetate și drepte, nu asupra planurilor sale strategice — era un ostaș și un comandant atît de încercat! — ci asupra execuției lor, asupra chipului în care ele trebuiau duse la îndeplinire spre a dobîndi un maximum de folos și, pe cît era cu putință,

ocolind primejdiiile care îl impresurau precum și riscurile inutile” (p. 93).

O reproducere reușită, sculptură în lemn, executată de artistul Gr. Dumitrescu, (care a sculptat și racla Sf. Iosif din catedrala noastră din Timișoara), ne înfățișează pe cei doi prieteni față în față, episcopul Ilarion și Domnul Tudor (p. 78). Între prietenii și sfătuitoarii lui Tudor, autorul nu uită să-l amintească și pe cronicarul Nicolae Stoica de Hațeg, protopopul Mehădiei.

Steagul revoluției, în reproducere policromă, reprezintă prin imbinarea simbolurilor heraldice „tot norodul românesc”. Întreaga compoziție emblematică este un simbol național, cu elemente de iconografie ecleziastică, la care episcopul Ilarion a avut o contribuție incontestabilă. Autorul analizează numeroase documente iconografice din literatura de specialitate, pentru a interpreta corect simbolurile acestui steag, remarcînd în cromatica picturală predominarea culorilor naționale.

În cele mai importante acte din 1821 (proclamații, cereri) specialiștii au recunoscut un stil biblic, implicînd contribuția episcopului Ilarion la redactarea lor. Despre relațiile ostașului din Vladimiri, devenit Domnul Tudor și monahul Ilarion, devenit episcop „căzuș”, s-au făcut multe mențiuni în istoriografia noastră. Înalt Prea Sfințitul Nestor le adună pe toate, le adaugă mărturii și elemente inedite, le interpretează în contextul istoric și redă, în toată amploarea, sensul și valoarea prieteniei celor doi eroi.

Un rezumat în limba franceză (la ambele părți), lista și legende de ilustrații, un „indice” și cuprinsul în patru limbi, încheie excelenta lucrare.

Prin ceea ce s-a urmărit și prin ceea ce s-a înfăptuit, lucrarea este o prețioasă contribuție, în general, la dezvoltarea heraldicii românești, disciplină specială a istoriei, iar prin adăugarea și fixarea unor detalii (categorii cantitativă) și interpretarea lor (categorii calitativă), este o contribuție la cunoașterea revoluției din anul istoric 1821.

„Pentru că viteazul și dreptul pandur nu a putut odihni cu rămășițele trupului său într-un mormînt știut, întreaga glie românească a rămas nepieritor mausoleu al Eroului necunoscut, alături de atîtea neștiute oseminte de eroi” (pp. 182—183.)

Biserica Ortodoxă Română, în primăvara anului 1981, cu prilejul comemorării

celor 160 de ani de la mucenicescul sfârșit al Domnului Tudor, i-a adus cuvenitul prinos de evlavie, aprinzând candelile dorite de el testamentar: la Sfântul Mormânt al Domnului Iisus Hristos din Ierusalim, la icoana Precistei din bisericile unde se cuvine înveșnicită amintirea vieții și eroicelor sale fapte: Vladimiri-Gorj, Prejna-Mehedinți și Mănăstirea Tismana (p. 12).

Marcu Bănescu

DR. TEODORA VOINESCU, *Comori de artă bisericească*, Editura Arhiepiscopiei Craiovei, Craiova, 1980, 204 pp.

De la Craiova primim noi mărturii ale generoaselor nelinești creatoare: „Comori de artă bisericească”, lucrare alcătuită și publicată prin stăruința, cu binecuvântarea și „Precuvântarea” înalt Prea Sfințitului Nestor, Arhiepiscop al Craiovei și Mitropolit al Olteniei”, de cercetătoarea Teodora Voinescu.

Despre valoarea acestor comori, aflate în colecția Arhiepiscopiei Craiovei, fond păstrat și expus în complexul vechii mănăstiri Jitianu-Craiova, vorbește competent înalt Prea Sfinția Sa în substanțiala precuvântare (în limba română și franceză) și, în „Introducere”, cercetătoarea Teodora Voinescu.

Despre importanța lucrării, în contextul efortului de valorificare a culturii naționale, vorbește ea însăși, lucrarea, prin prezentarea și conținutul ei.

Noi îi semnalăm doar apariția și o recomandăm atenției cititorilor, cu asigurarea că este o lucrare meritorie, care se înscrie în eforturile muzeografiei din țara noastră de a defini și evidenția „profilul specific al fiecărei colecții”. Mari biblioteci și celebre muzee, din țări diferite, au publicat „cataloge” care au devenit, prin structura și utilitatea lor, opere valoroase. Și în literatura noastră, atari încercări au depășit stadiul de... dezerat. Revista „Mitropolia Banatului” a mai prezentat lucrări de genul acesta în anii trecuți. Au fost semnalate lucrări de mare valoare. Unele competiționale pe plan internațional. Între acestea se numără și cea din titlul acestor reflecții.

Așadar lucrarea este un catalog al unei colecții muzeale dar mai vechi preocupări ale înaltului ierarh de la Craiova și un remarcabil simț al artei conferă

unui obișnuit catalog o categorie superioară, o justificată aspirație la autonomie literară.

Comorile de artă bisericească sînt, în exprimare paradigmatică, „mărturii de viață, istorică”. Indiferent ce reprezintă, ele există. Există și se pot considera în sine și în universul epocii. Mărturii nedesmintite și prețioase repere pentru aprecierea perioadelor de viață statală și ecleziastică, ele reflectă stări spirituale și materiale pe diferite trepte. Pictori fără pretenții, zugravi și iconari după propria lor atestare, au purtat de-a lungul veacurilor prestigiul artei populare. Dincolo de valoarea lor artistică, nu e greu să ne imaginăm cită însemnătate documentară are o icoană, din secolul al XVIII-lea de pildă, în care se evidențiază interferența stilurilor (apusean și răsăritean) pe care autorul le adaptează la particularitățile locale. Ce ne poate spune o atare icoană? Ne spune despre relațiile cu focarele culturale și artistice din lăuntru și din afară, despre interacțiunea acestor focare, despre legăturile pluriforme între provinciile românești, despre transformările sociale și despre „gustul vremii”, despre viața și civilizația indigenilor în diferite perioade istorice. Este, desigur, fascinant să descoperi, în linii și culori, viziunea proprie a autorului local, expresivitatea și nota lui particulară, îndepărtînd împrumuturile, de multe ori neesențiale, elemente cu efect precipitat. Mai timidele sau temerarele încercări de „occidentalizare” nu trag în cumpănă permanenta legătură a picturii bisericești cu arta populară tradițională. De aceea, scrie înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nestor, se cuvine ca valorile spirituale să fie „plenar integrate în prezent, cu solicitudine, competență și spirit de responsabilitate, spre a fi transmise viitorului” (p. 5).

O „Introducere” densă, concentrată, semnată de dr. Teodora Voinescu, realizează prezentarea de ansamblu a categoriilor de expozate de la Jitianu, reliefind caracterul lor unitar și locul lor în evoluția artei de acest gen.

Catalogul urmărește o prezentare selectivă a expozatelor și include: pictura, sculptura în lemn, argintăria și alte expozate.

Icoanele din colecție sînt selecționate în grupări ce au calitatea să ilustreze un proces local de valorificare a posibilită-

ților de creație artistică a meșterilor din aceste locuri, printr-un contact direct cu resursele multiple ale artei populare tradiționale. Deși zugravii și iconarii olteni respectă tradițiile „picturii brîncovenești”, sînt receptivi „artei țărănești locale” (p. 22).

Autoarea prezintă succint notele caracteristice ale exponatelor de la Jitianu — originii, influențe, tendințe originale, aprecieri de valoare —, dar cu mai multă insistență urmărește fazele „procesului de rusticizare” și acele remarcabile încercări de integrare a elementelor de proveniență populară în străvechile canoane iconografice sau de adaptare a tipurilor iconografice străvechi la curentele noi.

Cu privire la arta lemnului, autoarea scrie: „Deși mai restrînsă ca număr pentru a permite o reconstituire integrală a direcțiilor acestui gen, obiectele păstrate aici fac să se vadă transformările treptate ale repertoriului de motive sculptate, tehnica și formele folosite în decursul celei de a doua jumătăți a veacului al XVIII-lea, în creațiile tîrzii de sculptură în lemn, pe teritoriul Olteniei” (p. 34). Policromia și aurul brîncovenesc sînt treptat înlocuite cu simplitatea „lemnului natur” diluțuit sau acoperit de un strat simplu de vopsea. Motivele sculpturale sînt tratate mai liber. Elementele decorative de gem popular marchează noi creații artistice.

Cititorul poate afla, în continuare, câteva exemplificări edificatoare — icoane, uși de intrare, uși împărătești, fragmente de icoostas...

Obiectele de argint, produse indigene sau de import, reflectă măiestria vremii — cruci, ripide, potire, pahare de argint sau argint aurit, candelă, ferecături de carte, cutii de moaște și mirodenii, pafale, s.a. — Între acestea este evidențiat potirul dăruit de Doamna Elena Cuza bisericii din Orșova.

Mai sînt, în această parte, menționate diferitele alte exponate — icoane pe sticlă, icoane pe vatră, cruci.

Prezentarea exponatelor (pe categorii) se referă la proveniența obiectului (data și locul), notele caracteristice (dimensiuni, colorit, influențe, valoare...).

Calitățile coloristice sînt realizate la cele mai multe reproduceri. La altele, descrierea completează insuficiențele.

Rezumate în limba franceză, engleză și germană, sporesc valoarea și circu-

lația acestui volum, elaborat cu destoinicie și ales gust, admirabil ghid spre acele „voci ale tăcerii” de la Jitianu.

Marcu Bănescu

ALEXANDER KRISCHAN, *Franz Griselin — erster Historiograph des Banats* (*Franz Griselin — primul istoriograf al Banatului*), extras din „Deutschen Forschungen in Ungaria”, vol. VIII (1943), Budapeste—München, 1943—1980, pp. 127—186.

În galeria istoricilor străini care s-au ocupat de trecutul Banatului, unul din aceia care s-a aplecat nu numai cu interes științific ci și cu simpatie asupra acestei provincii dintotdeauna românești a fost, fără îndoială, Francisc Griselin. Mînat de dorința de a cunoaște și de a vedea cît mai multe lucruri și locuri, el părăsește Veneția sa natală și urmînd chemării baronului Iosif de Brigido pe care împărăteasa Maria Terezia tocmai îl numise guvernator al Banatului, îl însoțește la Timișoara și rămîne aici vreme de aproape trei ani. În acest răstimp el întreprinde cercetări aprofundate al căror rezultat se concretizează în cunoscuta sa lucrare „Versuch einer politischen und natürlichen Geschichte des Temeswarer Banats in Briefen an Standespersonen und Gelehrte” (Încercare pentru o istorie politică și naturală a Banatului Timișan în scrisori adresate unor înalte personalități și învățați), 2 volume apărute la Viena în 1780. Lucrarea a apărut în același an și în limba italiană.

Asupra acestui istoric se apleacă la rîndul său, cu aceeași pasiune și cercetătorul nostru, Alexander Krischan, de fapt Alexandru Crișan, pentru că nu numai că este român de origine, ci chiar bănațean, stabilit însă de mai multă vreme la Viena. Dar, așa cum mărturisește în câteva rînduri înainte de a intra în subiectul lucrării pe care și noi încercăm a o prezenta în cele ce urmează, aceasta nu este decît un extras dintr-o lucrare cuprinzătoare și de sine stătătoare intitulată „Griselinis Geschichte des Temeswarer Banats, Mit Faksimile der Original — ausgabe” (Istoria Banatului Timișan a lui Griselin. Cu facsimile după ediția originală), avînd o întindere de aproape 300 de pagini de manuscris, din care aproape jumătate sînt deja tipărite. Despre mate-

riatul documentar autorul spune că a fost adunat în cursul unor lungi ani de cercetări mai ales în arhivele și bibliotecile din Veneția, Milano, Viena și Budapesta. Dar pentru că lucrarea aceasta n-a putut să apară în cursul anului 1980, marcând astfel cele două secole trecute de la apariția „Istoriei lui Grisellini”, este, zice dînsul, totuși îmbucurător faptul că în acest an jubiliar poate să apară un extras din ea”. Mai departe, în această scurtă introducere, mai spune că în extrasul apărut va fi vorba despre viața și opera lui Grisellini și despre călătoria sa de la Veneția la Timișoara, pe baza descrierilor făcute de Grisellini însuși. De fapt și autorul nostru are ca subtitlu al lucrării indicația „Von Venedig nach Temeswar anno 1774 (De la Veneția la Timișoara, anul 1774). Începînd apoi tratarea subiectului, se arată că Francesco Grisellini s-a născut cu un an înainte de pacea de la Pasarovît cînd turcii au fost nevoiți să cedeze Banatul coroanei austriace. Mai precis Grisellini s-a născut la 12 august 1717 în parohia Sf. Fantino din Veneția, dintr-o familie bogată în copii: patru băieți și trei fete. Tatăl său, Marco, era originar din orașul Schio din părțile Veronei, fiind de meserie postăvar, iar mama sa, Elisabeta Sperafigo, a fost fiica unui negustor de mărfuri de lînă din Milano, dar născută tot în Veneția. Aici bătrînul Grisellini deschisese o bolangerie. Cum însă venitele produse de această întreprindere nu-i îngăduiau să dea copiilor săi educația dorită și cum bursele pentru studii teologice se obțineau ușor, urmînd dorința părinților, tînărul Grisellini se dedică studiului teologiei chiar în orașul său natal. Despre anii tineretii sale nu se cunosc decît puține lucruri. Se știe însă că era foarte dotat de la natură, avea un spirit pătrunzător și o memorie extraordinară. Dar pentru că, în afară de teologie, atenția lui se îndrepta cu deosebită putere și asupra istoriei și științelor naturii și pentru că, de fapt, nu simțea nici o chemare pentru preoție, el părăsește seminarul. Se căsătorește apoi cu Libera Pompiglia, fată dintr-o familie burgheză, onorabilă. Au avut trei copii: doi băieți și o fată și, după cum afirmă biografia sa, viața i-a fost un lanț de întîmplări și vicisitudini. Nu i-au lipsit protectorii și nici dușmanii. A avut parte de onoruri și elogi, dar și de persecuții și suspetații. La începutul activității, el a încercat să-și asigure exis-

tența ca profesor particular, pentru bani scriind și predici pentru preoții mai puțin dotați. Cu trecerea timpului însă, s-a afirmat ca geograf, cartograf, cercetător al naturii, filolog, epigrafist, scriitor, desenator, gravor, autor de comedii, călător, jurnalist, specialist în agricultură, botanist, interpret, etc. A fost așa cum îl caracterizează unul din biografi săi „un lexicon ambulant”. A cunoscut și a scris despre toate și nu superficial, ci făcînd dovada unei cunoașteri aprofundate a temelor tratate.

La 23 de ani desenează harta mării Adriatice, apoi face planul Veneției care îi aduce o recompensă de 400 ducati de aur, ca și însărcinarea de a restaura patru hărți vechi de peste 200 de ani, ce se aflau în palatul dogal, lucrare pentru care este răsplătit cu 2700 de ducati și cu o medalie de argint.

Ca scriitor el a alcătuit lucrări de geografie, istorie, agricultură și economie.

Faptul că locuia în Veneția îi oferă prilejul de a face cercetări asupra mării și a organismelor care trăiesc în ea, prima sa lucrare în acest domeniu fiind despre fosforescența mării, prin care el corectează unele opinii exprimate pe această temă de alții cercetători.

De altă parte, cercetările și studiile pe care le publică în calitate de botanist au fost atât de apreciate, încît în onoarea lui, o plantă de soră descoperită în America de Sud a primit numele de „Griselinia”.

Deoarece traduce din „Memoriile Academiei de Științe” din Paris studii de medicină, unii din biografia sa au socotit că el a fost și medic. Aceste traduceri s-au bucurat de cele mai deosebite aprecieri.

Numeroase și prețioase pentru timpul în care au fost scrise sînt lucrările referitoare la agricultură și la economie. El se ocupă de cultura cartofului, a sfelei, a cîneșii și inului. De asemenea, publică studii referitoare la plantațiile de stejar și despre cultivarea duzelor, avînd desigur în vedere creșterea viermilor de mătase și dezvoltarea industriei mătăsii, una din temele lui cele mai favorite. Aceste studii și, mai ales, cele referitoare la cultivarea sfelei și a duzelor i-au adus aprecieri și recompensă și din partea împărătesei Maria Terezia.

Însemnată a fost apoi activitatea sa ca jurnalist, deși aceasta nu avea în acel timp sensul celei de astăzi. El înființează un ziar intitulat „Giornale d'Italia” în care publică cele mai multe dintre numeroasele și variatele sale studii, iar care devine unul dintre cele mai importante ale timpului.

În ce privește istoria culturii, ni se spune că cea mai importantă operă a sa este „Istoria Banatului”.

Cai dramaturg Grisellini a scris câteva comedii în genul celor ale lui Goldoni, cu care de altfel s-a și împrietenit.

O dovadă a enormei sale puteri de muncă este și faptul că la 60 de ani el începe publicarea unui „Dicționar al artelor meseriilor” apărut în 18 volume din care primele cinci editate chiar de el.

În continuare se arată că o activitate atât de prodigioasă i-a asigurat lui Grisellini unul dintre cele mai de cinste locuri în societate, autoritățile de stat, academii, oamenii de știință ca și casele de editură căutând să intre în legătură cu el. Aprecierile cercurilor științifice ale timpului au dus la cooptarea sa ca membru ordinar și de onoare a numeroaselor academii și societăți științifice atât din Italia cât și din alte țări.

Îdar, pe lângă marea sa inteligență și erudiție, Grisellini a fost și un perfect om de societate, fapt care a făcut ca el să fie primit în casa ministrului plenipotențiar austriac, contele Jacob de Durazzo, unde face cunoștință cu baronul Josiff de Brigido care tocmai fusese numit ca președinte al administrației provinciale a Banatului și care-l convinge să întreprindă împreună cu el o călătorie la Timișoara. Guvernatorul dorea să-și asigure concursul lui Grisellini în cercetarea Banatului și așa se face că în vară anulul 1774 amândoi încep această destul de grea călătorie.

Înainte de a trece însă la descrierea acestei călătorii, ne este prezentată biografia familiei baronilor din Brigido. Sînt arătate apoi motivele care au determinat pe Grisellini să participe la călătorie și anume: întâi acela de a fi împreună cu o persoană atât de ilustră, iar cel de al doilea dorința de a cunoaște o țară nouă în structura sa naturală și economică. Această călătorie poate fi reconstituită în toate amănuntele datorită scrisorilor expediate de Grisellini de la plecarea sa

din Veneția și pînă la intrarea în Timișoara, scrisori în care el își notează impresiile.

Plecînd din Veneția în ziua de 20 august 1774, „singur și nu fără mare regret” așa cum scrie chiar în prima scrisoare, familia rămînîndu-i la Veneția, el se întilnește la Triest cu protectorul său, baronul Brigido. Drumul lor spre Banat trece prin Craina, Steiermark, Ungaria, Croația-Slavonia și Syrmia. El durează 33 de zile, din care 12 zile de călătorie propriu-zisă cu poștalionul și 21 zile de popas. Astfel, în noaptea de 21/22 septembrie către orele trei el ajung la Timișoara, în care au intrat prin poarta numită a Petrovaradinului.

Grisellini notează impresiile sale asupra Timișoarei într-o scrisoare adresată conțelui Ducazzo. În sec. 18, Timișoara aparținea culturii baroce, manifestîndu-se prin fortificații și construcții militare, edificii și palate de stat, case ale cetățenilor, biserică, catedrale, și monumente. El explică numele orașului ca provenind de la riul Timiș. Spune că străzile cetății sînt largi și că există două piețe frumoase: piața de paradă și piața domnului în care se află și palatul prezidențial, în care, de altfel, a locuit și el. După părerea sa, după Buda și Pesta, Timișoara este cel mai plăcut și mai ordonat oraș. Îl laudă aerul și încheind spune că Timișoara este un oraș care poate oferi un plăcut loc de petrecere atîta vreme cît omul este sănătos. Se poate însă ca vizitatorul să fie cuprins de o melancolie întreținută de tipele cucuvelelor, de croncănitul ciorilor și de neobositul foșnet al aripilor acestora, care în anotimpul umed se lasă pe acoperișul caselor. Melancolie despre care autorul studiului nostru spune că a fost de fapt o presimțire a savantului în privința sănătății sale, stare care îl obligă să părăsească Banatul după o ședere de doi ani și jumătate. Reîntors în orașul său natal, are un sfîrșit tragic, murind cuprins de alienație mintală. Anul morții se presupune a fi 1784, cînd el împlinea 67 de ani.

După această descriere a vieții și călătoriei lui Grisellini în Banat, urmează o tabelă cronologică, care începe cu anul 1717, anul nașterii savantului și se sfîrșește cu anul 1926, anul în care apare în traducere integrală și în limba română „Istoria Banatului”. Sînt trecuți aici și toți autorii români care s-au ocupat de

Griselini începînd cu Meletie Dreghici, fostul protopop al Timișoarei, cu S. Secula, Nicolae Bolocan, Ioachim Miloia, Vasile Brate, Iakabffy Elemer, Nicolae Grivu și Nikolaus Hubert.

Studiul se încheie cu cîteva rînduri în care Anton Tafferner încearcă să facă etimologia numelui Griselini. După ce declară că nu poate ajunge la o concluzie sigură, acesta afirmă că cea mai probabilă ipoteză ar fi că patronicul Griselini derivă de la substantivul „grisellino” — sur, cenușiu. Ca urmare, Griselini s-ar putea traduce, zice Anton Tafferner cu „Grauer” adică pe românește „Suru”.

Lucrarea este ilustrată cu cinci planșe. Prima reprezintă portretul lui Griselini cu mențiunea că este o gravură făcută cînd savantul avea 64 de ani. Urmează două facsimile după două din scrisorile sale. Apoi reproducerea paginii de titlu a ediției italiene a „Istoriei Banatului”. După aceea sînt redată planurile de construcție a două sate de coloniști germani din Banat și, în sfîrșit, atît pagina de titlu a ediției germane, ca și cea a primei ediții apărute în limba română.

Prot. Gh. Geția

Contribuții la istoria culturală a românilor din Voivodina, V. Documente. Materiale de arhivă și inscripții culese de Comisia de documente a S. L. R. Redactor responsabil: Radu Flora. Zrenjanin, 1979, XIV, +479 pp.+32 facs.

Sub titlul de mai sus, Societatea de limbă română din P. S. A. Voivodina publică, din inițiativa profesorului Radu Flora de la Universitatea din Belgrad, un prețios volum de documente, al cincilea din seria inițiată în 1968, volum cuprinzînd materiale arhivistice de caracter istorico-cultural. Sînt 400 de documente, strînse din diferite arhive iugoslave, românești (Arad, Timișoara, Lugoj) și austriece. Importante, din primele arhive, sînt mai ales fondurile din Sremski Karlovici, precum și cele din Virșeț și Satu-Nou, la care se adaugă arhiva Corului vocal român din Biserica Albă și a celui din Doioave, completate cu materiale din vechiul așezămint *Matica srpska* din Novi Sad. Sînt documente cuprinse între anii 1770—1924, cele mai multe de la finele secolului XIX. Criteriul organizării e cel tematic, iar în cadrul temei cel cronolo-

gic. S-a urmărit prin aceasta conturarea vieții sociale și îndeosebi a vieții școlare. În afara confiniului militar, majoritatea școlilor erau tutelate de biserică pînă după instituirea dualismului austro-ungar, cînd, prin decrete ministeriale, acestea au devenit școli de stat sau comunale. La școală și la cultura respectivă se referă cele mai numeroase documente, din care se pot desprinde informații despre zidirea de așezăminte școlare, starea școlilor, învățători, elevi, manuale, publicații periodice etc. Alte documente se referă la unele personalități, precum Andrei Șaguna, fost profesor la Institutul clerical sirbo-român din Virșeț și monah la Sremski Karlovici și Fruska gora. Unele acte îl privesc pe Nicolae Tincu Velea, protopop de Virșeț și profesor la Institutul sirbo-român, autorul binecunoscut al acelei *Istoriei politice-naționale* (1864) de largă răspîndire. Petru Stoica, învățător la Satu-Nou și redactor al revistei *Convorbiri pedagogice*, scoasă la Panciova (1886—1887) și Brașov (1888) e încă un „personaj” al volumului, alături de Ion Pop Reteganul, de învățătorul N. Pența din Petrovasila (Vladimirova), preotul Pavel Botoș din Cuvîn (de la care Atanasie Marienescu a luat cîteva prețioase balade istorice din partea locului), preotul Mihai Juica din Srediștea Mică, de la care se păstrează răspunsurile date pentru chestionarul lui Hașdeu (1884). Se cade a fi reținută de asemenea figura lui Samuil Dragsin din Vladimirova, catolic militant din secolul trecut, cu o largă arie de activitate. Din ierarhia clericală a regiunii se reflectă în documente figura lui Patrichie Popescu, Ignatie Vuia, Trifon Miclea. Este vorba și de un pictor, Stanislavljevic, mort la Roma în 1842 și de pictorul Ioan Stoica din Viena, care venea adesea la Satu-Nou și pe care documentele protopresbiteriale îl amintesc cu insistență. Interesante sînt și documentele ce se referă la viața socială, în care clerul a jucat un rol eminent. Date social-politice, informații istorice, știri despre problemele sanitare ale zonei, despre activitatea corurilor și mai ales despre frecvențele „despărțiri clericale” se degajă din aceste documente, alături de prețioase date statistice despre mișcarea demografică. Viața culturală se reflectă mai ales în documentele privind activitatea formațiunilor corale, atît de caracteristică pentru zona Banatului. Se dă și statu-

tul uneia, al celei din Biserica Albă, alături de alte documente care atestă măsurile obstructioniste luate de autoritățile maghiare, la sfârșitul secolului trecut, pentru a împiedica evoluția pozitivă a acestor manifestări. Sînt documente ce sprijină restituția unui mod de viață, cu tensiunile și întimplările specifice unei zone în care românii au conviețuit mereu cu alte naționalități și s-au deprins a folosi circumstanțele în interesul unei afirmări naționale cît mai depline. Istoria culturală a românilor din Voivodina află în acest volum un important punct de sprijin, la care cercetătorii nu vor întârzia să facă apel, raportînd noile date la ceea ce se știa pînă acum și întregind astfel imaginea unei comunități active, conștiente de sine și militante. Ceea ce frapază în mai toate documentele este impresia de autenticitate, senzația de viață reală, nesofisticată, pe care ele o nutresc. Notele explicative sînt minime, redactorii (Miodrag Miloș, Todor Miloovan, Gligor Popi, Aurel Trifu) limitîndu-se la strictul necesar pentru identificarea persoanelor și evenimentelor, spre a nu împietri asupra interpretării. Au colaborat la stringerea materialului și doi profesori din România: Victor Țircovnicul (Timișoara) și Vasile Popeangă (Arad), acoperind astfel mai bine, documentar, aria culturală a Banatului sudic și a celui de nord. Textele se dau în limba originală, cu păstrarea chiar a erorilor evidente, a stîngăciilor de tot felul, atît de firești pentru faza pe care o traversa populația românească din zonă. Ne aflăm, fără îndoială, în fața unui masiv grupaj de documente „scînteind de măruntă viață”, cum ar fi spus N. Iorga, documente pe temeiul cărora se vor putea cunoaște mai bine chestiunile școlare, de la starea învățămîntului primar și mediu pînă la burse și ajutoare de studii, alături de chestiuni relative la asociații și așezăminte culturale, fundații, presă, prenumerații, abonamente, oameni de vază, viață socială. Regretabil e doar faptul că în unele cazuri s-a recurs (fără să fie vorba de texte minore) la rezumate și excerpte, care nu pot fi decît subiective. Un indice de nume încă ar fi fost necesar.

Al. Zub

ONISIFOR GHIBU, *Pe baricadele vieții. Anii mei de învățătură*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1981.

Inițiativele de reconsiderare a unor evenimente și personalități reprezentative — atunci cînd ele stau sub semnul pasiunii, competenței și obiectivității științifice — au un real și stimulatîv efect în conștiința cititorilor, contribuind la îmbogățirea orizontului lor spiritual și răspunzînd, concomitent, la cerința tot mai evidentă a acestora de cunoaștere integrală a experienței generațiilor anterioare, din care sînt extrase învățăminte utile, ce pot constitui îmbolduri pentru o activitate mai intensă. Categoriei unor asemenea întreprinderi salutare îi aparține și editarea unui volum din amintirile lui Onisifor Ghibu, în care sînt reconstituite momentele cele mai pregnante ale anilor săi de tinerețe, cu o exemplară detașare și cursivitate stilistică, inerentul aer nostalgic care plutește frecvent în spațiul unor asemenea memorări fiind cu consecvență filtrat prin sita obiectivității, astfel că textului i se conferă caracterul de document semnificativ despre epoca evocată. Este, fără îndoială, o restituire dintre cele mai importante atît sub raportul înțelegerii unui mod particular de a descifra realități ale unor vremi de o incontestabilă complexitate pentru neamul nostru, cît și cel al rolului pe care autorul l-a avut în istoria școlii transilvănene de la începutul acestui veac, la care se adaugă contribuția sa la organizarea Universității Daciei Superioare la Cluj.

Pentru întuirea exactă a dimensiunilor gîndirii sale, a spiritului de care sînt pătrunse paginile amintirilor (din acestea se publică acum un prim volum), de o utilitate neîndoieală sînt mărturisirile formulate în *Cuvînt înainte*, din care desprindem cîteva pasaje edificatoare. Iată, de pildă, motivația la această carte deosebit de interesantă: „După o viață trăită pe culmile cele mai luminoase și piscurile cele mai prăpăstioase ale istoriei noastre moderne, într-una din cele mai tulburi și mai mărețe perioade ale ei, m-am simțit deci dator a lăsa, atît pentru contemporanii mei, cît și pentru generațiile viitoare, unele mărturisiri despre vremurile pe care le-am trăit, despre oamenii de seamă pe care i-am cunoscut și cu care am luptat umăr la umăr și despre ideile și idealurile pe care le-am urmărit, în ciuda tuturor vicisitu-

dinilor, pînă la cel mai înaintat punct posibil" (p. 49). Referindu-se, cu deosebire, la luptele românilor pentru apărarea drepturilor lor naționale și pentru afirmare culturală, Onisifor Ghibu se simte dator să facă unele disociații de o evidentă semnificație: „Ar fi cu totul greșită interpretarea care s-ar da acelor frămîntări eroice, dacă ele ar fi considerate drept manifestări ale unui naționalism agresiv, strîmt și egoist. Nu, ele erau pur și simplu lupte pentru a recunoaște și poporului nostru dreptul natural de dezvoltare liberă, în limba sa și în spiritul său, alături și egal îndreptățit cu celelalte naționalități cu care conlocuim, precum și dreptul său de a dispune liber ca națiune de soarta sa, unindu-se cu frații din celelalte regiuni locuite de români, ajungînd astfel să-și poată da și el întreaga contribuție la progresul general uman" (p. 50). Sint, desigur, acestea considerații perfect îndreptățite și de o certă valoare științifică, deoarece provin de la un intelectual militant, dintr-o profundă experiență de viață și de cunoaștere a unei epoci, cu progresele dar și cu tarele sale. De remarcat la polivalentul Onisifor Ghibu capacitatea de detașare obiectivă, puterea de a scrie adevărul despre condiția istorică a ramurii transilvane a poporului nostru, sensul constructiv al reflecțiilor sale nefiind afectat de sinceritate și de ascuțita combativitate.

Întreaga carte stă sub semnul unei depășiri imparțialități, fiind dominantă dorința autorului de a nu nedreptăți pe nimeni și de a evita orice nuanțe de factură exclusivist-națională, cum a avut ocazia să constate la atîția comentatori de la începutul veacului nostru. În această direcție ni se pare de o incontestabilă claritate prezentarea propriei atitudini: „Socotesc necesar a declara aici, pentru a împrăstia orice nedumerire eventuală, că eu n-am fost niciodată nici antimaghiar, nici antigerman, nici antirus, nici antisemit. Am avut și am astăzi buni și credincioși prieteni în rîndurile tuturor popoarelor vecine, la fel de buni patrioți ai neamului lor, pe cît de bun patriot român sint eu... Dar am fost și voi rămîne tot restul vieții mele un adversar al șovinismului și șovinistilor, de ori unde ar veni ei, și un înfocat susținător al eforturilor depuse de toți oamenii de bine, care urmăresc întronarea unei adevărate bune înțelegeri între popoare,

bazate pe respectarea drepturilor naturale ale fiecărui popor" (pp. 50—51). Prin urmare, un patriotism luminat, aflat într-o firească concordanță cu cel mai sincer internaționalism, mentalitate care ni se dezvăluie din cuprinsul cărții, ca una din notabilele ei valențe etice și, totodată, îndemn spre o interpretare corectă a memoriilor în discuție.

Cartea dispune de o *prefață* aparținînd Nadiei Nicolescu, care de fapt s-a ocupat de editarea ei, precum și de elaborarea notelor menite să întregască și să explicitizeze unele aserțiuni, pentru o mai temeinică înțelegere, îndeosebi de către cititorul tînăr, informat destul de sumar (din lecturile sale anterioare), în legătură cu realitățile descrise. Se cuvine o apreciere a efortului impus de această restituire, concomitent cu sublinierea rostului prefeței amintite, un autentic studiu monografic, scris cu competență și seriozitate, subsumat ideii de a restabili adevărul despre o personalitate marcantă a vieții noastre politice și culturale, care și-a consacrat energia devenirii neamului din care s-a ridicat, constituind un pilduitor exemplu pentru contemporani.

Remarcabilă este *postfața* cărții, semnată de Mircea Zăciu, cunoscutul cărturar clujean. Sint în aceasta cîteva caracterizări memorabile, din care se desprinde profilul de militant al lui Onisifor Ghibu, raportat la vremea în care a activat și care i-a marcat existența. Am reținut un comentariu ce se impune a fi luat, cu prioritate, în seamă în timpul lecturii cărții lui Onisifor Ghibu: „Ea trebuie citită însă în primul rînd ca o confesiune de o liminară sinceritate a unei experiențe de „formație" (intelectuală, morală, socială etc.) într-un context istorico-politic precis determinat: atmosfera unei Europe aflată în pragul dezmembrării marilor imperii asupritoare de naționalități diverse și a unei Transilvanii care-și presimțea apropiata emancipare și libertate. Pe acest fundal de mari proporții, se proiectează destinul unui copil de țaran ce-și croiește, cu o incredibilă energie, un drum deloc ușor către luminile științei și culturii, dar și spre o *conștiință*, aceasta nu scutită de prizonieratul determinismelor epocii" (pp 374—375).

Memoriile sint divizate de autorul lor în 25 de capitole, în care sint evocate întâmplări și momente diferite ale anilor

săi de tinerețe. O impresie deosebită face asupra cititorului această convingere a lui O. Ghibu: „Datorez, astfel, satului meu natal (Săliște, județul Sibiu — n.n.) tot ce este solid în ființa mea fizică și spirituală. El mi-a pus baza întregii mele vieți. Tot ce a mai urmat după aceea, n-a fost decât dezvoltare și completare a ceea ce aduceam cu mine din moștenirea, experiența și agoniseala primilor zece ani. Toate formele vieții și carierei mele de mai târziu își au rădăcinile în strămoșii mei,, care s-au jertfit pentru idei îndrăznețe și pentru scopuri altruiste, în mediul țărănesc și mesetugăresc al satului, cu tradițiile și idealurile lui de luptă și libertate...” (p. 66). Un justificat elogiu adus satului românesc, forței sale modelatoare și contribuției acestuia la conservarea virtuților naționale.

Dee un interes aparte sînt paginile referitoare la anii de studenție, petrecuți în mari orașe europene. Dispunînd de o solidă pregătire profesională și intelectuală, Onisifor Ghibu s-a integrat activității de emancipare culturală și de ridicare a învățămîntului românesc transilvănean. Astfel, încă din primii săi ani de activitate se afirmă ca un entuziast propovăduitor al unor principii moderne de organizare a învățămîntului, la care se adaugă travaliul său științific, de reconsiderare a tradițiilor progresiste ale școlii românești. Este, în același timp, un temerar gazetar și un luptător energic pentru unitate națională. A avut satisfacția de a participa nemijlocit la evenimentele din cursul anului 1918, cînd românii de pretutîndeni și-au îndeplinit idealul lor de veacuri: unirea tuturor într-o patrie liberă și puternică. Putem aprecia că și Onisifor Ghibu a fost un veritabil ctitor al României Mari, la consolidarea căreia și-a adus aportul, fiind unul din făuritorii universității românești din Cluj, merit pe care nimeni nu i-l contestă.

Spirit tenace și răzbatător, Onisifor Ghibu a fost un model de cărturar român al vremii sale, așezîndu-și numele într-o galerie de autentici reprezentanți ai unui popor decis să-și îndeplinească destinația sa istorică, ca factor important de cultură și civilizație.

Dr. Viorel Faur

FREDERIQUE TAILLIEZ, *La vierge dans la littérature populaire roumaine*, (Sînta

Fecioară în literatura populară română), în volumul „*Maria*”, *Etudes sur la Saint Vierge*, sub conducerea lui Hubert du Manoir, vol. II, Paris, f. a., pp. 273—323.

Studiul distinsului profesor al Institutului Pontifical de Studii Orientale din Roma, Frederique Tailliez, se bazează pe cercetările sale referitoare la literatura populară română. Se divide în mai multe capitole principale ca: Inscricția populară și mitologică (pp. 277—279), Resturi ale miturilor antice? (pp. 279—281), Literatura bogomilă (pp. 281—282), Vechea literatură creștină (pp. 282—284), Apocrite (pp. 284—288), De la apocrite la legendă (pp. 288—301), Consistența și difuziunea legendei (pp. 301—304), Elementul creștin în „Povestea Maicii Domnului” (pp. 304—309), Legendă sau rugăciune (pp. 309—310), Literatura superstițioasă (pp. 310—313), Literatura populară recentă: colinda (pp. 314—317) și Concluzii (pp. 317—322).

Dacă parcurgem acest studiu, vom găsi date oarecum cunoscute, unele chiar depășite și expuse dintr-o perspectivă discutabilă.

Mi se pare însă că lucrarea merită totuși o anumită atenție din partea istoriografiei române și în special celei care se ocupă de trecutul Bisericii Ortodoxe Române. Această concluzie se justifică prin faptul că cercetătorul plasează în circuitul științific mondial, într-o limbă de circulație, argumente specifice în favoarea tezei continuității, inserate în partea introductivă (pp. 275—277), și în primele capitole.

În introducere, autorul subliniază caracterul românesc al poporului și al limbii române, considerînd pe români succesori ai întregii romanități antice din sud-estul Europei. La fel, se evidențiază unitatea etnică de limbă și cultură a românilor de pe ambele versante ale Carpaților. Sînt semnificative și aprecierile sale referitoare la creștinarea românilor, considerînd că ea s-a îndeplinit cu calea „osmozei naturale”, încă înainte de venirea slavilor.

Aceste constatări reprezintă o premiză în vederea expunerii tezelor sale, în care se arată că etnogeneza poporului român și creștinarea lui timpurie au creat un cadru specific pentru transfuzia elementelor antice în literatura populară de factură creștină.

În acest sens autorul amintește despre

Sf. Vineri, menținută sub această formă autentică latinească în folclorul românesc, în timp ce popoarele slave au amplificat-o printre altele în Paraschiva (Pregătirea Sîmbetei). La fel nemuritoarea baladă „Miorița” cuprinde elemente veritabile antice, ca „sfînta lună” și „sfîntul soare” care apar în anumite variante, odată cu nunta imaginară a eroului principal.

Pe fundalul acestor elemente moștenite din strămoși, îmbogățite și din alte surse,

apare în numeroase creații populare Sfînta Fecioară Maria.

În concluzie credem că lucrarea sus-amintită poate constitui un imbold pentru o analiză mai profundă a literaturii populare românești care oferă argumente puternice privind etnogeneza și cristinarea maselor băștinașe.

Eugen Arădeanu

POȘTA REDACȚIEI

SOLIDARI IN APĂRAREA PĂCII

În mult timp în urmă am primit o corespondență semnată de Herald Gulli din Sítabelck — Norvegia. Textul scrisorii redactat atât în norvegiană cât și în... românește ne-a flatat, trimis fiindu-ne în limba noastră și, ne-a bucurat, vizînd o problemă care ne stă foarte la inimă. Redăm textul original deși pe alocuri stilul nu este cel mai conform limbii noastre actuale:

„Cu această scrisoare noi vom da Dumneavoastră o orientare despre mișcarea în țara noastră pentru dezarmare... Noi nu vrem să prindem vreo atitudine contră acestei sau acelei părți în rivalizarea armamentelor, dar realizarea aceasta e o problemă comună pentru tot neamul omenesc, fiindcă într-un război nuclear nu va fi niciun învingător, ci vor fi numai pierzători.

„Convicțiunea aceasta a fost în țara noastră, adică Norvegia, din anul 1950 aproape un motiv permanent de protest contra fiecărui armament nuclear. Aceste acțiuni de protest au avut formă și efectivitate foarte diverse: scrisori individuale la redactori de gazete, curentare de liste de subscriere, adunări și demonstrații publice, spontane sau organizate. Și motivarea ideologică a protestelor a fost diferită: politică (pacifism), religioasă, umanitară. Postulatul nostru de dezarmare cuprinde nu numai a noastră țară, ci toată Europa și toată lumea.

„Construcțiunea bombei neutronice a făcut dezarmarea o necesitate vitală. Față de acest fapt dimensiunea și puterea protestelor în Europa Occidentală sînt acum în creștere. Pot să slujească de exemplu marșul de pace de Copenhaga la Paris, ca și demonstrații de sute de mii de oameni la Bonn, Londra și Roma.

„Pentru aceasta noi în Norvegia am pus postulatul de Europa fără armament nuclear, un postulat care obține o popularitate mereu crescătoare în Europa Occidentală. Dorința noastră e acum ca și Voi în Europa Centrală și Orientală să Vă identificați cu acest postulat. Dacă postulatul nostru deocamdată cuprinde numai Europa, pricina naturală e că noi sîntem — cum și Voi sînteți — europeni și că armamentul nuclear aici are o importanță specială.

„Cu această scrisoare vom încerca să intrăm în relație cu persoane... din țările respective și să le dăm informație utilă despre activitatea noastră, sperînd a obține colaborarea lor... Totodată Vă rugăm să propagați conținutul acestei scrisori în sfera cea mai largă posibilă.

„Inițiatorii acestei scrisori sînt indivizi din toată Norvegia, din straturi sociale diferite, dar avînd o îngrijorare în comun: vasăzică realizarea între marile puteri superioare poate să aducă o catastrofă căreia civilizația noastră nu va putea supraviețui. Nu ni-e mai mult permis de-a pierde timpul...”

Scrisoarea de față este una din dovezile că opinia publică din lumea întreagă, conștientă de pericolul distrugerii nucleare, își intensifică manifestările în sprijinul înlăturării acestei primejdii, trecerii fără întîrziere la măsuri hotărîte de dezarmare. Aceste manifestări se bucură de întreaga solidaritate a poporului nostru care, la rîndul său, este sincer atașat cauzei dezarmării și păcii.

În sprijinul acestei atitudini de solidaritate cu toți cei care militează pentru oprirea cursei înarmărilor, pentru pace și înțelegere în lume, publicăm textul scrisorii confratrilor norvegieni, bucușori de a ne simți atât de aproape unii de alții în slujirea aceluiaș ideal.

O PROBLEMĂ DE TIPIC, DAR NU NUMAI ATÎT...

Perioada de timp în care am întocmit numărul de față al revistei a inclus și „postul păresimilor”, ceea ce explică numărul mare de scrisori primite de la frații preoți în care ne cereau să publicăm materiale legate de liturgia Darurilor celor mai înainte sfințite. Așa cum voiau să arate corespondenții noștri, în numeroase parohii, din motive practice, săvârșirea acestei slujbe se face după masa ori chiar spre seară, ceea ce însă creează dificultăți în ajunare atât credincioșilor doritori a se împărtăși cât și clericilor. Aceștia din urmă întrebau chiar dacă n-ar putea să nu se împărtășească din Darurile mai înainte sfințite decât în dimineața următoare și tot atunci să facă și „potrivirea”.

Problema e — fără îndoială — de competența autorității superioare bisericești. Ea trebuie însă și studiată de specialiști. Pînă la apariția unor materiale aprofundate, noi ne-am adresat P. C. Părinte Ene Braniște, profesor de Liturgică la Institutul teologic din București, care ne-a răspuns cu bunăvoință dînd lămuririle solicitate precum urmează:

„... După cum am arătat clar, atît în studiul meu separat privitor la „liturgia” Darurilor mai înainte sfințite (în Studii Teologice, nr. 3—4/1958) cit și în capitolul respectiv din *Manualul de Liturgică specială* (București, 1980, p. 333 și urm.), la origine această „liturghie” (impropriu numită așa deoarece nu are sfințirea Darurilor) a fost concepută și practică ca o slujbă de seară pentru împărtășirea credincioșilor cu Darurile sfințite la o liturghie anterioară, în zilele de post și ajunare, cînd conform vechilor canoane nu se făcea Liturghie, pentru că se ajuna (post complet) pînă la vremea vecerniei, cînd era permisă întreruperea ajunării. Transformarea ei în slujbă matinală — lucru care s-a petrecut abia prin sec. XIV—XVI și numai la bisericile de enorie — a fost determinată pe de o parte de o greșită înțelegere a calității (titlului) ei de „liturghie”, care a făcut pe preoții de enorie să o asimileze cu liturghiile propriu-zise (a Sf. Ioan și cea a Sf. Vasile) în ceea ce privește momentul din zi al săvârșirii ei, iar pe de altă parte pierderii tradiției ajunării (a postirii complete) așa cum era practică în vechime nu numai de viețuitorii din mănăstiri, ci și de mireni, care ajunau totdeauna miercuri și vineri (măcar în timpul postului) și se împărtășeau deci, pe nemîncate, la vreme de seară.

„În mănăstirile din Sfîntul Munte (Athos), liturgia Darurilor mai înainte sfințite se oficiază și azi tot seara, ca odinioară (vezi C. Papoulidis, *Nicodème l'Hagiorite*, în rev. *Theologia*, Atena, t. XXXVII, nr. 4, octombrie-decembrie 1966, p. 581). Patriarhia Moscovei a autorizat (28 noiembrie 1968), la cerere, eparhiilor ruse de sub jurisdicția ei, din Europa apuseană și din America, să săvârșască această liturghie la vreme de seară, ca în vechime, credincioșii putîndu-se împărtăși la ea, dacă au ajunat cel puțin șase ceasuri în ziua respectivă (vezi Jurnal Moskovskoi Patriarhii, nr. 1, ianuarie 1969, pp. 4—5).

„Dispariția liturghiilor vespérale, prin săvârșirea lor în dimineața zilelor de ajunare de odinioară, a fost o schimbare regretabilă pentru pietatea liturgică răsăriteană, deoarece liturghiile vespérale aminteau mai bine ora la care Mîntuitorul a celebrat Paștile în anul învierii Sale și a întemeiat Sfînta Euharistie, săvîrșind prima liturghie (vezi textul anaforelor liturgice: „În noaptea întru care S-a dat pe Sine...”; „Cînei Tale celei de taină...”, adică „mesei Tale de seară...”, etc.). Frumusețea impresionantă și bogăția teologică a vechilor liturghii vespérale — instituite special în vederea împărtășirii — nu mai poate fi sesizată acum, cînd ele se săvîrșesc dimineața, în zilele de lucru, în care credincioșii nici n-au cum să participe la slujbă și nici nu se pot împărtăși. De aceea în multe comunități ortodoxe, se tinde a se reveni la tradiția veche a liturghiilor vespérale din zilele de ajunare, redîndu-li-se astfel semnificația și importanța originală și firească, indicată și de formularul lor verbal („Să pînăm rugăciunile noastre cele de seară...”) și de îndrumările din Triod și Tipicul mănăstiresc, privitoare la vremea săvîrșirii lor, care au rămas neschimbate (vezi rev. Cahiers Saint Irénée,

nr. 38, ianuarie-februarie 1963, pp. 35—37 și rev. Mitropolia Banatului, nr. 1—3, ianuarie-martie 1966, pp. 93—94 nota).

„Cît privește împărtășirea clericilor cred că se poate rezolva prin aceeași larghețe acordată laicilor la săvîrșirea sereală a acestei liturghii prin hotărîrea citată a Sinodului Bisericii Ortodoxe Ruse: o ajunare de 6 ore înainte de împărtășire. Nu sînt însă de părere ca „potrivirea” (consumarea) sfintelor rămase în potir după împărtășirea credincioșilor la o astfel de liturghie să fie aminată pe o a doua zi; ea trebuie făcut de preotul oficianț în aceeași zi în care s-a săvîrșit liturghia.

„Fără îndoială, încheie părintele prof. Braniște scrisoarea sa pentru care li sîntem foarte recunoscători, cele amintite nu constituie decît răspunsul la o cerere; dreptul de a hotărî, aparține Sfîntului Sinod care ar putea lăsa săvîrșirea sereală a acestei liturghii, ca în vechime, la libera voie a preoților”.

VREDNICIA UNUI COR BISERICESC

Dl. prof. Vasile Cica din Timișoara ne cere să publicăm cîteva rînduri de cinstire a corului parohiei Babșa care va împlini curînd 100 ani de existență. O facem cu multă plăcere reținînd din materialul trimis, următoarele:

În protocolul de ședințe al Comitetului parohial local, găsim notată, la 31 XII 1882 o mențiune prin care „comitetul preliminează pe anul 1883 o sumă de 60 fl. v....”, în spîjînul „corului vocal”.

Neexistînd vreun alt document scris, în care să se vorbească despre corul satului (cel puțin pînă acum nu se cunoaște un astfel de document!), se consideră că înființarea acestuia s-a făcut în anul 1882, ședința de mai sus fiind „certificatul de naștere” al formației în discuție.

Nu vrem să răsturnăm aci, acum, acest punct de vedere, dar nu vrem să lăsăm sub tăcere credința oamenilor vîrstnici din sat cum că în Babșa ar fi fost cor și înainte de 1882, în acel an doar punîndu-se bazele unui cor „vocal” adică pe voci. Prin anii 1952, bătrînii băbșeni susțineau că ar fi fost un oarecare „popă” — Murariu, pe vremea părinților lor, care a avut sub conducere un cor bisericesc.

Nu este greșit să facem o legătură între ceea ce spuneau pe atunci oamenii satului și informația cuprinsă în manuscrisele lui N. Ilieșiu pentru județul Timiș, caietul I spunîndu-ne, la fila 9 (documentul se află la Muzeul Banatului Timișoara) că în anul 1870 preotul Dumitru Morariu organizează un cor bisericesc. Iată de ce noi socotim mai potrivit a notifica aniversarea sub titlul CENTENARUL CORULUI VOCAL. Cu această notă se pune capăt discuțiilor nedocumentate științifice despre vechimea formației băbșene.

Indiferent cînd a fost înființat corul, trebuie să se recunoască rolul însemnat al preoților satului în activitatea acestuia.

Avînd în vedere și alte informații, preotul Dumitru Morariu s-a preocupat pe larg ca în biserica pe care o sluja, să cînte o formație corală — fie și nemodernizată; un grup de săteni cu simț muzical, împreună cu cei cîțiva „cîntăreți” sau cantori de strănă au putut realiza oricînd o formație care să dea răspunsurile liturgice.

Faptul că, la 1882, problema corului vocal s-a pus în comitetul parohial local, ședința tinîndu-se sub conducerea preotului de atunci, denotă că și acest cor a intrat în preocuparea lui.

Din comitetul de conducere se desprind nume de bărbați ai căror urmași îi găsim în corul mixt al zilelor noastre: Radu, Savescu, Petriți, Jivan, Jivcovici, Sealeac, Laihici ș.a.

Pentru instruirea corului a fost adus Dimitrie Voichescu din satul vecin Coșteiu, care avea sarcină să instruiască formația pe voci și să pregătească „profesional” cîțiva viitori dirijori-țărani care să-l urmeze. De asemenea avea ca sarcină să formeze un repertoriu de cîntece patriotice și populare, precum și răspunsurile liturgice, pe voci.

La început corul avea numai voci bărbătești (tenor I, tenor II, bariton și bas), din rîndul coriștilor desprinzîndu-se cîțiva viitori dirijori ca de exemplu Ilie Radu, Ioan Radu, Ioan Jivan, Ilie Crișovan, Ioan Gavri care, deși țărani, au reușit să-și însușească teoria muzicii la nivelul necesar și să instruiască formația corală. În repertoriul corului au fost cîtece ca: Hora Griviței, Marșul Armatei române, Răsunetul, Vînătorul român, Tata-moșu etc.

După 1903, cînd vine în sat învățătorul Gheorghe Băran, dirijor priceput și muzician talentat, corul devine mixt. Atît G. Băran cit și viitorul său urmaș, Mihai Bocșa care a funcționat între 1910—1913, își aduc un prețios aport. Dintre preoții care au activat la Babșa în prima parte a acestui secol, s-a distins Fortunat Mușeșan, un sprijinitor însofletit al corului băbșean. Din inițiativa lor s-a pornit construcția unei Case naționale.

Corul mixt din Babșa a avut o activitate continuă, exceptînd anii celor două războaie mondiale; în perioada de după al doilea război mondial s-a distins în sprijinirea corului bisericesc preotul Damaschin Gheju, care a ajutat și la activitatea formației căminului cultural local.

Dacă în anii 1919—1939 corul din Babșa se situează pe locuri fruntașe în zonă — mai ales la întrecerile anuale de la Chizătău — cu care ocazie primește diplome, premii și drapelul comemorativ —, participînd și la numeroase acțiuni județene ori din orașul Lugoj, după Eliberare el constituie un element cultural de seamă în regiunea Banat, reputația lui trecînd peste frontierele bănățene, devenind de natură republicană. Dirijorii-țărani Ioan Radu și Ștefan Laichici, absolvenți ai Școlii populare de artă din Lugoj, preiau formația în anii 1952 și o duc mai departe, consolidîndu-i reputația pînă în zilele noastre.

Formația a fost atît de receptivă la noul ce domina viața culturală a satului, încît din sînul ei s-au desprins alte genuri artistice, ca de exemplu brigada artistică, echipa de teatru, formația de dansuri populare, corul centenar devenind în prezent un adevărat ansamblu folcloric, cultural-artistic al satului BABȘA.

A n u n ț

Depozitele de obiecte bisericești ale Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului și Episcopiei Aradului oferă spre vânzare doritorilor următoarele sortimente:

TIMIȘOARA:

Obiecte de cult: Cruciuile și medalioane de forme diferite; Icoane de metal mici 4/5; Icoane litografii Maica Domnului și Botezul; Candele de tipuri și dimensiuni variate; Sfeșnice cu 1 braț; Chivot cu 3 turle; Discuri, lingurițe, copii și stelute; Trusă pentru botez; Miruitoare; Cununii; Tămile naturală cl. I și obișnuită; Odăjdii obișnuite și bizantine, epitrahile; Briu negru și albastru, fes preoțesc.

Cărți: Apostolul; Minee pentru lunile ianuarie, februarie, martie, aprilie, mai, iunie, august și decembrie; Octoiul Mare; Rânduiala proscomodiei; Tipic bisericesc; Album Biserica Ortodoxă Română; Arta creștină în România vol. I și II; Arta feudală în Țările Române, de I. D. Ștefănescu; Arta veche a Banatului, de I. D. Ștefănescu; Bibliografia localităților și monumentelor medievale din Banat, de N. Stoichescu; Catedrala Mitropoliei Banatului, de I. D. Suciu, V. Tigu și Doina Niclescu; Monografia Mitropoliei Banatului, de I. D. Suciu; Colecția de artă religioasă veche (album), de preot Ion B. Mureșianu; Cântări bisericești, de D. Cuzma, I. Teodorovici și Gh. Dobrea; Mănăstirea Săraca, de V. Tigu și L. Opriș; Pământ cîntînd în imagini (despre frescele mănăstirilor românești), de W. Nyssen; Conservarea și restaurarea picturii bizantine (în limba franceză); Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului vol. I și II, de I. D. Suciu și Radu Constantinescu; Erminia picturii bizantine, de C. Săndulescu Verna; Monumente istorice bisericești din Lugoj, de I. Stratan și V. Muntean; Monografia Mănăstirii Bodrogului, de E. Arădeanul, L. Emandi și T. Bodogae; Monumente istorice și bisericești din Oravița, de V. Văradean; Pliante și ilustrate cu biserici din Mitropolia Banatului; Pliante cu icoane din Colecția de artă religioasă veche a Arhiepiscopiei din Timișoara; Pliante și dispozitive reprezentînd catedrala mitropolitană.

ARAD:

Obiecte de cult: Icoane diferite mărimi; Cruciuile simple și emailate; Candele cu pahar; Sfeșnice cu 1 și 3 brațe; Chivot cu 2 și 3 turle; Cruci binecuvîntate; Medalioane emailate, cu Maica Domnului; Potire; Trusă pentru botez; Cristelnițe; Cădelnițe; Copii; Cununii; Stelute; Lăntșoare; Căldărușe; Pahare candelă; Căltare evanghelii; Clopoței; Tămile; Tăvi anafora.

Cărți: Octoiul Mare; Minee pentru lunile februarie, martie, aprilie, mai, iunie, august, octombrie, noiembrie și decembrie; Liturghiere; Panahida; Psaltire; Mica Biblie; Catavasier; Acatistiere; Prohodul Domnului; Cîntările penitente; Colinde, de I. Brie; Cazană; Filocalia, vol. VI, VII, VIII și IX; Teologia morală, vol. II și III; Istoria religiilor, de E. Vasilescu; Fie de acatist, de V. Anania; Roman Ciorogariu, de V. Popeangă și Gh. Lițiu; Studiul Noului Testament de I. Constantinescu; Dicționar de teologie, de I. Brie; Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului vol. I și II, de I. D. Suciu și R. Constantinescu; Arta creștină la români, vol. I și II; Dascăl de cuget și simțire românească, de Episcop dr. Antonie Plămădeală; Istoria Bisericii Ortodoxe Române, vol. II, de M. Păcurariu; Explicarea Apostolului; Monografia mănăstirii Hodoș-Bodrog, de E. Arădeanul, L. Emandi și T. Bodogae; Liturgica specială; Cercetări de limbă și literatură română; Indrumătorul bisericesc pe anul 1982; Origen, Scrieri, vol. II; Filiala Arhivelor Statului — jud. Arad; Pentru dezarmare și pace.

Cițitorii din străinătate pot abona revista „Mitropolia Banatului” adresîndu-se la ILEXIM Departamentul Export-Import Presă, P. O. Box 136—137; Telex: 11226; București, strada 13 Decembrie, nr. 3.

52410